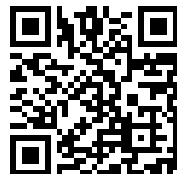

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

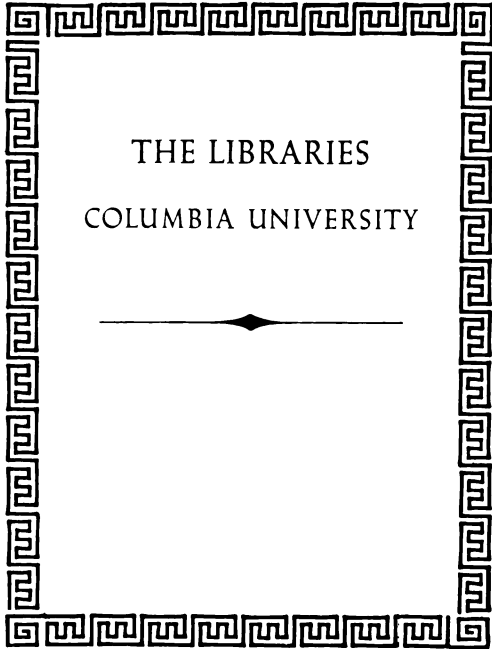
<http://books.google.com>

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

CU09414495

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

A
MAGYAR NYELV
SZELLEME.

ELSŐ KÖTET.
MÜVELT MAGYAR NYELVTAN.

PESTEN, 1843.
KIADJA HECKÉNAST GUSZTÁV.

M Ü V E L T

MAGYAR NYELVTAN

ELEMI RÉSZE.

MINDEN EDDIGI MAGYAR NYELVTANOK KIEGÉSZÍTÉSE- S MEGIGAZÍTÁSAUL, SZÜLETETT MAGYAROK S MÁS JÁRTASBAK SZÁMÁRA,

ÍRTA

ALSÓVISZTI

FOGARASI JÁNOS.

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY

PESTEN, 1843.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

895,24

F687

v. 1

La langue — la copie de l'intelligence.

(A nyelv — értelem mása).

LE MESL.

Die Sprache ist der Abdruck der inneren Welt.

(A beszéd belvilág ábrázolata).

Schmitthenner.

Ein Volk hat keine Idee, zu der es kein Wort hat.

(Nincs a népnek arról eszméje, mire szava hiányzik).

Herder.

Der denkende Geist wird leiblich in der Sprache.

(A gondolkodó szellem a nyelvben testté lesz).

Becker.

Die Sprache — der Dolmetscher des Gedankens.

(A nyelv — tolmácsa a gondolatnak).

Eichhoff után Kaltschmidt.

A nyelv kimivelése a nemzetek pallérozásának következtése.

Gr. Teleky László (1806).

OCT 11 1963 GS

Urbair Center

A MAGYAR NYELV SZELLEME.

ELSŐ KÖTET.

MÜVELT MAGYAR NYELVTAN.

ELŐSZÓ.

Honi műveltség honi művelt nyelvvel együtt jár. Melyik az ok, melyik az okozat, nem vitatom. Hanem valamint nyelvünknek roppant haladtát az utóbbi évtizedben teljességgel ki nem magyarázhatnók, ha művelt közönségünkben annak elfogadására képesség nem létezik vala, úgy a honi műveltség, tudományokra, művészetekre s finom társas életre alkalmazható művelt nyelv nélkül általános soha sem lehet.

Magyar nyelvünk műveltetésének nem csekély befolyását a honi általánosb műveltségre már jókor érezve, átlátva, egyes erőmet minden alkalommal, mely csekély körömben ajálkozott, én is arra törekvém fordítani, hogy apáinkról maradt e legnagyobb kincsnek, melyben főleg rejlik jövőndő nagyságunk, kiaknázá-

sához szinte járulhassak. S jöllehet hasonló munkálatok egyes erőt, időben és térben és hatáskörben korlátozott erőt felülmulnak: mindazáltal elvégre is egyes részekből alakulván az egész, egyes ügyekezeteiket ki nem zárnak sőt igénylenek.

Mintegy tíz évvel ez előtt már két nyelvészeti munkát nyújték a közönség elébe. Az egyik („Műszókönyv“) kedvezőleg fogadtatott s első megjelenése óta több kiadást sőt utánnymatásokat is ért; s hízelgek magamnak, nyelvünknek a törvénykezési gyakorlatba, és ez által, minthogy minden tudományos gyakorlatok közt ez jár az élethez legközelebb, az életbe vezetésére is nem kis befolyással volt. A másik („Magyar nyelv metaphysicája“) sem a közönségnél sem szakférfiaknál — egyes szózatok kivételével — nem igen pártoltatott; mit inkább önleges (subjectív) gyöngye erőmnek s hiányos előadásnak, mint a tárgy csekélységének költetik felrónom. Azonban e körülmény további ügyekvésem s buzgalmam nem csökkenté. Következő években magyar-német szótárt adék, mely inkább a korszükség mint saját tökélyessége által nyert kedvező fogadtatást. Szinte hat éve pedig egy teljes magyar nyelvtan kidolgozásához fogtam. Ámde munkálkodásimnak alig közepette mihamar észrevevém, hogy eddigi nyelvtanítóink egy része a magyar nyelv igazi szellemébe épen nem hatott, más részét pedig, kiknek egy némelyike mélyebb behatást és nagyobb szorgalmat fejthetett volna ki, részint tekintélyekhez, részint

idegen nyelvek alakjaihozi kelletinél nagyobb ragaszkodás tespedésbe hozta, vagy épen tév-utakra vezette; úgy hogy mind e mai napig még csak azon fővagy alap-elveket sem tudák kifejtteni, melyekhez kelljen nyelvtani rendszerben mindenkor alkalmazkodnunk, s melyek czáfolhatlanúl megmondják minden lehető esetben: mi a jobb s miért jobb. Ily körülmények közt félretettem minden magyar nyelvtant, s fejemet egy újabb kidolgozásában törtem. A nyelvek egyetömi bölcséletét említett egyik korábbi munkám készítésekor már némileg sajátommá tevén, most szótárainket kutattam végig, s majd minden egyes magyar szót taglalás, elemzés, vizsgálat alá vevék. És csak ezen előkészületek után kezdettem a rendszeren — az előttem álló nagy tömeg rendszerítésén — újabb nyelvbölcselő olvasgatása mellett is gondolkozni. S e folytonos gondolkozás eredménye lön több év legerdültével e jelen munka.

Két főczélt kívántam e munkában különösen elérni, u. m.

1. a magyar nyelvet az eddigi nyelvtanok idegen formáiból, idegen nyelvek nyűgeiből kiszabadítani;

2. egy lehetőségi teljes elemi nyelvtant, mely a figyelmes [olvasót minden előfordulható esetről utba igazítsa, nem pedig, mint az eddigiek nagy részben tevék, többnyire az élő gyakorlatra utasítsa, adni a gondolkodni szerető kezébe. Az elemi nyelvtanon —

formák tanján — túl egyebek is fordulnak elő e munkában, például némely szókötési szabályok, nyelvbuvárlati jegyzetek; de vagy igen nagy nevezetesség tekintetébül, vagy pedig azért, mivel eddigi nyelvtanainkban ösmeretlen szabályokat és vizsgálatokat érintenek. Mind ezeket csupán fölösleg- s figyelmeztetésképen kívánom nézetni.

Szolgáljanak a mondottak némi felvilágosításul a követelő czim ellenében s azon merészletem igazolására, hogy minden eddigi nyelvtanok s módszerek félretételével újat késziték, újat készitni szükségesnek hívém. De nagy részt von ebben azon hő vonzalom is, melylyel hasonlíthatlan nyelvünk iránt, — azon nyelv iránt, melyet rajtunk kívül „e nagy világon” bár a külföld tudósai már a legtávolabb, s legrégeb nyelveket is kibuvárlották, senki sem ért, senki sem ösmér — nemcsak azért viseltetem, mert anyám tejével szívám magamba, hanem főképen mint nyelvbuvár, mint ki e nyelv szépségeit, tökélyeit csodálni nem gyözöm s az egész világgal megösmertetni, megkedveltetni ohajtanám.

Igazításokat találhatni leginkább a hajlítás, illetőleg ragozási tan nagy részében, kiegészítéseket ugyanezekben s a részletes szabályok kitünőbbjeiben, teljesen új dolgokat a vezér-elvekben, az egész mód- és rendszerben eleitől végig, a magyar verselésben, st.

Lehetnek egyes szók, melyek mióta e munka készült, nagyobb szabotosságot nyerének, p. o. „mű” hajlítása a 14. §-ban *ü-* vagy *i-*vel adatik elő minden további különböztetés nélkül, azonban némely íróink újabb korban a kettőt meg kezdik különböztetni, az *ü-*vel hajlítást inkább szellemi (*művész, művel*), az *i-*vel inkább anyagi (*míves, mícel*) jelentésben használván; mi ellen nemcsak semmi kifogásom, sőt az épen vezér-elveim értelmében történik. Én azonban még vegyest írárok. De ily egyes szókbani tökélyesbítések élő nyelvben mindig lesznek; s ha még netalán e munkából még mások is maradtak volna el, azokat a második kötetben (Nyelvtani szótár) kipótolni ügykezndem, addig is tárgy-értő honfitársaimnak minél előbbi becses figyelmeztetését szivesen kikérvén.

Czáfogatásokba ereszkedni nem akarék, mert akkor munkám 3—4 annyira is könnyen nevedkedhetett volna.

A második kötet (Nyelvtani szótár vagyis a magyar nyelv alkatrészei ú. m. gyökök, ragok és képzők betűsorban) majdani megjelenését azon részvét fogja föltételezni, melylyel a közönség ezen első kötetet fogadandja. E második kötet nemcsak egészen egyetlen munka leend irodalmunkban, hanem az újabb korban egy Eichhoff, egy Bopp, egy Kaltschmidt és más nyelvbuvárok által a hindu-európai st. nyelvek közt tétetett fölötte érdekes nyelvbuvárlatok nyomán, eddig meg nem kísértett ha-

sonlitásokat is, — például Kaltschmidtnak egyik újabb munkájában (Sprachvergleichendes Wörterbuch der deutschen Sprache. Leipzig. 1838. etc.) az egész német nyelv 40 családra osztatik föl; s ki hinné, a magyar nyelvben mind a 40 család tisztán s élő egyszerű gyökökben (természet szerint rokon jelentéssel) föltaláltatik — foglaland magában.

B é v e z e t é s.

§. 1.

Nyelv. Nyelvtan. Népnyelv. Mivelt nyelv. Nyelvészet. Nyelvtudomány.

Mi emberek gondolatink- s képletinket egymással jelek által közölhetjük.

Ezen jelek közt legfontosbak a hallható jelek. Ezeknek előállításá s z ó l á s, vagy beszélés.

A hallható jeleket ismét láthatókkal érzékíthetjük s ekképen gondolatinkat a távolnak (térben és időben), hová a hallhatók nem érnek, átadhatjuk. Ezen mester-ség az í r á s (szélesb értelemben, t. i. a nyomtatást is ide értve).

A hallható és látható jelek összfogalma nyelv (átvitt értelemben). És így: nyelv a szólás és írás mester-sége; s a helyesen szólni és írni tudás szabályainak rendezett előadása: nyelv tan (szólás- és írástan).

Valamely nyelvet, úgy a mint az a népnél miveletlenül létezik, ha szinte némelyek azt írás- és könyvekbe föl is vevék s szerkezetét az értők nyomozván, némi szabályokba fel is oldozák, n é p n y e l v n e k mondunk *).

---

*) Die Büchersprache ward somit an Wörtern und Redensarten reicher; aber bei einzelnen Schriftstellern ausgenommen, im Ganzen noch nicht genug scharf von der „Sprache des Lebens“ geschieden. Tolby's (Schebel's) Handb. der ungar. Poesie.

De ha valamely nyelvet rendezni, szépitni és szabatosan meghatározni is törekvünk, s új elveket nem felállítani, hanem a létezőkből ész szabályai szerint kifejteni, annak szógyüjtelékét helyes izléssel s tárgyösmerettel megválogatni, dúsabbítani ügyekszünk, s ekképen azt a tudományok- s művészetekre és finom társas életre előkészítgetjük, alkalmassá teszszük s így tökélyesbitjük, ez akkor mívelt nyelv. Következöleg

Valamint a mivelt ember a miveletlentől: úgy különbözik a mivelt nyelv a nép (köznép) nyelvétől *).

A nyelv vizsgálgatását, fejtegetését különösen nyelvésznek, nyelvbuvárlatnak hívják; és csak szerkezete pusztá előterjesztését nyelvtannak. Mindkettőt együtt értjük a nyelvtudomány alatt.

2. §.

A nyelvnek s nyelvtannak részei.

Minden emberi nyelv mondatokbul áll; a mondatok pedig állanak szókbul; a szók szótagokbul; s a szótagok egyes hangokbul, szóhangokbul (egyszerű hallható jelekből) a beszédben, vagy egyes betűkből (egyszerű látható jelekből) az írásban.

Tehát minden nyelvtan a legegyszerűbb elemeken kezdve négy czikkelyből áll, melyek 1. szóhang- s betűtan, 2. szótagtan, 3. szótan, 4. mondat-tan. A három első az egyes szókrul, különösen azoknak elemzésérül tanít, s ezért nevék: szónyomozás vagy szóelemzési vagy

elemi nyelvtan;

---

*) „A nyelv mívelése, a nemzet mindennemű egyéb pallérozásával annyira egybe vagyon köttetve, hogy amaz e nélkül hiában kívánja az ember előmozdítani.“ Gr. Teleky Lászlónak a magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései. Pesten, 1806.

az utolsó több szók egybekötéséről értekezik, innen az másképen szókölési vagy

fensőbb nyelvtan.

Jelen munka czélja a magyar elemi nyelvtan, két külön főrészből vagyis kötetben: I. értekezőleg (szoros értelemben nyelvtan); II. betűsorban (a magyar nyelv alkatrészei, u. m. gyökök, rakok és képzők).

Fő czélom ugyan e munkában a mivelt magyar nyelvtan; de megérintem némileg a népnyelvet is, különösen pedig a főbb szójárásokat. Megérintem továbbá a régibb nyelvet némely érdekes eltéréseiben. Megérintem végre a népnyelvben levő szabálytalanságokat, hogy tudja az olvasó, mikben és miért követ el némely népszokás nyelvtani hibát, s ovakodjék attól.

3. §.

Vezér-elvek a nyelvtanítás- és mivelésben.

Csaknem valamennyi nyelvtanítókra különbféle nyelvekben azon méltó panasz van, hogy sokszor önalkotta elveikre, akár helyesek akár helytelenek azok, erővel csigázzák a nyelvet, nem ügyelvén részint a köz szokásra, részint valamely fensőbb törvényekre.

Nagy kérdés: ki dönti el, ha állanak-e szabályaink a nyelvtanításban s mivelésben, vagy sem?

Már régibb nyelvtanítóink megállapítanak némi általánosb törvényt, mely egyik rész szerént: szokás; mások szerént: szóelemzés és hasonlóság.

A szokásnak (népszokásnak), mint főtörvénynek a nyelvben, régenten igen sok pártolói voltak; „Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi“ szólának Horáczzal, vagy „Consuetudo certissima loquendi magistra“ Quintiliánnal; s köztük nálunk kitünőleg Verseggy Ferencz, Pápay Sámuel st. Mások, szinte nálunk, Révay mesterök után a szóelemzést (etymológiát) és hasonlóságot (analogiát) mint

a határozatlan szokásnál biztosabbakat tűzék s tűzik ki vezérelvökül. „Etymologia, consuetudinis multo certior arbitra. — Analogia facem praefert etymologiae.“ etc. Révay. Azonban valamint Horác és Quintilián sokban máskép irtak mint a nép beszéle: úgy az utóbbi elvek vallói is a nyelvszerkezet nagy részét másképen tanítják s állítják öszve, mint a szóelemzés és hasonlóság hozzák vala magokkal, azaz igen sokban csak a szokáshoz ragaszkodnak; maga a Révay iskolája a régi (természetesen csak fenmaradt iratokban találtató) szokásnak igen buzgó követője, vagyis inkább válogatója.

Én a nyelvtanítás és nyelvmivelés fölveit egészen másutt keresem. Lássuk!

Vannak egyetömi s fensőbb törvények, — kell lenni olyanoknak *) — melyek minden kigondolható emberi nyelv alapveit teszik.

Vannak továbbá külön saját törvények, melyek az egyedi, vagyis valamely egyes élő nyelvnek alapjául szolgálnak.

F e j t e g e s s ü k !

Fő és legelső czélja a beszélőnek (s írónak): gondolatit másokkal közleni; vagyis képleteit, érzelmeit, vágyait mással vagy másokkal megértetni, megösmertetni. Innen ered a legelső törvény a nyelvben: érthetőség, vagyis világosság, azaz a kifejezéseknek bizonyos meghatározott, félre nem érthető jelentése, s z a b a t o s s á g a.

Azonban az emberi ész minden műveiben, tetteiben, szüleményeiben, eszképiségnek, eszmeiségnek, a pusztá természet eszmeítésére, tökélyesbitésére törekvésnek egyszerűval: szépségnek **) kell uralkodni; mi a beszédben

*) Nihil fit sine ratione sufficienti.

**) Schön ist, was den Willen der Natur darstellt. Kunst ist die Darstellung des Willens der Natur. Wer die Natur nachmalt ist mithin ein Nachscher, er ist ideenlos, und ahmt nicht besser nach, als ein Vogel den Gefang, oder der Affe die Gebärden. — Dfen. Natur-

annyival inkább lényeges kellékül tartandó, minthogy társalgásunkban, tehát beszédünkben is másokra kellemesen hatni, másoknak tetszeni vágyunk és kell vágynunk. Innen áll elő a második főtörvény a nyelvben: széphangzás vagy hangkellem.

Végre a mivel egyszerűbben, rövidebb úton s kevessebbel lehet valamit eszközteni, az mindig elsőséget érdemel a bonyolultabb s hosszadalmasb helyett; mert az által az érthetőség is könnyebben eszközöltetik, másokra is kellemesebben hatunk, mint zavart s unalmas hosszúság által; de a lényeket is szükségesen túl szaporítani nem kell. És imhol a harmadik főtörvény: egyszerűség vagy rövidség *).

S ezek észszerűleg minden lehető emberi nyelvben a legfőbb, az egyetemi törvények; u. m. szabatosság, hangkellem és rövidség *).

philosophie.—In der Natur finden wir keinen Rhythmus, außer etwa ganz zufälligen. Sie läßt ihre Wolken donnern, Sturm' und Ströme brausen, Winde säfeln, Quellen rieseln, die Vögel singen, das Wild des Waldes rufen; aber Rhythmus ist nicht in den Schällen, die sie verbindet. Wenn er sich dann auch in dem Hufbeschlag der galoppirenden Rosse findet; so ist er doch zufällig, und nicht für die Rosse da, sondern nur für den menschlichen Verstand. — Der Rhythmus hat also seinen Grund in der menschlichen Natur, und zwar in dem Vermögen derselben, welches überall nach Begriff, Proportion und Gleichung sucht. Schmittbener. Ursprachelehre S. 167.

*) — — Esto brevis — —

Omne supervacuum pleno de pectore manat. Horat.

Czuczor jeles fordítása szerint:

Szólj — — — röviden — — —

A mi felesleg sok, kifoly a teli emlékezetből.

***) A külföldi nyelvészek érintik ugyan ezen elveknek hol egyikét, hol másikat, némelyike több s kevesebb eltéréssel mind is megemlíti, különösen: Jenisch, „philosophisch kritische Vergleichung von vierzehn Sprachen“; továbbá LE MESL alább idézendő munkájában; de honi nyelvtanítóink majd semmit sem tudnak róluk. A hangkellemet ugyan több-

Lássuk most az egyes nyelvek saját törvényeit.

Miután valamely nyelv bizonyos néptömegben kifejtett s elterjedett, annak a mondott fensőbb törvények szeréinti rendezése s további mivelése csak azon nyelv határain belől, s mindenek fölött csak azon népnyelvben uralkodó szók s formák megválogatása által lehet. Ezen elmékedés szüli az egyes nyelv rendezése- s mivelésében a legelső alapot t. i. a szokást. S ez alatt a nyelvben nemcsak a közönséges szokás — mely minden tekintetben főfigyelmet érdemel — hanem a különös szójárások, sőt elavult szók és formák is értendők, mert mind ezek sajátjai a népnek s népszokásnak.

Mínthogy pedig a vizsgáló ész, miként mindenben, úgy a nyelvben is szeret mindent elemeire felosztani, s ekkép a tárgyakkal alaposabban megösmernedni: így áll elő a nyelvben a kifejezéseknek, a szóknak kisebb részekre taglalása: a szónyomozás, vagy szóelemzés; s ez valamely egyes nyelvtanban a második alap.

Vége az ember, mint szokás rabja, sőt mint korlátozott véges lény, mindig új alakok s változatok felfogására képes nem is levén, a nyelvben is a már egyszer megszokott formáknak s ösmereteknek rajta olly zsarnoki hatalmuk van, hogy azoktól nem egy könnyen tér el s hatálán új tárgyak, új eszmék végett új nevekre, új szókra s formákra van is szüksége, ezeket is a régiekhöz szereti mérni s alkalmazni, hogy így az ösmeretlen új tárgyat mintegy ösmert segítségével sajátíthassa el *) , tehát új

---

nyire fölveszik, de nem tudják: mellé vagy alárendeljek-e az egyes nyelvek saját alapjainak, a fölböök rendelésről szó is alig van.

*) Így a magyar nyelv idegen szókat s neveket saját hajlítási rendszere után ragoz, p. o. Cicerónak, Cicerót, Cicerótól. Maga Horác is mondja: Et nova habebunt verba fidem, si graeco fonte cadant, parce detorta. A köznép pedig magokat az idegen neveket is sokszor saját ösmeretes hasonló szavai- s neveivel cseréli föl; így csinál nálunk e következőkbül: Grassalkovich, Plankenstein, Bretzenheim, Bruckenthal, szokott nyelvjárásához hasonlóbbakat: Garas Kovács, Palánk

szókat szokott hangok, ó formák szerént alkot, új hajlítá-
sokat, s alakításokat régi jelentéseikben fogad el, azaz
újat mindig régihez mér, régihez hasonlít. Innen ered a
harmadik alap: a hasonlóság.

Tehát minden egyes élő (Schmitthenner kifejezése
szerént: véges) nyelvnek alapjai: szokás, szóelemzés és
hasonlóság. S ezek azon határok, melyeken túl vala-
mely adott nyelvet többé nem vihetünk, nem mivelhetünk;
ezen határokon kívül már más, egészen új nyelvet alko-
tandvánk. Ezekből kell okvetetlenül merítnie, ki vala-
mely népnyelvet kellőleg rendezni, a tudományok- s mi-
vészetekkel megbarátkoztatni, egyszóval mivelni akar;
ezek teszik valamely nyelvszerkezet anyagát, mint épü-
letét a kő, fa, vas st. de amaz egyetömi törvények lehe-
lik abba a szellemet, az épület czélszerűségét és stíljét;
tehát amazok a fensőbb törvények minden egyes nyelv
sajátságainak elrendezésében, tudományokra s művésze-
tekre és kellemes társalgásra alkalmazásában, vagyis ki-
vánt tökélyre emelésében, azokat kell szüntelen valamely
egyes nyelv tanítója- s mivelőjének szeme előtt tartania;
még pedig úgy, hogy az egyes nyelv saját alapjai közül
egynek se adjon általános elsőséget a másik fölött, hanem
a célhoz képest hol egyiket, hol másikat választja, al-
kalmazza.

Igy lön s lesz a népnyelvből mivel s ha elég benső
képezhetőséggel bír, végtelenül mivelhető nyelv. Így
lön nálunk is, miszerént szellemdús írónk, ámbár csak
érezve, ihletelve, minden színű grammaticusok ellenére,
ama fensőbb elvek után teremtének műveket, teremtének
nyelvet. Hol maradt volna, bár végtelenül mivelhető nyel-
vünk, ha akár a szokás, akár a szóelemzés és hasonlóság
mellett maradunk, vagy épen mind a hármat fensőbb tör-

István, Percz Mihály, Bruck Antal; úgy hogy én többször próbáltam,
s lehetlen vala a köznépbeli emberrel, ki ez utóbbi rontott neveket
megtanulta, a helyes kimondást eszközölni.

vények ihelte nélkül összezavarjuk vala? Ámde a nyelv s nyelvek szelleme, a lángész által, bár ez róla mit sem tudott*), győze a grammaticák nyúgein. Csupán a szokás védője, ott hol különböző szokás uralkodik, fensőbb törvények nélkül, soha szabályaival tisztába nem jöhetne; de a szóelemzés s hasonlóság barátja is, minden tudomány és szorgalom mellett legfőlebb rendezheti**) némileg a nyelvet, tökélyesbítni ezt egyedül a mondott három fensőbb törvény képes; sőt a mit amaz elvek pártolói egy vagy más tekintetben helyesen határoznak is meg, az inkább csak belső ösztön s érzelem, mint öntudat eredménye.

Menjünk az elméletből egy kissé az életbe, s fejtjük ki gyakorlatilag röviden a mondott egyetömi fenső törvényeket, alkalmazván ezeket némely példákban magyar nyelvünkre és ennek sajátlagos alapjait amazoknak alárendelvén.

Szabatosság törvénye lenne: Minden szó, minden kitétel határozott értelmű, s ennél fogva világos, egyszerre érthető legyen. Micsoda beszéd volna ez: összeütdött az ellenség; a hang fülembe üttetett; a bárány megragadtatván a farkas által földhöz ütközött? Pedig nem ezen szókat ugyan, de ezen formákat tömérdekszer összezavarja a szokás***).

Innen szabatosság törvénye szerint — s z ó e l e m z é s

*) Ha jól emlékezem, a Musarion valamelyik kötetében KrzinczyFerencz kérdi Sontagghal vitatkoztában: úgy de mi hát az a nyelv szelleme, geniusa?

**) Csak egyetlen például: mily szörnyű sokat vesztené nyelvünk, ha a különben jeles elemző Révay szerint egyedül helyes „szomorúaknak vigasztalójok“ forma állapittatik vala meg, a népszokásban élő „szomorúak vigasztalója“ helyett. Késértse meg valaki jelesb írónk mostani munkáinak valamelyikét fölnyitni, s néhány lapot a Révay mondott formája szerint kiigazítani!

***) Még írói nyelven is csak kevésse elzöldött Debreczenben a könyvek íródtak és nyomtatódtak.

alapján különbség van, ‚csend‘ és ‚csendesség‘, ‚vál, és ‚válik‘, ‚hajol‘ és ‚hajlik‘ között. Így különböztetjük meg ezeket is: érzés, érzet, érzék, érzemény, érzékeny-ség, érzelgés, érzelem.

Szokás alapján különbség van ‚al‘ (melléknév) és ‚aly‘ (főnév), ‚egyenes‘ és ‚igenyes‘, ‚szavak‘ és ‚szók‘, számítás (calculatio) és számolás (liquidatio) st. között.

Hasonlóság alapján különbség van ‚iródik‘ és ‚iratik‘, ‚adódik‘ és ‚adatik‘ között; mint különbözők ma-gában a szokásban is: ‚ütődik‘ és ‚üttetik‘, ‚záródik‘ és ‚zaratik‘, ‚győződik‘ és ‚győzetik‘.

Szé phangzás törvénye: Minden szóban minden kitételben egység változatossággal párosuljon, a mellett hogy a kimondás könnyű legyen. Leginkább ellenkezik ezen törvénnyel:

1. ha azon egy szóban vagy mondatban egymás után vagy mind hosszú vagy mind rövid szótagok vannak, például: ‚kárpótlás‘, ‚szeretet‘; még szembetűnőbb a fősz-hangzás, ha ragok jönnek hozzájuk, p. o. ‚szereteteket‘, ‚kárpótlásából‘.

2. Ha egymás után ugyanazon betűk (ugyanazon ön- vagy mássalhangzók) jönnek, p. o. előlülő (három l), titknokoknak (négy k), örökösödés (négy ö).

3. Ha egymás után jövő szók vagy mondatok végén ugyanazon hangok avagy szók, s helyén kívül rímek fordulnak elő, p. o. szomorúaknak vigasztalójok; állatok húsok; nemeseknek tekintetnek; tanítványok tára tanulók számára; ha pénzem volt volna könyvem is lett volna; ha a közönség részvétellel leend, többi munkám is csak hamar kijövend *).

4. Ha egymás után több mássalhangzó állana önhangzó nélkül, p. o. prücsök; vagy

*) E három első hibát nevezi Schmitthener (Ursprachelehre §. 156.), egyhan-guság'-nak (Einlantigheit, Monosonie); a negyediket ‚keményhanguság'-nak (Kautzhärte); az ötödiket ‚lágyhanguság'-nak (Kautweichheit).

5. több önhangzó mássalhangzó nélkül, például mily rettentő szó volna ez: aiauoē. Ezekre alig vannak a magyarban példák; ama szót is némi szokás után most rendszeren így írjuk: tücsök.

Mind ezeken s másokon a nyelvmivelő az egyes élő nyelv alapjai szerint a hangkellemhez mint fensőbb törvényhez alkalmazkodva változtatni köteles. Például a magyarban

szónyomozás alapján: ,előülő‘ helyett lön: ,elnök‘; ,titoknok‘ helyett ,titkár.‘

Szokás alapján: ,állatok húsök‘ helyett ,állatok húsa‘; ,barátságáért‘ helyett ,barátságaért‘; ,nemeseznek tekintetnek‘ helyett ,nemesekül tekintetnek.‘

Hasonlóság alapján: ,ha pénzem van vala, könyvem is lett volna‘ st. st.

Rövidség törvénye: Mind idő- és költségkíméletből, mind erőteljesség tekintetéből rövidebb szóval s kitételekkel élünk hosszú s ekképen költséges, unalmas és erővesztett szó s kitétel helyett.

Így támadtak

Szóelemzés alapján: idv, rag, remény, rom, béke, gyök, árny, dicsvágy, ezek helyett: idvesség, ragaszték, reménység, romladék, békeség, gyökér, árnyék, dicsőségre vágyás.

Hasonlóság alapján: tökély, botrány, beszély, ezek helyett: tökéletesség, botránkoztatás, elbeszélés. Ekkép alakult több újabb szó is p. o. elv (ebből: elő, mint ,nyelő‘ bü!*) nyelv), principium vagy alaptétel kifejezésére; egyed, individuum kifejezésére; terv, planum kifejezésére és számtalanok.

Szokás alapján: iratik, adatik, miután; ezek helyett: irattatik, adattatik, minekutána st. st.

Hogy mind ezen törvényekre az újabb szükséges szók

---

*) A bécsi codexben (Nyelvmélekek 1. kötet) most is olvasható: ,nyelő‘ ,nyelv‘ helyett.

alakításában különösebben kell figyelniük, magától értetik; mert különben hasztalan gyártunk új szokat, a többi (író és olvasó) közönség nyelv-érzete, azokat soha el nem fogadandja. Innen magyarázható azon csaknem hihetetlen gyorsaság, melylyel a szerencsésben alakult szók — például az éleselmű Szemere Pál „jellem‘e — elterjedének*).

Mind ezeknek rövid veleje:

Legfensőbb törvények a nyelvszabályok megalapításában és nyelvmivelésben: szabatosság, széphangzás és rödvidség; alapok vagy kutfők: szokás, szóelemzés és hasonlóság.

Úgy látszik, eddigi nyelvtanító- s vizsgálóink tévedései avagy fogyatkozásai ezen bővebben felvilágosítottan elv nem tudása- s ki nem fejtésébül származtak és származnak. A nyelvtanítónak s mivelőnek akár szokásra, akár szóelemzésre, akár hasonlóságra lehet, sőt csupán ezekre kell figyelnie, ha célhoz jutni, azaz megérletni és valamely egyes népnyelvet előbbre vinni akar. De akármelyiket választá egyik vagy másik szabály megalapításában elvül, ezt csak az egyetömi vagy nyelvphilosophiai fenső törvények érdekébül kell tennie. Innen igazíthatunk útba sok tévedést is, p. o midön a’ különben jeles Szász Károly kétes esetben az erdélyi szójárásnak eldöntő erőt tulajdonít (Magyar nyelvtudomány 151. lap.), erre azt feleljük: sem egyik sem másik szójárás nem bir eldöntő erővel; a mondott fensőbb nyelvtörvények határozzák el. több szójárás közül, a mivelte nyelvben melyik választassék, vagy talán mindenik micsoda eselben s értelemben használtassék.

---

*) Mind e mellett is oly tudományban, melynek közönsége nagyobb, például a törvényiben, újabb alaku szók használata csak nagy ovakodással lehetö; az orvosiban, melyet többnyire szakférfiak olvasnak, nagyobb merészség nem árt.

ELEMI NYELVTAN.

ELSŐ RÉSZ.

SZÓLÁSTAN.

Első czikkely.

A szóhangok- s betűkről.

4. §.

Valamennyi magyar betűk alakja, neve s kimondása.

I.

Nyomatási kerek (vagy álló) betűk mint a mai köz divat szerénti egyszerű hangok jegyei.

nagyok	kicsinyek	kimondásuk	nevök
A	a	angol <i>o</i> ebben: <i>not</i>	a
Á	á	német <i>aʰ</i>	á
B	b	német (szelid) <i>b</i>	bé
C	c	német <i>ʒ</i>	czé
Cz	cz		
Cs	cs	német <i>tʃ</i>	csé
D	d	német (szelid) <i>b</i>	dé
Ds	ds	angol <i>j</i> ebben: <i>James</i>	dsé
Dz	dz	olasz <i>z</i> ebben: <i>influenza</i>	dzé
E	e	német rövid <i>e</i>	e
É	é	német <i>eʰ</i>	é
F	f	német <i>f</i> vagy <i>v</i>	eff
G	g	német (szelid) <i>g</i>	gé
Gy	gy	francia <i>di</i> ebben: <i>mon dieu</i>	gyé

nagyok	kicsinyek	kimondásuk	nevök
H	h	német h	há
I	i	német rövid i	i
Í	í	német ie	í
J	j	német j	jé
K	k	német (kemény) k	ká
L	l	német l	ell
Ly	ly	francia <i>ille</i> ebben : <i>bataille</i>	elyly
M	m	német m	emm
N	n	német n	enn
Ny	ny	francia <i>gn</i>	enyny
O	o	német rövid o	o
Ó	ó	német ö	ó
Ö	ö	német rövid ö	ö
ÖP	öp	német ö	ö
P	p	német (kemény) p	pé
R	r	német r	err
S	s	német s	ess
Sz	sz	német ß	eszs
T	t	német (kemény) t	té
Ty	ty	francia <i>ti</i> ebben : <i>amitié</i>	tyé
U	u	német rövid u	u
Ú	ú	német u	ú
Ü	ü	német rövid ü	ü
Ü	ü	német ü	ü
V	v	német w	vé
Z	z	német f ebben : <i>Wesfen</i>	zé
Zs	zs	francia <i>j</i> ebben : <i>bon jour</i>	zsé

összesen 40 betű, mind egyszerű hangok.

II.

Dölt betűk.

A. Á. B. C. Cz. Cs. D. Ds. Dzs. E. É. F. G. Gy. H. I. Í. J.
 a. á. b. c. cz. cs. d. ds. dzs. e. é. f. g. gy. h. i. í. j.

K. L. Ly. M. N. Ny. O. Ó. Ö. Ő. P. R. S. Sz. T. Ty. U.
 k. l. ly. m. n. ny. o. ó. ö. ő. p. r. s. sz. t. ty. u.
 Ú. Ű. Ū. V. Z. Zs.
 ú. ű. ū. v. z. zs.

III.

Közönséges írási betük.

A Á B C Cz Cs D Ds Dz E É F
 a á b c cz cs d ds dz e é f
 G Gy H I Í J K L Ly M N Ny O
 g gy h i í j k l ly m n ny o
 Ó Ö Ő P R S Sz T Ty U Ű Ū
 ó ö ő p r s sz t ty u ű ū
 V Z Zs.
 v z zs.

IV.

Tájszólási némely hangok és betük.

A különböző szójejtésekben (melyekről alább) előjőnek még e következők:

â, hasonló a terpedt tompa német a-hoz ezen szóokban: am, an, vagy az angol: *water* szóbanihoz.

ã, nyílt és rövid mint a német *Gatte* szóban.

ê, terpedt s hosszú mint a német nyújtott â.

é, rövid és zárt, jobban: félzárt, mint a francia é (é fermé) ebben: *vérité*.

Ide számlálандók a kettőshangok is u. m. aû, uâ, ëü, üë, aõ, oã, ëö, ië. Alább bővebben láthatni*).

*) Ezek szerint összesen 52 szóhang van a magyar nyelvben, s ha ch és th ki nem vesznek vala, 54.

V.

Régibb könyvek- s irásokban másként is fordulnak elő.

a	mint o.
á	— a, ā, aa.
cz	— c, ċ, ć, c', ch, chi, chy, z, tz.
cs	— c, f, fc, L, cz, c3, ch, chi, chy, th, ts.
ds	— dzs, d's.
e	— è.
é	— e, ê, e, ee.
ê	— e, ê.
g	— ĝ, gh.
gy	— g, ĝ, ġ, ģ, ģ, gi, gh, d, di, dj.
h	— ch,
i	— i, é, j, y, ŷ.
j	— i, i, y, ŷ.
ji, jĵ	— ŷ.
k	— c, ch *).
kk	— ck.
ly	— l, r, Y, Y, l', l', li, lj, yl.
m	— m.
n	— n.
ny	— n, ñ, ñ, ñ, ñ, ni, nj, ñ.
o	— u.
ó	— o, oo, ov, ow.
ö, ő	— e, o, u, v, w, q, q, q, ó, ò, o', ô, ô, ô, ô, v, w, ú, ũ, ow, é, eo, eu, ev, ew, éyv, eiv, oe, œ, w, eó, ó, eő.

*) 'Halotti beszéd' czimű, egyik legrégibb nyelv - emlékünkn nyilván megkülönbözteti a (törzsökbeli) *ch*-t a (többes) *k*-játul ezen szóban: *torchukat*. Magyar nyelvemlékek. Első kötet. Ezen *ch*-t a későbbi kor kihagyá veszni nyelvünkben s elárasztá ezt a sok *k*-val. Lehetne-e a halotti beszéd nyomán javaslatot tenni ezen *ch*-nak (*kh*-nak) régi jogába helyezésére? — mi által, írói nyelvünk mind szabatoságban, mind hangkellemben sokat nyereendene — igen nagy kérdés.

ő mint hw, ue, uv, oo, ő; lásd: ö.
 sz — z, ź, 3, s, sc, f, fc, fz, ƒ.
 t, tt — th*).
 ts — cz.
 ty — t, t̃, t̃, t̃, t̃, t, ti, tj, th, thy, thÿ.
 u — v, w.
 ú — u, uu, v, w.
 ü — u, ṽ, y, ŷ, w.
 ű — ue, uv, ű; lásd: ü
 v — u.
 z — 3.
 zs — s, f, f, ź, ź, z', s', 's**).

Némely tulajdon neveknél ma is előfordulnak:

aa (mint á) p. o. Gaal.	gh (mint g), p. o. Balogh.
ch (— cs), p. o. Zichy, Szé- chenyi	oo (— ó), p. o. Soos
ew, eo (— ő), p. o. Des- sewffy, Georch.	th (— t), p. o. Németh, Tóth.
	w (— v), p. o. Warga.
	y (— i).

VI.

Idegen szóknál és neveknél megtartatnak:

ae mint e, p. o. Caesar.	ch, p. o. chronica.
c { — cz, p. o. Cicero.	oe mint e, p. o. oeconomia.
{ — k, p. o. catholicus.	ph, p. o. philosophia.

*) A *th is*, Benigna asszony imádságos könyvé'-ben (lásd: Magyar nyelvemlékek II. kötet) többnyire megkülönböztetve íratik, például, egészen történetesen nyitván fel az érintet könyvet, a 70-dik lapon ezeket olvasom: malasztjáth, akaratjá h, testeth, fejemet h, Jézust h, innéth, szerénth, Ádám fiáth, (tehát úgy látszik a szenvedő esetben), bár ugyan ott egyszerű t-t szinte találunk, például: tégedet, fiadat, világot, teremtetted, szent st. Nyelvünk egyik jeles buvára: Vajda Péter, mind *th*-t mind *ch*- (*kh*)-t jegyze föl egyik nyelvtana ábéczejében. — A *t* azon másik betűnk, mely nyelvünket hasonlókép szerföltött előzőnlé.

**) Ki a régiebb betűk alakjával némileg megösmersedni kívánna, utasítatik Schwartner Márton e munkájára: *Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, praecipue hungaricam*. Editio 2-da 1802. Magyarúl Perger Jánostól.

q, p. o. quietantia.	x, p. o. Xerxes.
th, p. o. thema.	y (mint i, p. o. physica.
w, p. o. Walter Scott.	} — j, p. o. York st.

VII.

Mennyit vesződtek eleink, hogy a magyar szóhangokat az alig felényi számú latin betűkkel megjelölhessék, láthatni föntebb az V. alatt, míg nem az utóbbi időkben az I. II. III. jegyek lettek uralkodókká. Minthogy pedig itten az egyszerű magyar hangok sok helyütt összetettekkel jelölvék: részint ezen visszásság elhárítása végett, részint az egyszerűség elvének, talán csak ösztönszerű hódolatból, újabban is megkésértették némely jelesb nyelvtudósaink azon összetett betűknek egyszerűsítését. Lásd: Gyarmathy Sámuel: *Okoskodva tanító magyar nyelvmes-ter* (Kolosvárt 1794) 385—396 lapokon; Révay Miklós: *Elaboratio grammatica hungarica*. (Pest 1806.) 142 — 144 lapokon. Legújabban ismét többféle javaslatok történtek: Kerekes Ferencz: *Értekezés és kitérések* (Debreczen 1836.); Vörösmarty Mihály: *Magyar tudós társaság Évkönyvei*. II. kötet; hol több késérlők is számlálatnak elő.

Véleményemmel, a megrögzött szokásnak oly zsarnoki hatalma lévén az emberi természetben, kivált a nagy tömegben, hogy annak más, bár jobbfelé irányzására századok kelljenek, minden más módot kivihetlennel tartok azon egyen kívül, mely a szokott két összetett betűt egygyéolvasztja, hogy abban az olvasó szeme mindkettőt mintegy benne találja. Tudjuk, csak az egyszerű c-t mily nagy ellenzéssel fogadja az olvasó közönség. Az ide mellékelt táblán két kitünőbb javaslatot terjeszték elő, megtoldván egy harmadikkal, mint a II-diknak módosítójával, melyet iménti elvem szerint — a szépírás és betűöntés szabályaihoz alkalmazottan — legcélszerűbbnek tartok *).

*) Bél Mátyás, Gyarmathy Sámuel st. régi magyar keleti betűkről is értekeznek. De a valóság teljes bizonyíthatására mind e mai napig egyetlen egy kétségtelen emlékekkel sem bírnak.

I. Vörösmagyarság.

<i>C</i> helyett	Cc	<i>C c,</i>
<i>cs</i> "	Ce	<i>Gg,</i>
<i>gy</i> "	Gg	<i>G g,</i>
<i>ly</i> "	Ll	<i>L l,</i>
<i>ny</i> "	Nn	<i>N n,</i>
<i>sz</i> "	Ss	<i>S s,</i>
<i>ty</i> "	Tt	<i>T t,</i>
<i>zs</i> "	Zz	<i>Z z,</i>

II. Benczúr Főnével.

<i>C</i> "	C c v. c	<i>C c v. g</i>
<i>Gy</i> "	G y	<i>G y</i>
<i>Ly</i> "	L l v. l	<i>L l</i>
<i>Ny</i> "	N y v. y	<i>N y</i>
<i>Sz</i> "	S s	<i>S s</i>
<i>Ty</i> "	T t	<i>T t</i>
<i>Zs</i> "	Z z	<i>Z z</i>

III.

<i>C</i> helvetic	SSGS	<i>C</i> <i>C</i> ,
<i>c</i> "	sscs	<i>c</i> <i>c</i> ,
<i>C</i> r.	CG	<i>C</i> <i>C</i> <i>C</i> ,
<i>c</i> r.	cc	<i>c</i> <i>c</i> <i>c</i> ,
<i>G</i> y.	GG	<i>G</i> y,
<i>g</i> y.	g	<i>g</i> y,
<i>G</i> y.	Y	<i>G</i> <i>G</i> <i>G</i> ,
<i>g</i> y.	ll	<i>g</i> <i>g</i> <i>g</i> ,
<i>N</i> y.	NNN	<i>N</i> <i>N</i> <i>N</i> <i>N</i> ,
<i>n</i> y.	ny	<i>n</i> <i>n</i> <i>n</i> ,
<i>T</i> y.	TY	<i>T</i> <i>T</i> <i>T</i> <i>T</i> ,
<i>t</i> y.	ttt	<i>t</i> <i>t</i> <i>t</i> ,
<i>S</i> r.	SSS	<i>S</i> r,
<i>s</i> r.	ssss	<i>s</i> r,
<i>Z</i> s.	ZZ	<i>Z</i> s,
<i>z</i> s.	zz	<i>z</i> s,

5. §.

A mai köz divatban lévő 40 betű *) helyes kimondásáról bővebben.

a (ékjel nélkül) zártabb és mélyebb, azaz a belső szájnak nagyobb öblözésével, s az ajkaknak külső

*) Csak a szóhangok s betűk elszámolásában is mennyire tévovázunk, lássuk a jelesebb nyelvtanítókat.

Kalmár György (*Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno- [sen hunno-] avarici. Posonii 1770.*) egészen szerintem 40 betűt ír az ábécében. Külön többet is ajánl.

Gyarmathy Sámuel (Kolosvárott 1797.) szinte 40 betűt számol ugyan, de nála külön van a *c* és *ts*; továbbá fölveszi az *y-t* is; végre a *d*-t *zs*-vel egynek tekinti. Hiányzanak nála az igazi *ds* és *ds*.

Révay Miklós (Pestini 1806.) csak 31 betűt tanít. A 7 hosszú önhangzókat nem adja külön az ábécében. Elveti a *ds*- és *ds*-t.

Pápay Sámuel (A magyar literatura esmérete. Veszprémben 1808. Magyar Minerva IV. kötete. Külön is van.) az *é*- (*é*-)vel együtt 39 szóhangot említ. Szinte elveti a *ds*- és *ds*-t.

Verseggy Ferencz (Ungarische Sprachlehre. Ofen 1817 st.) 34 betűről értekezik, köztük az *é*- (*é*-)ről is. Hiányzanak nála a hosszú *i*, *ó*, *ö*, *ú*, *ü*, önhangzók, valamint a *ds* és *ds* is.

Márton József (Praktische ungarische Sprachlehre. Wien 1820.) 33 betűt számol. Nála mind *ts* és *ts*, mind *cs* és *cs* vagyon, különben mint Révaynál.

Nagy János (*Grammatica linguae hungaricae. Pestini 1832.*) mint Révay. Nyelvtudományi pályamunkájában már 38 betűt tanít.

szájnak) összébb huzásával alakul mint a németben, mintegy középhang a német *o* (ebben: *Gott*) és *a*

Ürü (Le Mouton) János (Neueste und vollständigste ungarische Sprachlehre. Pesth 1837.) *cs*, *ds* és *dz* nélkül, de *y*-nal 39 betüt hoz elő.

Töpler Gottlib Edvárd (Theoretisch-practische Grammatik der ung. Sprache. Több kiadás.) *ds*- és *dz*-vel 33 betüt ad elő. A hosszú önhangzókat nem adja külön.

Vajda Péter (Magyar nyelvtudomány. Több kiadás.) az *é*-, (*é*-)vel 41 betüt láttat. *Ds* és *dz* zárjelek közt.

Bitnicz Lajos (Magyar nyelvtudomány. Pesten 1837.) *ä* és *ö* (= *e*) önhangzókkal együtt 40 betüt ír. Nincs nála *ds* és *dz*.

A magyar tudós társaság (Magyar helyes írás st. Több kiadás.) 38 betüt közöl. A *ds*- és *dz*-t kettős (két) hangnak tekintik.

Én, megvallom, nem tartom két hangnak Tűzni, kérdőzni, bímbódzni, hallgatódzni st. világosan mutatják, hogy nem két hang a *dz*, különben inkább hallgatódzani st. volna. Ezekben: edzeni, bodza, kettőnek hallatszik ugyan (már ebben: bodza, nem); de nem hallatszik-e kettőnek a *gy* ezekben: egy, egyes, egyetlen; az *s* ezekben: bölcsesség, szüzeség, békeség; az *ly* ezekben: suly, sülyed, aly st. mégis közönségesen nem két hangnak tartjuk. Némelyek ugyan azzal akarnak a dolgon segíteni; hogy *dz* helyett csak *s*-t írnak; azonban ez nem kivihető, például más „levelezni“ és „leveledzni.“ A *ds*-ről még kevésb okunk van hinni, hogy két hang volna, különben „dsida“-t mondana a magyar, mint „iskola“-t „schola“ helyett; vagy „dizsida“-t, mint „firis“-t „fris, helyett. A *ds*-ről az is állittatik hogy idegen hang, azonban ha ezt megengedném is, azon szók, melyekben használjuk, már honosítva lévén, (dsida, findsa, bandsal, dsindsa), a hang is honosított, *s* teljes magyar abécéből sem ez sem amaz ki nem maradhat.

Vörösmarty Mihál (Kurzfassung der ungarische Sprachlehre für Deutsche. Pesth 1832.) — továbbá

Császár Ferencz (Grammatica ungherese. Pestino 1833.) — és

(ebben : fatt) között, s igen hasonlít az angel o-hoz ezekben : God, not.

Példák:

fa (Baum); ma (heute); alma (Apfel); szalma (Stroh); haj (Kopfsaar; Rinde); vaj (Butter); kar (Arm; Lehne) st.

á tisztán és nyújtva mint a német ah, ebben : fah.

Példák:

száj (Mund); báj (Zauber); kár (Schaden); jár (geht herum); láng (Flamme); tál (Schüssel).

b Ennek, valamint a többi szelíd és lágy hangoknak a keményektől igen szoros megkülönböztetése, különösen a német ajkúakra nézve, kik azokat többnyire összezavarják, igen nehéz; szabatos kimondásukat

Gróf Majláth János (Praktisch-ungrische Sprachlehre. Pesth 1838.) — kikhez járulnak az újabb jelesek közül: Széchy Agoston s Bloch Móríc, — mint a tudóstársaság.

Kecskeméti Csapó Dániel (Kérdőzsködő magyar nyelvmester. Pest 1833.); továbbá

Szalay Imre (Magyarul és németül többször megjelent.) egészen szerintem 40 betűt írnak.

Szász Károly (Magyar nyelvtudomány. Parthenon 1-ső kötete Nagy-Enyed 1839.) 35 betűt tanít ugyan, de ha a följegyzette némely hosszúhangokat is (i, ó, ő, ú, ü) mind külön számláljuk, szinte 40 betűje van. A ds- (szerinte: dss) és dz-t szinte tanítja. Tehát e három utóbbi s még Vajda Péter az újabbak közül, továbbá a legelő említetem Kolmár e részben velem egyértelműek; de említést érdemel még a régiebbek közül: Beregszászi Pál (Versuch einer magyarischen Sprachlehre. Erlangen 1797.), az újabbak közül: Kezkes Ferencz (Értekezés és kitérések. Debreczen 1836.) kik szinte tanítják a ds és dz betűket. Mind jeles tekintélyek.

E kötet végén egy magyar nyelvtani irodalmat is adok, hol minden magyar nyelvtan, mely tudomásomra jutott, följegyezve van.

német ajkúak leginkább csak élő szóból tanulhatják meg. Némi szabályt alább adandok.

c vagy **cz** a német *ç*.

Példák:

czukor (Zucker); aczél (Stahl); tárcza (Portfeuille).

cs úgy hangzik mint a német *tſch*.

Példák:

kocsi (Kutsché); kulcs (Schlüssel); csak (nur); csók (Kuß); ács (Zimmermann).

ds annyi mint *dsch* a németben, vagy *j* az angol „James” szóban.

Példák:

bandsal (ſchleud); findsa (Schale, Taffe); dsida (Pisze).

dz lágyabb mint az olasz *z* is ezekben: prudenza, zechino.

Példák:

fogódzni (ſich anhalten); fiadzni (Junge werfen); le-
veledzni (Blätter treiben).

e mint a német rövid *e* ebben: Welt.

Példák:

el (weg, ab); le (herab); fekete (ſchwarz); kert
(Garten); meleg (warm).

é mint a német *eh*, ebben: geht, ſieht.

Példák:

ép (ganç, unverfehrt); él (lebt); éljen (es lebe); kép
(Bild); erény (Tugend).

f mint a németben,

Példák:

fiú (Sohn); fő (Kopf, kocht); fú (weht, blaſt);
föld (Erde).

g lásd: alább a szelíd mássalhangzókat.

gy mint a francia *d* némely köznépi kiejtéséknél ezekben: mon dieu, adieu.

Példák:

angyal (Engel); magyar (Ungar, ungarisch); gyár
(Fabrik); lágy (weich); völgy (Thal); lengyel (Po-
le, polnisch).

ggy=gygy, p. o. meggy (Weißfel).

h mint a német nyelvben, például ezekben: Haus; He.

Példák:

hó (Schnee); halál (Tod); hűtlen (untreu); hölgy (Dame, Frauenzimmer); hold (Mond); éhes (hungrig).

i mint a német nyelvben a rövid í, például ebben: frisch.

Példák:

is (auch); isten (Gott); ideg (Nerve); hit (Glaube); illő (billig, schicklich); igen (ja); kis (klein).

i mint a német ie, ezekben: hier, diesz.

Példák:

ír (schreibt); iv (Vogel); sir (weint, Grab); hír (Gerücht).

j mint a német nyelvben, például ebben: ja.

Példák:

jer (komm); jó (gut); játék (Spiel).

k lásd: alább a kemény mássalhangzókat.

l mint a német l.

Példák:

lő (loß); lesz (wird); lélek (Seele); ülni (sitzen); tele (voll); lép (tritt); láb (Fuß).

ly* mint a francia: *ille*, ezen szókbán: bataille, merveille.

*) Legtöbb szójárásokban vagy csupán l-nek vagy csupán j-nek hallatszik. Mivel magyar igyekezzék szert tenni a szabados kimondásra, ily módon: minthogy külön az l kiejtésében nyelvünket csak a felső inyhez értjük, külön a j kimondásában pedig csak az alsó inyhez: tehát úgy intézzük az ly kimondását, hogy ez mind az l mind az j kimondásában egyszerre részesüljön, azaz nyelvünk kidomborodván mind az alsó mind a felső inyhez egyszerre érjen. Ezen kimondásra, mely különben igen könnyű, a francia nyelv tanulásában figyelmeztetem. Élő szóval mutatni s utánozni ugyan mindent sokkal könnyebb, mint magánosan könyvből tanulgatni, de figyelmes olvasó a mondottaknak mégis hasznát vehetendi.

Példák:

hely (Ort, Platz, Raum); kiraly (König); lyuk (Loch); foly (fließt).

ly=lyly, például: melly (Brust).

m mint a német s más nyelvekben.

Példák:

ma (heute); menj (geh); mi (was); morog (brummt);
művész (Künstler).

n mint a német nyelvben.

Példák:

nincs (ist nicht); nógat (ermuntert); narancs (Pomeranz);
negyed (Biertel).

ny mint a francia *gn* ,compagnie', ,magnifique' szókban.

Példák:

nyom (drückt, Fußtritt); nyájas (freundlich); nyilt (offen);
nyög (ächzt); nyúlbor (Hasenbalg).

nny=nyny, például: annyi (soviel).

o mint a német rövid o, ebben: Gott.

Példák:

kor (Alter); hol (wo); noha (obwohl); ok (Ursache);
hoz (bringt, holt).

o mint a német oh, ebben: Bohne.

Példák:

ól (Stall); óra (Uhr); ón (Zimm); lóg (schwingt wie
der Pendel).

ö kissé rövidebb mint a német ,Körper'-ben, de ennél
gömbölyűbb is. Lásd alább.

ö hosszú mint a német öh, ebben: öhlicht, de ennél
gömbölyűbben kell kiejteni. Lásd alább.

p lásd alább a kemény mássalhangzókat.

r mint más nyelvekben.

Példák:

rák (Krebs); rest (träge); rőf (Eile); ruha (Kleid);
erő (Kraft).

s mint a német sch ezekben: Schiff, Kirsche.

Példák:

sok (viel); süt (scheint; brennt, bratet, backt); sipka (Kappe); sugar (Strahl); eső (Regen).

sz mint a német *ß* ezekben: groß, weiß.

Példák:

szó (Wort); ész (Bemunft); liszt (Mehl); szekér (Wagen); szabad (frei).

ssz=szsz, például: asszony (Weib); másszor (einandersmal).

t lásd alább: a kemény mássalhangzókat.

ty mint a francia *t* ezen szókban: metier, tabatier.

Példák:

atya (Vater); kutya (Hund); csengetyű (Glöckchen); tyúk (Henne); szivatyú (Pumpe).

tyy=tyty, p. o. hattyú (Schwan).

u mint a német rövid *u*, ebben: unenblisch.

Példák:

udvar (Hof); ugorka (Gurke); fut (lauft); lukar (geizig, Wucherer).

ú mint a német *uh* ebben: Uhr.

Példák:

-úr (Herr); út (Weg, Straße); kút (Brunnen); fúr (bohrt); szúr (sticht).

ü mint a francia rövid *u* ebben: une.

Példák:

ür (Raum); ül (sitzt); kürt (Blashorn); ünnep (Feiertag); üt (schlägt); sül (Dhr).

ű mint a német *üh* ebben: fűhn.

Példák:

tür (dulbet, leidet); fű (Gras); hü (treu); tü (Madel); üz (verfolgt).

v mint a német *v* ebben: Wirrwarr.

Példák:

vár (Festung, erwartet); viasz (Wachs); völgy (Thal); vonal (Linie); tova (weithin); világ (Licht, Welt).

z annyi mint a német *f* ezen szóban: Wesen.

Példák:

ez (diefer); kéz (Hand); zaj (Geräusch); zene (Musik); víz (Wasser); zöld (grün); gőz (Dampf).
zs*) annyi mint a franczia *j* ebben: bon jour.

Példák:

zsidó (Jude, jüdisch); rózsa (Rose); József (Joseph); zseb (Tasche).

6. §.

Az önhangzóknak felosztásai, további szabályok a kimondásban, különösen a hangsulyról.

Minden elszámlált betűk, mint más nyelvekben is, részint magánhangzók (önhangzók, hangzók), részint mássalhangzók (társashangzók, társahangúk).

Az önhangzók, t. i. önmagokban is tisztán hallhatók, ismét többféleképen oszthatnak fel, ú. m.

1. A hang rövidebb vagy hosszabb tartósságára nézve: némelyek ékezetlenek vagy rövidek: *a, e, i, o, u, ö, ú*; mások ékezettek vagy hosszúak: *á, é, í, ó, ú, ő, ű*. Ezen három hosszú: *í, ú, ű* ingatagoknak (anceps) is nevezhetők; mert, ha bár ékjellel bírnak is, mind

*) Az elszámlált összetett betűkön kívül a nép szájában néha más két betű is összeolvad, vagy összeolvadtnak hallatszik, p. o. láttya, e helyett: látja; egészség, e helyett: egésség. De mivel magyar őrizkedjék ezen restes kimondástul, melyet sem a szónyomozás sem a finomabb hangzat nem javal. De szinte őrizkedjék az erőltetett elkülönítéstől is. A kimondás tiszta, de könnyű legyen. Hasonlón összeolvadnak a mondottagon kívül *dj*, p. o. *adja* (nem: *adgya*); *lj*, p. o. *hallja* (nem: *hallya*); *nj*, p. o. *vonja* (nem: *vonja*). A *t* is az *s* és *sz* betűkkel azon egy szótagban úgy hallatszik, mintha ezekkel egészen egybe olvadna, úgy hogy p. o. építs, költség, ekként hallatszanak: épicscs, kölcség; és metsz, ekként: meczsz; hanem, kivált külön szótagban mindkettőt tisztán de könnyedén kell kiejteni, így: költ-rég, lát-rsik.

verselésben mind kötetlen beszédben, főleg ha többtagú szókban fordulnak elő, rövidkűl is használatnak.

A rövidkehöz számlálándók még a tájszólásiakból a pontozott á és é; a hosszakhoz a terpedt á s é és valamennyi kettőshanguak ú. m. aū, uā, eū, üē, aō, oā, eō, iē.

2. A külső szájnak (ajkaknak) a hanghoz képesti kisebb vagy nagyobb nyílására nézve, némelyek zártak vagy tompák (gömbölyűk): o, u, ö, ú, ó, ú, ő, ű; mások nyíltak vagy világosak: (á), e, á, é. Továbbá némelyek félzártak: a, (és: é); mások félnyíltak: i, í*).

A terpedt á, é önhangzókat se feledjük el; amazt a félzártakhoz, ezt a nyíltakhoz sorozhatjuk**).

*) Az önhangzók kiejtésében két beszédszer veszen részt: ajkak és nyelv (külső és belső száj). Minél kisebb az ajkak (külső száj) nyílása, annál zártabb vagy tompább valamely hang; ellenkezőleg annál világosb. A főbb önhangzók ehez képest így következnek:

a, é, í, ó, ú.

Legnyíltabb az á, legzártabb az ú.

A belső szájnak (Kempelen szerént: nyelvcsatornának) nagyobb vagy kisebb nyílásátul pedig a hangnak mélysége, avagy magassága függ. E tekintetben a főbb önhangzók ily renddel jönnek:

ú, ó, á, é, í.

Legmélyebb az ú, legmagasb az í. — Kempelen's Mechanismus der menschlichen Sprache, nebst der Beschreibung seiner sprechenden Maschine. Wien 1791.

***) Ha a rövid önhangzókat a nekik megfelelő hosszakkal ezen felosztás szerént akarjuk egybeállítani, következő rend áll elő:

rövid a - nak megfelel hosszú á

— á — — — — á

— e - nek — — — é

— é — — — é

— i — — — í

— o - nak — — — ó

— u — — — ú

— ö - nek — — — ő

— ü — — — ü

3. A belsejének a hanghözkepesti nagyobb vagy kisebb öblösségére nézve, nénelyek mély- vagy alhangúak: *u, o, a, ú, ó, á*; mások magas- vagy fhangúak: *ü, ö, e, ő, é (é)*; mások végre legfensőbb, legmagasbhangúak (némelyek szerint élesek): *é, i, í*. E három utolsót nyelvtanítóink hibásan középhangúaknak nevezik; de köz- (közös-) hangúaknak nem helytelenül hívjuk *).

A ket szélsőség: *u* (gyöngébben *s* magasabban: *ü*) és *i* lévén, innen magyarázható ezeknek (főntebb érintett) ingatagsága, ha különben hosszak volnának is.

Ezen utolsó (3) felosztás szerint egész szótagokat sőt szókat is, mélyeknek, vagy magasaknak, vagy legmagasbaknak nevezünk, a szerint a mint azokban, az önhangzó vagy önhangzók mélyek, vagy magasok, vagy legmagasbak.

*) Tulajdonképen három alaphangzó van: *u, a, i*; gyöngébben *s* magosabbán: *ü, ö*, (csaknem *e*) *s i*. Innen a régi nyelvekben is eredetileg csak ama három alap-önhangzóra használtattak jegyek vagyis betűk, p.o. a héberben: *ו, נ, י*. Az *o* hangzó van *u* és *a* között (így a magyar nyelvben is *e* kettő: *au* vagy *ua*, egygyé, azaz *ó*-vá olvad, és viszont az *ó* némely szóírásokban *au-* vagy *ua*-vá szeret átváltozni) — Így *a* és *i* között van *e (é)*, szinte a magasbaknál is *ü* és *ö* között van *ö*, (nálunk is hallhatók: *üü* vagy *eü* és *üe*) és *ü s i* között *é* és *é* (nálunk is: *ie - iä*), *s* néha az elsőbbek az utóbbiakká olvadnak; egybeolvadás nélkül közönségesen kettőshang (diphthongus) névvel hivatnak. Lásd: Schmitthener. Упрощеніе §. 25. st. Kempelen idézett munkája §§. 104—109. st.

Ezek szerint (csak a rövideket érintvén):

mélyebbek: *u, o, a, e, i*

magasbak: *ü, ö, ő, é, í*

Tehát az *i* *s* megnyujtva *i* (és a magyar hosszú *é*, mely a hosszú *i*-hez igen közel áll), mind kétrendbelieként mint legmagasbak, előfordulván, közösek, és így köz- (nem közép-) hangúaknak is helyesen nevezhetők.

Közönséges szabályok az önhangzók kiejtéséről.

1. A hosszú önhangzókat szabatosan kell hangoztatni (kissé szabatosabban mint a német nyelvbelleket), a rövideket pedig sebesen lökni ki, de egyet sem szabad elharapni.

2. A zárt önhangzóknak, főleg ö és ü-nek szabatos kiejtése végett jobban meg kell ajkainkat gömbölyíteni, mint a németben. Például álljanak szoros megkülönböztetés végett: bír (hat, fann); bőr (haut); bér (lohn).

kör (Kreis), kér (bittet).

derék (Rumpf, brav), török (bricht sich, bricht).

tüz (Feuer), tíz (zehn).

egy (ein), itt (hier), öt (fünf), üt (schlägt).

Mind ezeket szabatosan ügyekezünk kimondani; egy szót sem szabad ezek közül a másikkal fölcserélni.

3. Ha a hosszú önhangzóra ugyanazon szóban egy-nél több mássalhangzó következik, a hosszú önhangzó kimondáskor a neki megfelelő röviddé változik át, p. o. feltékeny mond: feltékeny (nem: feltékeny); áldás mond: aldás (nem: aldás); szóltam mond: szoltam; föld mond: föld; utolsó mond: utolsó; erőlködik mond: erőlködik. Az utóbbi példákat (o-, ö-vel) gondosb íróink már röviden is írják; de az elsőbbségek behozása, minthogy a nyílt és zárt *a s e* közti finom különbséget nem mindenki érti, nagy nehézségekkel járna. Alább bővebben értekezem ezekről.

4. Jóllehet nyelvünk az úgy nevezett mennyiségű (tartós mértékű) nyelvek sorába tartozik: mindazáltal a hangsúly *) ebben is megvan, azaz ebben is egyik szótág

---

*) Minden szótag bír a kimondásban kisebb nagyobb mértékű erővel, ki-nyomással, kifejezéssel. Ezen mértéket gyakoroljuk kül- és belterjedés szerént. A külterjedés ismét vagy mennyis (tartós), vagy lebegő (fel- és aláálló).

I. Mennyiség (tartósság) szerént a szótagok rövidek vagy hosszak. Rövidek rendszerént a rövid önhangzók. Ezek pedig hosszakká válnak:

(önhangzó) erősebb, s jobban kiemeltetik a másíknál. Minden magyar máskép ejti ki, bár ugyanazon betűkből állanak, e két szót: a *kör* (=ak-kör, das *Ufiter*), és *akkor* (*damalß*). A hangsúly a magyar szóban is a gyöktagra, — s minthogy ez itt legelől szokott lenni, a legelső szótagra — esik; azonban közvetlenül hosszú, még pedig akár ékezet, akár *positio* által hosszú szótag mellett rendszerént elenyész vagy ezzel összeolvad, és csupán rövid önhangzó szókban, vagy legfőlebb, ha két vagy több rövid szótag áll egymás után, vehető észre, például: *szērelem*, *szērelemnek*, *kātona*, *kātonát*, *māgyar*; s ilyeneknél szabaddabb verselésben (*jambus* vagy *trochaeus lábuaknál*) erős

1. ugyan azon rövid önhangzó kettőztetése által, p. o. *fa-ak* lesz: *fák*, *kérne-e* lesz: *kérné*.

2. más rövid önhangzó hozzájuk járultával, p. o. *kérne-ük* lesz: *kérnök*.

3. két vagy több (akár ugyanazon, akár külön) mássalhangzónak összejövetele, ösztétele (úgy nevezett *positio*) által; ezen ösztétel pedig vagy természeti — ugyan szóban, p. o. *ember*, vagy mesterséges — két szóban, p. o. *hal feje*.

II. A lebegés, magasság- s mélységre terjedés, vagyis a hangnak fölemelkedése avagy alászállása; legszembetűnőbb a zenében; de használtatik a szavalásban sőt közbeszédben is minden emberi nyelvben.

III. A belterjedés vagyis hangsúly az erőnek azon foka, melylyel valamely szótagot (vagy szót vagy szókat) súlyosban vagy gyöngébben ejtünk ki (épen az, mi a zenében a *forte* és *piano*). Schmitthener. *Ursprachelehre*. — Nyelvünkben mind a három kifejezés megvan; s úgy hiszem, más nyelvekben is, mert például a németben is, mely különben csak hangsúlyos nyelvnek tartatik, két vagy több mássalhangzó, lehetlen hogy meg ne lassítsa — tartósabá ne tegye — a szótagot; ebben *Sprößling der Myrthe*, a „ling” észrevehetőleg hosszú, legalább hosszabb mintha „li” volna. Amde a németben annyi mássalhangzó van, hogy ha a hasonló szótagokat hosszaknak vennék, akkor kimondhatlan nehéz volna mértékes verset írniok. Innen megengedik verselőiknek azon szabadságot, hogy *positióra* ne ügyeljenek. A magyarban *positióra* a legnagyobb gond fordíthatatik és fordítatik, s így természet elleni szabadságra szükségünk nincsen. Maga Schmitthener is megvallja: *Quantitrende Sprachen — sind unendliche viel wohllautender, mehr als die accentuirten*. (Id. m. §. 176).

azaz hosszú szótagnak, is⁶ szokott vétetni; de ha a mondott szótagra közvetlenül hosszú szótag következik, elenyész a hangsúly, p. o. szérelmet *).

Példák a hangsúlyra, különböztetés végett:
 a pād (die Banf), āpad (nimmt ab);
 a kār (der Arm), ākar (will);
 ēset (Fall), esēt (ist gefallen);
 āzok (jene), az ōk (die Urfaße);
 jāval (heißt gut), javūl (beßert sich).

7. §.

A mássalhangzók felosztásai, és közös szabályok azoknak kiejtésében.

A mássalhangzók, t. i. melyek csak önhangzó segítségével hallathatók, szinte többfélék, u. m.

I. Egyszerűk és összetettek.

Összetettek vagy elegyültek:

1) s-sel: *cs, ds, zs.*

2) z-vel: *cz, dz, sz.*

3) y-nal (j-vel): *gy, ly, ny, ty.*

Egyszerűk a többiek mind.

II. Félhangzók és némák.

A félhangzók arról ösmerszenek meg, hogy már az ábcézában, a kiejtéskor mindig előláll (a z- és zs-n kívül**) a velök együtt járó önhangzó, így: *el, em, en, er, es st.*

*) Vig pohár közt édesebb a Szérelmet

A mi benne kérésű van

Elnyelem. — Vörösmarty.

— — — vagy szérelmet

vagy bucsút. — Vörösmarty.

A legelső mágyar ember

A király. st. st. — Vörösmarty.

**) Tehát helyesebben: *ez*, és *ess*-nek kellene mondani.

Ezen félhangzók, melyekre eddigi nyelvtanítók nem ügyeltek, fölötte fontos szerepet játszanak a magyar nyelvben.

Kétfélék pedig ezek, u. m.

1) Folyékonyak, még pedig tisztán folyékonyak: *l, m, n, r*; és elegyültek: *ly, ny*.

2) Sziszegők: *s, z*; és összetétele: *sz, zs* *).

A némáknál ellenben az együttjáró hangzó mindig utól tétetik (az *f*-en kívül).

Ezek négyfélék:

1) kemények **): *k, p, t*; (ezen magyar szóban: patak).

Ezek némely nyelvekben hehentést (*h-t*) is kapnak: *kh* (*ch*), *ph* (*f*), *th*.

Ide tartozik a magyarban az *f*.

2) Szelidék: *b, d, g*; (ezen szóban: *dobog*).

3) Lágyságok: *j, v, h* ***); (ezen szóban: *vajha*).

4) Elegyülés által lágyságok:

a) kemény *t*-vel elegyültek: *cs* (= *ts*); *cz* (= *tz*), *ty* (= *tj*);

b) szelid *d*-vel elegyültek: *ds, dz, gy* (= *dj*).

*) Mind ezek azért nevezetnek félhangzóknak (semivocales—különösen a görög nyelvtanokban találjuk ezen nevezetet, de az újabb nyelvbúvárknál is följegyezve találjuk —) mert bár önhangzó nélkül ezeket sem lehet kimondani; de mégis megnyujthatjuk, mint az önhangzókat, azaz tartósan ejthetjük ki p. o. *el-l, em-m, en-n, es-s, ess-ss, ez-z*. Ezért tanuljuk mindjárt az ábéczében kettősen így: *ell, emm st.* Igen helyesen hívja azért jeles Szászunk azokat, *s* különösebben a sziszegőket: „folytonos“-aknak. Innen látszik az is, hogy nem ok nélkül tétetnek a nyugoti nyelvekben az önhangzók ezeknek elébe a kimondáskor; csak-hogy, mint mondottam, még a *z-, ss-t* is *es-, ess-*nek kellene hívniuk.

***) Némelyek szerint: pattanók.

****) E három lágyat úgy lehet tekinteni, mint láncszemet az ön- és mással-

Jegyzetek:

1) A sziszegők között is *s* és *sz* kissé keményebbek, *z*, *zs* szelidebbek.

2) A *h* lehelők is hivatik; *s* a *o*, mint az *f*, *f* uónak; de az *f* is keményebb a *o*-nél.

3) A *j* is valamivel keményebb a *o*-nél.

4) Mind ezen mind a mégkövetkező felosztásait a szóhangoknak, az olvasó különös figyelmébe ajánlom, mert csaknem valamennyi szabályaim ezeken fordulnak meg.

Közönséges szabályok a kiejtésben.

1) A kemény és szelidbetűk, a mennyire lehető, szükségén kívül soha sem cseréltetnek föl a magyar nyelvben azért szükséges, hogy, kivált a német-ajkuak ezeket a legnagyobb figyelemmel és szabatosággal tanulják megkülönböztetni, azon fontos jegyzéssel: hogy a kemények kimondásában a levegőt a szájból kilökjék, *s* a szelidek-, és lágyakban a mellből kinyomják vagy kileheljék. Példák: bor (Wein), por (Staub, Pulver).

pap (Priester): bab (Bohne).

fagy (Frost), vagy (oder), vad (Wild), vágy (Wunsch),
vád (Anklage).

tudás (Wissen), dudás (Düfelsackpfeifer).

tanu (Zeuge), gyanu (Verdacht).

tanul (lernt), danol (fingt).

fa-ló hőljernes (Ferd), való (wahr, wirklich, freilich,
etwas reales).

török (bricht sich, bricht), derék (Rumpf, brav), dörék (thöricht).

2) Ha kemény szóhangok után közvetlenül szelidek vagy lágyak következnek *s* megfordítva: akkor csaknem

---

hangzók között, sőt azok igen közel rokonok a három alap-önhangzóval, *o* az *u*-val, *j* az *i*-vel, *h* az *a*-val. Innen az *u* ajak-önhangzónak, az *i* íny-önhangzónak is hivatik némely nyelvbuvároktól.

lehetlen mind kettőt a **sebes kiejtésben szabatosan** mondani ki p. o. **kalapban, lyukgat, haragszik, esküdt, addsz** st. Itt tehát a szóelemzés fensőbb törvénynek kénytelen a szólásban engedni. A nyelvszokás ezen egyszerű szabályt hozá itt be: a kimondás az utóbbi szóhanghoz illezkedjék; tehát a főtebbi szók így ejtetnek: **kalaban, lyuggat, harakszik, eskütt, attsza**. De helyes-írásban a szóelemzést követjük.

III. A beszédszereknél fogva:

1) fogbetük magok a sziszegők: **s, z, sz, zs**.

2) nybetük: **k, g, j** (egy kemény: **k**, egy szelid: **d**, egy lágy: **j**).

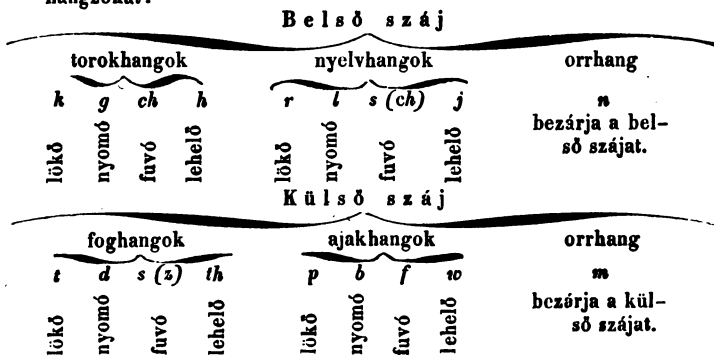
3) ajakbetük: **b, p, f, v, m** (egy kemény: **p**; egy szelid: **b**; két fuvó: **f, v**; egy folyékony félhangzó: **m**). Az **m** (és **n**) némelyek szerint orrbetü *).

4) nyelvbetük: **d, t, l, n, r** (egy kemény: **t**; egy szelid: **d**; és három folyékony: **l, n, r**); némelyek a **j**-t is ide számítják.

5) torokbetü: **h**; némelyek szerint: **k** és **g** is **).

*) Például: Kempelen főtebb idézett munkájában: *Mechanismus der menschlichen Sprache*.

***) Kaltschmidt Henrik Jakab, ily című munkájában: *Sprachvergleichendes Wörterbuch der deutschen Sprache*. Leipzig 1838. így osztja fel a mássalhangzókat:

Az elegyültek több beszédszerekben vesznek részt, p. o. *ty* (= *tj*) nyelv- és inybetü, *cs* (= *ts*) nyelv- és fogbetü. Nevezetes, hogy a fog- és nyelvbetük képesbek az elegyülésre (mert *gy* is *dj*); az iny- és ajakbetük pedig nem annyira.

8. §.

Szójárások.

A magyar szójárások, szóejtések vagy tájszólások leginkább az önhangzók változásáiban jelenkeznek, és így is csekély különbséget tesznek a beszédben; úgy hogy, egyes szókat kivéven, mindenik magyar könnyü szerrel megérti a másikat.

Az egyes szójárások többfélék lehetnek, de mindnyáját két fő osztály alá vonhatjuk. Némelyike t. i. a nyílt-hangzókat szereti, másika pedig ellenkezőleg a zártakat*).

Nevezetesbek:

A palócz-szójárás hosszú hangzókbán igen kedveli a félnyíltakat, és félzártakat, a honnan azok sokszor kettős hangokká is válnak; így lesz világos *é*-ből terpedt *é*, vagy

---

Továbbá így szól: *Wie sich die vier Töne jeder der vier Mundtheile zu einander verhalten, d. h. wie in jedem dieser Organe Stoß, Druck, Blasen und Hauch von innen nach außen auf einander folgen, eben so verhalten sich die vier Organe selbst zu einander; die Kehle bildet den Stoß, die Zunge den Druck, die Zähne das Blasen und die Lippen den Hauch des ganzen Mundes.*

*) A két haza nagyobb részében divatos szójárás igen megegyezik könyvbéli nyelvünkkel. Az itt ott tapasztaltni szokott eltérések az egyes szókban s ragozásokban grammaticusnak megbecsülhetlenek. Mert az ezekből válogathatás teszi őt képessé, hogy a nyelvnek legfensőbb három törvényeit: szabatossgót, rövidséget és hangkellemet minél jobban válósithassa.

Ezen 8-dik szakban nem az ily esctekről, hanem egyes betüket illető némely különös szójárásokról; ezeknek is csak főbb vonatairól van szó.

ee vagy ie, p. o. ebből: szép lesz: szép vagy szept vagy sziep; továbbá világos á-ból épen úgy mint egész zárt ó-ból lesz félzárt s terpedt á, vagy aa, vagy ua, p. o. ebből: bátya lesz: bátya, vagy baatya, vagy buatya; így lesz: ő-bül: eő, eü, üe; u-bol: au, ua, p. o. feő, e helyett: fő; augy, e helyett: úgy st. A szótag végén az l-et is elszerezéi hagyni, p. o. menybeü, e helyett: menyből; óma vagy auma, e helyett: alma. — Láss két palócz, „Miatyánk“-ot a Nyelv-émlékek első füzetében 24—26 lapokon.

A közönséges erdélyi szójárás, leginkább a mássalhangzóval végződő szótagban. nehezen türi a zárt rövid önhangzókat, innen az o, ö szóhangokat a-, e-re változtatja, magát az a-t pedig á-ra, p. o. asszany *), e helyett: asszony; ütek, e helyett: ütök; irak, e helyett: írok; mandam, e helyett: mondom.

A síksági lakosok, főleg tiszai némely vidékek szeretik a hosszú zártak helyett részint a nyiltabb és sebesebb kettősöket, részint az ingatag szélsőségeket, innen lesz az é-ből í vagy i, az ó-bul au, vagy ú. s ő-bül eü, vagy ü p. o. szeginy, szíp lau (vagy lú) ezek helyett: szegény, szép ló; feü, vagy fü, e helyett: fő st. A legelső (Sylvester-féle) grammatica nagy részben ily nyelvet tanít, azaz Sylvester ily nyelven beszélő vidéken (Szathmár megyében) született.

A hegyköz lakói, dunántúli némely vidékek és némi részben a székelyek amazokkal ellenkezőleg a gömbölyük-, vagyis zártakhoz szítanak, p. o. mög, embör, lelköm, tégöd,

---

*) Innen magyarázható, hogy midőn a „Vasárnapi ujság“ szerkesztője ilyest ír: „Fránklin“, nem hosszú á-t ért ő az á alatt, hanem a nyilt de rövid á-t, mert bizonyos, hogy az a betű azon szóban nem a magyar zárt a, hanem a hosszú á-val rokonabb nyilt rövid á. Sőt Szász Károly világosan mondja (101.lap) hogy ezekben: ‚c s a l‘ és ‚c s a k‘ különböző a-k vannak az erdélyi szójárások szerint.

ezek helyett: meg, ember, lelkem, téged *). Kinizsy Pálné, Magyar Benigna asszony imádságos könyve 1513. évből (Lásd: Nyelvmélekek III. füzeté 1—73 lapokon.) egészen ily nyelven van írva.

Helyenkint csaknem minden tájakon divatos némely nyílt *e* helyett a zártabb *é* (mely a szájnak összehúzásával alakul), és épen ott, hol az imént mondott dunántúli szójárás *ö*-vel él, p. o. még, embér, lelkém, téged st. Ezen é nem csak kellemesen változtatósítja a beszédet, hanem a ragozásoknál fő szerepet is játszik. Ez okból ezen nyelv-tanban az illető helyeken mindenütt föl van jegyezve; különben semmi tekintettel nem vagyuk reá az írásban; mit ha tennénk, nem volna ugyan czélszerűtlen **), hanem írásunk már most is el van ékjelekkel árasztva.

§. 9.

Végjegyzetek a magyar szóhangokrul.

1. A magyarban 40 egyszerű szóhang s a különbféle szójárásbeliekkel több is (52) levén, egy a hangokban legdúsabb nyelvek közül. Ezért tapasztalás szerént a született magyar, vagy oly idegen ajkú, ki a magyar nyelvet sajátjává tevő, jó vezető mellett más nyelvek tanulására igen alkalmas; mit a külföld is vall ***).

*) Figyelemre méltó, hogy ezen szójárások a helyek természeti fekvésével különös viszonyban látszanak állani. A palócz leginkább dombos völgyes helyeken lakik; és szójárása félzárt, félnyílt *s e* mellett lassúkás; a síksági magyar oly terjedten szól (szaol) vagy beszél (beszil) mint telke, s elláthatlan térségei (társégei); a hegyek közé szorultak pedig majdnem csupa zárt (*ö és ó*) hangzókon beszélnek (bőszélnek).

***) Följegyezve találtató ezen félzárt *e a* bécsi codexben (Nyelvmélekek első füzeté); továbbá Kalmár Prodrómus-ában, s Verseghy grammaticáiban az ábéczen kívül is.

A különböző szójejtésekről szinte láthatni Pápay Sámuel „Magyar literatúra“-jában 78—82 lapokon.

***) Gróf Teleky László: „A magyar nyelv elemozdításáról.“ §. 65.

2. Minthogy a szóhangok legkisebb árnyéklatai is a magyar beszédben mindenütt szabatosan kijelölvék s megkülönböztetvék: innen a magyar beszéd nem csak könnyű kiejtésű, hanem erőben s hathatóságban is igen gazdag.

3. Elegendő lágysággal is bír, mert részint tudjuk, hogy az elegyült betűk (számra tíz) mint lágýtottak, részint alább megtanulandjuk, hogy az önhangzók mint lágýtók a legszebb arányban vannak mindenütt, a keményebb természetű mássalhangzókkal.

4. Kellemetlen hangzatú sajátlagi orr- és torokbetűi nincsenek *).

5. Minthogy a magyar minden hangot tisztán, szabatosan szokott és szeret kimondani: innen sem a sok önhangzót (hanemha különböző természetűeket, azaz szélsőket a középsőkkel, p. o. *a-i, e-i, ü-e, u-a, i-e*), sem a sok mássalhangzót közvetlenül egymás mellett nem tűri**), s ezen bajokon, ha előfordulnak, közbeszúratokkal, kilökésekkel, összehúzásokkal st. segít, mint alább több helyütt fogjuk látni. Így honosítja az idegen szókat is, p. o. *scola* lett *iskola*, *frater* lett *barát*, *claustrum*, *kolostor* st. De éppen ezen tulajdonság a legszebb s legteljebb hanguságot adja a beszédnek, sőt ez alapja, hogy a hangmértékre (t. i. az úgy nevezett positionál fogva) a verselésben ép oly alkalmas és szépenhangzó mint a hellen s a latinnál***)

*) Toutes les combinaisons trop nasales ou trop gutturales produisent des sons désagréables. LE MESI. Considerations philosophiques sur la langue française, suivies de l'esquisse d'une langue bien faite. 162.lap.

**) A tapasztalás mutatja, hogy éjszaki népek nyelve mássalhangzókban, délieké pedig önhangzókban bővölködik; innen úgy látszik, a magyart sem egészen éjszaki sem egészen déli származatúnak tartani nem lehetne.

***) Mily erőszakotőnek sokban a római költők a latin nyelven, hellenek példájára epost s általában hexameteres és dactylus lábú költeményt alkotniok, lásd: Ueber die Sprache der römischen Epiker. Von Dr. J. R. Köpfe. — Ha jelesb magyar költőink hexametezeit olvassuk vagy hall-

sokkal alkalmas; és hogy az énekelhetőségben sem mulja egy nyelv sem felül *). Ugyan a mondott okból:

juk, oly szabályszerűeknek találjuk a kifejezéseket, a szórendet oly erőltetésnélkülinek, s — a formától s válogatottabb szóktul elvontan — az egészet oly természetes folyamatúnak, mintha csak gondos kötetlen beszédet hallanánk, úgy hogy már önkénytelen is azon gondolat ragad meg: a legméltóságosb versnem — a hexameter — (der schönste Sohn des Geistes der epischen Dichtkunst, und ein sonderlich vornehmer Vers — Schmittzener —) magyar nyelvért s magyar nyelvre teremteték a dalszűzek — a musák — által. Halljunk egy két példát:

Néma borongással megy az őskor lelke fölötted
 Cserhalom! és nem kér emlékül oszlopot érczből:
 Oszlop vagy magad, oh diadalnak halma, meződdel.
 Ők, kiket annyi halál meg nem fárasztatha, kikkel
 Nem birt a hadi vész, az idő mélyébe merültek
 S hamvaikat már a szellő sem lelheti többé.
 Még maga áll a hegy, tetején sok század után is
 Véren nőtt füvel koszorúzva uralkodik a hir.
 Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője! **Vörösmarty.**

Millyen titkos erő, s mi okért tüzesíti velőmet?
 Képzélet ez: mely visszateremt elmultakat; alkot
 Mennyeket és poklot, s nincsen ki elállja futását.
 — — — — párduczos Arpád
 Hunnia négy sarkát sebesen megfutja szemével,
 Látja: mikép rongálja magát ivadéka, fiúra
 A testvéri viták mint szállanak által atyáról,
 Miglen magva szakad s hozzá már senki hasonló
 Nem születik többé, ki nevét hordozza nemének. **Czuczor.**

Pentameterrel.

NAPOLEONHOZ.

Nem te valál győző, hanem a kor lelke: szabadság,
 Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
 A népek fényes csalatásba merülve imádtak,
 S a szent emberiség sorsa kezébe került.
 Ám de te ezt tündér kényednek alája vetetted,

*) Lásd a 6. §. végen álló jegyzetet.

6. A magyar nyelv, mint későbbben eléggé fogjuk tapasztalni, nem csak a szép s könnyű hangzásra és szép mozgásra vagyis hangidomra (rhythmusra) ügyel mindennél *), hanem igen sokat hagy a beszélő s író önkényére is mind a ragozásban, mind a szóhelyezésben, úgy hogy művészi képességet s izlést jobban alig lehet valakinek kitüntetnie más nyelvben mint a magyarban **).

S isteni pálmádat váltja tövis koszorú.

A mely kéz fölemelt, az vert most porba viszontag :

Benned az emberiség ügye boszulva vagyon. Berzsenyi.

Jegyzet. Hogy a hexameter valóban a magyar népdaloknak — melyek zenéjét még épen nem méltatánk kellő figyelemre — szellemében alapszik, alább mutatandom meg.

*) Mind ezekre mily szépen illik! a mit LE MESL az általa javasolt philosophiai nyelvről mond: „Une langue bien faite sera d'une émission facile; elle sera sonore et harmonieuse, poétique et musicale.“ 168. lap. Ezért mondja a jeles Schwartner: *Lingvam hungaricam numero, svavitare, nec non verborum pondere et flexionis facilitate multis Europae lingvis anteponebam. Introductio in rem diplomaticam* 2-dik kiadás. §. 29.

***) A „Sammler“ című bécsi német hírlap 1817-ben egy, eredetileg arab (20 szóbul álló) gnomát, szinte 20 szóban németre áttéve a végett hirdetett ki, hogy minden más ajkú írók s költészek a német nyelv rövidsége- és szabatosságával megvicianak.

A német fordítás így hangzik :

Sohn! du weintest am Tag der Geburt, es lachten die Freunde;
Trauch' dich am Todes Tag', während sie weinen, du lachst.

Gr. Dessewffy József 13 szóval így adá:

Sirtál, hogy születél, nevetének rendre barátid;

Élj, hogy haltodkor, sirjanak, és te nevess.

Vályi Nagy Ferencz 14 szóval így:

Hogy születél, sirtál, nézőid örültenek; úgy élj,

Hogy haltodkor azok sirjanak, és te örülj.

Kazinczy Ferencz 11 szóval:

Sirál, midőn levél, azok nevettenek

Élj, hogy vígan halhass, ők keseregjenek.

Szinte Kazinczy Ferencz csupán 7 szóval:

Sirva lettél, vígadtanak

Halj meg vígan, búsuljanak.

1842. Literatúrai lapok 45. szám.

Második czikkely.

A szótagokrul vagyis a hajlítás és ragozás szabályairól általában *).

10. §.

Szótag. Hajlítás. Ragozás.

Több szóhangoknak összetételébül előállnak a szótagok, szórészek.

Minden egyes szótag egy önhangzóból (mint magában is hallható hangból) áll, akár magánosan legyen ez, akár egy vagy több mássalhangzótul is környeztessék, p. o. *d-mi-tás, hal-hat-lan-ság*.

A szótagok magyar szókban kétfélék u. m. gyökök és rago k.

A gyök valamely szónak lényeges része s a magyarban az egyszereü (nem összetett) szónál mindig legelől áll, p. o. a föntebbi példákban: *d, hal*.

A gyököknek némely módosításai, úgy nevezett hajlításai (— flexiones —) által újabb viszonyok, újabb képletek kifejezésére újabb szók képeztetnek, alakittatnak.

---

*) Ezen egész czikkelyről majd semmit sem tudnak eddigi nyelvtanítóink, holott ez alapja nemcsak egykét, hanem az egész hajlítás- és ragozásnak. Találatik ugyan valamicske nálók is itt ott, p. o. többes számnál, szenvedő esetén; de az is mind csonkán és rendetlenül.

Ezen módosítás vagy hajlítás kétféle: külső és belső. Külső, midőn a képlet viszonyai nem magán a gyökön, hanem külön szó hozzájárultával ábrázoltatnak, p. o. a németben: *er ist gefommen*; belső, midőn a gyök maga kap módosítást, s ez ismét kétféle: erős, midőn a hajlítás alapja és ereje maga a gyök hangját vagy hangjait is változás alá veti*), p. o. a magyarban: *jő* vagy *jön* (er fomme), *jött* (er ist gefommen), a németben: *fomm-en*, *fam*; *gyöng-e*, midőn a gyök (örzs) változatlanul marad, hanem új szóhang vagy szóhangok ragasztatnak hozzá, p. o. *jött-em* (iđ bin gefommen), a németben: *fommen*, *ge-fommen*.

A magyar nyelvben legnagyobb részint csak belső hajlítás uralkodik; még pedig mind erős mind gyöngé s többnyire egyszerre. Az erőt nevezem én különösen s kitünőleg hajlításnak. A gyöngét — minthogy bizonyos utótagok vagy ragok által áll elő, mely ragokat t. i. a gyökhöz (utól) függesztünk, — közönségesen ragasztásnak, ragozásnak hívjuk; s magokat a gyökhöz függesztett szótagok — vagy szóhangokat ragoknak s illetőleg (mint alább megmagyaráztatik) képzőknek. Még az utószók vagy utoljárók is (más nyelvekben többnyire előljárók) nagy részben a ragozás szabályai alatt állanak, és különben semmi úgy nevezett ejtést nem kívánnak.

Ezen hajlítások által tehát mind magok a gyökök, mind a ragok némi változásokon szoktak szabályszerűleg keresztülmenni. Innen

Ezen második cikkelyben főképen szó lesz 1) a hajlítás (belső erős hajlítás) és 2) a ragozás (belső gyöngé hajlítás) szabályairól általában, t. i. azon általános törvényekről, melyeket hajlításnál kell szem előtt tartani; 1) magokra a gyökökre, 2) a ragokra nézve.

---

*) A hajlítás e neve tartatik a legtökélyesbnek. Schmitthener idézett m. §. 62.

E I S Ö S z a k a s z.

A gyökök- és törzsekről.

11. §.

A gyökök ismeretének fontossága.

A gyökök ismerete kezdőnek a magyar nyelvben fölötte fontos, sőt nélkülözhetlen. Nem csak azért pedig, hogy itt majd minden szó a legegyszerűbb elemekre, u. m. három, két, sőt egyetlen egy jelentős *) szóhangra is

---

*) Nyelvbuvárinknak — a keveseknek — előzletül ajánlom a többek között Hurler bécsi professornak eme jegyzékét (Grundlehren der deutschen Sprache. — Wien 1830. 14. lap).

„Schon die einzelnen Laute sind, keineswegs ohne eigenthümliche Bedeutung. Da die Gegenstände im Menschen allerlei Empfindungen erwecken, so ist es eine natürliche Folge, daß er diese mit Lauten bezeichnet, welchen seine Empfindungen ähnlich sind. Das Leise, Leichte, Richtige und Liebliche bewirkt Sanfte, (csend, csep, könnyű, kies, kény, kény, kellem, szép, szelid, szende st.) — das Rauhe, Rasche, Starke dagegen kraftvolle, mehr Anstrengung kostende Laute, (erő, zord, gyors, harag, hamar, tör, akar, bátor, rohan, rombol). Die Vorstellungen sind nichts als ursprünglich zu Bildern gewordene Empfindungen; sie haben also zur Folge, daß auch sie mit verwandten Lauten bezeichnet werden. Für die meisten Gattungen der Laute läßt sich ihre Bedeutung nachweisen. Jeder insbesondere tönt gleiche, gleichschallende, rauschende, klingende, rollende oder murrende Naturlänge nach. Unter den Stimmmlauten ist u der unterste Ton, es maßt das Tiefe, das innerste Gefühl des Schmerzes (bű, ún, rút, csúnya, csuda) und der Freude, die aber dann auch bis ins ei und i hinaufjübelt (vig, vígan, vidor, vidám, dicső, kies st.). Das a der leichteste Laut hingegen bezeichnet das Anhaltende (áll, tart, tartós st.), das Gefühl für gefallende, erhabene Gegenstände (magas, magasztal, nagy st.), das o (ö) das Mittel zwischen a und u (ü) theilt mit beiden die Bedeutung (komor, szomorú,

taglalható, hanem főleg azért is, mert a gyökök többnyire önállólag használató egész szók (nálunk a beszédnek

ellentétben ezekkel: öröm, gyönyörű); das e kennzeichnet das Bewegliche (megyen, terjed, szerte st.), das Helle (derű, derit, ellenkezőleg ezekkel: boru, borit), und Schnelle (sebes, ered st.); und das i stellt die höchste Höhe des Gefühls (vig, kin st), das Spige (nyil, csip, szirt), das Winzige (piczi, pirinyó), Dieblische (kies), Kindliche (kicsiny, kis, kised) dar. Unter den Mitlauten sind die Hauchenden, bezeichnend für das Streben in die Höhe (haj, héj, hiú, hús, hegy, halom, ház, hát st.); das v und f für das Wesen (vihar; vész, visz, vitel, fű, fáj, fohász) und die Vorstellungsweise des Fragenden: w-er, w-ie, w-ann, w-o a magyarban a fuvo v-vel rokon h-val történnek hasonló kérdések, így: h-ol, ho-vá, h-onnan, h-ogyan); die andern Tippenlaute sind für das Hervorbrechende (fü, fa, fül, föl, föld, főd, feszit, feszül, percz, puffan, peng, pattan, ma, már, mozog st.); die Zungenlaute für die Vorstellungen des Deutens, Hinzeigens: d-en, d-er, d-ort (itt, ide, ott, oda, tol, tesz, tova, túl, indul, indit, mozdít, mutat, könyv-em, könyv-ed, lak, lik, lök, lél, talál, lát st.); das n für das Nicht und Nein (ne, nem, nincs); das r gehört für die gebrochene Bewegung oder den gebrochenen Schall in: rinnen, rennen, rasseln, rollen (csorog, csordul, irámlik, rohan, gördül, dörög, dördül, ropog, robog st.). Die Blase- und Zischlaute sind Ausbrüche des Entfernenden, Fließenden, Fortschaffenden (messze, hosszú, siet, sebes, szalad, szökik, surran, sugár, száll, szél, üz, vesz, hoz st.); des Fürchtenden, Scheuenden, Schreckenden (fél, iszony, szörny st.). — Schmitthenert még elébb s főleg kell vala említenem „Von der Bedeutung der Laute“ többször idézett munkája 89. s következő lapjain, mert tulajdonképen innen vonott ki röviden, a mit imént láttunk. Schmitthener mindjárt legelől kimondja „daß jedem Sprachlaute eine ständige begrenzte Bedeutung inwohne; eine Wahrheit, die sich nicht nur bei der Betrachtung des Menschen, und des Wesen der Sprache ergibt, sondern — ohne sie nicht zu begreifen ist, wie die Sprache bestehen und leben könnte. Reményelem, nyujtand még időt az ég, Schmitthener munkáját különösebben is nemcsak megismérltetnem, de a magyar nyelvvel is pótolhatom.

Ime a gondos németek a mi kis előlegest tapogathatnak nyelvökben, azt, mint kincset tekintik. Mit csinálnának ők magyar nyelvünkkel, ha övék volna! Nálunk csekély ügyekeztem — csak kimondom — nem hogy méltánylást (az egyetlen Mahovszkyt kivéven. Tudománytár. XI. kötet. 35. lap.) de még figyelmet sem nyert, sőt ábrándozónak kiáltatám

minden részeiből vannak önálló gyökszók), da a többiek is, ragaikkal egybeolvadásukban szabályszerű változás alá jönek, úgy hogy valamennyit könnyedén kimutathatni s elválaszthatni. S a ki azon ezernyi és néhány száz gyököt megtanulandotta, nagy részben ösmeretes a nyelvvel; sőt majd a hajlítás, ragozás- és szóképzésnek is megértése s tanulása után kész magyar, jóllehet a magyar nyelvbeli szók száma, mint alább ki fog fejtetni, milliókra megyen. De a hajlítás és szóképzés igen rendszeres lévén, a leghosszabb- és legnehezebbnek látszó szó megértése, megtanulása is az imént mondottakon túl igen könnyű leend. Például taglaljuk fel ezen szót: **h a l h a t l a n i t a n d.**

---

ki. A főlebbi idézetek, melyek „Magyar nyelv metaphysicája“ című munkámban bővebben előadott elveimmel fölötte sokban egybeválnak, ezennel szolgáljanak rövid feleletül ellenfeleimnek s azoknak, kiknél elveim még eddig hitelt nem találhattak; azon kívánságom kifejezésével, bár valamely jeles német nyelv-buvár nyelvünket is teljesen sajátjává, s buvárkodása tárgyává tenné! akkor úgy hiszem más eredményeket látnánk, mint láttunk eddig, kik kétleni vagy nem tudni látszunk, hogy „La science du langage n'est autre que celle de l'intelligence humaine.“ (LE MESL 89. lapon); vagy: „Zwischen Sprache und Denken, findet ein so unzertrennlicher Zusammenhang Statt, daß es unmöglich ist, die eine ohne das andere auszubilden.“ (Schmittfenner a 65. lapon); továbbá: „Die Sprache ist ihrem Begriffe nach, Darstellung unserer Gedanken; der Trieb des Menschen, sein Inneres zu äußern, hat sie geschaffen!! (Ugyan-az. 107. lapon.)

Vannak, kik „A magyar nyelv metaphysicája“-nak nevével sem tudnak megbarátkozni, ezeket utasítom Rammstein ily című munkájára: *Ideologie grammaticale ou métaphysique du langage des Français.* Vienne 1827. Ez ugyan nem az egyes betűk jelentéseiről beszél, de eszméi igen sokban megegyeznek enyéimmal. Nevezetes, mit előbeszédében mond: *Ce que nous craignons, ce n'est point d'être censuré par les grammairiens philosophiques, on par les philologues dans toute la force du terme; mai nous craignons les clameurs des rudimentaires, qui ne veulent pas sortir des étroites bornes de leurs abrégés, et qui continueront à faire dépérir la jeunesse, faute d'alimens.“*

hal-

önálló gyök, annyi mint: megszűnik élni. Ezen gyökön túl a többi szótag mind ragaszték: u. m.

hat

jelent lehetőséget, lehetséget; együtt: halhat, annyi mint: lehető hogy meghal.

lan

jelent tagadást; az iméntivel együtt: hatlan jelenti a lehetségnek (= hat) tagadását, és így „halhatlan“ annyi mint: a kinek vagy minek nem lehet meghalnia.

ít

ígeképző, ígealkotó rag: annyit jelent: tesz; tehát halhatlanít annyi mint: halhatlanná, meg nem halhatóvá tesz.

and

jövő idő alkotó raga s mutatja különösen az egyes harmadik mint a magyarban törzsökyszemélyt és így az egész szó: halhatlanítand, annyi mint: meg nem halhatóvá tesz jövőendőben.

Így lesz ezen egy betűjü szócskából: á (mely ámulást, csudálkozást jelent): ám; ebből: ámit; ebből: ámitgat st.; továbbá ugyan abból: áld; ebből: áldoz; ebből: áldozat st. *),

12. §.

A gyökök önállók és raggaljárók.

A magyar gyökök kétfélék, u. m. önállók és raggaljárók. Önállók (függetlenek), melyek magokban is hasz-

---

*) Ezekből könnyű átlátni, miért közlém én főképen mind a gyököket mind a ragokat és képzőket egy külön kötetben, betűrendileg; hogy t. i. minden nyelvtanuló, miután a nyelvtan főbb elveit sajátjává tennette, valamennyi előforduló szónál forgathassa, használhassa azokat, és egy szót se hagyjon el míg annak egész alkatjával meg nem ismerkedendék.

náltatnak, p. o. *ér*, innen származnak: *ért*, *érint*, *érez*, *érdek*, *érték* st. Raggaljárók (függők *), melyek csak ragok segítségével vannak szokásban, p. o. *remeg*, *remény*, *remél*; ezekben a „*rem*“ raggal járó gyök, mert magában nem használjuk.

Azonban, mióta némely lelkes írók a nyelvet mivelni kezdék, már sok ragos gyök lett önállóvá, p. o. *kegy*, *ür*, *csend*, *lob*, *éd*, *béke*, *csáb*, *árny*, *rom*, *kör* st. S remélhető, meg több is leend.

A magyarban csupán egyetlen egy hangú gyökeink is vannak; egy ön- s egy mássalhangzóuk pedig majd másfél száz; és ezeken kívül hasonlóképp egytaguak, de több mássalhangzóuk, félezernél több, mint a második kötetben láthatni.

A gyököt megkell a törzstül különböztetni. Gyök csupán a lényeges és elemi szó; törzsök vagy törzs lehet már (az egyszer s többször) ragozott szó is, p. o. ezekben: *ért*, *érint*, *érez*, *érdek*, gyök az *ér*, és ezen szókbeli tagokra nézve ugyanaz egyszersmind törzs; hanem ha a már ragozott szót ragozzuk újra (akár egyszer akár még többször is), p. o. *érdek-el* ekkor: „*érdek*“ mint a végső *el* rag előtti egész szó törzsök, de már többé nem gyök; ebben: *érdekelnéi*, már „*érdekel*“ is törzs, t. i. a „*ni*“ ragra nézve. Tehát a származék is lehet törzs t. i. utóbbi származéokra nézve. Ezeket csak nevéket illetőleg érintem, mert a hajlítás szabályai mindkettőre nézve ugyanazok.

13. §.

Legáltalánosb szabályok az erős hajlításról azaz a gyökök és törzsek változásairól.

I. A mi változás a gyökök- és törzseken hajlításakor

---

*) Némelyek az önállótat „élők“-nek, a raggaljárokat pedig „holt“-aknak nevezik, de e nevezetek nem szabatosak.

tapasztaltatik, az rendszerént a végbetükön, legfőlebb a végszótagon s illetőleg hangzóikon (16, 17. §.) történik.

II. A vég-mássalhangzók ritkábban esnek változás alá.

III. A hosszú vég-önhangzók rendszerént változatlanul maradnak.

IV. De a rövidek rendszerént ékjelet kapnak, vagyis hosszakká válnak, p. o. *fa, fák, fát, fában, fából.*

Itt sem válnak hosszakká:

1) a legszélső önhangzók (u, ü, i) melyek t. i. ékjelettel is csak ingatagok (*ú, ü, í*) lennének, p. o. *falu, faluk, faluban*; *földi, földim*; *gözü, gözüt.*

2) Némely változhatlan ragok előtt (20. §.), u. m. *képen* (vagy *kép*), *ként*, *kor*, p. o. *példaképen*, *példaként*, *egy órákor.*

3) Továbbá *ság, ség* és *i* képzők előtt, p. o. *ritkaság, budai.*

4) De legmagasb önhangzón kezdődő némely ragok előtt: *é, ért, ig*, tetszés szerént megnyujtathatnak; vagy rövidek maradnak, p. o. *diófaig, almafáig*; a szerént mint a hangidom vagyis szépmozgás azaz a hosszú s rövid önhangzók váltakozása (rhythmus) hozza magával; innen „barátságáért“ helyesb mint „barátságért“ *).

J e g y z e t.

Mielőtt majd a beszédrészek hajlításairól szólanánk, jó lesz néhány ragoknak, főleg névieknek jelentéseit emlékezetben följegyezni, hogy annál nagyobb haszonnal olvastathassanak a felhozandó példák. Ily ragok:

---

*) Megfoghatatlan, kivált újabb nyelvtanítóinkról, hogy ezek többnyire mit, sem akarnak tudni a hajlításról, hanem csupán ragozásról beszélnek. A jelen s következő §-ok eléggé mutatják mennyire otthonos nyelvünkben a (belső erős) hajlítás.

m (am, em, om, öm); mein.

d (ad, ed, od, öd); dein.

nk (unk, ünk); unser.

t-k (tok, tek, tök); euer.

t (at, et, ot, öt) szenvedő eset (Accusativ).

k (ak, ek, ok, ök) többes szám (Mehrzahl).

ba, be; in (auf die Frage: wohin).

ban, ben; in (auf die Frage: wo).

nak, nek (Genitiv und Dativ).

Mind utól függesztetnek a szóhoz.

Különös szabályok.

14. §.

A). ,v‘ közbeszúrat.

Legtöbb egytagú gyökszók, melyek hosszú zárt önhangzón (ó, ő, ú) végződnek, a hajlításnál ,v‘ szóhangot vesznek közbe *) akkor, ha a rag önhangzóval (de nem legmagasbbal kezdődik, p. o. bő, bővet, bővek st. ezek helyett bőet: bőek, de: bőért (nem bővért mert „ért“ legmagasb önhangzón kezdődik) s bőnek (nem bővnek, mert „nek“ mássalhangzón kezdődik).

Ez alkalommal az ó, ő, ú többnyire meg is rövidül, p. o. ló, lovak, lovam; vagy más betűvé változik, p. o. hó, havak, havat.

*) Hogy a magyar nyugvó *v*-ről beszéd csak ábrándozás, megmutattam másutt (Magyar nyelv metaphysicája 9-dik lap, és 1839-diki Figyelmező 636, 637. lapjain) És hogy azon *v* csak közbeszúrat már nem csak magam tartom, hanem jeles Szászunk tekintélye is szól mellettem, főnebb idézett munkája 76—79 lapjain.

Nevezetes, a mit ez utolsó lapon mond: „még ma is lehet némely szónokot hallani, ki a buzgóság egy részét fuvóhangokba helyezvén, effüléket mond: Feleséges és jirgalmas Jisten! jov és vimúdandóh Vurunk hész hatyánk! st.“

Ide tartoznak e következő gyököszók :

bő (melléknév), bőven (határozó); weit, reichlich.

bű (bűv), Zauber.

bűvöl, zaubert; ebben : bűvés, (Zauberer) szinte közbeszúratik a v.

cső (csü), Röhre.

csövek, csüvek; csövet, csüvet.

(rendesen is : csök, csük; csőt, csüt).

fű, Gras, Pflanze.

fűek (vagy fűek); fűet (vagy fűvet).

hó, Schnee; Monath.

havak, havat.

hő, hé, Hitze.

hőek, hőem;

hőes, hitig.

hű, hív, treu.

hűk (vagy hívek, vagy hűek); hűbb, hívebb, hűebb.

jó, Wohl.

javam, mein Wohl; javak, Güter.

(Mint melléknév rendesen ragoztatik : jót, jók, jócska; de : javít, bejert; javúl, bejert sich.)

kő, Stein.

kövek, követ, követem; kövez.

ló, Pferd, Ross.

lovak, lovat, lovam.

mű, miv, Werk, Kunst.

műek, műek (vagy művek, műek, vagy műk).

nyű, Made.

nyűök (vagy nyűvek, vagy nyűvek).

ó, alt.

csak képzőkkel: avas; avul.

só, Salz.

tulajdon értelemben : sót, sók, sóm; de nem tulajdonképeniben közbeszúratással, p. o. beszéd sava. (Sav, Säure' értelemben rendesen használtatik.)

szó, Wort.

szavam, mein Wort.

szóm, ein Wort von mir.

szavak, Worte.

szók, Wörter *).

tó, Reich, See.

taoak (vagy tók), taocaska (vagy tócska).

tő, Stamm, Stof.

tövek, tövet, tövecske.

(tü, Rabel; rendszeren **) hajlittatik : tük, tüt st.)

Jegyzetek.

1) Ezen legmagasb hangu szó is „lé“ a föntebbiek-höz hasonló módon hajlittatik: levek, levet, leves; de: lének st.

2) Némely szinte egytagú s zárt önhangzón végződő igékrül, p. o. lö, lövök, lövék, — hasonlókép némely más betűjü közbeszúratokrul, nehogy sokat összehalmozzak, — illetőbb helyén leend szó.

15. §.

B.) Az ű, ű átváltozása- s kilöketésérül.

Némely u- ü-ben végződő törzsek, azon u, ü betűjököt rokon o-vel cserélik el; mások pedig ugyanazokat egészen elvetik, mindkét esetben szinte akkor midőn a ragok önhangzóval (de nem legmagasbba) kezdődnek, mint az iménti szakban.

*) Ezen megkülönböztetés és szabatoság ellen legjobb íróink is hibáznak; pedig a köz beszéd szigorún megkülönbözteti: egy szóm van veled (nem mondja: egy szavam van veled), és: szavadat azaz beszédedet (nem mondja: szódat) nehezen érteni.

***) Főnebbi elveim (sőt a jegyeles nyelvbuvárok elvei) szerint (10.§.) a benső erős hajlítás levén a legtökélyesb, tehát legrendesb: ide a „rendesen“ kifejezés teljességgel nem illenék, hanem inkább „gyöngén“ kifejezés volna használandó; azonban valamint itt, úgy több más kitételekben is nem akartam nyelvtanaink eddigi műnyelvétül egészen eltérni, nehogy munkámat, mielőtt talán a jövő kor rend- és módszerembe jobban belejönne, homályossá tegyem.

1) Az elsőkhöz tartoznak :

daru, Kranich.
 darvak, darvat, darvam (de: darwé, darwnak).
 enyü (enyv).
 enyöek, enyöet, enyöez.
 falu, Dorf.
 Ábrahámfalva, Abrahamsdorf.
 fenyü, Taune.
 fenyöek, fenyöet, fenyöes.
 hamu (hamv), Asche *).
 hamvak, hamvat, hamvas.
 odu, (udu), Hölle.
 odvak, odvat, odvas.
 szaru (szarv), Horn *).
 szarvak, szarvat, szarvas.
 tetü, Taub.

tetöek, tetöet, tetöes.
 Némelykor más szóképzéseknél is megtörténik, hogy o-vé lesz az u, p. o. hiealkodik, e helyett hiwalkodik.

2) Egészen elvesztik o-jöket e következők :

borjú, Kalb.
 borjak, borjat, borjam (de: borjué, borjúnak).
 fattyú, uneheliches Kind; falsch, unächt.
 fattyak, fattyat.
 fiú, Sohn.
 fiak, fiam, fiat ***).
 gyapjú, Wolle.
 gyapjak, gyapjat, gyapjas.
 hosszú, lang.
 hosszak, hosszat.

*) „hamu“ jobb értelme: Holzasche; s rendszeren ragoztatik; hamv: Asche, Papier-, Lebtensasche etc..

***) szarv (Horn), nyers állapotban s nem-tulajdon értelemben, p. o. ekeszarv, Pfugsterze; szaru (Horn), mesterséges állapotban.

****) Ha fiú, Pursh'-ot jelent, akkor az „ú“ mindig megtartatik.

ifjú, Jüngling, jung.
 ifjak, ifjat.
 könyű vagy könny.
 könyük vagy könnyek, könyüt vagy könnyet.
 varjú.
 varjak, varjat.

J e g y z e t.

Valamennyin az *u, ü* elváltozása s kilökése nélkül is az általános szabályok szerint (13. §.) hajlíthatók, p. o. daruk, fenyűk, borjúk, varjúk st.

16. §.

C.) Hosszú önhangzók megrövidülése (ékvesztés).

Némely mássalhangzón végződő szók a végtag ékezetét elvesztik s ekként a hosszú önhangzó megrövidül, ismét a fentebb mondott esetben, ha t. i. a r a g o k ö n h a n g z ó v a l (de nem legmagasbbal) kezdődnek, p. o. földél, födelek, födelez st. (de: földélé, földélnek st.).

Ide tartoznak e következő szók:

agár, Wülfspieß.
 bogár, Käfer.
 bél, Eingeweide; Kern; Docht.
 cserép, Scherbe; Topf, Gefäß; Dachziegel.
 dél, Mittag.
 derék †), Kumpf; brav.
 ég, Himmel.
 egér, Maus.
 egyéb, ein anderre u.
 ér, Aber.
 ész, Vernunft.
 fazék, Topf, Hafen.

---

†) Midőn a szabály szerint éket vesz, a-val; különben e-vel ragoztatik, p. o. derekak, derekat; deréknek, derékben.

fedél vagy földél, Dach
 fél, halb; Hälfte; Parthei.
 fenék, Grund, Boden.
 fonál, fonal, Faden.
 fővény v. fővény, Sand.
 * fűz, Weidenbaum.
 gunár, Gänserich
 gyökér, Wurzel.
 hét †), sieben.
 hév, hó, Hitze.
 * húsz, zwanzig.
 jég, Eis.
 kenyér, Brod
 kettő, zwei (kettő, ketten; de: kétes, kételkedik.)
 kevés, wenig
 kéz, Hand.
 kötel, Seil; Strick.
 * közép, Mitte.
 * kút, Brunnen.
 lév, lé, Brühe.
 lécz, Latte.
 légy, Fliege
 levél, Blatt; Brief.
 lúd, Gans.
 madár, Vogel.
 mész, Kalk.
 mozsár, Mörser.
 nehéz, schwer.
 név, Name.
 nyár, Sommer.
 nyél, Griff; Stiel.
 pohár, Becher.
 réz, Kupfer.
 rúd, Stange.

---

†) Woche' értelemben nem mindig veszt éket, u. m. héti vagy heti, heten, hetenként.

sár, Roth; Morast.
 sugár, Strahl.
 számár, Esel.
 szekér, Wagen.
 szél †), Wind.
 szemét, szemet, Schricht; Mist.
 * szük, eng.
 * szüz, keusch; Jungfer.
 tehén, Kuh.
 tej vagy tej, Milch.
 tél, Winter.
 tenyér, (die) flache Hand.
 tíz, zehn.
 (tized, tizen-egy, tizenkettő; de: tizet, tizen.)
 tűz, Feuer.
 úr, Herr.
 * út, Weg.
 veréb, Spatz, Sperling.
 víz, Wasser.

Jegyzetek.

1) A csillagosak (*) meg is tarthatják a kérdéses önhangzó ékezetét.

2) Két szóban: csalán és kalán, az ily ragozáskor az *l* és *n* betűk néha helyöket föl is cserélik, így: csana-lak, kana-lak ††). Midőn föl nem cserélik, nem szenvednek kurtitást, hanem maradnak: kalánok, csalánok.

3) Némely elszámolt szók szenvedő esetéről a maga helyén szólunk.

4) Hátra van még a leggyakoribb s véleményemmel

†) szél, Hand' értelemben nem rövidül meg.

††) Hasonló helycseré által lettek: kenyér és tenyér, kerény- és terényből.

legnevezeteseb ékvesztés (és ezen alapuló erős hajlítás), de megvallom, félve fogok ismertetéséhez.

Tudjuk (6. §.) hogy a mássalhangzók ösztétele (positio) már a magában rövid önhangzót is meghosszítja; ha tehát ékezett önhangzóra következőn azon ösztétel, az ékezet a kimondásban tovább is megtartatnék, ezen ékezetes és egyszersmind ösztételes önhangzó kétszeresen hosszú, következöleg az ily mászó beszéd egyszerűséget sértő s kellemetlen hangzatu is lenne. A magyar nyelvről, mely, mint láttuk, s még többször is látandjuk, mindenütt figyelemmel van a hangkellemre, előleg is föltehetjük, miszerént ily mászó beszédet, ha bár egy két tájszólásban léteznék is, türni nem fog. És valósággal a gondosb írók, kivált újabb korban, számos szóknál az ösztételes önhangzókat, bár másként némely tájakon ékeztve divatoznak, rövidekül írják s használják. Példák: föld (e helyett: föld), hold (hóld), volt (vólt), volna (vólna), bölcs (bölcs), tölt (tölt), költ (költ), bolt (bólt), nyolcz (nyólcz), utolsó (utólsó), erőltet (eröltet), gyűjt (gyűjt), hull (hüll), nyújt (nyűjt), szoltam (szóltam), hírnök (hírnök) st. Némely szóokban a hosszú önhangzó ösztétel után köz divat szerént is rövidnek használtatik, p. o. szük, szükség; bír, birtok; szúr, szurkál; bün, büntet; szün, szüntet, szüntelen; tűnik, tüntet; hír, hirtelen.

Az olvasó észre fogta venni, hogy az előhozott példák csak zárt és szélső önhangzókat mutatnak. Miért nincsenek pedig írásainkban példák az *a s é* (*a s é*-vé) rövidülésére, könnyen magyarázható, ha figyelembe vesszük, hogy az *a s é*-nek megfelelő *a s é* szóhangokat az írásban különjegyekkel megkülönböztetni elődeink elhanyagolták. Ha ezen betűket elfogadnók, egyszerre rendben lennénk e tekintetben nyelvünkkel, s akkor teljes következetességgel közönséges írásunkká válnának: kér, kérdés; fél, féltékeny; ár, ártalom; barát, barátság; él, életem; s így tovább: áldás, Árpád, érdem, vénség, táplál. ábránd, reménység, méltó, áll, száll st.

Minthogy pedig épen semmi reménységem, hogy íróink s könyvnyomtatóink az á é önhangzókat fölvegyék: ez okból állítám fel föntebb (6. §.) azon kimondási vagyis olvasási szabályt, miszerént az ösztételben levő ékezettel jelelt önhangzó a neki megfelelő rövid önhangzóval ejtesék ki.

17. §.

D.) Rövid önhangzó kilökése (hangvesztés).

Mássalhangzón végződő több szók az utótagban levő rövid önhangzót kilökik, szinte a többször érintett ragozáskor, azaz ha önhangzón (de nem legmagasban) kezdődő rag járul hozzájuk, p. o. álom, álmok, álmot, ezek helyett: álomok, álmot. De álomé, álomnak st.

Ide tartoznak:

1) a melyek *alom*, *elem* végűek, tehát *l* és *m* (*lm*) jö össze, p. o. *halom*, *halmok*, *halmot*; *fejedelem*, *fejedelmek*, *fejedelmet*.

Kivéteik: *elem* (elemek, elemet).

Jegyzet.

A kettőnél többtagúak még legmagasb í önhangzón kezdődő rag előtt is kilökik a mondott önhangzót, p. o. *fejedelmitek*, *fogalmink*, *szerelmi* st. Sőt ez magában a törzsben is megtörténhetik kivált vers kedvéért, p. o. *szerelm* *).

2) Minden más szók is, ha azon kurtulás által *lm*, *lym*, *rm* jönnek össze, p. o. *ólom*, *ólmok*, *ólmot*; *selyem*, *selymek*, *selymet*; *köröm*, *körmök*, *körmöt*, *körmöl*.

Kivéteik: *öröm* (örömek, örömet).

---

*) Régibb iratainkban folyó beszédben is sokszor találjuk ekképen: *szerelm*, *hatalm*.

3) Ha ugyanazon *l, ly, r* a *k*-val jönnek össze (*lk, lyk, rk*); p. o. *gyilok, gyilkok, gyilkos; vályok, válykok; árok, árkok*.

Kivétetik: alak.

4. Vagy megfordítva jönnek ugyanazok öszve (*kl, kly, kr*), p. o. *akol, aklok; tükör, tükrök*.

5. Ha ugyancsak a mondott félhangzók *k* helyett *g*-vel jönnek össze (*lg, lgg, rg*, vagy megfordítva: *gl, gly, gr*), p. o. *dolog, dolgok, dolgot; nyereg, nyergek; fógoly, fógolyok*.

„Sereg, sógor“ az önhangzót meg is tarthatják, így: *sergek* vagy *seregek*, *sógrok* vagy *sógorok*.

E következők: *harag, öreg, általag, zálog, tályog, hólyag, hályog, bélyeg* nem vesztik el az önhangzót.

J e g y z e t e k.

a) A 3. 4. 5. pontok alatti szabályokat egybe is vonhatni, így: ha a legfolyékonyabb félhangzók (*l, ly, r*) inybetűkkel (*g, k*) jönnek össze.

b) Három mássalhangzó a könnyű kimondást sértené, tehát csillag-, ablak-, homlok-túl marad: *ablakok, csillagok, homlokok* (nem: *ablkok st.*).

6. Ha *tk* és *tyk* jönnek öszve, p. o. *átok, átkok; vétek, vétkek; bütyök, bütykők*.

7. E következő szók

* ajak,	Lippe.
* ászok,	Ganter.
bátor,	fühn, muthig.
cseber, csöbör,	Suber.
csupor,	Löpschen.
éber,	wachsam.
eper,	Erb- und Maulbeere.
* ezer,	tausend.
* fátjol,	Flor, Schleier.

fészek,	Rest.
gödör,	Grube.
gyomor,	Magen.
haszon,	Nutzen, Vortheil.
* izom,	Muskel.
jászol,	Krippe.
kaczor,	Rebenmesser.
kapocs,	Geß, Klammer.
kapor,	Dill.
kazal,	Triste, Fehm, Schober.
* kebel,	Busen.
koboz,	Laute, Leier.
köböl,	Kübel.
lator,	Buhle, Schelm.
lepel,	Decke, Schleier.
lucsök,	Koth, Morast.
majom	Affe.
meder,	Flußbett.
mocsok,	Schmuß.
öböl,	Busen; Meerbusen.
peczek,	Speiser.
* sátor,	Zelt
szatyor,	Marktkorb.
szeder,	saure Maulbeere; Brombeere.
szobor,	Statüe, Säule.
takony,	Koß.
tegez,	Köcher,
torony,	Thurm.
tücsök,	Grille.
üszök,	brennendes Stückholz.
vaczok,	Lager der Thiere.
vászón,	Leinwand.
veder,	Gimer.
* vékony,	dünn; Flanke, Lende.

Ezen szó: *lélek* (Seele) első tagjában ék-, a másodikban hangvesztéssel ragoztatik a szabály esetében, p. o. *lelket, lelkek, lelke, lelked*, azonban: *léleknek, lélekért*;

de: „lelki“ melléknév éket vesz; így „három“-nak e két származéka: harmad és harmincz.

Négy szó nem csak rövid önhangzóját veszti el, hanem a mássalhangzókat is átcsereéli az utótagban, mit áttételnek, helycsereinek mondhatunk; u. m.

kehely, *Keilch*.
 kelyhet, kelyhek, kelyhem.
 pehely, *Pflaum*.
 pelyhet, pelyhek, pelyhem.
 teher, *Last*.
 terhet, terhek, terhem.
 vehem, *Vullen*.
 vemhet, vemhek.

De: kehelynek, teherért st.

Jegyzet.

A csillagos (*) szók meg is tarthatják mindenütt a mondott önhangzót.

Figyelmet érdemlenek még szóképzésnél némely önhangzókon végződő szók; mikor t. i. ezekhez *ül, ül, it* képzők járulnak, véghangzóikat elvesztik; p. o. tarka, tark-ít; barna, barn-ül; fekete, feket-ít; gyenge, gyeng-ül *).

18. §.

E.) Végmássalhangzók és szótagok némely változásai hangcsere, kilökés, közbeszúrat és hasonítás által.

Má ss al hang z ó i:

1. Hangcserek. a) Az *n* betű az ajakbetűk előtt (*b, p, f, v* és *m* előtt) a kimondásban könnyen rokon *m*-mé válik, p. o. azonban, *külömb*, ember; ezek helyett: *azonban*, *különb*, *enber* (= énber). Ellenkező okból az *m* betű a nem-ajakbetűk előtt *n*-né lesz, p. o. *ront*, *int*,

*) A szenvedő esetről különösen, valamint még több igeszókról is (p. o. jegyez, *notirt*; jegyző, *Notär*) illetőbb helyén szölok.

senki, ezek helyett: *romt, imt, semki*. Ez utóbbi mint szószármaztatási eseteket az írásban is állandóul megtartjuk (*ront, senki st.*); de az elsőbbeket a ragozás rende szerént írjuk (*külön-b, azon-ban st.*).

b) Ha pedig kemény és szelid avagy lágy mássalhangzók jönnek össze, p. o. *akgat, fagat, igtat* *), *iejú* (ettől: *ívik*) st. könnyebb kimondás végett az elsőbb tagok (7. §.) szinte hangot cserélnek, így: *aggat, faggat, iktat, ifjú*. Mind ezt hangcserének hívjuk, s ezen utolsó hangcserét is némely kétesebb származatú vagy raggaljáró gyököknél az írásban is gyakran megtartjuk, így: *aggat ifjú*.

2. *Kilökésnek* leginkább *t* betűnél (az igékben) vagon helye; u. m. ha az *nt, szt* többtagú (ige-) szókhöz *g, k, j* (iny-) betűkön kezdődő ragok járulnak: a *t* könnyebb kimondás végett kiesik, p. o. *cseppenget, ereszget, tekinget, illesskedik, puffaszkodik*; ezek helyett: *cseppentget, tekintget, illesztkedik*. Hasonló *kilökés* ‚*halaszszam*‘, e helyett: *halasztjam* vagy szerintem: *halasztszam*.

3. *Közbeszúrat*. Hogy *v, j* mássalhangzók, s majd valamennyi rövid önhangzók közbeszúratként igen sokszor használatnak, ezek a keményhanguságnak lágyítására azaz több mássalhangzók összejövételének elhárítására; p. o. *mondotok, mandanak, elvetek*, ezek helyett: *mondtok, mondnak, elvttek st.*; amazok viszont a lágyhangúság mérséklésére vagyis az egymás után közvetlenül jövő önhangzóknak egymáshoz illesztésére, kapcsolására, p. o. *munkája, epéje*, ezek helyett: *munká-a, epé-e* (— a *e-t* már föntebb is láttuk —) illető helyeken többször láttandjuk.

---

*) Hogy *igtat* annyi mint *jogtat*, tehát *g* nem *k* (*iktat*) a helyesb írás, legnagyobb bizonyúsággal a halotti könyörgés (Szerelmes barátim. Lásd: Nyelvmélekek első kötet), melyben ez: jobb felül ‚*jogtatnia*‘, valamennyi nyelvész szerént annyi mint: ‚*igtatnia*.‘

Szinte többször elő fog fordulni a *j* hasonlítása, azaz előtte álló hanghoz hasonlóvá tétele is (a sziszegők után) mint ebben: mossuk, e helyett: mosjuk.

Említést érdemel még, hogy a *h* nem tűri a kettőzetést; innen: ahoz, ehez, ezek helyett: ahhoz, ehhez.

M á s o d i k S z a k a s z.

A ragok- és képzőkrül.

19. §.

Mi a rag s mi a képző?

Főntebb érintők, hogy a magyarban minden módosítás, hajlítás, származtatás egy vagy több betűnek vagy szótagnak a gyök- és törzshöz ragasztásából, függesztéséből ered, a midőn ezen betűk és szótagok neve: utóragok, r a g o k.

Nyelvtanítóink, főleg az újabbak, a ragokat szorosabb értelemben, megkülönböztetik a képzőktől. Amazok a hajlítások mellett a többféle grammaticai formákat vagy módosulatokat adják, ezek pedig szószármaztatások vagy szóképzések által új, önálló (szótári) szókat alkotnak: amazok h a j l i t á s i, ezek k é p z é s i r a g o k.

Ezen megkülönböztetés alapos és szükséges ugyan*): egyébiránt, általában szólván, minden rag képző, és viszont; mert minden rag újabb (nyelvtani avagy szótári) szót képez, és mindenik szóképzés rag által is történik. A szabályokra nézve sincs a kettő közt lényeges különbség. A mely közönséges szabály a nyelvtani ragozást tárgyzazza, ugyan az áll rendszerént a képzésről is.

---

*) Grammaticai szók alakításához minden nyelvtanulóknak kell értenie, de szótári képzés nem minden ember dolga. Vesd össze a 4. §-t.

Az úgy nevezett igerészecskék (p. o. be, el, ki, meg st.), melyek előragoknak is hivatnak, a magyarban mind elválható önálló szók s tulajdonképen csak összetételek. Némely nyelvtanítók nem helytelenül határozóknak nevezik, s én is ezekkel együtt adandom elő.

20. §.

Legáltalánosb szabályok a gyöngé hajlításról vagyis a ragozásról (azaz a ragok és illetőleg képzők változásairól).

I. Alhangú törzsekhez alhangú ragok járulnak (21.§.)
p. o. ház, házak, házat (nem: házek, házet).

II. Fehangú törzsekhez fehangú ragok járulnak (p. o.), p. o. kert, kertek, kertet (nem: kertak vagy kertok).

Mindazáltal nincs példa nélkül, hogy al- és fehangok váltják egymást a ragozásban, p. o. derek-ak, derekat, herv-ad, herv-aszt, re-á (vagy: rá), re-ád (vagy: rád) st. Ez utóbbi szókat: „reá, reád“ szabály-elleninek tartják némelyek, de akkor kár herveszt- vagy harvasztot is st. nem írniok; bár több ily szavaink volnának! *).

III. Legmagasb hangúakhoz majd al- majd fehangúak (23. §.).

IV. Ha több önhangzó jön össze, azaz mind a törzs önhangzón végződik, mind a rag önhangzón kezdődik; akkor vagy:

1) a rag önhangzója, (ha nem legmagasb), kiesik;
p. o. fa, fák, e helyett: faak (de: faért vagy fáért, fáig), vagy

2) valamely lágyító betű (j, v) közbeszúratik, p. o. bö, böen, e helyett: bden (14. §.), munkája, e helyett: munkáa; vagy

*) Régi iratainkban több példa is fordul elő, p. o. halál-nek; irás-ben, de ezek inkább ma is, bár gyóren mutatkozó tájszólások; a minthogy valamennyi régi irataink tájszólások bélyegét viselik.

3) a két hangzó egybeolvad, p. o. kérndk, e helyett: kérneuk; várnd, e helyett: várnaa.

Mely ragok kezdődnek ön- avagy mássalhangzóval előadatik a maga helyén.

V. Ha pedig kettőnél több mássalhangzó jőne össze, azaz a törzsök több mássalhangzón végződik: önhangzó szúratik közébe, p. o. mondani, e helyett: mondni, értesz. e helyett; értsz st.

VI. Ha a ragok legmagasb hangúak: akkor bármind törzsök után változatlan maradnak, ilyenek: ként, kép (vagy: képen), ért, i, ig st.; p. o. angyalként, angyali, emberi, máskép st.

Változatlanok még ezek is: kor, szaka és beli (melyek inkább összetétel mint ragozás alá esők, mert kor, szak és bel önálló szók), p. o. ebédkor, vacsorakor, házbeli, törvénybéli, éjtszaka, teletszaka.

Jegyzetek.

1. Al- és fenhangúságban egymásnak megfelelő betűk ezek:

alhangú szókban	fenhangú szókban
a	e
á	é
o	ö (é)
ó	ő
u	ü
ú	ű

azaz: ha p. o. valamely különös alragban *a* vagyon, például a birtokos esetben: *nak* (fa, fának), ugyanazon ragozás fenhangú szó után *e* betűt kap, p. o. kőnek (nem: kőnök vagy kőnük st), így; királyunk, fejedelmünk st.

2. A rövid *o*-nak megfelelő *ö* helyett a szokás igen sok esetekben *é*-t (nem: *e*-t — 8. §.) használ, p. o. állók, kérek (nem mondjuk: kérék). Azon *é* helyesírásunkban az *e*-től nem különböztettetik meg, de nyelvtanban a rend-

szerre és tanuló könnyebbségére nézve a különböztetés mellőzhetlen, azért²én² azt minden ily ragnak első előfordulásakor följegyzém *).

3. De közvetlenül a zárt fenhangú (ö-, ú-, jü) szótag után az újabb rag is ö-t vesz föl akkor, ha a megfelelő alhangú ragozásban o vagy on, p. o. ülök (nem: ülek, mert alhangú ragozás o, p. o. állók); de: ülendék, nem ülendök, mert a közvetlen megelőző szótag: end nem zárt; (mely szótag az alhangban and, p. o. álland-ok).

4. Figyelemre méltó a névszókra nézve, hogy ha ugyanazon mondatban több névszók jönnek egymás után elő ugyanazon (bár váltva fen- s alhangú) ragozással: csak a végső szó ragoztatik, s a megelőzők kötjelet (-) kapnak, p. o. Péter erény-, becsület-, kötelesség- s mindenről megfélemedkezett, e helyett: erényr ől, becsület- r ől, kötelességr ől s mindenr ől; még pedig, ha bár egyik szó mély, s másik magas volna is, p. o. szép völgy! te kinom- s örömmimbe szövött. *Kisfaludy K.* A végső ragozásnál fogva a világosságrul eléggé gondoskodánk, a többi fölösleg és nehézkes volna, sőt a beszédkellemet is sértené. Úgy látszik, innét magyarázható némileg, miért nem ragoztatnak a melléknevek a főnevek előtt, s a névmutató a névszók előtt **).

---

*) Ha a nyelvtani minden formákban nem is, de a származtatásokban, sőt terjedt imesebb ragozásokban is bátran fölvehetnők az ö betűt illető helyén. Így p. o. valamint ezekben: adogat, adakozik, állapodik st. o- val történik a ragozás: úgy a megfelelő fenhangú ragozásban is, p. o. rejtőget, rejtekeznek, telepődik, nemcsak szabályszerűbb volna az ö használása, hanem változatosb, tehát szebb is ezek helyett: rejteget, rejtekezik, telepedik. Így fogadtatott már el csaknem közönségesen nők (nek helyett), p. o. fegyvernők (mert: asztalnok); így kezd a höz is divatba jöni hez helyett, p. o. helyhöz (mert: asztalhoz).

**) Egyébiránt hogy azoknak hajlítása nem is fekszik a dolog természetében több nyelvbuvárok, jelesen: Rammstein, Le Mesl megvallják. Lásd a 47. §-t.

Különös szabályok.

21. §.

A.) Alhangú szók ragai- s képzőinek változásai.

Az alhangú ragok önhangzói sem mindig állandók; p. o. a többes szám alraga néha *ok*, néha *ak*. Innét

Az alhangú szók s leginkább névszók a ragok változásai miatt háromfélék. Némelyek t. i. *a*-val veszik föl a változó alragot, p. o. *ágyak*, *ágyat*, *ágyam*, *ágyad*, *ágyaz*, *ágyacska* st.; mások pedig *o*-val, p. o. *asztal*, *asztalok*, *asztalos*, *asztalocska* st.; mások végre hol *a*-val, hol *o*-val, p. o. *gyanúsak* vagy *gyanúsok* st.

J e g y z e t.

A mely ragoknál állandóul csupán *a* vagy csupán *o* van, azok nem tartoznak ezen osztályba, p. o. ezen utoljáró: *on* soha sem fordul *a*-val elő, tehát: *ágyon*, soha sem: *ágyan*. Melyek azon változó ragok, s melyek ezen állandóbbak, mindenütt látandjuk a maga helyén.

Legtöbb alhangú névszók *o*-val ragoztatnak.

Lássuk tehát a többi két esetet.

Elsőben: *a*-val ragoztatnak.

1. Mind azon alhangú nevek, melyek önhangzójuk kurtitása alá vettetéek (16. §.).

2. A *o* közbeszúratt (14. §.) kapottak, és *o* hangcserét avagy kilökést (15. §.) szenvedettek.

3. Minden melléknevek a másod és legfőbb fokban p.o.nagyobbak, nagyobbak, nagyobbacska, legnagyobbak st.

„Jobb” mint főnév (jobb kéz helyett) nem tartozik ide; tehát: *jobbom*, *jobbod* st.

4. Minden melléknévi mult részesülők, bár főnevekké lettek; p. o. *áldottak*, *holtak* s.

5. Minden *alom* végzetű többtagú szók, p. o. hatalom, hatalmak.

Ugyanezek hangkilökést is szenvedvén (17. §.) ha e miatt egytagúakká lőnek, e szabály alá nem tartoznak, p. o. halm-*ok*, malm-*ok*, álm-*ok* st.

6. A számnevek, p. o. százat, százak, század.

Kivétetnek: hat, p. o. hatot, és: milliom, p. o. milliomok.

7. E következő szók:

ág,	Zweig, Ast.
agy,	Schädel.
ágy,	Bett.
agyar,	Gauzahn.
ajak,	Lippe.
áll,	Rinn.
aly, alj,	(der) untere Theil.
ár,	Preis; Fluth.
arany,	Gold.
(képzői o-val,	p. o. aranyos, aranyoz.)
árny,	Schatten.
árr,	Ahle.
bátor,	muthig.
bús,	traurig.
* czudar,	niederträchtig, häßlich.
fal,	Wand.
fark,	Schweif.
* finom,	fein.
fog,	Zahn.
fonál,	Faden.
galy,	Ast.
gát,	Damm.
(képzői o-val,	p. o. gátol.)
gyors,	Schnell.
had,	Krieg, Fehde; Arnee; Familie.
haj,	Kopfsaar; Kruste.

háj ,	Schmeer.
hal ,	Fisch.
hamis ,	falsch, schlimm.
hány ,	wie viel
hárs ,	Linde.
has ,	Bauch.
hát ,	Rücken.
ház ,	Haus.
hód , hold ,	Mond; Joch oder Morgen (von Neckern u.).
igaz ,	wahr; recht; Recht.
kád ,	Wanne.
kazal ,	Schober.
* láb ,	Fuß.
lábal , ellábal ,	macht sich auf die Beine.
lábol , meglábol ,	durchwatet.
lágý ,	weiß.
láz ,	Fieber.
lyuk , lik ,	Loch.
máj ,	Leber.
mohar ,	Hirsengras.
mony ,	Hode.
nád ,	Schilf.
nádal ,	rohrt, deckt mit Rohr.
nádol ,	stählt (das Eisen.)
nyak ,	Genick.
nyál ,	Speichel.
nyárs ,	Spieß.
nyúl ,	Hase.
ól ,	Stall.
olaj ,	Dehl.
(képzői o-val , p. o. olajos , olajoz.)	
oldal ,	Seite.
oly ,	solcher, e, es (dort).
rosz ,	schlecht.
rút ,	häßlich.
sarj ,	Sproß.

sark,	Ferse, Angel; Pol.
* sódar,	Schunke.
sok,	viel.
sudar,	schlauf.
száj,	Mund.
szakál, szakáll,	Bart.
szál,	Faden; Faser; Haln; Floß.
szán,	Schlitten.
szár,	Stängel.
száraz,	troffen.
szárny,	Flügel.
tág,	weit; geräumig; locker.
táj,	Gegend.
tál,	Schüssel.
talp,	Sohle.
tár,	offen; Magazin.
tárgy,	Gegenstand.
társ,	Gefährte; Compagnon.
toll,	Feder.
új,	neu; anderweitig.
ujj,	Finger.
vad,	wild; Wild.
vád,	Anklage.
vágy,	Begierde; Lust.
vaj,	Butter.
váll,	Schulter; Nieder.
var,	Schorf; Grind.
vár,	Festung, Burg.
e származéka: város *), (Stadt) o-val.	
vas,	Eisen.
vászon,	Leinwand.
váz,	Gerippe.

*) Némely íróink köz szokásbeli és jobb hangzatú ,város'-ból, erővel város-t csinálnak. Csupa következetességül, tanácslanám nekik, írjanak ,aranyas-, aranyaz-, gútal- s olajas-t' is.

vékony,	dünn; schlanf; Senbe.
vonal,	Sinie.
zár,	Schloß; Riegel.

A csillaggal (*) jelöltek *o*-val is elfogadják a ragozást.

Másodsor: tetszés szerint, hol *a*-, hol *o*-val ragoztatnak minden *s* (*os*, *as*, *ús*) és *kony* végzetű melléknevek, p. o. tollasok vagy tollasak, okosok vagy okosak, hajlékonyok vagy hajlékonyak. Itt a változatosság határoz, így: tollasok, okosak.

De ha főnevekké válnak, mindig *o*-val jár a rag, g. o. tudósok, városok.

22. §.

B.) Fenhangú szók ragainak változásai.

A nyílt fenhangú tagon végződő szók mindig *e*-vel ragoztatnak, p. o. czinóberek, korhelyek, tölgyesek; annyival inkább ha az egész szó nyílt fenhangú, p. o. ember, emberek.

A zárt fenhangú tagon végződő, vagy egészen ily szók közül némelyek *e*-vel, mások *e*- vagy *ö*-vel, legtöbbször *ö*-vel veszik föl a ragot.

1. Az elsőbb módon azaz *e*-vel (az *a* hasonlóságára. 21. §.):

a) melyek kurtitást szenvednek (16. §.), p. o. tűz, tüzek; szüz, szüzek vagy szüzek.

b) Melyek *o* közbeszúrót kaptak (14. §.), és *o* kilökést vagy hangcserét szenvedtek (15. §.).

c) Minden másod és harmad fokú melléknevek, p. o. különbek.

d) Minden melléknévi mult részesülők bár főnevekké váltak, p. o. sültek, esküdtek.

e) A következő szók :

fül,	Ohr.
fürj,	Wachtel.
hölgy,	junges Weib ; Dame.
köny,	Throne.
könyv,	Buch.
körny,	Umgebung.
öl,	Schoos ; Klastter.
öröm,	Freude.
örv,	Ringel ; Wortwand.
* ös,	Uhn ; ur-
öv,	Gürtel.
öz,	Reh.
rög,	Erdfloß.
rügy,	Blätterknospe, Auge.
szög,	Winkel, Ecke.
szörny,	Ungeheuer.
szügy,	Brust (eines Döfens u.).
tölgy, tögy,	Eiche ; Euter.
ügy,	Sache, Angelegenheit.
ür,	leerer Raum.
ürügy,	Wortwand.

2. Tetszés szerént hol *ö-*, hol *e-*vel ragoztatnak minden *s*, (*ös*, *ús*) és köny végzetű melléknevek, p. o. dühösök vagy dühösek, gőzösök vagy gőzösek, hiszékönyök vagy hiszékönyek. De ha főnevekké válnak, mindig *ö-*sök, p. o. gőzös(ök), „gőzgépely” helyett; hegedüs(ök), hegedüjatszósó’ helyett.

3) A többi zárt fenhangú szók mind *ö-*vel kapják ragaikat.

23. §.

C. Legfensőbb hangú szók ragainak változásai.

Az éles vagy legfensőbb hangú szókat kétfelé osztjuk: az első osztályba jönnek az egytagúak, a másodikba

az oly többtagú szók, melyeknek némelyik tagja éleshangú, némelyike pedig al- vagy fenhangú.

A. Az egytagúak közül

1) *a*-val kapnak ragokat ezek :

díj	(p. o. díjak, díjam, díjad st. Lohn, Preis; Tare. (der und das) Junge.
fi,	Hülse; Decke.
héj,	Brücke.
híd,	flüßig.
híg,	Mangel; leerer Raum.
híj,	Pfeilbogen.
ij,	Sehne; Flechte.
in,	Loch.
lik,	Pfeil.
nyil,	Riemen.
szlj,	Ulme.
szil,	lustig.
víg,	

2) *o*-val.

csik,	Streif; Schlambeißer.
csin,	Eleganz.
(csiny, Creß; e-vel.)	
czél,	Zweck.
gyik,	Eidechse.
kin,	Marter.
pír,	Möthe.
sik,	glatt; eben; Ebene.
síp,	Pfeife.
sír,	Grabmahl.
szirt,	Genick.
(szirt, Fels, Klippe, e-vel.)	
zsír,	Fett.

3) A többiek *e*-vel, hová minden idegen szók s nevek is számlálандók, p. o. Hild, Hildet; Bécs, Bécsnek st.

Az ígék közül az *é*-sek mind fenhangúlag ragoztatnak, p. o. élek, védünk st.; az *é*-sekből kettő, u. m. ,int' és ,hint' fenhangú ragokat kapnak, a többiek alhangúakat.

B. A mi a többtagú szókat illeti:

1) Ha az éles önhangzók a végtagokban vannak: a ragok az éles szótagokat megelőző önhangzókhoz tartják magokat, p. o. hajlék-ok, környék-ek.

Kivétetik: derék, p. o. derekak st. lásd a 16. §-ot.

2. Ha az éles önhangzók az első tagokban vannak, a ragozás a végtagban lévő al- vagy fenhangok szerint történik, p. o. méház, méházok, méházás.

3) Ha pedig minden szótagok élesek, a gyök természetét kell követni, p. o. fél-énk, félénken; in-dít, in-dítok st.

24. §.

D.) A *v* hasonítása.

Némely *e* betűn kezdődő ragok, ha mássalhangzóhoz függesztetnek, *e*-jöket hasonló mássalhangzóvá változtatják, mit hasonításnak mondunk, p. o. kenyérrrel, kalappal, ezek helyett: kenyérrvel, kalappal. Azon ragok e következők:

vá, vé; in (etwas verwandelt).

val, vel; (mit sammt).

van, ven
vant, vent } a szóképzésnél fognak előjönni.

Harmadik czikkely.

A szókrucl.

25. §.

Mi a szó s hányféle.

Több szótag (gyök és rag) szót képez. (De mint láttuk, már egyes szótagok is mint gyökök a magyarban nagy részint önálló szók.) S minthogy a beszédnek közelebbi elemeit, részeit a szók teszik, innen a szók beszédrészeknek is hívatnak.

Mi emberek bennünk létező tehetségeinknél fogva, melyeknek summája vagy összes lényege észnek hívatik, észreveszünk vagy észlelünk valamit mind minmagunkon s magunkban, mind magunkon kívül. Ezen észrevevés vagy észlelés két módon történik: vagy épen most érzünk (azaz látunk, hallunk, tapintunk st.) valamely tárgyat, vagy pedig az érzett tárgynak csak képét idézzük, terjesztjük előnkbe, azaz képleljük azt.

Az ember észlelete, észrevétele tehát kétféle, u. m. 1) érzet, 2) képlet. Innen azon hallható jelek is, melyeknél fogva azon észleleteit másokkal akarja közleni, azaz a szók kétfélék t. i. érzeti- és képletiek.

Az érzeti szók részint az érzés kitörései, az úgy nevezett indulatszók, p. o. a magyarban: ah, é, beh,

hajh, jaj, óh, vajha st.; részint hang-utánzások, melyek a magyarban számtalanok, úgy hogy a gyökök, kivált a raggaljárók nagyrészt ily hang-utánzó szók, p. o. csep, dob, dób, es, röp, rop, lob, top, tip, nyög, sü, su, zuh st.

A képleti szók jelentik:

1. Magát a képlelőt vagy több képlelőket, azaz személyeket: én, te, ő. Innen a személyszók.

2. A képlelt dolgot vagy tárgyat, még pedig vagy mutatott, határozott tárgyat, p. o. ez a fa, ez a kő, Péter, Duna, a madár; vagy valamely tárgyat általában, p. o. fa, kő, ember, víz, madár. Ezek tárgyszók, tárgynevek.

3. A személyen vagy tárgyon észre vett valamit, azoknak valamely jegyét, határzatát, p. o. én írók, a madár repül, a fa zöld, a víz foly. Innen a jegyszók.

A tárgyszók neveknek is hívatnak, különösen önálló vagy főneveknek, állványszóknak. A jegyszók pedig jelentik vagy a minőségi jegyet, minőséget, még pedig pusztán a minőséget minden mellékjegy nélkül, s minőségi nevek, mellékneveknek mondjuk, p. o. zöld fa; vagy továbbá a mennyiségi jegyet, mennyiséget, és számneveknek hívatnak, p. o. egy, két, több fa; vagy végre a jegyben egyszersmind létezés és munkásság is foglaltatik, sőt ezekkel együtt még más körülmény is, mint jelen, múlt idő st.; példák: a fa kiszökdült, a fák zöldlenek, több fa gyümölcsöz, vagy gyümölcsöt terem; az ily jegyszók összetett jegyszók, s különös névvel: igék.

A jegyek pedig mindig együtt vannak ugyan a tárgyakkal s ezekhez tapadnak, p. o. zöld fa, gazdag Péter, író ember, főbb ember; s ily együttes állapotban ezek az igazi jegyszók, de igen sokszor az értelem elgondolja, elvonja a jegyeket a tárgyaktól,

p. o. zöldség, tulajdonság, gazdagság, birtok, irás, többség; melyek valóságban nem léteznek, hanem csak az értelemben, mint értelmi elvont tárgyak; tehát ekkor az ily szók is tárgyszók, főnevek, de csak a gondolatban elvont tárgyszók, elvont főnevek *). S ily elgondolt állapotban legelvontabbak, legbonyolodottabbak az igeszók, mert több mellékes jegyeket is foglalván magokban, mind ezek elvontsága igen bonyolodottá teszi az eszmét.

A képleti szó jelent:

4. Ismét a jegyen észrevett valamit, a jegynek jegyét, körülményt, p. o. a városba megyek; továbbá: roszúl írok, a madár magosan repül; a fa vagy több fa most zöldül; végre: a víz nem foly ha megfagy st. Innen származnak a körülményszók (útoljárók, határozók, kötszók).

Ezeken kívül lehetnek még némely szók, melyek a fő- és melléknemek képeit viselik, azoknak képmásai, s ezért névmásoknak hivatnak.

*) Ily elvont főnevek a faj- vagy közös nevek is. Mert midőn több dolgokon ugyanazon jegyet veszem észre, p. o. látom, hogy Péter, Pál, József mind olyan *bel-erővel* ékesítvék, olyannal bírók, mint én; akkor ezen közös jegyeket egybe foglalom s mondom: Péter, Pál, József énnel bír, *én-bír* (=ember = ember), tehát Péter, Pál, József mind „ember.“ S az „ember“ külön nem létezik hanem csak Péterben, Pálban st. Hasonló *bel-erőt* (= *bír, ber, bar*) tapasztalunk más lényekben is, de már nem egészen olyat mint az „én-“ esben (emberben), p. o. a különböző állatokban, tehát ezek közös jegye is „bír“, de nem „én-bír“, hanem csupán: bír-mi = bírómi = belerővel fölékesített valami (= barom) hanem én nélküli, éntelen, oktalán bar, oktalán állat st.

Nem ösmeretlen előttem az „ember“ származtatása ettől: em, eme, mely szerént ember annyi mint emes vagy emlős állat, de akkor minden emlős állat ember volna — vagy talán az ember kitünőleg emlős állat? Ám lássa, kinek e származtatás tetszik, én a magaménál maradok. Helyesbnek tartanám az em-től származtatást, ha az „em“, „emelt“ (elevatus, erectus) értelemben véteik; mert: *Os homini sublimē dedit coelumque tueri Jussit et erectos ad sidere tollere vultus.*

Ezen fejtegetés szerint a nyelvben a szónak vagy beszédrészeknek tizenkét faja található.

A beszédrésznek tizenkét faja :

1) személyszók, más nyelvekben s más nyelv-tanítóknál személyes névmások.

- 2) névmutató;
- tárgy-
szók { 3) főnevek;
- { 4) főnévi névmások;
- jegyszók { 5) melléknevek;
- { 6) melléknévi névmások;
- { 7) számnevek;
- { 8) igék;
- körül-
ményszók { 9) viszonyszók vagy utóljárók;
- { 10) határozók;
- { 11) kötszók;
- 12) indulatszók.

Ezek közül a nyolcz első (sőt a magyarban némileg a 9 és 10 számuak is) állandó törvények szerint módosíthatóak hajlítás és ragozás által. De mind ezekből mind a két utolsóbul is már nem annyira állandó hajlítás, hanem úgy nevezett származtatás és összetétel által újabb szók képezhetőek, mely módot szóképzésnek hívunk. Innen a szótan két szakaszból áll, melyek: 1. szóhajlítás, 2. szóképzés. — A hajlítás vagy 1. nevetet tárgyzan (névhajlítás, melynek csak egy része az ejtegetés), vagy 2. ígékent (névhajlítás vagy hajtogatás). A szóképzés áll ismét két alszakaszból, melyek 1) származtatás, 2) összetétel.

Első szakasz.

Hajlítás.

Első alszakasz.

Belső hajlítás nevekénél.

Első fejezet.

A személyszókrul *) s működéseikről.

26. §.

Személyszók nevezete s a magyar nyelvbeni fontossága.

A személyszók, mint tudjuk (25. §.) magokat a kép-
lelőket jelentvén, véleményemmel nem helyesen soroztat-
nak más nyelvtanítóktul a névmások azaz nevek képvisel-
selői közé †). Az ős emberi elmének elébb volt tartalma
magárul vagyis öntudalma, mi előtt idegen tárgyakkal,

*) A réndre nézve legelsőbben fognak ugyan a személyszók itt előadatni, mert ezek csaknem az egész hajlításruli tannak alapját teszik; de a többi illetőleg a sorban némely változások jönnek elő. Nevezetesen a birtokos névmásokat s innen származtatott birtokragokat a nevek ejtegetésének elébe kelle bocsátanom, mert különben a birtokos ejtést, mely után mindig birtokragos szó jár, meg sem érthetni. Az igéket pedig, melyeknek hajlítása legbonyolultabb s legnehezebb, végül hagytam.

†) Igen elmésen mutatja meg Rammstein Ideológiája vagy Metaphysicája 9, 10. lapjain, hogy a „névmás” nevezet egészen helytelen. Ő a személyszókat viszonyos főneveknek (substantifs relatifs) hívja, mert a szólásali viszony eszméjét ábrázolják, (ils peignent une idée de relation avec l'acte de parole) a mit még elébb ekkép magyaráz: „Dans cette phrase: „Paul ecrit à Luc par Jean” — j'ignore lequel des trois, Paul, Luc ou Jean prononce cette phrase — la propriété de marquer les personnes appartient donc exclusivement aux substantifs relatifs.

kivülei dolgokkal foglalkodott volna, legalább mind magárul mind a küldökökrül csaknem egyszerre kellett némi öntudalmának lennie, hogy valamit képlelhessen s főleg képletét szükség esetén szóval kifejezhesse. Öntudat nélkül semmi emberi tudalom, semmi képlet nem gondolható. Tehát nekem úgy látszik, hogy a személyszók legelső, és szavai közül voltak légyen az emberi nyelvnek; s innen ő s neveknek is hívathatók. De híhatnók egyetömös neveknek is, (mint némely keleti nyelvtanokban), mert az egyetömös emberi nemnek minden egyes személyeire illenek. Ezekből magyarázhatni a magyar nyelvre alkalmazottan azt hogy

Ezen személyszók majd minden hajlításoknak alapját teszik; s ezeknek ösmerete és szellemök értése nélkül a magyar nyelvnek megtanulása hasonlíthatlanúl több munkába s időbe kerül. Ugyanis ezekből vonatnak el az anynyira fontos és különben nehezen tanulható személy- és birtokragok*), továbbá a birtokos névmások, végre maga az ejtegetés és némi részben a hajtogatás is.

27. §.

A személyszók hajlítása.

I.

1. én, íő.   mi**) } wír.
  mink }

*) Ezeket idegen ajkúaknak elvontan tanítani, mint eddigi nyelvtanítóink tevék, nincs szerencsétlenebb módszer; a mi el is íjeszte sokakat a magyar nyelv tanulásátul. Helyesen mondja Rammstein „Metaphysique de langage des Français“ című munkája bevezetésében: Dans la methode des faits on n' apprend rien par coeur. On n'a besoin, que de lire et de relire, et l' on a plus tôt parcouru trois fois un volume plein des choses, qu' apris par coeur un abrégé sec et vide d' idées.

**) Igen érdekes, kivált a magyar nyelvre alkalmazottan Rammsteinnak azon észrevétele, hogy „én“-nek nincs s nem lehet többese, és „mi“-nem többese

2. engém } engémet }	mich.	minket } bennünket }	uns.
3. (én-) nekém } nékém }	mtr.	(mi-) nekünk } nékünk }	uns.

II.

1. te } lé }	tu	ti } tik }	ihr.
2. téged } tégedet }	dich.	titéket } tiktéket } bennetéket }	euch.
3. (te-) nekéd } nékéd }	dir.	(ti-) nekték } nékték }	euch.

III.

1. ő, er, ſte.	ők, ſte.	
2. őt } ötet }	iſtn, ſte. öket, ſte.	
3. (ő) neki } néki } nékie }	iſtm, iſtr. (ő) nekiek } nékiek } nékiök }	iſtuen.

Jegyzetek.

1. A harmadik esetben a zárjel közé tett szókat tetzés szerént lehet ugyan használni vagy elhagyni, mindazáltal gondosb írónk csak súlyosbitás végett alkalmazzák, egyébkor nem; mit a rövidség elve is javasol.

---

az „én“-nek; de hogy „ti (tik)“ s „ők“ már többesek, megengedi *Metaphysique du langage des Français*, 25, 26. lapokon.

Rammstein beszédének veleje ide megyen ki: a beszélő (=én) nem lehet több egynél. A „mink“ taglalásából soha sem ered egyéb mint más és én sok (pluriel par extension, formé par l'impérieux besoin de la briéveté). Szórul szóra az, mit *Metaphysicámban* mondtam.

2) A személyszók hajlításai, mint érintettem, alapjai:

- a) a személyes ragoknak;
- b) a birtokos szóknak;
- c) a birtokos ragoknak;
- d) a nevek s névmások ejtegetésének;
- e) némely utóljárók, határozók személyragozásának;
- f) némileg az igék hajtogatásának; különösebben:
- g) a határtalan mód, részesülők ragozásának st.

Lássuk.

28. §.

A személyragokrul.

Ha a személyszók harmadik esetében lévő, mindenik személylyel és számmal közös, nek' szótagot el gondoljuk, előállandnak az úgynevezett személyragok:

(nek)em, — ed, — ie (e, je)
 (nek)ünk, — ték, — iök (ök, jök).

Ha most az önhangzók a magosság s mélység szerént (20—23. §§.) változnak, készek a magyar nyelvben legfontosb s legnehezebb ragok, így:

$$\begin{array}{l}
 - m = \left. \begin{array}{l} \text{(am)} \\ \text{em} \\ \text{(om)} \\ \text{öm} \end{array} \right\} \quad - d = \left. \begin{array}{l} \text{(ad)} \\ \text{ed} \\ \text{(od)} \\ \text{öd} \end{array} \right\} \quad \begin{array}{l} \text{a, (ja)} \\ \text{e, (je).} \end{array} \\
 \\
 - nk = \left. \begin{array}{l} \text{(unk)} \\ \text{ünk} \end{array} \right\} \quad t-k = \left. \begin{array}{l} \text{(atok)} \\ \text{eték} \\ \text{(otok)} \\ \text{ötök} \end{array} \right\} - k = \left. \begin{array}{l} \text{(ok, jök)} \\ \text{ök, jök} \\ \text{(uk, juk)} \\ \text{ük, jük} \end{array} \right\} *)
 \end{array}$$

*) Minden figyelmes olvasó észre fogta venni, hogy ezen személyragoknak magokkal az alapszemélyszókkal is némi rokonságuk van, u m. az *m* rokon *én*-nel, *d* *te*-vel, *a, e, ö*-vel, *nk*, *mink*-kel st. De hogy azok egészen azonosak volnának, képtelenség. Lásd: A magyar nyelv metaphysicája 9, 10. lapjait. Ide tartozik némileg a mit Schmitthener mond: „Nach dem aus dem eigensten Wesen der Sprache sich ergebenden

Ezen ragok igen fontos szerepet játszanak nyelvünkben.

Előleges példák :

1) ezen utóljárával: *vel* (mit).

(én) *velem*,   (te) *veled*,   (ö) *vele*
mit *mir*,   mit *dir*,   mit *ihm* od. *ihr*.

(mi) *velünk*,   (ti) *veletek*,   (ö) *velök*,
mit *uns*,   mit *euch*,   mit *ihnen*.

Jegyzet. A zárjel közé tett szókkal épen úgy élhetni, mint föntebb mondottuk (27. §.).

2) Ezen utóljárával: *nál* (bei).

(én) *nálam*,   (te) *nálad*,   (ö) *nála*
bei *mir*,   bei *dir*,   bei *ihm* od. *ihr*.

(mi) *nálunk*,   (ti) *nálatok*,   (ö) *nálok*
bei *uns*,   bei *euch*,   bei *ihnen*.

3) Ezen határozatlan móddal: *mondani* (sagen):

modanom,   *mondanod*,   *mondania*
daß *ich* sage,   daß *du* sagst,   daß *er* od. *sie* sagt.
mondanunk,   *mondanotok*,   *mondaniok*
daß *wir* sagen,   daß *ihr* saget,   daß *sie* sagen.

A következő szakok több példát fognak mutatni.

29. §.

A birtokos szók.

Birtokos szóknak (birtokos névmásoknak) hívjuk,

Grundsatz, daß der sprachbildende Geist zur Bezeichnung gleicher Verhältnisse gleiche Exponenten wählt, läßt sich die Bestimmung geben, daß die Hauptlaute des Deutewortes auch bei dem Zeitworte als Personalzeichen dienen werden. Es ist hiemit nicht gesagt, daß sie von dem Deutenorte entlehnt wären, was Serthum machinischer Ausicht wäre u. u.

melyek a személyeknek (*én, te, ő st*) tulajdonait, birtokait jelentik.

Ezek a magyarban önálló szók s következőleg vannak.

I. Birtok-egység. (Einheit des Besitztums)

Személyegység
(Einheit der Person.)

}	enyém	} der, die, das Meinige.
	enyim	
}	tiéd	} der, die, das Deinige.
	tiéd	
	téed	
	övé,	der, die, das Seinige oder Ihrige.

Személytöbbség.
(Mehrheit der Personen.)

}	miénk	} der, die, das Unserige.
	mienk	
}	tiétök	} der, die, das Euerige.
	tiéek	
	övék,	der, die, das Ihrige.

J e g y z e t.

Figyeljünk e következő taglalásra :

Ezen szók mindenike három részből áll, u. m.

1. az első betűk mindenütt csekély különbséggel magok a személyszók: *én* (=eny), *te* (=tē =ti), *ő* *mi*, *ti*, *ő-k*;

2. az utolsó betűk mindenütt a főntebb előadott személyragok: *m*, *d* (—), *nk*, *t-k*, *k*; mindenik személyszónál saját személyraga.

3. mindenkivel közös, mindeniknél feltaláltató a középben álló *é* (*eny-é-m*, *ti-é-d*, *mi-é-nk*, *ti-é-tek*, *öv-é-k*). — Hogy az egyes harmadik személynél (= *övé*) azon *é* az *e* vagy *je* személyraggal egybe olvadt (28§.), a *o* pedig közbeszúrattott (17. §.), tehát *ő-é-e* (= *övéje* vagy *övéé*) helyett, úgy hiszem mondani alig szükség.

II. Birtok többség. (*Mehrheit der Besitzhümer.*)

Személyegység (Einheit der Person.)	{	enyéim *), die Meinigen.
		tiéid } die Deinigen. tieid } téeid }
		övéi, die Seinigen od. Ihrigen.
Személytöbbség (Mehrheit der Personen.)	{	miéink } die Unserigen. mieink }
		tiéitek } die Eurenigen. tieitek }
		övéik, die Ihrigen.

Jegyzet

Láthatni, hogy ezen szók a birtok-egységbeliektől az első és végső betűkben ugyan teljességgel semmit sem különböznek: mintazáltal középsben különbség látszik, t. i. a közös *e* után még egy *i* jöve közbe **); tehát a birtoktöbbségnek közös betűi: *ei* (több hang = több tárgy).

30. §.

Fontos jegyzetek; s a birtokragok származása.

Figyelmezzünk e következő igen fontos jegyzetekre:

1. Mind ezen szóknak a birtokegységben egy közös betűjük (*e*), s a birtoktöbbségben két közös betűik (*ei ei*) levén — ki nem látja, hogy világosan az egy önghangzó egy birtokot, a kettő pedig több birtokot jelent?

*) „eny i mek” helytelen szokás, mert a többiek hasonlósága ellen van; soha sem mondjuk: könyvemek, házamok, barátomok st.

***) Látható innen, hogy az innét származó birtokragok mégis különböznek a személyragoktól, melyeket pedig nyelvtanítónk nagyrésze össze-zavar.

8. Tegyük most az *é* helyett, mely föltevésünk szerént tárgyat, birtokot jelent, akármely különösen meg nevezendő birtokot, vagy sajátot, p. o. barát, emlék, atya, ház, s illeszszük össze a ragozás szabályai szerént a szókat és ragokat, úgy a mint föntebb állanak: *en-é-m, mi-é-nk*, e szerént: *én barát-om, ti emlékték, ő ház-a, ő ház-ai-k, mi atyá-nk, ti ház-ai-tok*; az összetétel tökéletesen jó *). És így:

(én **) barátom, mein Freund.

(te) barátod, dein Freund.

*) Azt mondhatná talán valaki hogy Gyarmathitól vettem ezen taglaldsokat; de csalatkoznék, mert Gyarmathi egy szóval sem emlékezik az *é-rül*; ez pedig, mint a következők mutatják az egész taglalásban legfontosab, sőt ezen *é* eddigi nyelvészeink igazi figyelmét egészen kikerülte, s aligha ezen egy *é* eddigi nyelvvizsgálatinkat részben föl nem döntendi. — Lehetlen itt meg nem említenem, miszerént minden nyelvészink azt tartják, hogy a véragok magok a személyragok volnának, *m-én, d-te, é-ó, nk-mink* vagy *mük st.* Úgyde micsoda képtelen jelentése volna p. o. ennek: *én-é-n*? mire való volna ez az utólsó *n*, ha már egyszer elől ott áll az *én*? a mely még képtelenebb, és teljességgel semmit nem jelentő ha a közép *é* semmiben sem vétetik, és így *én* csak kétszeresztetik: *én-én*. Nem természetesb-e mondanunk: mind *m (=mi, quid)* mind *d (=dolog, birtok, mint ezekben is: Endréd-d, János-d)* mind végre az *a s e (a vagy as-id)* dolgot, járulékot, birtokot jelentenek, és csak megkülönböztetésül *s* a személyszókkal némi rokonságnál fogva használatnak a különböző személyek birtokainak kijelentésére, mutatására (11. §.), melyekhez a birtok többségének kimutatására még más önhangzó: *i* (vagy: *ai ei*) járul, a személy többségének kimutatására pedig: *k*; és végre az *n* is az *unk- s ünk-*ben maga az *m*, mely könnyebb kimondás végett (18. §.) változott *n-né st. st.*? Nyelvészeink szeretnek a keleti (különösen zsidó, arab) nyelvekre hivatkozni; a mennyire én tudom, hire sincs ezekben az 'önálló' birtokos névmásnak. Vesd össze a 28. §. alatt álló jegyzéket is.

**) Jegyezzük meg röviden — mert bővebben *s* szókötésstanba tartozik — hogy a zárjel közt levő személyszók csak súlyosbítás esetében használatnak, p. o. egészen más: (az) *én* könyvem-et vitték el, mint: könyvem-et vitték el. Homzsegnak régi iratainkban ezen hibák, főleg for-

- barátá }
 (ö) vagy } sein oder ihr Freund.
 barátja }
 (mi) barátunk, unser Freund.
 (ti) barátotok, euer Freund.
 barátuk }
 (ö) vagy } ihr Freund.
 barátjok }
 (én) barátim } meine Freunde.
 barátai-im }
 (te) baráti-d } deine Freunde.
 barátai-d }
 (ö) baráti } seine od. ihre Freunde.
 barátai }
 (mi) baráti-nk } unsere Freunde.
 barátai-nk }
 (ti) baráti-tok } eure Freunde.
 barátai-tok }
 (ö) barátai-k, ihre Freunde.

Ekként állanak elő ezek is: (én) házam, (te) házad, (ö) háza st.; (én) emlékem, (te) emléked st.; (én) atyám, (te) atyád st.

Ime készen vannak az úgynevezett birtokragok, (birtokmutató ragok), melyek a személyragoktól annyiban különböznek, hogy a birtoktöbbség kijelentésére az *é* helyett álló tárgyszó után még *i* betűt, vagy a többség nyomosb kijelentésére *ai*, *ei* betűket vesznek magok elébe. Ezeknek megtanulása nyelvünkben idegeneknek eddig a legnagyobb nehézséggel járt; de a föntebbiek figyelmes olvasása s megértése után, úgy tartom, csak játék leend.

---

dítottakban. A, Mi atyánk' mai helyes fordítás szerint így volna: Atyánk, ki vagy mennyekben, szenteltessék meg neved, jöjön el országod, legyen meg akaratom mint mennyben úgy e földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg vétkeinket st.

Folytassuk a jegyzeteket:

3. Minthogy a személyragok már magokban a személyeket nyilván s eléggé megkülönböztetik s kijelelik, a zárjelek közé tett személyszók (én, te, ő st.) el is maradhatnak, hacsak a súlyosbitás nem kívánja ott létüket, miről a szokötés fog tanítani. (Lásd az iménti jegyzéket.)

4. Minden tárgy és így minden főnév harmadik személynek tekintethetik. Ha tehát, 'ő' helyett ezen birtokos harmadik névmásokban: *övé, övéi*, főnév tétetik (a *v* betűt, mint csupán közbeszúratot elhagyván), p. o. ez: barát, s az *é* utána, így: barát *é*, — itt is egészen helyes az öszvetétel s jelenti: barát tulajdonát, sajátját; és: barát *é* i jelenti: barát tulajdonait; sőt ezeket tehetni még a birtokragozott szók után is, p. o. barát *om-é*, barát *om-éi*, barát *unk-é*, barát *unk-éi*, barát *im-éi* st. Ily állapotban ezen *é* ragot némelyek, nem tudom mi okból, független birtokos ragnak nevezik, mi szabatosabban: birtokhelyettesnek hívjuk. Mert:

Ezen most mondott esetben ismét tehetünk az *é* helyett (mint a 2. pont alatt) valamely tárgyat, birtokot, p. o. ezt: há *z*; s akkor ezek: barát *é*, barát *om-é*, barát *om-éi* st. ha t. i. az *é* *) helyett ezt teszszük: ,há *z'*, lesznek:

barát há *z* a (Freundes Haus sein); barát *om* há *z* a (Freundes meines Hauses sein); barát *om* há *z* a i (Freundes meines Häuser seine); barát *unk* há *z* a (Freundes unsers Hauses sein); barát *unk* há *z* a i (Freundes unsers Häuser seine). st. s.

5. Figyeljünk egy kissé különösebben ezen példára: ,ő há *z* a'. Ha ebben az ,ő' helyébe hasonlóképp valamely megnevezett birtokos lép, p. o. Pé *ter*, vagy: barát *om*, lesz a mondott példából: Pé *ter* há *z* a vagy barát *om*

---

*) Ne feledjük, hogy a harmadik személynél: *övé*, ebből húzatott össze: *övé-e* tehát az *é=é-e*.

háza, s ebből: „ő háza” lesz: Péter háza, barátom háza.

Figyelmet érdemlenek:

a) városok és más helységek tulajdonneveivel, ha ezen közös neveket is: város, helység st. kifejezzük, ezen közös nevek egészen a főntebbi módon mindig harmadik személyi birtokragokkal állanak, p. o. Pest városa, Soroksár helyége st.

b) mivel pedig a mondott (birtok-) viszonyt az úgynevezett genitívussal is szoktuk a magyarban kifejezni, így: Péternek háza, barátomnak háza st. — írói nyelvünkben, ha a *nak* kihagyatik, helyébe hiányjelt (‘) szoktak használni; de a fejtegetés mutatá, hogy az nem csak alaptalan*), hanem szükségtelen is; mert a birtok mellett mindig jelen van a birtokrag, mely a viszonyt nyilván kijelenti: Péter ház-a.

6. Némely öszvetett szóknál, midőn az öszzetételek mindegyike főnév, ha birtokragnak kell az öszzetett szóhoz járulni: ekkor az egyes szók elválaszthatnak, s az elsőhöz a kivánt birtokrag, a másodikhoz az iménti mód szerint mindig a harmadik személy birtokraga függesztetik**), p. o. ház földél, vagy külön írva: ház födele, lesz: ház am födele, házunk födele, ház aink födelei***); ebből: „a tyafi” lesz: a tyámfia, a tyánkfia, a tyánkfiái****).

*) A hiányjel kedvelői miért nem írnak hiányjelt ebben: ő’ háza; sőt még ezekben is: én’ házam, te’ házad, mi’ házunk st. ? aligha tudnák helyes okát adni.

**) Különösen ha az öszzetétel az egésznek részét jelenti, p. o. házfédél, lábfej, névnap; továbbá ezekben: atyafi, hazafi.

***) Ezekből lehet kimagyarázni a következőket is: magam könyve, (régenten „magam könyvem” is) magad könyve st. mik aláb fognak előjöni.

****) Az utóbbi példákban a két szó egészen öszzeiratik, mert már az egyszerű öszzetétel: „atyafi” sem szokott elválaszthatni. A hiányjelt kedvelőknek ajánlanám azokat ekként írniok: atyám’fia, atyánk’fia st. (!) Minél csifrább, annál szebb (!).

7. Még pedig, minthogy az *i* (vagy: *ai*, *ei*) jelenti, mint tudjuk, a birtoktöbbséget, innen, a birtokot jelentő szóhoz cél nélkül tennénk többségjelentő akármely betűt, p. o. (ejtegetési) *k*-t, talán így: házaim födelei-*k*, házaink födelei-*k*, házaitok födelei-*k*. Ezt nyelvészeink nem is teszik, de tesznek mást. — Mivel t. i. a harmadik személyszó: „ő” többest jelentő *k*-ját a birtok helyettes, avagy birtokszó után veti (övé-*k*, övéi-*k*, ő barátja-*k*, ő barátjai-*k*, ezek helyett: ök-é, ök-éi, ök barátja, ök barátjai): nyelvészeink többnyire azt hiszik, hogy ha bár a megnevezett birtokos mellett közvetlenül is áll a többséget jelentő *k*, ugyan ezen *k*-nak a birtokrag után is állani kellene, így: házak födelek (vagy: födelök), házak födeleik, ezek helyett: házak födele, házak födelei. — Ezen vélemény egészen helytelen, mert, mint láttuk, soha sem mondjuk: házaim vagy házaink födeleik. A dolog lényege mind kettőben ugyanaz, csak a külső forma teszi a különbséget, egyikben (házaim) az *ai* a birtokos többség, a másokban (házak) az *ak*; tehát valamint kivétel nélkül minden ember helyesli: házaim födelei (nem: házaim födelei-*k*); így: házak födelei (nem: födelei-*k*) a helyes hajlítás. E mellett harczol még a népnyelv is *).

---

*) Erre ily formán felelnek az ellenkező véleményűek: életök ennyit tesz: *vita illorum*, tehát emberek életök: *hominum vita illorum*.

Életökben, ha magánosan áll, igenis „ők” annyi mint *illorum*, mert az „ő”-tül vettett oda a „k” (ő életök, ök élete helyett), mi kivált ha a személyszó maga elhagyatik (p. o. élete, életök) egészen mellőzhetlen; de ha a személyszó (ő) helyett álló birtokos mellett ott a „k”, mi szükség többé más „k”-ra? miért nem mondják: házaink födeleik? hisz itt is „*domuum nostrarum tecta illarum*” volna az ő hitők szerént; vagy „födél” helyébe „é”-t tevén miért nem mondják: házak é-*k*, házak éi-*k*, (mint: övék, övéik) ezek helyett: házaké, házakéi.

Nyelvészeink szeretnek itt is a zsidó s más keleti nyelvekre hivatkozni, de a mennyire én tudom, hire sincs ezeknél a „*status constru-*

7. A „baraté, barátomé“ st. után ismét tehetünk birtokhelyettes *é-t* (még *i* társával is), u. m. barátoméé, barátoméi-é, barátoméi-éi st. mik szinte előfordulnak, p. o. az én kalapom színe fekete, de a barátoméé fehér.

Valamint a birtokos névmások, úgy a birtokragok is a birtokhelyetessel együtt (vagy jobban: az ezekkel ragozott szók) mindnyájan ejtések szerint is hajlíthatók. Miről alább.

31. §.

A birtokragokkal első példa (j közbeszúráttal).

Nap, Sonne; Tag.

Egy birtok:

napom, mein Tag.
 napod, dein Tag.
 napja, sein od. ihr Tag.
 napunk, unser Tag.
 napotok, euer Tag.
 napjok, ihr Tag.

Több birtok:

napjaim, meine Täge.
 napjaid, deine Täge
 napjai, seine od. ihre Täge.

---

ctus-ban (mert arról van itt szó) a *nomen regens* ragoztatásának, sőt ellenkező történik, azaz megrövidül a *nomen regens* p. o. יהוה ידו יד (szad jehova, Jehova keze), יד (szad) helyett, tehát az *d* még megkurtul, s a többesben יניני (éné = Augen bes) עיניני (enaim) helyett, tehát egy helyt i. i. ן (m) a végrül még elesik.

Igy az arabnyelvben is st. Innen és már a föntebbiekből is látszik, miszerént nekünk magyaroknak azért is szükség a keleti nyelvek alapos értése, hogy az ábrándozásokat megczáfolhassuk.

napjaink, unfere Łáge.
 napjaitok, eure Łáge.
 napjaik, iħre Łáge.

Szabály.

Ezen példa szerint (azaz egy birtokban harmadik személynél, s több birtokban minden személynél) *j* szűrtik közbe a kemény és szelíd (de nem lágy vagy lágyított) néma mássalhangzók után, t. i. némi lágyítás végett;

p. o. r a b-*j*-a, g a l a m b-*j*-a, d o b-*j*-a, p a d-*j*-a, m ó d-*j*-a, c s ú f-*j*-a, v á d-*j*-a, g r ó f-*j*-a, k ú p-*j*-a, k a b á t-*j*-a, b o t-*j*-a st.

De nem szeretnek lágyúlni:

1. a melyek más valamely változást (erős hajlítást) szenvednek, u. m.:

a) a hangzót veszített szók (17. §):

p. o. dolog, dolga; szitok, szitka; mocsok, mocska; árok, árka; fészek, fészke; étek, étke; gyomor, gyomra; még ha önhangzóikat el nem veszíthetik is (17. §. 5. jegyzet b);

p. o. ablak, ablaka; csillag, csillaga.

b) az ékjelt veszítettek (16. §.);

p. o. derék, dereka; egyéb, egyebe; lúd, luda; út, utja; ég, ege; fazék, fazeka;

de az ingatag önhangzóúkbán a *j* maradhat is, p. o. lúdja, útja.

2. Az *a*-val ragozandó főnevek (21. §.);

p. o. láb, (lábak) lába; fog, foga; vád, váda; hát, háta; had, hada; fark, farka; talp, talpa; lyuk, lyuka.

3. A csupán két betűjű gyökök, u. m.:

eb, ebe; ág, ága; ék (=ékesség), éke; (ék, hegyes eszköz [ſteif], ékje); ok, oka.

4. A számok minden származékaikkal;

p. o. öt, ötével, ötöde, ötödike; hat, hatával, hatodika (s ezek hasonlóságára: szebbik, szebbike; jobbik, jobbika).

5. Ha a t ö b b t a g ú szók végtagában hosszú önhangzó van;

p. o. ajándék, ajándéka; világ, világa; tájék, tájéka; ország, országa; szabadság, szabadsága; szépség, szépsége.

J e g y z e t e k.

a. Tehát az e g y t a g ú a k, p. o. csók, csókja st. nem tartoznak ide.

b. A l á g y u l h a t ó n é m á k (d és t), midőn hosszú önhangzó van mellettök (ád, éd, ód, öd, úd, üd, át, ét st.) szeretik ugyan a lágyulást, p. o. naszád (a vagy ja), segéd (e vagy je), barát (a vagy ja); de semmi haszna akár a prosairóra akár a verselőre nézve. Kivétetik: hasáb, hasábja (különböztetés végett, mert „hasába“ mást jelent).

6. Ha már az utótagban lágy (vagy lágyított) más-salhangzó van,

p. o. hólyag (hólyaga), szőnyeg (szőnyege), bélyeg, hűg, nyűg, nyak, vég (vége).

7. Ha az inybetük (g, k) rövid gömbölyű (o, ö) önhangzókkal jönnek össze,

p. o. bog, boga; zálog, záloga, szög, szöge; ördög, ördöge; rög, röge; hasonlók: homok, bajnok, csarnok, nyomdok, birtok, tők, törzsök, ajándok.

8. E következők: kép (e), nép (e), oszlóp (a), hit (e), test (e), József (e), lik (a).

Kétképen ragozhatók:

1. A főnhangú s legfelsőbb hangú szók. Ezek már szelidebbek lévén, könnyen elvannak lágyítás nélkül: p. o. seb, sebe (vagy sebje); zseb, zsebe (vagy zsebje);

hasonlók: kűszőb, föld, rend, réf, tűveg, szeg, remek, ének, ibrik, lép, ünnep st. (ha t. i. a fűntebbi pontokban elű nem fordulnak, mert akkor állandóan elvetik a j-t).

2. E kűvetkezők: szag (szaga vagy szagja); rag (a v. ja); őrűk (e v. je); lak (a v. ja); csólnak (a v. ja); szak (a v. ja).

3. Az igűektűl származott ,at' végű nevek, p. o. gondolat (a, ja), parancsolat, akarat, határozat st. De

Az ,et' nem tűr lágyitást, p. o. élet (e), kűtet (e), szelet (e) st.; hanem a tűbb rűvid tagűaknál épen nem ártana j, p. o. szeretet (e v. je), viselet (e v. je).

Jegyzetek.

a) Mind azon pontokban, hol a j elmarad, a tűbbtagűszűk ai, ei helyett pusztán i-t is vesznek fűl, p. o. oszlopaim, v. oszlopim, oszlopaid v. oszlopid (a tűbbes harmadik szeműlyt kivűvén, mely: oszlopaik, nem: oszlopik). Tehát

b) a melyek a j-t tetszés szerűnt elfogadják, háromfűleképen ragoztatnak, p. o. barátjaim vagy barátaim vagy barátim; cselűdjeim vagy cselűdeim vagy cselűdim.

c) az utűtagban vűltozást szenvedett szűk (16, 17. §§.) mindenűtt megtartják az ai s ei ragokat, p. o. fűdeleim, poharaim, dolgaink, kűrmeid st. Ez utűbbiak a kűlűkés által kűlűnben is egytagűak lűnek ugyan, mindazáltal, fűleg verselésben az egyes i is eltűretik; azonban itt is jobb az ai, ei hangzűkat egy szűtagnak azaz kettűshangnak venni. De: hatalmim, fejdelmink st. (17. §. 1.) mindig helyesek.

32. §.

Második pűlda (j nűlkűl).

I. Fenhangű pűlda: jegy, Zeiűen.

jegyem, mein Zeiűen.

jegyed, dein Zeiűen.

jegyed, sein od. ihr Zeiűen.

jegyünk, unfer Zeichen.
 jegyetek, euer Zeichen.
 jegyök, ihr Zeichen.

jegyeim, meine Zeichen
 jegyeid, deine Zeichen.
 jegyei, seine od. ihre Zeichen.

jegyeink, unsere Zeichen.
 jegyeitek, eure Zeichen.
 jegyeik, ihre Zeichen

II. Alhangú példa: ház, Haus.

házam, mein Haus.
 házad, dein Haus.
 háza, sein Haus.

házunk, unser Haus.
 házatok, euer Haus.
 házok, ihr Haus.

házaim, meine Häuser
 házaid, deine Häuser.
 házai, seine od. ihre Häuser.

házaink, unsere Häuser.
 házaitok, eure Häuser.
 házaik, ihre Häuser.

Szabályok:

A példa szerént, azaz mindenütt *j* nélkül veszik föl a birtokragokat (az első példabelieken kívül):

1. A lány és lányított mássalhangzókon végződő szók, p. o. mája, tája, juha, helye, guzsalya, homálya, király^{*}), törvénye ^{**}), agya, aranya, kovácsa, tornácza, piacza.

^{*}) nem: királyja, v. királylya.

^{**}) nem: törvényje, v. törvénynye.

nívétetik: oláh, oláhja.

2. A sziszegő félhangzókön végződő minden szók, p. o. *inasa, sasa, rozsa, máza, kolbásza* *), *köze, dísze*.

Jegyzet. Verselésben (rövid szótagnak positióvali meghosszítása végett) türhető a *j* használása, p. o. *aranyja, alyja, nagyja*; a midön sziszegők után a *j* hasonítalik, p. o. *inassa, sassa* (ezek helyett: *inasja, sasja*).

3. A folyékony félhangzókön végződők, p. o. *dala, itala, étele, száma, neme, nyoma, ina, lene, bora, bére, pere, pánczéla, galléra*.

Jegyzet. *etek, atok* st. helyett minden félhangzón végződők, ha többtagúak, elfogadják a *tek, tok* st. ragozat közbeszúrt *a, e, o* hangok nélkül is, így: *italtok* (v. *italotok*), *gallértok* (v. *gallérotok*), *királytok, törvénytek* (kivévéen ha három magánhangzó jőne közbe, p. o. *hatalmtok*); mert ezen önhangzói közbeszúrat a néma betűk után is (az első példában) csak nehéz kimondás miatt történik, (p. o. *barátok, lábatok*, ezek helyett: *baráttok, lábtok*); az önhangzón végződőkben pedig (33. §.) egészen el is marad.

Elfogadják a *j*-t:

a) Azon egytagú legmagasb szók, melyek *o*-val ragoztatnak (23. §), p. o. *czélja, zsirja, pirja, kinja*; de a birtoktöbbsben *j* nélkül: *kínaim, kinaid* st.

b) *hám (ja), Pfeffergeschirr; gyom, Unkraut; som (a v. ja), Dintel; ellen (je), Gegner; (ellene, gegen ihn, sie, es); ár (ja), Fluth; (ára, sein od. ihr Preis); kar (ja), Arm; (kara, sein od. ihr Thor).*

---

*) nem: kolbászsa.

A soktagú névszókat, kiváltkép *adal, edel, atal, etel, talan, telen* ragúakat sem árt (a sok rövid szótag miatt) *j*-vel hosszítani, p. o. diadaljai (e helyett: diadalai); eledeljei, végtelenjei st.

Jegyzetek.

1. Ezen második példabeliek nem nagyon szeretik a magános *i*-t (31. §.); így ritkábban hallani: angyalím, kötelím, sugárink, tömlöczink, mint: angyalaím, köteleim st.

2. Mint itt, mind a többi példánál a harmadik személyű: *ok, ök* helyett: *uk, úk* ragokat kezdenek használni akkor:

a) ha a többes szám is *ok, ök*, p. o. asztalok, (die Tische), asztaluk, (ihre Tische); ökrök, ökrük. De „bün“(Sünde) bünjök, nem: bünük.

b) változatosság kedvéért, ha mind egyforma az önhangzó, p. o. fogok helyett: *foguk*; örömök helyett: *örömük*; e szerént s ilyenkor *jok, jök* helyett is *juk, jük*, p. o. örökjök helyett: *örökjük*.

33. §.

Harmadik példa: önhangzón végződő szókra; és szabály.

Leczke, Section.

leczkém, meine Section.

leczkéd, deine Section.

leczkéje, seine od. ihre Section.

leczkénk, unsere Section.

leczkétök, eure Section.

leczkéjök, ihre Section.

leczkéim, meine Sectionen.

leczkéid, deine Sectionen.

leczkéi seine od. ihre Sectionen.

leczkéink, unsere Sectionen.
 leczkéitek, eure Sectionen.
 leczkéik, ihre Sectionen.

Munka, Werk; Arbeit.

munkám, mein Werk.
 munkád, dein Werk.
 munkája, sein od. ihr Werk.

munkánk, unser Werk
 munkátok, euer Werk.
 munkájok, ihr Werk.

munkáim, meine Werke.
 munkáid, deine Werke.
 munkái, seine od. ihre Werke.

munkáink, unsere Werke.
 munkáitok, eure Werke.
 munkáik *), ihre Werke.

Szabály.

Ezen példa szerint, t. i. azonkívül a mi a ragozás szabályainál mondatott (13. §. 3. — 20. §. 1) egy birtokú harmadik személynél *j*-vel kapják a birtokragokat általában az *önhangzón végződő szók*, ha csak különös szabály nem szól róluk (14, 15, 34. §§.).

Jegyzet.

Némely rokonsági nevek az egy birtokú harmadik személyben elvesztik végső *önhangzójokat*, p. o. *apa*, *ap-ja*, *ap-jok*, mintha csak *ap* volna a törzsök; külön-

---

*) Szász Károly azt mondja, hogy ezeket: *áim*, *áid*, *ái* st. lehetetlen közbeszúrni *j* nélkül folyvást ejteni ki, t. i. mindig így ejtetnek ki azok: *munkájim*, *munkájid* st. tehát *íratniok* is így kellene. Én azt tartom, épen azért mivel lehetlen *j* nélkül ejteni ki, nem szükség azt kiírni; ezt az egyszerűség is javalván.

ben szabály-szerűleg kapják a birtokragokat: apám, apád st. Ezen nevek e következők: apa v. atya (Vater), tehát lesz: atyja, atyjok; anya (Mutter), anyja, anyjok; bátya (der ältere Bruder), bátyja, bátyjok; ipa (Schwiegervater), ipja v. ipája; koma (Gevatter), komja v. komája; néne (die ältere Schwester), nénje; (napa, Schwiegermutter, megtartja a végső önhangzót, így: napája, napájok †); öcse vagy öcs (der jüngere Bruder), öcscse, öcscsök.

34. §.

Negyedik példa: t. i. némely gömbölyű hangzóval végződő szókra; és szabály.

Idő, Zeit; Witterung, Wetter.

időm, meine Zeit.

időd, deine Zeit.

ideje, seine od. ihre Zeit.

időnk, unsere Zeit.

időtök, eure Zeit.

idejük, ihre Zeit.

ideim, meine Zeiten.

ideid, deine Zeiten.

idei, seine od. ihre Zeiten.

ideink, unsere Zeiten.

ideitek, eure Zeiten.

ideik, ihre Zeiten.

Szabály.

Ezen példa szerint, azaz egybirtoki harmadik s többbirtoki minden birtokrag előtt gömbölyű véghangzókat (ó, ő) nyiltakra (a, e) változtatják (belső hajlítás); s az

---

†) 'napja' ehöz tartozik: nap (Sonne). Ime látjuk, maga a népszó-kás mennyire kedveli a szabatoságot.

egybirtoki harmadik személynél még *j*-t is vesznek föl e következők:

ajtó, Thür.

apró, mehre kleine Sachen.

belső, (das) Innere.

bimbó, Knospe.

csikó, Füllen, junges Pferd.

disznó, Schwein.

elő, (das) Vorderer; (in der Mehrzahl: Vorfahren).

erő, Stärke; Gewalt;

,erő' a többes birtokban is mindenütt *j*-t veszen föl, így:

erejím, erejid st. t. i. csupán különböztetés végett; mert

ereim, ereid (meine, deine Aern) mást jelentenek. Így:

,mező', mezejim, mezejid st. mert ,mez' is mást jelent.

esztendő, Jahr.

fő, Kopf.

hintó, Hängewagen.

hordó, Faß.

idő, Zeit; Bitterung.

kettő, zwei.

külső, (das) Außere.

mező, Feld, Flur.

nő, Gemahlin.

orsó, Spule; Spindel.

posztó, Tuchwaare.

seprő, Hefe, Saß.

szőlő, Weinbeere; Weingarten.

tető, Gipfel, Dach.

tinó, junger Dsch.

tüdő, Lunge.

velő, Mark.

vessző, Ruthe.

vő, Eidam.

zsidó, Jude.

Jegyzetek.

1. Ebben: bíró (Richter), ó helyett minden személynél a tétetik: bíróm, bíród st.

2. bimbó rendszeren is ragoztatik: bimbója, bimbói; disznó pedig így is: diszna, disznai.

3. fő helyett inkább csak fej van ragozáskor szó-
kásban, így: fejem, fejed st.

35. §.

Még némely példák a ragozás közönséges szabályai után.

(13. 20. 33. §§.) fa (Baum).

fám, fád, fája.

fánk, fátok, fájok.

fáim, fáid, fái.

fáink, fáitok, fáik.

kefe (Bürste).

kefém, keféd, keféje.

kefénk, kefétek, keféjük.

keféim, keféid, keféi.

keféink, keféitek, keféik.

falu (Dorf).

falum, falud, faluja.

falunk, falutok, falujok.

faluim, faluid, falui.

faluink, faluitok, faluik.

földi (Landmann).

földim, földid, földije.

földink, földitek, földijök.

földieim, földieid, földiei.

földieink, földieitek, földieik.

(14. §.) ló (Pferd).

lovam, lovad, lova.

lovunk, lovatok, lovuk.

lovaim, lovoid, lovai.
lovaink, lovaitok, lovaik.

m ű v. m í v (Werk; Kunst).

mívem, mívéd, mívei.
mívünk, mívetek, mívök.
míveim, míveid, mívei.
míveink, míveitek, míveik.

(15. §§.) d a r u (Strauch).

{ darum, darud, daruja.
vagy
{ darvam, darvad, darva.

{ daruim, daruid, darui.
vagy
{ darvaim, darvaid, darvai.

{ darunk, darutok, darujok.
vagy
{ darvunk, darvatok, darvok.

{ daruink, daruitok, daruik.
vagy
{ darvaink, darvaitok, darvaik.

(16. 31. §§) é g (Himmel).

egem, eged, ege.
egünk, egetek, egök.
egeim, egeid, egei.
egeink, egeitek, egeik.

(17. 31. §§.) á l o m (Traum).

álmom, álmod, álma.
álmunk, álmotok, álmuk.
álmaim, álmaid, álmai.
álmaink, álmaitok, álmaik.

nyereg (Sattel).

nyergem, nyerged, nyerge.
 nyergünk, nyeretek, nyergök,
 nyergeim, nyergeid, nyergei.
 nyergeink, nyergeitek, nyergeik.

(21. 32. §§.) ágy (Bett).

ágyam, ágyad, ágya.
 ágyunk, ágyatok, ágyok.
 ágyaim, ágyaid, ágyai.
 ágyaink, ágyaitok, ágyaik.

hatalom (Macht).

hatalmam, hatalmad, hatalma.
 hatalmunk, hatalmatok, hatalmok.
 hatalmaim, hatalmaid, hatalmai.
 hatalmaink, hatalmaitok, hatalmaik.

(31. §.) csillag (Stern).

csillagom, csillagod, csillaga.
 csillagunk, csillagotok, csillaguk.
 csillagim, csillagid, csillagi.
 csillagink, csillagitok, csillagaik.

alap (Grund).

alapom, alapod, alapja.
 alapunk, alapotok, alapjuk.
 alapjaim, alapjaid, alapjai.
 alapjaink, alapjaitok, alapjaik.

(22. §.) kert (Garten).

kertem, kerted, kerte.
 kertünk, kertetek, kertök.
 kerteim, kerteid, kertei.
 kerteink, kerteitek, kerteik.

ö r ö m (Freude).

örömem, örömed, öröme.
 örömünk, örömtök, örömük.
 örömeim, örömeid, örömei.
 örömeink, örömeitek, örömeik.

b ü n (Sünde).

bünöm, bünöd, büne.
 bününk, bünötök, bünjök.
 büneim, büneid, bünei.
 büneink, büneitek, büneik.

(23. 32. §§.) n y i l (Pfeil).

nyilam, nyilad, nyila.
 nyilunk, nyilatok, nyilok.
 nyilaim, nyilaid, nyilai.
 nyilaink, nyilaitok, nyilaik.

k í n (Mutter).

kínom, kinod, kínja.
 kúnunk, kinotok, kínjok.
 kínaim, kínaid, kínai.
 kúnaink, kúnaitok, kúnaik.

(23. 31. §§.) á r n y é k (Schatten).

árnyékom, árnyékod, árnyéka.
 árnyékunk, árnyékotok, árnyékuk.
 árnyékim, árnyékid, árnyéki.
 árnyékink, árnyékitok, árnyékaik.

f e s t é k (Farbe).

festékem, festéked, festéke.
 festékünk, festéketek, festékek.
 festékim, festékid, festéki.
 festékink, festékitek, festékik.

36. §.

A czimezésekről.

Czimezéseknél s megszólításoknál a beszélgetésben s levelekben többnyire a második személy birtokragát használjuk, (tehát eredetileg a magyar nyelv szelleme a tégetés, ,te'-vel beszélés), ekképen:

Fölséged, (szó szerént: Deine Majestät*), Eure oder Ihre Majestät; (istenhez az imádságban) Deine Erhabenheit.

Fölségtök (= Eure Majestäten), Ihre Majestäten.

Fönséged, (= Deine Höhe) Eure ob. Ihre Höheit.

Fönségtök, Ihre Höheiten.

Herczogséged, (Deine Fürstlichkeit) Eure oder Ihre Durchlaucht.

Herczogségtök, Ihre Durchlauchten.

Nagyméltóságod, (= Deine) Eure ob. Ihre Excellenz.

Nagyméltóságtök, Ihre Excellenzen.

Méltóságod, (= Deine Würdigkeit) Euer = Gnaden, (Hochgeborner Herr v. Hochgeborne Frau).

Méltóságtök, Ihre Gnaden.

Nagyságod, (= Deine Großheit), Euer-Gnaden, Euer-Hochedeln.

Nagyságtök, Ihre Gnaden.

Tisztelendőséged, (= Deine) Euer-Hochwürden.

Tisztelendőségtök, (von mehreren Personen).

---

*) Die (lateinische) Sprache, die auch den Fürsten mit Du anredet, verräth ein freies Volk, voll Höheit und Selbstgefühl; — die russische aber, welche ganz andere Redensarten und Wörter von denselben Handlungen der Großen und von jenen der Geriugen anwendet, kann die Sprache der Knechtschaft heißen. Kottel. Allgemeine Geschichte. Achte Auflage. Erster Band. S. 339.

Uraságod, (= Dein Herrthum), der Herr.

Uraságtok, die Herren

Asszonyságod, (=Dein Frauthum), die Frau.

Asszonyságtok, die Frauen.

Kegyed, (= Deine Gunst), Sie.

Kegyetek, Sie (von mehreren Personen).

Kend (,kegyed'-ből látszik eredettnek), er, sie.

Kendtek, Ihr (von mehreren Personen).

Kigyelmed, kelmed (= kegyelmed, Deine Gnade),
Ihr.

Kigyelmetek, kelmetek, Ihr (von mehreren Personen).

Jegyzet. Az elsőbbek helyett ,Tisztelendőségtek'-ig, melléknévvvel és ,úr' vagy ,asszony' főnévvel is élhetni; p. o. a Fölséges úr; a Méltóságos úr, a Méltóságos asszony; a Tisztelendő úr.

,Uraságod' helyett: az úr.

,Asszonyságod' helyett: az asszony.

,Kegyed' s az utána következők nem változnak.

Előfordulnak még a czimzéseknél, de nem szokták a második személy birtokragát használni, ezek:

Kegyelmes' (úr, asszony), Excellenz, (Excellenz-Herr, Excellenz-Frau).

,Kegyelmességed' divatos kezd lenni.

Tekintetes, Hochwohlgeboren, Wohlgeboren.

Tiszteletes, Ehrwürdig (Herr).

Nemzetes, Wohlbelgeboreu.

ön, Sie.

maga, Sie, Ihr.

Második fejezet.

Az ejtegetés *) vagyis nevek belső viszonya.

37. §.

Az ejtegetés fogalma.

Minden tárgynév vagyis főnév lehet magánosan, vagy többekkel együtt.

Ha a főnév magánosan áll, ezen állapot egyes szám-
nak hivatik.

Ha többekkel van együtt, akkor vagy egészen hasonlók-
kal van együtt minden különösb viszony nélkül, p. o.
sok ház, több ház (= házak) s ezen állapotot többes
számnak mondjuk; vagy pedig különmemű viszonyban, s
öszveköttetésben áll más főnévvel, avagy igével is.

Ha a főnév különmemű belső viszonyban áll más
főnevekkel, avagy igével is: az ily viszonyzódás vagy
közvetlenül történik, vagy közvetőleg.

I. Igeviszony.

1. Ha egy vagy több főnévre az ige mint (mun-
kásságot jelentő szó) közvetlenül viszonyzódik: a
főnév vagy a munkásság okát, alapját (alanyát, subjectu-
mát) jelenti, vagy pedig a munkásság tárgyát, p. o. ebben:

---

*) Az ejtegetést is némely nyelvtanítók csak névragozásnak tartják s a
többi névragozás közé vegyítik; de részint a tanulás könnyébségeért
— mert az elme sokkal jobban fel fog többféle dolgokat egyenként, mint
összehalmozottan, — részint szigorú szabatosásgbul — mert nyelvünkben
is az ejtegetési hajlítás a neveknek csak belső viszonyát jelenti, a külső
viszonyt pedig az úgy nevezett utóljárók fejezik ki,—én megmaradok az
ejtegetés neve és módszere mellett. — Schmitthener (65. §. továbbá
125, 126, 127. §§.) szerint az ablatívus, mely a magyar ejtegetésben
elő sem fordul, már külső viszony.

„isten teremté a földet” — „isten” az ok vagy alany, „földet” a tárgy. Így ebben: „a föld sokfélést terem”, „föld” alany, „sokfélést” tárgy st. És így innen két különös (belső) viszony, vagy mint közönséges névvel hívjuk: ejtés származik, u. m. *a*) alany-ejtés (önálló ejtés, közönségesb néven: nevező vagy név-ejtés); *b*) tárgy-ejtés (szenvedő-ejtés, közönségesb névvel: vádoló, accusativus).

2. Közvetőleg viszonyozódik az ige egy vagy több főnévre, midőn a munkásságnak tárgyát igényest nem jelenti, hanem csak részvevő abban; p. o. „isten észtt adott az embernek (vagy embereknek).” Itt ezen szó „embernek” a szenvedésben részt veszen, mert „isten” az ok, s ő „adott”, de sajátképen még sem ember a munkásság tárgya. Ezt hívjuk részvevő vagy részes ejtésnek; közönségesen adólagos ejtésnek, vagy tulajdonító-nak (dativus-nak).

II. Főnévviszony.

3. Ha pedig valamely főnév más főnévvel *) áll közelebbi viszonyban, egyik főnév állomány (substantia = önki) a másik annak járuléka (tulajdonsága, fajja, birtoka, része), p. o. ebben: Istennek mindenhatósága, „Isten” állomány (önki **) = nők, nek), „mindenhatóság” tulajdonság (= a); így ebben: „a háznak falai”, amaz egész, ezek részek st. Ha már most mind a kettőt újólá igére visszük, p. o. ha mondjuk „istennek mindenhatósága teremté e világot”, akkor „istennek” csak közvetőleg, azaz „mindenhatóság” által van része az alanyi munkásság-

*) Itt is mindenütt lehet egy vagy több főnevet venni.

**) Ha szabad itt ezen viszonyt „istennek mindenhatósága” magyarázni, az ezt teszi: isten nők, mindenhatóság a(x); vagyis isten subjectum, mindenhatóság objectum (Gott ist Subject, Allmacht Object oder Attribut); vagy isten (állomány = önki =) nők, mindenhatóság (tárgy =) a. Lehet-e ennél természeteseb magyarázat!

ban — e világ teremtésében. — Vagy ha mondjuk: „a földnek termékeit használják az emberek,“ akkor „a földnek“ csak „termékeit“ használják, tehát csak termékei által van része „a földnek“ abban, hogy használatásul vagyis tárggyúl szolgál.

És így ez állóvány-ejtés, melyet mások közönségesen nemző ejtésnek (genitivus) v. birtokosnak (bírejtésnek) hívnak, de mint láttuk, részesnek is nevezhetnök, mert részt veszen járulékának munkásságában (áthatásában) vagy szenvedésében.

4. Távolabbról viszonyzódik egyik főnév a másik főnévre, midőn az nem igényes közvetlen tulajdonság, vagy birtok, vagy rész st.; hanem valamely munkásság (ige) által lett azzá, p. o. isten észet adott az embernek; e kifejezésben „ész“ nem közvetlen tulajdonsága, vagy birtoka „az embernek“ hanem „isten“ adta azt neki. Tehát az ember észhez viszonyban, bár közvetőleg (t. i. isten adománya által) hasonlókép állóvány.

És így ez részint állóvány-ejtés, mint a harmadik pontban, részint — mint a második pont alatt láttuk — részes-ejtés. Tehát bizonyos tekintetben mind a három pontbeli eseteket (2. 3. 4.) állóvány vagy részes-ejtésnek hihatjuk. És valósággal a magyarban mindegyik raga, mint alább látandjuk, egyező (nak, nek). Ezen példában: „a földnek termékei táplálékot adnak az embernek“, mindenik ejtés befoglaltik. — Ezen fejtegetések szerint.

Tulajdonképen három fő ejtés van a magyarban :

1. Ezen kérdésre: ki? mi? nevező (vagy alany-) ejtés.

2. Ezen kérdésre: kit? mit? szenvedő (vagy tárgy-) ejtés.

Ezen kérdésre: kinek? minnek? részes (vagy a) birtokos, és b) tulajdonító) ejtés.

A francia nyelvtanítók is három ejtést vesznek föl, u. m. 1. *sujet*(alany-ejtés), 2. *regime direct* (közvetlen hatás vagy tárgy-ejtés), *regime indirect* (közvetőleges hatás vagy részes-ejtés).

Mindazáltal, minthogy a magyar nyelvben számos ragozások, melyek külső viszonyt t. i. 1-ször helyet (ezen kérdésekre: hol, hová, honnan); 2-szor időt (ezen kérdésre: mikor) és 3-szor más külső állapotot (módot hasonlatosságot st.) jelentenek, állandóul a legnagyobb szabotossággal a ragozás és hajlítás közönséges szabályai szerént szoktak mind egyszerű mind már ragozott nevekhez függesztetni: mind ezeket ejtéseknek mondhatnók s mondák is sok nyelvtanítóink, minél fogva a magyarban mintegy nyolczadfél száz ejtés volna (60. §.); de mi mind könnyebb tanulás végett, mind különböző voltuk miatt az utóljárók közt (melyeket kitünőleg viszonyzóknak is hívhatunk, minthogy külső viszonyt jelentő külön szókat tesznek) s nevek alatt adjuk elő. Mind ezek után

Ejtegetés a főneveknek (s általában minden névnek vagy képviselőiknek) 1. számok és 2. ejtések (belső viszony) szerénti hajlítása.

38. §.

Az ejtegetés ragai.

Főntebb mondottuk hogy az ejtegetésnek is a személyszókban vagon alapja. T. i.

Minden tárgy, ha személyesítettik, harmadik személy, p. o. a madár repül, a ház áll, az óra petyeg, a szél fú st.

Innen minden tárgyszó vagy főnév egészen a harmadik személy szerént hajlítatik. Lássuk:

I. Egyes szám.

1. Nevező ejtés: **ő** (magában).

Tehát akármely név magában tisztán, legkisebb hozzáadás nélkül, p. o. fa, kő, ház, állat, József, öröm st.

2. Szenvedő: *ő-t*.

Tehát *t* rag, a ragozás szabályai szerint, így: fát (13. §.), követ (14. §.), házat (21. §. 7.), állatot, örömet, Józsefet (22. §.).

3. Birtokos és tulajdonító: (*ő*) **neki** vagy **nekie**.

Tehát *nek*, és ezen kívül a harmadik személybirtok raga: *e* vagy *je*, p. o. háznak födele*), Péternek leczkéje.

De ha a birtokszó nem közvetlenül viszonyodik a birtokosra vagy állományra (36. §. 4.) a birtokragok (*a*, *e*, *ja*, *je*) nem mindenkor függesztetnek ahoz, p. o. Pál Péternek 100 forinttal (vagy 100 forintjával) tartozik. A miért különösebben csak amazt nevezik birtokos ejtésnek (genitivusnak), emezt pedig tulajdonítónak (dativusnak).

II. Többszám.

1. Nevező: *ők*.

Tehát *k* rag, a ragozás szabályai szerint, p. o. fák, kövek, házak, állatok, örömek, Józsefek.

2. Szenvedő: *ők-et*.

Tehát a *k* után még *et*, vagy alhangú szók után *at*, p. o. fákat, köveket, házakat, állatokat, örömeket, Józsefeket.

3. Birtokos és tulajdonító: (*ők*) **nekik** v. **nekiek**.

---

*) Innét világosan látszik, hogy a harmadik személy birtokragai (*a*, *e*, *ja*, *je*) épen nem *ő* személyszóból származtak; mert ha ezen véleményt valahogyan a *nekie*-ből védelmezni is lehetne (elmaradván tetszés szerint maga az *ő*, tehát *e* helyett állván), de teljességgel nem védelmezhető az, ha a harmadik személyszó helyett világosan már valamely névszó vagyton, mint fentebbi példában; mert ekkor mi szükség magára az *ő* helyett álló szóra is, egyszersmind pedig az *ő* más helyetteseire (*a*, *e*, *ja*, *je*-re) is; ekkor okosan, háznak födél' elegendő volna.

Fontos jegyzet: Láthatjuk hogy *ö*-tül (melynek többesben kellene állani, így: *ők* (minthogy itt többséről van szó), a *k* betű a legvégire esett: *ö n e k i k* vagy *n e k i e k* „*ők neki*” helyett: innen azt következtethetné valaki hogy az *ö* helyett álló főnévvel is ez történhetnék. — Ez nem áll. Mert amott csak azért esik el *ö*-tül a *k*, minthogy „*ö*” tetszés szerént elhagyathatván (mint „*mi*”, „*ti*” is), elhagyatás esetében a „*neki*”-ről nem tudhatnók, egyes számban van-e vagy többesben. — De a főnév soha sem hagyatik s hagyathatik el; ennélfogva *k*-ját is nem csak megtarthatja, hanem állandóul meg is kell tartania. Innen lesz:

A birtokos és tulajdonító ejtés a *k* után: *nak*, *nek* és ezeken kívül még a birtokragok (hasonlókép mint az egyes számban), p. o. házaknak födele vagy (több birtok esetében) födelei.

Ezek után az ejtegetési ragok egy csoportban:

Egyes szám.

1. Nevező vagy alany-ejtés } akármilyen névszó.
(Nenn- od. Subject-Endung)
2. Szenvető vagy tárgy-ejtés } t (at, et, ot, öt).
(Seid- oder Object-Endung)
3. Részes v. birtokos és tulajdonítóejtés } m-k (nak, nek.)
(Theilnehmende od. Besiz u. Geb.)-Endung)

Többszám (csak: *k*, mely után jönnek az egyes számbeli ragok).

1. Nevező } k (ak, ek, ok, ök).
(Nenn-End.)
2. Szenvető } k-t (akat, eket, okat, öket).
(Seid-Endung.)
3. Részes } km-k (aknak, eknek, oknak, öknek).
(Theilneh.-End.)

Ezek szerint, ha a ragozás közönséges szabályait ide is alkalmazzuk, csak egy ejtegetés van, még pedig minden lehető névre, akár magyar akár idegen névre nézve; de ha minden különös változást új ejtegetésnek vesszünk, legalább is tiz (39, 45. §§.).

39. §.

Kezdő példák az ejtegetésre a hajlítás legállandóbb szabályai szerint.

1	N.: <i>vildg</i> , (die) Welt.	N.: <i>világok</i> , (die) Welten.
	Sz.: <i>világot</i> , (die) Welt.	Sz.: <i>világokat</i> , (die) Welten.
	R.: <i>világnak</i> , (der) Welt.	R.: <i>világoknak</i> , (der) Welten.
(13. §. 1. 20. §. 3. 22. §.)		

2	N.: <i>kert</i> (der) Garten.	N.: <i>kertek</i> , (die) Gärten.
	Sz.: <i>kertet</i> , (den) Garten	Sz.: <i>kerteket</i> , (die) Gärten.
	R.: <i>kertnek</i> , (des und dem Garten.	R.: <i>kerteknek</i> , (der und den Gärten.

40. §.

Különös szabályok az ejtésekről.

A.) A szenvedő ejtésről.

I. Az egyes szám szenvedőjében csupán *t* betűt vesznek föl:

1. Minden önhangzón végződők, mint a közönséges szabályokból (13. 20. §§.) tudjuk.

2. Minden félhangzón (az *m*-et kivéve) és a lágy *j*-n végződő azon szók, melyek *o*-val (21. §. 3.) és *ö*-vel (22. §. 3.) ragoztatnak, p. o. dal(t), király(t), hon(t), leány(t), kar(t), zsír(t), sas(t), viasz(t), parázs(t), baj(t), tolvaj(t), raj(t), súly(t), bűn(t), bükköny(t), gőz(t).—De ugyancsak ezen nemű betűkön végződők közül vagy csupán *t* betűt, vagy egész szótagot (*at*, *et* st.) vesznek föl:

a) melyek a végtag ékezetét elvesztik (16. §.), így:

agúrt vagy agarat, délt vagy delet, fővényt vagy fővenyet. méaszt vagy meszet, téjt vagy tejet, rézt vagy rezet, fűt vagy füvet, műt vagy mivet (14. §.).

b) melyek a végtag hangzóját elvesztik (17.§.), így: gödört vagy gödröt, kobozt vagy kobzot, tehert vagy terhet, toronyt vagy tornyot; de: ezret vagy ezeret, vagy ezert.

c) melyek *a*-val ragozhatók (21. 23. §§.), p. o. agyart vagy agyarat, bús (*t* vagy *-at*), galy (*t* vagy *-at*), olaj (*t* vagy *-at*), nyolczvan (*t* vagy *-at*), okos (*t* vagy *-at*), darut vagy darvat, gyapjút vagy gyapjat, vár (*t* v. *-at*), díj (*t* vagy *-at*).

Haj, hány, nyil, tár, vaj és vas, az egész szótagot szeretik. Így ezen számnevek is: hús z, száz z, és ezen névmások: ily, oly.

d) melyek a zárt fenhangúak közül *e*-vel ragozhatók (22. §.), p. o. fűlt vagy fület, őz (*t*, *-et*), enyűt vagy enyvet. Egyébiránt

A többi, nyílt fen- s félhangzóak csupán *t*-vel ragoztatnak, p. o. kéj(*t*) Lust, étel(*t*) Speise, ember(*t*) Mensch, fény(*t*) Glanz, ser(*t*) Bier, tér(*t*) Raum, kés(*t*) Messer, ez(*t*) dieser, vitéz(*t*) Held, vész(*t*) Gefahr, Erdély(*t*) Siebenbürgen. — Fej Kopf; hely, Platz, Ort; mely, welcher; mély, tief; ily, solcher; menny, Himmel; az egész (*-et*) ragozt szeretik.

Jel, Zeichen, mindkétképen, így: jelt vagy jelet; szinte vén, alt, így: vént vagy vénet.

II. Két félhangzón végződők könnyebb s kellemes kimondás végett egész szótagot (*at*, *et* st.) vesznek föl, p. o. szárny(*at*), Flügel; orr(*ot*), Nase; szenny(*et*), Schmutz. De pénz, Geld: pénzt.

III. Megemlítendő, hogy az első és második egyes személyi birtokragok után egyes birtokban a szenvedő

eset ragát tetszés szerént lehet használni, vagy elhagyni, p. o. ellopták a könyvem vagy könyvemet; pénzéd vagy pénzedet sehol sem találom. Különben itt mindig csak *at* vagy *et* rag van (soha sem *ot* vagy *öt*), p. o. barátomat, tükrömet st. A többesben is mindig csak *k-at*, *k-et* van.

41. §.

B.) Birtokos és tulajdonító ejtésekről.

A birtokos és tulajdonító ejtések (mindkét számban) némileg különböznek egymástul:

1. A birtokos ejtés mellett mindig ragos szó áll, de a tulajdonító mellett nem mindig (37. §.).

2. Ha a birtokos ejtés közvetlenül a birtokragos szónak előtte áll: a *nak*, *nek* elmaradhat, p. o. a ház *nak* födele, vagy: a ház födele; különben, ha t. i. nem közvetlenül áll előtte, p. o. a ház *nak*, mely a mott áll, födele — vagy ha utána áll, bár közvetlenül, p. o. födele a ház *nak*, nem maradhat el a mondott *nak*, *nek*.

42. §.

C.) Többes szám.

A többes szám *k*-ját a mi illeti: láttuk föntebb, hogy a hangzók után csupán *k* tétetik (13, 20. §§.) itt is, mint mindenütt, p. o. fák, almák, leczkék st. Mindazáltal, bár önhangzón végződnek, egész szótaggal (*ak*, *ek*) ragoztatnak.

1. A szélső önhangzókkal (*i*, *u*, *ü*) végződő származott mellék-nevek, p. o. földiek, égiek, pestiek, budaiak, gyönyörűek, szomorúak. Ezen utolsók (*u*, *ü*-vel) néha pusztán *k*-val is: gyönyörűk, szomorúk. Az elsőbbségből (*i*-vel) fő- s illetőleg tulajdonnevekké változott szók is megmaradnak a szabály mellett, p. o. Széchenyiek, Hunyadiak (vagy Hunyadyak) st.

2. Ezen szó : *fi*, és összetételei, fiak, honfiak st.

3. Előfordul néha még egy különös többes is: *ék* raggal, mely tulajdon és hivatalnevekhez tételik néha, s ekkor családot, vagy ügyfeleket, társakat, párthiveket jelent, p. o. *Nagyék* (= Nagy-ök *) = Nagy családja vagy társai); *biróék* (= biró családja st.); *Kazinczyék* (= Kazinczy családja vagy ügyfelei).

4. A birtokragok többese, mint (30. §.) tudjuk, nem *k* hanem *i* (*ai*, *ei*).

43. §.

Az ejtegetésre micsoda szók tartoznak?

A magyarban leginkább csak a főnevek ejtegettetnek (37. §.), a más nyelvekben ejtegettetni szokott többi szók pedig u. m. névmutató, melléknév, névmások és számnévek csupán akkor ha főnév helyett állanak.

Lássuk rendre ezeket is egyéb grammaticai sajátágaikkal együtt.

Harmadik fejezet.

A fő- s melléknevek; és névmutató.

44. §.

A főnevekről.

A főneveknek két fő osztályuk van mint más nyelvekben. Ezek t. i. vagy fajnevek (közös nevek) melyek egész fajokat neveznek, vagyis melyek a tárgyat faja közös jegyeinél fogva terjesztik elő, p. o. férfi, aszszony, folyó, tartomány; vagy tulajdonnevek,

---

*) Nyilván látható hogy ez már *ök*-ből származott.

melyek csak egyes lényeket jelentenek, p. o. *Ádám, Éva, Duna, Magyarország.*

Főneveknél a magyarban nincsen nembeli különbség. A legösmeretesb állatok mindkét nemének külön nevezetei vannak, p. o. *bika, Stier; tehén, Kuh; üdő vagy üsző, junge Kuh; mén vagy csődör, Hengst; kancza, Stute; kutya, Hund, Hündin; szuka, Hündin; kocza, Mutterschwein; kakas, Hahn; tyúk, Henne; jércze, junge Henne; macska, Katze; kandúr, Kater; cicza, Käsin st. Az ösmeretesbek közül a hímneműek, k a n' mellék nevezettel bírnak, p. o. *disznók, kutyák, verebek (kandisznó, kankutya, kanveréb);* mások de csak a madárfajból „*gunár'* nevet kapnak, p. o. *ludak, ruczák, pulykák, tüzokok; és csak az ösmeretlenebb állatokat hívják közösen híme-eknek, p. o. hímszarvas st. A nőstényműek leginkább a „nőstény'* nevezetet tartják meg, ha csak külön nevének nincsen *)*.

A magyarban nincsenek tulajdonképen rendhagyó főnevek, p. o. melyeknek csupán egyesök vagy többesök volna (ha csak a dolog természete nem kívánja úgy), avagy egyik vagy másik ejtésök nem volna, hanem mindnyájan a ragozás előadott szabályai szerint hajlítanak.

A számnevek sajátágáru alább fogunk szólni.

---

*) Il n'y a rien de plus philosophique dans le langage, que la classification des êtres animés en deux grandes catégories; mais aussi, rien n'est plus contraire à la raison, que d'attribuer des genres aux substances inertes et aux êtres abstraits et métaphysiques. — Considerations philosophiques sur la langue française, suivies de l'esquisse d'une langue bien faite. R. M. LE MESL: Paris. 1834 35 lap.

45. §.

Példák a főnevek ejtegetésére a hajlítás minden szabályai szerént.

1. (12. §. 2, 3. — 20. §. 1, 2, 3.).

csipke, csipkék.	dió, diók.
csipkét, csipkéket.	diót, diókat.
csipkének, csipkéeknek.	diónak, dióknak.

ünő, ünők.
 ünőt, ünőket.
 ünőnek, ünőknek.

2. (14. §.)

fa, fák.	kő, kövek.
fát, fákat.	követ, köveket.
fának, fáknek.	kőnek, köveknek.
ló, lovak.	tó, tavak.
lovat, lovakat.	tavat, tavakat.
lónak, lovaknak.	tónak, tavaknak.

mű (v. mív), művek.
 műt (v. mívét), műveket.
 műnek (v. mívnek), műveknek.

3. (15. §. 1, 2.)

falu*), faluk.	semmi, semmik.
falut, falukat.	semmit, semmiket.
falunak, faluknak.	semminek, semmiknek.

daru, daruk vagy darvak.
 darut v. darvat, darukat v. darvakat.
 darunak, daruknak v. darvaknak.

fenyő, fenyők vagy fenyvek.
 fenyőt v. fenyvet, fenyőket v. fenyveket.
 fenyőnek, fenyőknek st.

*) ,falv' inkább csak tulajdonneveknél használtatik.

varjú, varjúk vagy varjak.
 varjút v. varjat, varjúkat v. varjakat.
 varjunak, varjúknak v. varjaknak.

4. (16. §.)

bogár, bogarak.	ég, egek.
bogárt v. bogarat, bogarakat.	eget, egeket.
bogárnak, bogaraknak.	égnak, egeknek.
lúd, ludak.	szüz, szüzek v. szüzek.
ludat, ludakat.	szüzet, szüzeket.
lúduak, ludaknak.	szüznek, szüzeknek.
úr, urak.	tél, telek.
urat, urakat.	telet, teleket.
úrnak, uraknak.	télnek, teleknek.
út, utak v. utak.	födél, födelek.
utat, utakat.	födélt v. födelet, födeleket.
útnak, útnak.	födélnek, födeleknek.

kalán v. kanál, kanalak v. kalánok.
 kanált v. kanalat, kanalakat v. kalánokat.
 kalánt v. kanált v. kanalat, kanalakat st.

5. (17. §.)

félelem, félelmek.	barom, barmok.
félelmet, félelmeket.	barmot, barmokat.
félelemnek, félelmeknek.	baromnak, barmoknak.
álom, álmok.	czukor, czukrok.
álmot, álmokat.	czukort v. czukrot, czukrokat.
álmoknak, álmoknak.	czukornak, czukroknak.
méreg, mérgek.	szobor, szobrok.
mérget, mérgeket.	szobrot v. szobort, szobrokat.
méregnek, mérgeknek.	szobornak, szobroknak.
éték, étkek.	teher, terhek.
étket, étkeket.	terhet v. tehert, terheket.
éteknek, étkeknek.	tehernek, terheknek.

kehely, kelyhek.	bagoly, baglyok.
kehelyt v. kelyhet, kelyheket.	bagolyt v. baglyot, baglyokat.
kehelynek, kelyheknek.	bagolynak, baglyoknak.

6. (21. §.)

nyár, nyarak.	halott, halottak.
nyarat, nyarakat.	halottat, halottakat.
nyárnak, nyaraknak.	halottnak, halottaknak.
hatalom, hatalmak.	arany, aranyak.
hatalmat, hatalmakat.	aranyat, aranyakat.
hatalomnak, hatalmaknak.	aranynak, aranyaknak.
ágy, ágyak.	csillag, csillagok.
ágyat, ágyakat.	csillagot, csillagokat.
ágyanak, ágyaknak.	csillagnak, csillagoknak.
király, királyok.	dal, dalok.
királyt, királyokat.	dalt, dalokat.
királynak, királyoknak.	dalnak, daloknak.

hatvan, hatvanak v. hatvanok.
 hatvant v. hatvanat, hatvanokat.
 hatvannak, hatvanoknak.

7. (22. §.)

tűz, tüzek.	bűn v. bűn, bűnök.
tüzet, tüzeket.	bűnt, bűnöket.
tűznek, tüzeknek.	bűnnek, bűnöknek.
gyöngy, gyöngyök.	öröm, örömek.
gyöngyöt, gyöngyöket.	örömet, örömeket.
gyöngynek, gyöngyöknek.	örömmek, örömeknek.

8. (23. §. 1, 2, 3.)

hég, héjak.	nyil, nyilak.
héjt v. héjat, héjakat.	nyilt, nyilakat.
hégnek, héjaknak.	nyilnak, nyilaknak.

pénz, pénzek.
pénzt, pénzeket.
pénznek, pénzeknek.

czél, czélok.
czélt, czélokat.
czélnak, czéloknak.

kép, képek.
képet, képeket.
képnek, képeknek.

híd, hidak v. hídak.
hidat, hidakat.
hídnak, hidáknak.

kín, kínok.
kínt, kínokat.
kínnak, kínoknak.

hír, hírek.
hírt, híreket.
hírnek, híreknek.

in, inak.
inat, inakat.
iunak, inaknak.

festék, festékek.
festéket, festékeket.
festéknek, festékeknek.

árnyék, árnyékok.
árnyéket, árnyékokat.
árnyéknek, árnyékoknak.

9. Birtokos szók az ejtésekkel.

enyém, enyém.
enyém v. enyémet, enyéimet.
enyémnek, enyémnek.
tiétek, tiétek.
tiéteket, tiéteket.
tiéteknek, tiéteknek.

miénk, mieink.
miénket, mieinket.
miénknek, mieinknek.
övé, övéi.
övét, övéit.
övének, övéinek.

tiéd, tiéd.
tiéd v. tiédet, tiédet.
tiédnek, tiédnek.
övék, övéik.
övéket, övéiket.
övéknek, övéiknek.

fám, fáim.
fám v. fámat, fáim v. fáimat.
fámnak, fáimnak.
fája, fáí.
fáját, fáít.
fájának, fáinak.

fád, fáid.
fádat, fáidat.
fádnak, fáidnak.
fánk, fáink.
fánkat, fáinkat.
fánknek, fáinknak.

fátok, fáitok.
fátokat, fáitokat.
fátoknak, fáitoknak.

kertem, kerteim.
kertemet, kerteimet.
kertemnek, kerteimnek.

kerted, kerteid.
kertedet, kerteidet.
kertednek, kerteidnek.

kerte, kertei.
kertet, kerteit.
kertének, kerteinek.

fájok, fáik.
fájokat, fáikat.
fájoknak, fáiknak.

kertünk, kerteink.
kertünket, kerteinket.
kertünknek, kerteinknek.

kertetek, kerteitek.
kerteteket, kerteiteket.
kerteteknek, kerteiteknek.

kertök, kerteik.
kertöket, kerteiket.
kertöknek, kerteiknek.

10. Birtokragok az ojtésekkel.

faé, faéi.
faét, faéit.
faénak, faéinak.

fámé, fáméi.
fámét, fáméit.
fáménak, fáméinak.

fádé, fádéi.
fádét, fádéit.
fádénak, fádéinak.

fájaé, fájaié.
fájaét, fájaiét.
fájaénak, fájaiénak.

fánké, fáinké.
fánkét, fáinkét.
fánkénak, fáinkénak.

fátoké, fáitoké.
fátokét, fáitokét.
fátokénak, fáitokénak.

fájoké, fáiké.
fájokét, fáikét.
fájokénak, fáikénak.

kerté, kertéi.
kertemé, kerteméi.
kertedé, kertedéi.
kerteé, kerteéi.
kertünké, kertünkéi.
kerteteké, kertetekéi.
kertöké, kertökéi.

kerteimé, kerteiméi.
kerteidé, kerteidéi.
kerteié, kerteiéi.
kerteinké, kerteinkéi.
kerteiteké, kerteitekéi.
kerteiké, kerteikéi.
st. st.

46. §.

A névmutatókrul.

A névmutató a magyarban is mint a németben kettő: **határozott és határozatlan.**

A határozott: 1. *az*, önhangzón kezdődő szó előtt, p. o. az élet, az idő; 2. *a'* (hiányjellel, vagy a nélkül) mássalhangzó előtt, p. o. *a'* király vagy a király (közönösen így mondatik ki: akkirály).

Ritkábban használtatik nálunk mint a német nyelvben; különösen kiemelendők e következő jegyzetek:

1. Elhagyatik a mesterséges tulajdon nevek előtt. Ide értem pedig:

a) a személyek kereszt- és vezetéknéveit;

b) tartományok, városok, faluk és más helységek neveit;

c) hónapok, ünnepek és héti napok neveit, p. o. Hunyadi János, Anglia, Buda, september, hétfő, karácson, György napja. De

A természeti tárgyak tulajdon nevei előtt, úgymint: tavak, tengerek, hegyek, folyók és csillagok nevei előtt használtatik: a Balaton, az Oczeán, a Mátra, a Duna st.

Ha melléknév jő közbe, amazok előtt is áll, p. o. a nagy Hunyady, az ős Buda, a hatalmas Anglia, de úgy látszik hogy ekkor tulajdonképen a melléknévre tartozik a névmutató; s ha a melléknév állandó előnévévé válik a főnévnek, ismét elhagyatik, p. o. Szent István, Nagy Lajos, Ötödik Ferdinánd.

2. A személyszók előtt sem használtatik, csak ha ezek birtokragok előtt állanak, p. o. (a z) é n k ö n y v e m; midőn inkább csak a birtokragos szóhoz tartozni gondoltatik; mert ilyenkor a tulajdon nevek is fölvehetik azt, p. o. (a) P á l k ö n y v e. Egyébiránt

3. Birtokos szóknak valamint birtokragos szóknak is elébe egészen tetszés szerént tételhetnek, p. o. *az enyém*, vagy csak: *enyém*; *az én könyvem*, vagy: *én könyvem*; *a könyvem* vagy: *könyvem*. — Szabályul szolgálhat, hogy ha az ezekkel viszonyban lévő szó mellett már névmutató áll, ez a birtokragos szók mellől maradjon el; p. o. a házaknak a szél leveté födeleit (nem: *a födeleit*); Péternek add oda a könyvet. Általában birtokos és birtokragos szóknál jobb elhagyni (rövidség törvénye).

4. A felkiáltásokban vagy megszólításokban, (megszólító ejtésekben — vocativus —) akárminő név mellől elmarad, óh ember! óh élet! mi atyánk!

5. Némely névmásoknál mi történik vele, ott fog előadatni.

A határozatlan névmutató: *egy* (közönségesen, *egygyé-*nek mondatik ki) kevés esetekben használtatik u. m.:

1) Ilyforma jelentésben: valamely, p. o. *egy (valamely) könyvet vettem, ich habe (irgend) ein Buch gekauft; volt egyszer egy király, es war einmal (irgend) ein König.*

2) Ily forma értelemben: oly (ember, állat, dolog st.) mint, p. o. *egy Zrínyit nem mindenütt találhatni, (so) ein (Mensch oder Mann als) Zrinyi ist nicht überall zu finden; egy jó ló sokat ér, (so ein Thier, wie) ein gutes Pferd ist viel werth.*

Egyébkor nem használjuk, p. o. *magyar vagyok (roszúl volna: egy magyar vagyok) ich bin ein Ungar; ez jó étel, das ist eine gute Speise.* — Bővebben kifejteni a szókötés tiszte.

A névmutatók mindig a nevek előtt állván, a magyarban nem hajlíthatnak hanem változatlanul maradnak (azaz a nevek ragai ő reájok is tartoznak—20. §. 4); p. o. *a király, a király-t, a király-nak, a király-*

ok; *egy király, egy király-nak* st. Azonban néha az igék mellett magában álló ezen szó: azt, p. o. tudom azt, úgy látszik a határozott-névmutató szenvedője.

47. §.

A melléknevekről.

Ha a melléknevek azon főeknek, melyekre viszonyítvák, előttük állanak, minden ejtésben és számban változatlanul szoktak maradni (azaz a főnevek ragai egyszersmind a melléknevekre is tartoznak—20.§.4), p. o. *jó király, jó király-t, jó király-nak, jó király-ok* *) st. Különb, ha t. i. utánok állanak, vagyis világosan főnevek helyett vannak, épen azon ragokat s úgy kapják mindenütt, mint a főnevek, p. o. az emberek *jó-k és rossz-ak* (die Menschen sind gut und schlecht); tiszteld a *jót és igazat* (ehre das Gute u. Wahre**).

Jegyzet. Az első példákban is úgy tekinthetni a melléknév ragát, mint a mely főnév képét viseli, mert azon mondatot így kell kiegészíteni: az emberek jó emberek és rossz emberek.

48. §.

A melléknevek hajlításáról hasonlítás fokai szerént.

A melléknevek még a mondotton kívül valamint minden nyelvben úgy a magyarban is hasonlítás fokai szerént is hajlítanak.

Az első vagy egyenlő fokon, a melléknév e te-

---

*) Quant aux adjectifs, aux pronoms et aux articles, — il est probable quei dans les langues primitives, ces mots ne s'accordaient ni en genre n, en nombre avec le noms de substances. Le Mesl idézett munkájának 36, 37 lapjain.

Le sexe ni le nombre n'existent que dans les objects. L'adjectif (simple) ne peut dont avoir en lui même la puissance du genre ni du nombre. Rammstein metaphysicája 28. lap.

**) 'Kis' melléknév helyett 'kicsiny' hajlítatik; de mint tulajdonnév amaz is rendes hajlítású.

kintetben változatlanul áll, p. o. Péter oly rossz mint Pál (Peter ist eben so schlecht als Paul); az emberek egy helyütt nem oly rosszak mint másutt.

A másod- vagy nagyobbító fokon a melléknév következőleg kap ragokat:

1. önhangzók után *bb*, p. o. ritkább, tarkább, telibb, s többessel: ritkábbak, telibbek.

Jegyzet. A szélső önhangzók (u, ü, i) után a *bb* elébe tetszés szerént önhangzók (a, e) is jöhetnek, így: égibb vagy égiebb, gyönyörűbb vagy gyönyörűebb, szomorúbb vagy szomorúabb. De ha az *ú, ü*, valamely mellék- és főnév összetételéből eredett, akkor a két név a nagyobb fokon elválasztatik egymástul és az előbb álló melléknév ragoztatik, p. o. jószívű, jobb szívű, nagyfejű, nagyobb fejű. Azonban az ejtegetés raga az utóbb álló főnévre tétetik, így: jobb szívűek, nagyobb fejűek.

2. Mássalhangzók után *abb* és *ebb*, p. o. öregebb, szelidebb. De

3. Sziszegő félhangzók után ha több tagú a név, egyes *b* is állhat, még pedig egyszerűn, önhangzó nélkül, p. o. édesb, igazb, gonoszb (vagy édesebb, igazabb, gonoszabb).

Jegyzet. Nem igen van szokásban, de a nyelv szelleménél fogva ugyan azt tehetni a többi (azaz folyékony) félhangzókkal is, a mi nincs is példa nélkül, p. o. külömb vagy különb. És így minden aggódás nélkül írhatjuk ezeket is: fehérb, kegyetlenb, keményb, kevélyb, vidámb, bandzsalb. Sőt régibb iratainkban arra is találunk példákat, hogy néma mássalhangzó után szinte csak egyszerű *b* jön ha ezt ismét önhangzón kezdődő rag követi, p. o. öregbek, ettől öregebb *), tehát ez így ejtegetetnék:

*) Ma is mondjuk: öregbik, öregbit.

Egyes.	Többes.
öregebb { öregbet v. { öregebbet. öregebbnek	{ öregbek v. { öregebbek. öregbeknek. st.

Ezen ragozásnak fölélesztését vagy behozását a rövidség elve, kivált többtagú szókban igen ajánlja, p. o. szelídbek, sötétbek, vastagbak, rövidbek, még több mássalhangzó után is, p. o. élénkbec, szilárdbak.

A magyarban szokszor a főnevek is fölveszik a másodfoki ragot, p. o. emberebb, szamarabb, azaz nagyobb ember, nagyobb számár (t. i. átvitt értelemben).

Következő szókat rendhagyóknak tekintik:

jó, gut; jobb, beßter.
 könnyű, leicht; könnyebb, leichter.
 nagy, groß; nagyobb, größer.
 szép, schön; szebb, schöner.
 sok, viel; több, mehr.

Midőn másodfokkal hasonlítunk, a magyarban a hasonlítandó szóhoz tehetjük (mint a németben) ezen szót: mint, p. o. Péter okosabb mint én, egyik ember jobb mint a másik; de még gyakrabban történik hogy a ,mind^e el marad, s a hasonlítandó szóhoz ,nál, nél^e rag függesztetik, p. o. Pál okosabb nálam; egyik ember jobb a másiknál (azaz: a másik mellett, a másikhoz hasonlítva *).

Ha a másodfok egyszersmind megkülönböztetés, kiemelés végett szolgál, még *ik* rag járul hozzá, p. o. a jobb-*ik* (a kettő közül), a szebb-*ik*, nagyobb-*ik*, öreg-*ik*

*) Régibb iratainkban: nál, nél helyett divatosak: tól, töl (ma is fennáll ebben: ,mentöl^e; lásd alább).

(íme itt szinte egyszerű *b*-vel élünk néma mássalhangzó után is, mint a főtebb megmagyarázott esetben).

A harmadik vagy legfőbb fok kifejezésére csak ezen szót vagy szótagot: *leg* *) kell a második elébe tenni, így: *legritkább*, *legtelibb*, *legbátrabb*, *leggonoszabb*, *legjobb*.

Ha ezen fokot még fölebb akarjuk emelni, ezt teszünk elébe: *leges*, p. o. *legesleggonoszabb*, *legeslegjobb*.

„*Leg* helyett szokásban van kivált a népnél és régiebb íróinknál ez is: *mennél* (= *mendnél* = *mindnél*) p. o. *mennél* vagy *mentőljobb* (= *mindnéljobb*, *über alles besser*).

Jegyzék. „*Minél* (je), melynek „*annál* (deſto) felel meg, egészen más szó.

A „*leg*“ szót még némely *só*-, *ső*-ben végződő nevek is fölveszik: p. o. *első*, *belső*, *hátsó*, *végso*, *szelső* st. így: *legelső*, *legutolsó* st. sőt maga a *só* rag is, így: *legso*, és határozóilag: *legso*l vagy *legso*l (vorzüglich, befonders).

Egyébiránt a legfőbb fok mindig csupán felülhaladási fokot jelent a magyarban, és soha sem pusztán kiemelési vagy nagyítási fokot mint a német s némely más nyelvekben. — Ezen nagyítási fok a magyarban mindig nagyító szókkal fejeztetik ki, p. o. *igen*, *nagyon*, *fölötte*, *fölöttébb*, *rendkívül* st.

Jegyzet. 1. Nevezetes a magyarban, hogy a melléknévek az első és másod fokon a kicsinyítő ragokat is elfogadják *) , miről a szóképzésben szólандunk.

*) *leg* = *le*-ig, *lehető*-ig (?).

**) Például: *nagy-ocská*, *nagyobb-ocská*. És így a magyarban; öt, sőt hat fok van: 1. *nagyocská* (ein wenig groß); 2. *nagy* (groß); 3. *nagyobbacská* (ein wenig größer); 4. *nagyobb* (größer);

2. Valamennyi melléknevekből *ül, ál, út* ragok segítségével igéket is lehet alkotni (kivéven természet szerint a részesülői mellékneveket, melyek különben is már törzsökeikben igék) s így a hajlítási tanba tartoznak (a kicsinyítő ragokkal együtt), mindazáltal még most mi is a többi nyelvtanítókkal együtt a képzőkhöz teszszük által.

Negyedik fejezet.

Névmások.

49. §.

A névmások hányfélék?

Névmások a neveknek, azaz fő- vagy mellékneveknek képviselői, ezeket helyetteszik, ezek helyett állanak. Tehát kétfélék: főnévi és melléknévi névmások. A főnévi névmás a főnevek módjára önmagokban állanak; és hajlítás alá esők. A melléknévié pedig épen úgy mint a melléknevek főnevekre viszonyzódnak s ha ezek előtt állnak, nem hajlíthatók.

Főnévi névmások — a birtokosakon kívül (ha ezeket is névmásoknak tetszik tekinteni), melyeket, mint némileg az ejtegetés alapjait (a birtokos esetről) főntebb kelle előadnunk, — e következők:

1. mutatók, 2. kérdők, 3. visszamutatók, 4. visszatérítők.

Melléknévi névmások: 1. mutatók, 2. kérdők, 3. visszamutatók, 4. határozatlanok.

---

5. legnagyobb vagy mentől nagyobb (der, die, das größte);
6. legeslegnagyobb (der, die, das allergrößte).

50. §.

Főnévi névmások.

A) Mutatók.

A mutató névmásoknak: *az*, *ez* oly sajátosságuk van, hogy

1. *s*-jüket a mássalhangzón kezdődő ragok előtt hasonítják, (azaz hasonló mássalhangzóvá változtatják) p. o. *annak*, *ennek*, *abból*, *ebből*, ezek helyett: *aznak*, *ezből* st.; az *ig* rag előtt pedig két *dd*-vé, így: *addig*, *eddig* e helyett: *asig*, *esig*. A szenvedő esetben megtartják a *s*-t, így: *aszt*, *est*; *val*, *vel* ragok előtt pedig mindkétképen lehetnek, így: *avval* v. *azzal*.

2. Ha főnevek előtt kell állaniok, a határozott névmutató jön közbe, p. o. *azt a házat*, *abból a kertből*, *eddig az utczáig*.

Jegyzet. Sokan összezavarják ezen névmást a határozott névmutatóval;—a névmás mindig hajlítatik, emez nem; továbbá a névmutató, *s*-jét a mássalhangzón kezdődő szók előtt elveszti, amaz a mondott ragok előtt elváltoztatja ugyan, de, magában állván, soha sem veszti *azt* el, p. o. a ki erényes, *az* nem lehet boldogtalan, *roszúl* volna: *a* nem lehet st.

A mutató névmások ejtegetése:

az, *ber*, *die*, *daß*; *er*, *sie*, *eß*; *jener*, *jene*, *jenes*.

azt, *ben*, *die*, *daß*.

annak { *besßen*, *beren*, *besßen*.
           { *dem*, *ber*, *dem*.

azok, *die*, *sie*, *jene*.

azokat, *die*, *sie*, *jene*.

azoknak { *beren*, *jener*.
           { *benen*, *ihnen*, *jenen*.

ez, *dieser*, *diese*, *dieses*.

ezt, *diesen*, *diese*, *dieses*.

ennek {dieses, dieser, dieses.
{diesem, dieser, diesem.

ezek, diese.
ezeket, diese.

ezeknek {dieser.
{diesen.

Nevek előtt.

az a kert, jener Garten.

azt a kertet, jenen Garten.

annak a kertnek {jenes Gartens.
{jenem Garten.

azok a kertek, jene Gärten.

azokat a kerteket, jene Gärten.

azoknak a kerteknek {jener Gärten.
{jenen Gärten.

ez az ékes ház, dieses zierliche Haus.

ezt az ékes házat, dieses zierliche Haus.

ennek az ékes háznak {dieses zierlichen Hauses.
{diesem zierlichen Hause.

ezek az ékes házak, diese zierlichen Häuser.

ezeket az ékes házakat, diese zierlichen Häuser.

ezeknek az ékes házaknak {dieser zierlichen Häuser.
{diesen zierlichen Häusern.

Mindketten a birtokhelyetteseket (é, ei) is elfogadják, így:

azó {jenes sein, seine, sein.
{jener ihr ic.

azét {jenes seinen ic.
{jener ihren ic.

azónak {jenes seines oder seinem ic.
{jener ihres oder ihrem ic.

azéi {jenes seine.
{jener ihre.

azóit st.

T o v á b b á :

azoké, jener ihr.

azokéi, jener ihre.

st.

Ha ezen szó: *ugyan* a mutató névmások elébe tétetik, így: *ugyanaz, ugyanaz, (der- die- dássalbe dort od. hier)* — minden hajlítás tökéletesen megmarad: *ugyanazt, ugyanannak, ugyanazok st.*

Ha ,az‘ megkettőztetik így: ,az-az‘ vagy, az az‘ (annyit jelent mint a német ,das heißt‘) akkor változatlanul marad.

51. §.

B.) Kérdő névmások.

Kérdő névmások: *ki?* (személyről) és: *mi?* (dologról), teljesen hajlíthatók (nem úgy mint a németben), így:

ki, wer.

mi, was.

kik, wen.

mit, was.

kinek (wessen.
wem.)

minek, (für was).

kik
kiket
kiknek

{
existiren im Deut-
schen nicht.
}

mik
miket
miknek.

Birtokhelyetessekkel:

kié, wessen sein; kiét, wessen seinen; kiének, wessen seines oder seinem; kiéi, wessen seine; kiét; kiéinek; kiké, kikét, kikének; kikéi; kikét st.

Mindkettő összetételhetik ezen szóval: csoda (Wunder), így: kicsoda, micsoda. Mindkettőnek jelentése ugyanaz, azon különbséggel hogy az öszvetétele nyomadékosabb.

,Mi‘, a birtok ragokat is fölveszi az egyes birtokban, így: *mim, (was von mir), mid, mijs, mink, mitek, mijök.*

„Mi' és „micsoda' melléknév gyanánt is használ-
tatnak: mi ember? micsoda ember? (was für ein
Mensch); mi embert? (was für einen Menschen).

52. §.

C.) Visszamatató névmások.

Visszamatató névmások: a ki (személyekre), a
mely (dolgokra *), a mi (egész mondatokra).

Ejtegetésök, mint közönségesen.

A névmutató (a) tetszés szerént elhagyható, t. i.
mint a szebb hangzás hozza magával.

„A mely' melléknéviig is használtatik, s ekkor
személyre is vitethetik, p. o. a mely ember, a mely
embert **).

Ezeknek több összetételeik vannak (de mindenkor
névmutató nélkül) s határozatlan névmásoknak hivatnak:

„ki'-vel:

akárki, wer immer.

kiki, ein jeder, eine jede, ein jedes (mindkét szó
hajlitatik ekképen: kikit, kinekkinék st.);

mindenki, jederman.

senki, niemand.

valaki

egyvalaki } jemand.

*) Két *ly*-el is írják, így: *melly*. Nem csak az egyszerűség ellen van a két *ly*, hanem valósággal *rosz* szokásból is eredett. Mert a félhangzókat már az ábéczében kettőztetve tanítják kiejteni, így: *elly*, *ell*, *emm*, *enn*, *err*, *ess*, *essz* (Szász Károly többször idézett nyelvtudományja 16. lap). Innen mondják ezeket is: *rossz*, *sebes*, *illy*, *sully*, *süllyed* st. *rosz*, *sebes*, *ily* st. helyett.

**) Innen látszik mily szükségtelen azok ügyekezete, kik a „mely'ből összetett „némi' melléknév helyett, „néki'-t akarnak reánk tolni.

,mi'-vel.

akármí, was immer.

holmi, Verschiederens, Giffeten.

semmi, nichts.

valami, etwas, Ding.

A ,mely' összetételei mind melléknevek s alább jönnek elő.

Mindenütt az összetételeknél a végső szók hajlíthatnak (az érintett kivétellel); p. o. semmi, semmit, semminek st.; továbbá: semmim, semmid, semmije.

Az is megemlíthető — bár másutt a helye — hogy a tagadó, ,senki', ,semmi' után az ige elébe még más tagadó szó is jő, így: senki sem lát; semmit nem mondunk; nincs semmink *).

53. §.

D.) Visszatéritő névmások.

A visszatéritő névmások ezen szóból: mag (azaz lényeg) és a személyragokból (nem: birtokragokból) alakúlnak, ekképen:

én
en-
ennen

{ magam, ich selbst (wörtlich: mein Stern, mein We-
sen).

*) Újabb időben íróink nagyobb része a nyelv mélyebb szellemét nem értvén a ,senki', ,semmi' szóból kihagyja a ,sem'-et; de ezek nem látszanak tudni, hogy

1. nyelvünkben egészen mást jelentenek: ,semmit sem tudok', és ,mit sem tudok'; ez utóbbi alatt t. i. mindig azt értjük: keveset tudok de mégis tudok valamit.

2. legtöbb esetben ki sem vihető, tehát czéltalan minden igyekezetük; már a fentebbi példák egyikében sem lehetne a ,sem'-et kihagyni: ,ki sem lát; mit nem mondunk; nincs mink' részint érthetlenség, részint nevetségessé volnának.

te	}	magad, du felbst.
ten- tennen		
ö	}	maga, er, ſie felbst.
ön- önnön		
mi	}	magunk, wir felbst
mi-		
minnen		
ti	}	magatok, ihr felbst.
ti-		
tinnen		
ők	}	magok { ſie felbst. }
ön-*)		
önnön		

Az elől álló szökat tetszés szerént lehet (27.§.) használni vagy elhagyni, így : *magam*, *magad*, *magam* st. de midön használtatnak is, csak az utolsókat ejtegetjük, így : *enmagam*, *enmagamat*, *enmagamnak* (s birtokhelyettesekkel) *enmagamé*, *enmagaméi* st.

Ezen névmások ennyit is tesznek: *egyedül* (*allein*), *én egyedül*, *te egyedül* st.; de ekkor gondos írók inkább ilyen használják: *magamban* (*ich allein*), *magadban* (*du allein*), *magában*, *magunkban* st. vagy az érintett 'egyedül' szóval. 'Magában' ezt is jelenti 'magával' (*bei sich*), p. o. *magában beszél s így a többi is.*

Figyelmet érdemlő, hogy ha ezek után birtokot jelentő szó áll, ez mindenkor a harmadik személy birtokragával jár, p. o. *magam könyve*, *magad könyve*, *magam könyve*, *magunk könyvest.*; és *magam*

---

*) Közéletben sokan csak miudenütt ön-t vagy en-t használnak: *önmagam*, *önmagad* st., de nyilvánosságosan helytelenül, mert 'ön' csak harmadik személyé lehet.

könyvei, magad könyvei st. (épen úgy mint: barátom háza st.).

54. §.

Melléknévi névmások.

A.) Mutatók.

Az azonságot mutatók erednek a főnévi mutatóktul ekképen:

1. amaz (am-az), ama, jener, jene, jenes.
emez (em-ez), eme, diefer, diefe, diefes.
2. azon (az-on), ber-, bie-, bašjenige (dort).
ezén (ez-én), ber-, bie-, bašjenige (hier).

Mindnyája melléknevek természetével bir, azaz főnevek előtt változatlanul marad, p. o. amaz embert, ama kertek, emez állatot, eme házak, eme házakban st.; de ha magokban állanak, hajlítatniok kell, p. o. amazt, amazok, azonban, azonok, ezenel st.

,Azon' ismét e szóval is összetételek: egy, ekképen: azon egy; midőn, mint rendszerént minden összetételknél, csak az utolsó ejtegettetik.

Vannak mennyiséget mutatók, u. m.

1. annyi (=az-nyi), so viel (dort).
ennyi (=ez-nyi), so viel (hier).
2. akkora (= az-kora), so alt, so groß (dort).
ekkor (= ez-kora), so alt, so groß (hier).

Vannak milységet mutatók is, u. m.

1. ily (illy), ilyen, emilyen, so ein od. solcher, solche, solcheš (hier).
oly (olly), olyan, amolyan, so ein ic. (dort *).

---

*) Némely írók szükségtelenül, tehát helytelenül használják mellettök az ,egy' névmutatót így: egy ily, egy oly; idegen szavak, p. o. ,un tel' utánzásábul.

2. ilyes, ilyetén, berlei, bergleichén (hier).
 olyas, olyatén, berlei, bergleichén (dort).

Valamennyin a közös ejtegetés szerént és melléknevek módjára hajlítanak. De

A milységet mutatók tetszés szerént fölvehetik a hártázzott névmutatót, p. o. ily embert nem mindenütt találász; vagy: a z ily embert nem mindenütt találod.

El ne feledjük: ,oly' többese: ,olyak', de ,olyané': ,olyanak' (20. §.).

B.) Kérdők.

melyik }
 mellyik } melyik, welcher, e es, (von beiden).

mily }
 milly } milyen, wie beschaffen.

mennyi, wie viel, wie groß (nach der Quantität).

hány, wie viel (nach der Zahl).

mekkora, wie groß, wie alt.

minémü }
 minő } wie beschaffen, was für ein.
 micsodás }

Látható hogy ezek mind származottak.

Ezekből lesznek:

C.) Visszamatatók,

ha a kérdők elébe névmutató tételik, így: a melyik a mennyi, a hány, a minő st.

Ide tartozik ,a mely' is (52. §.)

Mindnyájan s mindenik állapotban ejtegettnek; azon megjegyzéssel, hogy a sokságot jelentők (melyik, mennyi, hány) többesben nem használtatnak (55. §.)

Ugyanezekből lesznek újabb összetétel vagy származtatás által:

D.) Határozatlanok,

(mind névmutató nélkül) u. m.:

akármely, welcher, welche, welches immer
 akármelyik, welcher ic. immer (von beiden).
 akármind, wie immer beschaffen, was immer für ein

nehány }
 néhány } einige.

egynehány, einigeß.

némely }
 némelyik } mancher, manche, manches; gewisser, e, es.
 egnémely }

némi }
 néminemű } einigermaßen so beschaffen, einigeß.

valamely, irgend ein.

valamelyik, einer, eine, eines von beiden.

Ezekhez számlálhatni még másokat is, melyek más
 összetételekből származtak, t. i.

(az) egyik, der, die, das eine von beiden.
 egyiksem, keiner, keine, keines von beiden.

(a) másik, der, die, das andere von beiden.
 mindegyik, beide, beides.
 mindenik, ein jeder, eine jede, ein jedes.

Ebben: 'egyiksem' az első szót kell hajlítani, ekkép-
 pen: e g y i k e t s e m s t.

J e g y z e t. Az 'ik' végzetűek mind fölveszik a töb-
 best jelentő személyragokat, p. o. m e l y i k - ü n k, w e l -
 c h e r v o n u n s, n é m e l y i k e t e k, e i n i g e v o n e u c h; v a l a m e -
 l y i k ö k; s ő t h a e l ő t t e á l l a f ő n é v, k n é l k ü l i s, p. o. a z í r ó k
 némelyike (30. §.).

Ezekről is, ha birtokot jelentő szó áll utánok, azon
 szabályt kell megtartani, melyet 'magam' st. alatt láttunk,
 p. o. n é m e l y i k ü n k m u n k á j a.

Ötödik fejezet.

Számnevek.

55. §.

A. A l a p- v. s a r k s z á m o k.

- 1 egy.
- 2 {kettő
két} két ^{zwei} (abstrakt, od. vor keinem andern Worte).
- 3 három.
- 4 négy.
- 5 öt.
- 6 hat.
- 7 hét.
- 8 {nyolcz.
nyócz.}
- 9 kilencz.
- 10 tíz.
- 11 tizenegy (azaz : tizen felül egy; auf od. über zehn eins.)
- 12 {tizenkettő.
tizenkét.}
- 13 tizenhárom.
- 14 tizennégy.
- 20 húsz.
- 21 huszonegy (über zwanzig eins.)
- 22 {huszonkettő.
huszonkét.}
- 30 harmincz.
- 31 harminczegy.
- 39 harminczkilencz
- 40 negyven.
- 41 negyvenegy.
- 49 negyvenkilencz.
- 50 ötven.
- 59 ötvenkilencz.

- 60 hatvan.
 70 hetven.
 80 nyolczvan:
 90 kilenczven.
 100 száz (nem: egyszáz).
 101 százegy.
 102 {százkettő.
       {százkét.
 110 száztíz.
 111 száztizenegy.
 120 százhúsz.
 150 százötven.
 190 százkilenczven.
 200 kétszáz.
 300 háromszáz.
 400 négyszáz.
 500 ötszáz.
 900 kilenczszáz.
 1000 ezer (nem: egyezer).
 1843 ezernyolczszáz negyvenhárom.
 2000 kétezer.
 99999 kilenczvenkilencz ezer kilenczszáz kilenczven-
       kilencz.
 100,000 százezer.
 200,000 kétszázezer.
 1'000,000 millió, millióm.

Egyetömös vagyis határozatlan alapszámok:

annyi, so viel (vort); ennyi, so viel (hier); hány, wie viel; minden, jeder, jede, jedes; alle; mindnyájunk, wir alle (wir insgesammt); mindnyájtok, (ihr alle); egyminden, ein jeder; mindnyája, mindnyájok, (fie alle); néhány, néhány, (einige); némely, (mancher, manche, manches); sok, (viel); kevés, (wenig) st.

Jegyzetek: 1. Mind úgy ejtegettenek mint móléknevek, azaz más nevek előtt nem hajlíthatók.

2. A név és ige mellettök többnyire egyes számban áll, p. o. száz ember; ezer forint; minden állat st.

Ezen sajátságának alapja azon rövidségi s gazdálkodási elv: a sokságot jelentő szó már egyszer kifejezvé a többséget, nem szükség hogy az a mellette álló szóban is kijelentessék; s áll ez más sokságot jelentő szók után is, p. o. egy ezred katona, egy nyáj disznó.

Azonban nemcsak nincs nyelvünk ellenére sőt szellemében alapszik, hogy szabatosság, súlyosbitás st. kiváratához képest többest is használjunk mellettök *).

---

*) Nem tartozik ugyan szorosán ide, hanem a szókötés tanba: mindazáltal nem tartom fölöslegesnek az Athenaeum 1841. július 15-diki számában kifejtettem némi szabályokat ide is igdatni, ú. m.

Sarkszámok és sokságot jelentő melléknevek után is többesben állanak a főnevek:

1. midőn a soksági nevek főnév gyanánt vétetnek, p. o. sok százakat számlál azaz sok száz forintot; sok ezreket elköltöttünk; sok a kától (sok embertől) hallottam; többeket ismerek.

2. különböztetés végett, p. o. 10 órák után lön vége a csatának vagy gyűlésnek, más mint: 10 óra után; az ország minden megyéi (t. i. öszvesen); és: minden megyéje (azaz egyen-egyen).

3. midőn a sokságot jelentő szó utáni főnév alatt különbféle faj foglaltatik, p. o. számos barmai vannak (t. i. különbféle barma); Budára is hoztak magokkal jószámu illetén lényeket, (különbféle lényt), kik gyalog és kocsin ijeszték a várost (Gál).

4. világoóság és szabatosság kedvéért, p. o. önző érdekkel, melyet némely elfogultak nemzeti érdekké akarnak keresztelni; (ebben: „némely elfogult nemzeti érdekké”, nem tudnók ha „elfogult” a „némely”-höz tartozik-e vagy „nemzeti”-höz). Ide illik különösen, midőn a soksági szótul távolabb esik a főnév, p. o. az építészeknek sok, újabb időben keletkezett építményeik között (Tóth Lőrincz).

5. hatályosság- és súlyosbitásbul, p. o. a magyar mind bent mind künn sok és veszélyes csatákban vérzett; vannak írók, kiknek munkái száz kötetekre is terjednek; milliom meg milliom em-

Magokban pedig a számoknak, ha ugyanazon fajban jelentenek többséget, okvetetlen a többesben kell állaniok, p. o. százak (= sok száz); ezerek (= sok ezer); milliók (= sok millió); egyek (= sok egy).

3. Nevezetes az is, hogy személyek mellett határozói raggal (*an, en*) állanak, p. o. száz *an* voltunk, ezer *en* voltak, ketten *en* voltak. De ha a harmadik személy helyett főnév van, akkor a számnév mindkétképen állhat, p. o. száz ember látta; sok katona volt; vagy: százan látták; katonák sokan voltak.

Ily határozók ezek is: mind, *Alle* inögefammt; mindnyájan, *alle* (Personen) inögefammt.

4. Az alapszámokat meg is kettőzhetni, így: egy-egy, kettő-kettő (je *zwei und zwei*), három-három, tíz-tíz; vagy határozóilag: egyen-egyen, ketten-ketten.

A legszokottabb származékok e következő ragokkal és szókkal:

annyi (=mal so viel), két-annyi v. kétszerannyi (*zweimal so viel* oder *doppelt so viel*), ezer-annyi (*tausendmal so viel*).

féle (-erlei), egyféle (*einerlei*), százféle (*hundertertei*), sokféle (*vielerlei*).

izben -mal, *zu malen*), egy izben (*einmal*), sok izben (*zu vielen Malen*).

-nként (=weise), egyenként (*einzelu*), kettőnként (*paarweise*).

s, as, es, os, ös (-faltig, =en, -er); egyes (*einfaltig*, *Einsen*, *Einsere*), kettős (*zweien*, *Zweier*, *doppelt*),

---

berek csak úgy élnek mint a barmok; mind ezt azon több száz szabályok sorába számítom, melyek grammaticusaink előtt ismeretlenek st. st.

ötös (fünffaltig, Fünfer), húszas (zwanzigfaltig, Zwanziger) st.

szor, szer, ször (-mal); egyszer (einmal), ötször (fünfmal), tízszer (zehnmal), százszor (hundertmal), sokszor (vielmal) st.

szori, szeri, szöri (=malig), egyszeri (einmalig), százszori (hundertmalig).

szoros, szeres, szörös (-fach, -faltig), egyszeres (einfach), ötszörös (fünffach, fünffaltig), százszoros (hundertfach).

szoroz, szeres, szöröz (facht), hatszoroz (sechsfacht), ötszöröz (fünffacht).

szorra, szerre, szörre (auf — mal, mit — Mal), egyszerre (auf einmal; mit einem Mal).

szorta, szerte, szörte (-mal, -fach), százszorta (hundertmal, hundertfach).

Mind ezen ragok, ha több alapszámok vannak egymásután, csak az utolsó számhoz függednek, p. o. ezer száz harmincz négyszer.

Az alapszámok a többes személyragokat is mind fölveszik, p. o. kettőnk (unser zweif), háromunk (unser dreif), háromatok, háromok st.; az egyesek közül pedig csak a harmadik személyit, p. o. a bárány párja (ketteje) 5 forint; hogy adják az almát? száza (százával) 3 forint.

Az összetételek közül említésre méltók :

egyesem, feiner, feine, fein.

egymás, einander.

mind a kettő } alle zweif, beide.
mindkét

mind a három, alle dreif. st. st.

Ebben: egyesem, az első szó: „egy” a hajlitandó, p. o. egyetsem, egyneksem (mint 54. §.); a többesben az utolsó, p. o. egymást, egymásnak.

56. §.

B. Osztó számok.

egyed, alleinig, einzeln.

ketted (rész); halb (fél).

harmad (rész), Drittel.

negyed, Viertel; óranegyed, Viertelstunde.

tized, Zehntel.

század, Hundertel.

Ezek némelyike úgy is használtatik főnévileg, hogy azok oly bizonyos számú dolgot jelentenek, melyben épen annyi egység van, u. m. egyed (ein einzelnes Ding, Individuum), tized (Zehend; Zehent), század (Jahrhundert; Gsafabron), ezred (Jahrtausend; Regiment).

Származékok:**1. Mint mellék- és főnevek**

feles, der od. die den halben Theil hat.

harmados, der od. die den dritten Theil hat.

negyedes, " " " vierten " "

tizedes " " " zehnten " " továbbá:

Zehnmann, Zehnherr.

huszados, Zwanzigmann.

százados, Hundertmann; Rittmeister.

ezredes, Tausendmann; Obrist.

2. Határozókul

először, erstens.

másodszor, zweitens.

harmadszor, drittens.

negyedszer, viertens.

ötödször, fünftens.

tizedszer, zehntens st.

57. §.

C. Rendelő vagy sorozó számok.

1. Melléknéviak

- (az) első, der, die, das erste.
 (a) második, der, die, das zweite.
 „ harmadik, der, die, das dritte.
 „ negyedik, der, die, das vierte.
 „ ötödik, der, die, das fünfte.
 „ hatodik, der, die, das sechste.
 „ kilencedik, der, die, das neunte.
 „ tizedik, der, die, das zehnte.
 „ tizen-egyedik (nem: tizenelső), eilfte.
 „ tizenkettedik, der, die, das zwölfte.
 „ tizenharmadik, der, die, das dreizehnte.
 „ huszadik, der, die, das zwanzigste.
 „ huszon-egyedik, der, die, das einundzwanzigste.
 „ századik, der, die, das hundertste.
 „ ezredik, der, die, das tausendste.
 „ ezer nyolczszáz negyvenedik, der, die, das 1840ste.

Jegyzetek. a) Nem csak hónapok nevei hanem más szók után is, midőn valamely őszlet egy részét akarjuk kifejezni, egyes harmadik személyi birtokraggal használtatnak, p. o. január tizedike (der 10te Jänner), február elsőjén (am 1ten Februar); az írók ötvenediké sem bír elég képezettséggel.

b) A névmutató a magyarban csak úgy s akkor használtatik itt is, mint minden más szónál.

c) Az 'ik' rag néha el is hagyatik, p. o. hónapok, napok, családi ízek előtt: harmadhó, harmadnapra, negyedizig; és a következő szók előtt is: magammal, magaddal, magunkkal, st. p. o. harmad magammal (drei mit mir).

2. Határozóiak.

elsőben } zum ersten Mal.
 v. első ízben }

másodikszor } zum zweiten Mal.
v. másod ízben }

harmadikszor } zum dritten Mal.
v. harmad ízben }

tizedikszor } zum zehnten Mal.
v. tized ízben }

Hatodik fejezet.

A külső viszonyt jelentő belső hajlításokról, vagyis függő utoljárókról; s visszapillantás.

58. §.

Az utoljárók két fő sajátága.

Utoljárók, utószók a magyarban azok, melyeket más nyelvekben előjáróknak neveznek. Viszonyszóknak is hivatathatók, mivel külső viszonyt jelentenek.

Kettőre kell kiváltképen figyelmeznii ezen utoljáróknál:

1. Némelyek a ragozás közönséges szabályai szerint egészen a nevekhez függesztetnek (belső hajlítás); s ezért közönséges névvel csak ragoknak *), névragoknak is mondatnak, sőt sokaktól épen az ejtések közé számláltatnak. Mások ellenben a nevek mellett függetlenül s változatlanul állanak (külső hajlítás); és független névhatározóknak neveztetnek **). Mi amazokat függő, ezeket független utoljáróknak hívjuk.

2. Némelyek, mint föntebb érintém (27, 28. §§.), a személyragokat magokhoz veszik; mások nem. A következőkben részletesen látandjuk.

*) Tudóstársaság szabályai 7. §.

***) Tudóstársaság szabályai 9. §.

59. §.

Függő vagy elválhatlan utoljárók.

A) Állandók vagyis minden ejtegethető szóhoz ragadók, többnyire gyökszók:

I. Melyek a személyragokat föl nem veszik.

ba, be, in

a házba (inß Haus)

a kertbe (in den Garten)

ban, ben, in

a házban (im Hause).

a kertben (im Garten).

az erdőben (im Walde).

Összetételik a föntebbiből (*ba, be*), és az alább előjövő *n*-ből.

ból, ből, auß, von.

a házból (auß od. von dem Hause).

a kertből (auß od. von dem Garten).

az erdőből (auß od. von dem Walde).

Annyi mint: *ba, be* (in) és: *el* (ab, weg), tehát: *ba-el* (von innen weg).

hoz, hész, hös, zu.

a házhoz (zum Haus).

a kerthöz (zum Garten).

az erdőhöz (zum Wald).

ig, bis, bis zu.

a házig (bis zum Haus).

a kertig (bis zum Garten).

az erdőig (bis zum Wald).

ként, wie, gleich.

Herkulesként (wie Hercules).

angyalként (gleich einem Engel).

n, on, en, ön, an, auf, in.

a házon (auf dem Hause).

a kertén (am Garten).
az erdön (im Walde).

ül, ül, als.

házúl (als Haus).
kertül (als Garten).
erdöül (als Wald).

Az *ül, ül* nyelvtani lényegökhöz tartozik hogy bár önhangzón kezdődő ragok, mégis nem kívánnak erős hajlítást; tehát, a 14—18. §§-ban előadott szabályok ezekre nem tartoznak, p. o. tóúl (nem taóúl), léül, gyapjúül, kenyérül, álomúl st. Kivétetnek a 17. §-ban megjegyzett *alom'*, *elem'* végzetű, kettőnél több tagú szók p. o. fejedelmül, fogalmúl.

od, odé, zu, in (24. §).
házzá.
kertté.
erdövé.

II. Melyek a személyragokat fölveszik:

ért, für, wegen, um willen.
a házért (für das Haus).
a kertért (für den Garten).
az erdőért (für den Wald).

Személyragokkal:

értem (für mich), érted (für dich), érte (für ihn — für sie);
értünk (für uns), értetek (für euch), értök (für sie); v. érettem st.

nál, nél, bei, neben.
a háznál (bei dem Hause)
a kertnél (bei dem Garten).
az erdőnél (neben dem Wald).

Személyragokkal:

nálam (bei mir), nálad (bei dir), nála (bei ihm, bei ihr);
nálunk (bei uns), nálatok (bei euch), nálók (bei ihnen).

ra, re, auf, in, nach.
 a házra (auf das Haus).
 a kertre (auf den Garten).
 az erdőre (in den Wald).
 Pestre (nach Pesth).

Személyragokkal:

rám (auf mich), rád (auf dich), rá (auf ihn, auf sie);
 ránk (auf uns), rátok (auf euch), rájuk (auf sie); vagy így
 is: reám, reád, reá; reánk, reátok, reájok.

ról, ról, (= ra-el); von.
 a házról (vom Haus).
 a kertről (vom Garten).
 az erdőről (vom Walde).
 Pestről (von Pesth).

Személyragokkal:

rólam, rólad, róla;
 rólunk, rólatok, rólok v. róluk.

től, től, von.
 a háztól.
 a kerttől.
 az erdőtől.

Személyragokkal:

tőlem, tőled, tőle;
 tőlünk, tőletek, tőlök v. tőlük.

val, vel, mit *).
 a házzal.
 a kerttel.
 az erdővel.

Személyragokkal:

velem (mit mir), veled (mit dir), vele (mit ihm, mit ihr);
 velünk st.

Jegyzetek. 1. A *o* átváltozását már ösmerjük (24.§).

2. Ha a szó végén már két ugyanazon mássalhangzó van: a kettőztetés elhagyatik, p. o. *tettel* (*tett-tel* helyett), *jóbbal* (*jóbb-bal* helyett); különben két mássalhangzó közül az utóbbit meg kell kettőztetni, például: *pénzzel* (nem *pénzel*; ez különben is mást jelent) st.

Némely jegyzetek a velők élésrül:

ba, be (in, nach)

használtatik ezen kérdésre: *hová*, p. o. a *városba*, a *Dunába*, a *földbe*, *Bécsbe*.

Személyragokat helyette ezen igehatározó: *belé* (*hincin*) veszen föl, így: *belém* (in *mič*), *beléd* (in *díč*), *belé* vagy *beléje* (in *ih*, in *fir*), *belénk*, *belétek*, *beléjök*.

A köz életben használtatik *,ban, ben'* helyett is, t. i. ezen kérdésre is: *hol*; mely szabadsággal néha a költészek is élnek, hiányjellel pótolván az *n*-et, így: *ba', be'*.

Különös hogy némely honi városok s más helyek nevei *,ba, be'* helyett *,ra, re'* utoljárókkal ragoztatnak. T. i. a külföldi helyek ezen kérdésre: *hová*, mind: *ba, be* ragokat vesznek föl, így: *Párisba*, *Londonba*, *Berlinbe*, *Badenbe*, *Prágába* st.; de a honiak közül csak azok, melyek folyékony mássalhangzókon (*l, m, n, r, ly, ny*) és *j*-n végződnek, p. o. *Debreczenbe*, *Posonyba*, *Újhelybe*, *Tokajba*, *Komáromba*, *Károlyba*, *Győrbe*, *Keresztúrba*; továbbá a legszélő önhangzókon (*i, u, ü*) végződők, p. o. *Keszibe*, *Nagyfaluba*, *Keserűbe*; a többi mással- és önhangzókon végződő nevek pedig mind: *ra, re* utoljárókat fogadnak el: *Pestre*, *Budára*, *Fótra*, *Gödöllőre*, *Vácra* st. Némely kevés kivételek vannak mind az első szabálynál az *l, ly* és *r* betűre nézve, p. o. *Péczele*re, *Keszthelyre*, *Kolosvárra*, *Soroksárra*, *Vásárhelyre*, *Kőhalomra*; mind a másodiknál, p. o.

Nagy - Szombathast. talán, mivel ezek mindnyájan fajnevekből mint: hely, vár, halom, szombast. tettek össze; hanem ezeket lehetetlen mind tudnunk, mert néhol a helybeli és szomzéd szokás hozza úgy magával, de általában véve a szabály mégis álls az önhangzókat illetőleg kivétel nélkül.

Épen a *ra, re* utoljárókat kedvelő helyek nevei *ban, ben* helyett *n* (*on, ön, en*) és *ból, ből* helyett *ról, ről* utoljárókat fogadnak el.

ban, ben (in).

Ezen kérdésre: hol, p. o. a városban, a Dunában, a földben, Bécsben.

Személyragokat helyette ezen igehatározó: *benn* (brinnen) veszen föl, így: *bennem* (in mir), *benned* (in dir), *benne* (in ihm, in ihr), *bennünk* st.

ból, ből (aus, von; diákul: *ex*).

Ezen kérdésre: honnan és miből, p. o. a városból, a Dunából, a földből, Bécsből, vasból.

Hosszú szótag után így is írhatni: *bul, bül*, p. o. Dunából, Bécsbül; akkor is ha hasonló hangzó előzi meg, p. o. városbul, földbül *).

Személyragokat helyette ezen igehatározó: *belől* vagy *belül* (inwrtbig) veszen föl, így: *belőlem* (aus mir), *belőled* (aus dir), *belőle* (aus ihm, aus ihr); *belőlünk* (aus uns) st.

hoz, hez, höz (zu).

Jelent közelítést, közel lételet, p. o. Péterhez men-

---

*) Nem látszik ez ellenkezni a Tudóstársaság szabályaival sem. Mert 7. §. ,tul, rul' ugyan nem helyeseltetik, de ,bul' nem említettév hallgatólag megengedtetik. A nép nyelvében, sőt mind régi mind újabb iratokban is mindkétképen található. Hol a szebbhangzás kívánja, kár volna elhanyagolni.

ni, közel a városhoz; továbbá hasonlóságot, p. o. a fiú nem mindig hasonló apjához st.

Személyragokat helyette ezen igehatározó: hozzá (hínzu) veszen föl, így: hozzám, hozzád, hozzáv. hozzája; hozzánk, hozzátok, hozzájok.

ig (biš, biš zu).

Határt vet mind a térben mind az időben, p. o. két évig, hat hétig, a városig.

Személyragokat sem ez, sem helyette más nem veszen föl.

n, on, en, ön (an, auf, in).

Ezen kérdésre: hol, p. o. a Dunán, a házakon, a vizekén, a földön. A helyek neveit föntebb (ba, be' alatt) érintettük.

Helyette a személyragokat ezen szó: ,rajt' veszi föl, így: rajtam, rajtad, rajta; rajtunk, rajtatok, rajtok.

ül, ül (wie, als).

Példákat láttunk föntebb. Egyébiránt soha sem veszen föl személyragokat.

óá, óé (zu, in).

Jelent átváltozást, s a *o*, mint tudjuk, hasonlítottatik, vagyis a ragozandó szó végmássalhangzójává változik, p. o. porrá lenni, jéggé fagyni; de önhangzó után megmarad, p. o. bíróvá választani. Ez sem veszi föl a személyragokat.

A többi előszámlált utoljárók közül még kiemeljük ezeket:

ról, röl (von).

Ezen kérdésre ,honnan' jelent lehatást, elhagyás helyét, p. o. a ház födélről vagy hegyről lejöni; jelent továbbá tárgyat, p. o. mulatságról beszélni.

tól, től (von).

Ezen kérdésre: ‚kitől‘ vagy ‚mitől‘ jelent eltávozást, p. o. valakitől elmenni; továbbá munkásság okát, p. o. Pétertől íratott, a közönségtől jól fogadtatott.

Született német ügyekezék e két utoljárót szorosán megkülönböztetni (ról, ről, diákul *de*; tól, től, *a, ab*).

Véleményem szerint s nagyrészből az írói szokás szerint is, *ru, rül s tul, tül*, épen úgy mint *bul-t* láttuk szinte helyesen használhatók *).

Bővebb magyarázatok a szókötésbe tartoznak.

Különösen ide tartozik annak megemlítése, hogy ezen állandó utoljárók minden többi ejtegethető ragokhoz függesztetnek, p. o. *házamba, házadba, házakba, házaimba, házéba*; valamint a névmásokhoz, szám- s más nevekhez is, p. o. *kiben, abban, ahhoz, mihez st. s* ennél fogva számítottak sokak által az ejtésekhez is, mihez képest a magyarban 18 egyszerű ejtés volna; és összetett, még pedig mind belső ragozással, mintegy nyolczadfélszáz. Lásd a következő §-t **).

*) Némelyek azt modják ‚tul, tül‘ más neműek volnának, t. i. csak ezekben fordulnának elő, ‚astul, estül‘ p. o. lelkestül, és ebben: ‚n tul‘ p. o. Dunán tul. De mind ezeknél, mint látható, másban áll a különbség, nem az u-ban.

**) Némely nyelvekben a szokottabb ejtések (nom. gen. dat. acc. st.) kívül még mások is fölvételnek, p. o. localis, temporalis, modalis. Nálunk csak helyi ejtés (localis) vagy helyrag a Tudóstársaság szabályai-ban tiz számláltatik, p. o. beható: *ba, be*; benmaradó: *ban, ben*; kiható: *ból, ből*; közelítő: *hoz, hez stb.* Azonban ezek közül: *ból, ról, tól*, más nyelvekben ablativus név alatt jönnek elő, nagy részint pedig mint időragok is használatnak; van azonban egy külön időragunk is: *kor* (mint azonnal előadatandik), p. o. *egy órakor* (um ein Uhr), *éjjélkor* (um Mitternacht), *ebédkor* (zur Zeit des Mittagmahles). Mód-ejtéseink (modalis): *ül, ül és ként, s ha tetszik ez alább előadandó: kép, képen.* Ezekon kívül volnának még több más ejtéseink is, p. o. ok-adó (causalis): *ért*; változtató (mutativus): *vá, vé*; segítő (instru-

B) Csak puszta főnév mellett használ-
tathatók.

Vannak még néhány utoljárók, melyek nem állandóul ragasztatnak minden nevekhez, tehát tulajdonképen a szóképződkhöz tartoznak, de minthogy más nyelvtanokban s a Tudóstársaság szabályaiban is e helyütt számlálatnak elő, én is megérintem. Ilyenek:

1. kép, képen (Art, Weise); p. o. máskép (auf andere Weise), semmiképen (auf keine Weise).

2. kor (um, zur Zeit), p. o. tíz óraker (um zehn Uhr), ebédker (zur Zeit des Mittagmahles).

3. -ként, anként, enként, onként, önként, p. o. fejenként (Mann für Mann, viritim), darabonként (Stück für Stück), havonként (Monatweise), évenként (jährlich, annuatim).

4. stól, -stól, astól, estól (mindennütt *u-*, *ü-*vel is), östül (sammt), p. o. nőstül (sammt Gemahlin), testestül lelkestül (sammt Leib und Seele), házastul (sammt Haus).

5. szaka, p. o. éjtszaka (bei der Nacht), teletszaka (durch den Winter).

6. -tt, ott, étt, ött, utt, ütt helyben lételt jelentenek ezen kérdésre hol? p. o. e helytt, másutt, mindennütt; különösen pedig némely városok neveihez ragasztatnak, Kolosvárott, Pécsétt, Györött st.

Ezek még csak többes számhoz sem járulnak.

---

mentalis?): val, vel. Már Molnár Albertnél találjuk a mutativus. Csipkés Komárominál pedig azzal együtt a locativus-t s még conjunctivus-t (-astól, estól) is. Mind ezen czifra nevekre semmi szükségük.

60. §.

Visszapillantás a nevek belső hajlítására.

Láttuk hogy a nevek s tulajdonképen főnevek állandóul többféleképen ragoztatnak, u. m.

1. Birtokragokkal vagy birtokmutatókkal (30–35 §§).

2. Birtokhelyettesekkel, még pedig a birtokragok után is (30. §.).

3. Ejtegetési ragokkal vagyis számok és ejtések szerint (37, 38. §§.) még pedig mindenütt birtokragok s birtokhelyettesek után is (45. §.).

4. Az állandó utoljárókkal, hasonlókép mind a birtokragok, mind a birtokhelyettesek után is (59. §.)

Ha ezeket mind együvé vesszük: (42–szer 18 =) 756 külön forma vagyis ugyanannyi grammaticai újszó áll elő, melyek mind használatban vannak még a népnyelvben is.

Vegyük föl például e szót: Vár, Festung.

vár (die) Festung (Nominat.).
 várt, (die) Festung (Accusat.).
 várnak, (der) Festung (Gen. u. Dat.).
 várba, in (die) Festung.
 várban, in (der) Festung.
 várbul, aus (der) Festung.
 várért, für Festung.
 várhoz, zu(r) Festung.
 várig, bis zu(r) Festung.
 várként, wi. Festung.
 várnál, bei (der) Festung.
 váron, an (der) Festung.
 várra, auf (die) Festung.
 várrá, in Festung (verwandelt).
 várral, mit Festung.
 várrul, von (der) Festung (her).
 vártul, von (der) Festung.
 várül, als Festung.

várak, (die) Festungen (Nom.).
 várakat, (die) Festungen (Acc.).
 váraknak, (der) Festungen (Gen. u. Dat.).
 várakba, in (die) Festungen.
 várakban, in (den) Festungen.
 várakból, aus (den) Festungen.
 várakért, für Festungen.
 várakhoz, zu (den) Festungen.
 várakig, bis zu (den) Festungen.
 várakként, wie Festungen.
 váraknál, bei Festungen.
 várakon, an (den) Festungen.
 várakra, auf (die) Festungen.
 várakká, in Festungen (verwandelt).
 várakkal, mit Festungen
 várakról, von (den) Festungen (her).
 váraktól, von (den) Festungen.
 várakül, als Festungen.

váró, (Nominat.).

várét, (Accusat.).

várénak, (Genit. u. Dativ).

váréba, in (mit Accusat.).

váréban, in (mit Dat.).

várébul, aus

váréért, für

váréhoz, zu

váréig, bis zu

váréként, wie

várénál, bei

várén, an

váréra, auf

várévá, in

váréval, mit

várérul, von

várétul, von

váréul, als

(der) Festung ihr (Einfache Zahl)

várói, (Nominat.)

váréit, (Accusat.)

váréinak, Genit. u. Dativ)

váréiba, in (mit Accusat.)

váréiban, in (mit Dat.)

váréiból, aus

váréiért, für

váréihoz, zu

váréiig, bis zu

váréiként, wie

váréinál, bei

várén, an

váréira, auf

váréivá, in

váréival, mit

váréiról, von

váréitól, von

váréiül, als

(der) Festung ihre (Mehrzahl)

váraké, (Nominat.)

várakét, (Accusat.)
 várakénak, (Genit. u. Dativ)
 várakéba, in (mit Accusat.)
 várakéban, in (mit Dat.)
 várakébul, aus
 várakéért, für
 várakéhez, zu
 várakéig, bis zu
 várakéként, wie
 várakénál, bei
 várakén, an
 várakéra, auf
 várakéva, in
 várakéval, mit
 várakérul, von
 várakétul, von
 várakéül, als

(der) Festungen ihr (Einfache Zahl)

várakéi, (Nomin.)

várakéit, (Accusat.)
 várakéinak, (Genit. u. Dativ)
 várakéiba, in (mit Accusat.)
 várakéiban, in (mit Dat.)
 várakéiból, aus
 várakéiért, für
 várakéihoz, zu
 várakéiig, bis zu
 várakéiként, wie
 várakéinál, bei
 várakéin, an
 várakéira, auf
 árvakéivá, in
 árvakéival, mit
 várakéiról, von
 várakéitól, von
 várakéiül, als

(der) Festungen ihre (Mehrzahl)

váram, meine Festung (Nom.).

- váramat, meine Festung (Accusat.).
- váramnak, meiner Festung (Gen. u. Dat.).
- váramba, in meine Festung.
- váramban, in meiner Festung.
- váramból, aus meiner Festung.
- váramért, für meine Festung.
- váramhoz, zu meiner Festung.
- váramig, bis zu meiner Festung.
- váramként, wie meine Festung.
- váramnál, bei meiner Festung.
- váramon, an meiner Festung.
- váramra, auf meine Festung.
- várammá, in meine Festung (verwandelt).
- várammal, mit meiner Festung.
- váramról, von meiner Festung (her).
- váramtól, von meiner Festung.
- váramúl, als meine Festung.

várain, meine Festungen (Nom.).

- várainat, meine Festungen (Accus.).
- várainnak, meiner od. meinen F. (Gen. u. D.)
- várainba, in meine Festungen.
- várainban, in meinen Festungen.
- várainból, aus meinen Festungen.
- várainért, für meine Festungen.
- várainhoz, zu meinen Festungen.
- várainig, bis zu meinen Festungen.
- várainként, wie meine Festungen.
- várainnál, bei meinen Festungen.
- várainon, an meinen Festungen.
- várainra, auf meine Festungen.
- várainmá, in meine Festungen (verwandelt).
- várainmal, mit meinen Festungen.
- várainról, von meinen Festungen (her).
- váraintól, von meinen Festungen.
- várainúl, als meine Festungen.

váramé, (Nominat.).

váramét, (Accusat.)
 váraménak, (Gen. u. Dat.)
 váraméba, in (mit Accusat.)
 váraméban, in (mit Dat.)
 váramébul, aus
 váraméért, für
 váraméhoz, zu
 váraméig, bis zu
 váraméként, wie
 váraménál, bei
 váramén, an
 váraméra, auf
 váramévá, in
 váraméval, mit
 váramérul, von
 váramétul, von
 váraméül, als

meiner Festung ihr (Einfache Zahl)

váraméi, (Nominat.).

váraméit, (Accusat.)
 váraméinak, (Gen. u. Dat.)
 váraméiba, in (mit Accusat.)
 váraméiban, in (mit Dat.)
 váraméiból, aus
 váraméiért, für
 váraméihoz, zu
 váraméiig, bis zu
 váraméiként, wie
 váraméinál, bei
 váraméin, an
 váraméira, auf
 váraméivá, in
 váraméival, mit
 váraméiról, von
 váraméitól, von
 váraméiül, als

meiner Festung ihre (Mehrzahl)

várainé, (Nominat.)

várainét, (Accusat.)

várainénak, (Gen. u. Dat.)

várainéba, in (mit Accusat.)

várainéban, in (mit Dat.)

várainébul, aus

várainéért, für

várainéhez, zu

várainéig, bis zu

várainéként, wie

várainénál, bei

várainén, an

várainéra, auf

várainévá, in

várainéval, auf

várainérul, von

várainétul, von

várainéül, als

meiner Befestungen ihr (Einfache Zahl)

várainéi, (Nominat.)

várainéit, (Accusat.)

várainéinak, (Gen. u. Dat.)

várainéiba, in (mit Accusat.)

várainéiban, in (mit Dat.)

várainéiból, aus

várainéiért, für

várainéihez, zu

várainéiig, bis zu

várainéiként, wie

várainénál, bei

várainéin, an

várainéira, auf

várainéivá, in

várainéival, mit

várainéiról, von

várainéitól, von

várainéiül, als

meiner Befestungen ihre (Mehrzahl)

várad, deine Festung (Nom.).

váradat, deine Festung (Accus.).

váradnak, deiner Festung (Gen. u. Dat.)

váradba, in deine Festung.

váradban, in deiner Festung.

váradból, aus deiner Festung.

váradért, für deine Festung.

váradhoz, zu deiner Festung.

váradig, bis zu deiner Festung.

váradként, wie deine Festung.

váradnál, bei deiner Festung.

váradon, an deiner Festung.

váradra, auf deine Festung.

váraddá, in deine Festung (verwandelt).

váraddal, mit deiner Festung.

váradról, von deiner Festung (her).

váradtól, von deiner Festung.

váradúl, als deine Festung.

váraid, deine Festungen (Nom.).

váraidat, deine Festungen (Accus.).

váraidnak, deiner od. deinen F. (Gen. u. Dat.).

váraidba, in deine Festungen.

váraidban, in deinen Festungen.

váraidból, aus deinen Festungen.

váraidért, für deine Festungen.

váraidhoz, zu deinen Festungen.

váraidig, bis zu deinen Festungen.

váraidként, wie deine Festungen.

váraidnál, bei deinen Festungen.

váraidon, an deinen Festungen.

váraidra, auf deine Festungen.

váraiddá, in deine Festungen (verwandelt).

váraiddal, mit deinen Festungen.

váraidról, von deinen Festungen (her).

váraidtól, von deinen Festungen.

váraidúl, als deine Festungen.

váradé, (Nom.)

váradét, (Accus.)

váradénak, (Gen. u. Dat.)

váradéba, in (mit Accus.)

váradéban, in (mit Dat.)

váradébul, aus

váradéért, für

váradéhoz, zu

váradéig, bis zu

váradéként, wie

váradénál, bei

váradén, an

váradéra, auf

váradévá, in

váradéval, mit

váradérul, von

váradétul, von

váradéül, als

} deiner Festung ihr (Einfache Zahl)

váradéi, (Nom.)

váradéit, (Accus.)

váradéinak, (Gen. u. Dat.)

váradéiba, in (mit Accus.)

váradéiban, in (mit Dat.)

váradéiból, aus

váradéiért, für

váradéihoz, zu

váradéiig, bis zu

váradéiként, wie

váradéinál, bei

váradéin, an

váradéira, auf

váradéivá, in

váradéival, mit

váradéiról, von

váradéitól, von

váradéiül, als

} deiner Festung ihre (Mehrzahl)

váraidé, (Nom.)

váraidét, (Accus.)

váraidénak, (Gen. u. Dat.)

váraidéba, in (mit Accus.)

váraidéban, in (mit Dat.)

váraidébul, aus

váraidéért, für

váraidéhoz, zu

váraidéig, bis zu

váraidéként, wie

váraidénál, bei

váraidén, an

váraidéra, auf

váraidévá, in

váraidéval, mit

váraidérul, von

váraidétul, von

váraidéül, als

} deiner Festungen ihr (Einfache Zahl)

váraidéi, (Nom.)

váraidéit, (Accus.)

váraidéinak, (Gen. u. Dat.)

váraidéiba, in (mit Accus.)

váraidéiban, in (mit Dat.)

váraidéiból, aus

váraidéiért, für

váraidéihoz, zu

váraidéiig, bis zu

váraidéiként, wie

váraidéinál, bei

váraidéin, an

váraidéira, auf

váraidéivá, in

váraidéival, mit

váraidéiról, von

váraidéitól, von

váraidéiül, als

} deiner Festung ihre (Mehrzahl)

vára, seine od. ihre Festung (Nom.).
 várát, seine od. ihre Festung (Accus.).
 várának, seiner od. ihrer Festung (Gen. u. Dat.).
 várába, in seine od. ihre Festung.
 várában, in seiner od. ihrer Festung.
 várábul, aus seiner od. ihrer Festung.
 váraért, für seine od. ihre Festung.
 várához, zu seiner od. ihrer Festung.
 váraig, bis zu seiner od. ihrer Festung.
 váraként, wie seine od. ihre Festung.
 váránál, bei seiner od. ihrer Festung.
 várán, an seiner od. ihrer Festung.
 várára, auf seine od. ihre Festung.
 várává, in seine od. ihre Festung (verwandelt).
 várával, mit seiner od. ihrer Festung.
 váráról, von seiner od. ihrer Festung (her).
 várátul, von seiner od. ihrer Festung.
 várául, als seiner od. ihrer Festung.

várai, seine od. ihre Festungen (Nom.).
 várait, seine od. ihre Festungen (Accus.).
 várainak, seiner od. seinen F. (Gen. u. Dat.).
 váraiba, in seine od. ihre Festungen.
 váraiban, in seinen od. ihren Festungen.
 váraiból, aus seinen oder ihren Festungen.
 váraiért, für seine od. ihre Festungen.
 váraihoz, zu seinen od. ihren Festungen.
 váraig, bis zu seinen od. ihren Festungen.
 váraiként, wie seine od. ihre Festungen.
 várainál, bei seinen od. ihren Festungen.
 várain, an seinen od. ihren Festungen.
 váaira, auf seine od. ihre Festungen.
 váraivá, in seine od. ihre Festungen (verwandelt).
 váraival, mit seinen od. ihren Festungen.
 váairól, von seinen od. ihren Festungen (her).
 váraitól, von seinen od. ihren Festungen.
 váraiúl, als seine od. ihre Festungen.

váraé, (Nom.)

váraét, (Accus.)
 váraénak, (Gen. u. Dat.)
 váraéba, in (mit Accus.)
 váraéban, in (mit Dat.)
 váraébul, aus
 váraéért, für
 váraéhoz, zu
 váraéig, bis zu
 váraéként, wie
 váraénál, bei
 váraén, an
 váraéra, auf
 váraévá, in
 váraéval, mit
 váraérel, von
 váraétul, von
 váraéul, als

seiner od. ihrer Fassung ihr (Einfache Sache)

váraéi, (Nom.)

váraéit, (Accus.)
 váraéinak, (Gen. u. Dat.)
 váraéiba, in (mit Accus.)
 váraéiban, in (mit Dat.)
 váraéiból, aus
 váraéiért, für
 váraéihoz, zu
 váraéiig, bis zu
 váraéiként, wie
 váraéinál, bei
 váraéin, an
 váraéira, auf
 váraéivá, in
 váraéival, mit
 váraéiról, von
 váraéítól, von
 váraéiül, als

seiner od. ihrer Fassung ihre (Mehrfache)

váraié, (Nom.)

váraiét, (Accus.)

váraiénak, (Gen. u. Dat.)

váraiéba, in (mit Accus.)

váraiéban, in (mit Dat.)

váraiébul, aus

váraiéért, für

váraiéhez, zu

váraiéig, bis zu

váraiéként, wie

váraiénál, bei

váraién, an

váraiéra, auf

váraiéivá, in

váraiéival, mit

váraiérul, von

váraiétul, von

váraiéül, als

seiner od. ihrer Besungen ihr (Einfache Zahl)

váraiéi, (Nom.)

váraiéit, (Accus.)

váraiéinak, (Gen. u. Dat.)

váraiéiba, in (mit Accus.)

váraiéiban, in (mit Dat.)

váraiéiból, aus

váraiéiért, für

váraiéihoz, zu

váraiéiig, bis zu

váraiéiként, wie

váraiéinál, bei

váraiéin, an

váraiéira, auf

váraiéivá, in

váraiéival, mit

váraiéiról, von

váraiéitól, von

váraiéiül, als

seiner od. ihrer Besungen ihre (Mehrzahl)

várunk, unsere Festung (Nom.).

várunkat, unsere Festung (Accus.).

várunknak, unserer Festung (Gen u. Dat.).

várunkba, in unsere Festung.

várunkban, in unserer Festung.

várunkból, aus unserer Festung.

várunkért, für unsere Festung.

várunkhoz, zu unserer Festung.

várunkig, bis zu unserer Festung.

várunkkal, mit unserer Festung.

várunkként, wie unsere Festung.

várunknál, bei unserer Festung.

várunkon, an unserer Festung.

várunkra, auf unsere Festung.

várunkká, in unsere Festung (verwandelt).

várunkról, von unserer Festung (her).

várunktól, von unserer Festung.

várunkúl, als unsere Festung.

váraink, unsere Festungen (Nom.).

várainkat, unsere Festungen (Accus.).

várainknak, unserer od. unserer F. (G. u. Dat.).

várainkba, in unsere Festungen.

várainkban, in unseren Festungen.

várainkból, aus unseren Festungen.

várainkért, für unsere Festungen.

várainkhoz, zu unseren Festungen.

várainkig, bis zu unseren Festungen.

várainkként, wie unsere Festungen.

várainknál, bei unseren Festungen.

várainkon, an unseren Festungen.

várainkra, auf unsere Festungen.

várainkká, in unsere Festungen (verwandelt).

várainkkal, mit unseren Festungen.

várainkról, von unseren Festungen.

várainktól, von unseren Festungen.

várainkúl, als unsere Festungen.

várunké, (Nom.)

várunkét, (Accus.)
 várunkénak, (Gen. u. Dat.)
 várunkéba, in (mit Accus.)
 várunkéban, in (mit Dat.)
 várunkébul, aus
 várunkéért, für
 várunkéhez, zu
 várunkéig, bis zu
 várunkéként, wie
 várunkénál, bei
 várunkén, an
 várunkéira, auf
 várunkévá, in
 várunkéval, mit.
 várunkérul, von
 várunkétul, von
 várunkéül, als

unserer Bestung ihr (Einfache Subj.)

várunkéi, (Nom.)

várunkéit, (Accus.)
 várunkéinak, (Gen. u. Dat.)
 várunkéiba, in (mit Accus.)
 várunkéiban, in (mit Dat.)
 várunkéiból, aus
 várunkéiért, für
 várunkéihoz, zu
 várunkéiig, bis zu
 várunkéiként, wie
 várunkéinál, bei
 várunkéin, an
 várunkéira, auf
 várunkéivá, in
 várunkéival, mit
 várunkéiról, von
 várunkéitól, von
 várunkéiül, als

unserer Bestung ihre (Mehrzahl)

várainké, (Nom.)

várainkét, (Accus.)
 várainkénak, (Gen. u. Dat.)
 várainkéba, in (mit Accus.)
 várainkéban, in (mit Dat.)
 várainkébul, aus
 várainkéért, für
 várainkéhoz, zu
 várainkéig, bis zu
 várainkéként, wie
 várainkénál, bei
 várainkén, an
 várainkéra, auf
 várainkévá, in
 várainkéval, mit
 várainkérul, von
 várainkétul, von
 várainkéül, als

unserer Bestungen ihr (Einfache Zahl)

várainkéi, (Nom.)

várainkéit, (Accus.)
 várainkéinak, (Gen. u. Dat.)
 várainkéiba, in (mit Accus.)
 várainkéiban, in (mit Dat.)
 várainkéiból, aus
 várainkéiért, für
 várainkéihoz, zu
 várainkéiig, bis zu
 várainkéiként, wie
 várainkéinál, bei
 várainkéin, an
 várainkéira, auf
 várainkéivá, in
 várainkéival, mit
 várainkéiról, von
 várainkétól, von
 várainkéiül, als

unserer Bestungen ihre (Mehrzahl)

váratok, euere Festung (Nom.).

váratokat, euere Festung (Accus.).

váratoknak, euerer Festung (Gen. u. Dat.).

váratokba, in euere Festung.

váratokban, in euerer Festung.

váratokbul, auß euerer Festung.

váratokért, für euere Festung.

váratokhoz, zu euerer Festung.

váratokig, bis zu euerer Festung.

váratokként, wie euere Festung.

váratoknál, bei euerer Festung.

váratokon, an euerer Festung.

váratokra, auß euere Festung.

váratokká, in euere Festung (verwandelt).

váratokkal, mit euerer Festung.

váratokrul, von euerer Festung (Her).

váratoktul, von euerer Festung.

váratokúl, auß euere Festung.

váraitok, euere Festungen (Nom.).

váraitokat, euere Festungen (Accus.).

váraitoknak, euerer ob. eueren F. (Gen. u. Dat.).

váraitokba, in euere Festungen.

váraitokban, in eueren Festungen.

váraitokrul, auß eueren Festungen.

váraitokért, für euere Festungen.

váraitokhoz, zu eueren Festungen.

váraitokig, bis zu eueren Festungen.

váraitokként, wie euere Festungen.

váraitoknál, bei eueren Festungen.

váraitokon, an eueren Festungen.

váraitokra, auß euere Festungen.

váraitokká, in euere Festungen (verwandelt).

váraitokkal, mit eueren Festungen.

váraitokrul, von eueren Festungen.

váraitoktul, von eueren Festungen.

váraitokúl, auß euere Festungen.

váratoké, (Nom.)

váratokét, (Accus.)
 váratokénak, (Gen. u. Dat.)
 váratokéba, in (mit Accus.)
 váratokéban, in (mit Dat.)
 váratokébul, aus
 váratokéért, für
 váratokéhoz, zu
 váratokéig, bis zu
 váratokéként, wie
 váratokénál, bei
 váratokén, an
 váratokéra, auf
 váratokévá, in
 váratokéval, mit
 váratokérul, von
 váratokétul, von
 váratokéül, als

eurer Fassung ihr (Einfache Zahl)

váratokéi, (Nom.)

váratokéit, (Accus.)
 váratokéinak, (Gen. u. Dat.)
 váratokéiba, in (mit Accus.)
 váratokéiban, in (mit Dat.)
 váratokéiból, aus
 váratokéiért, für
 váratokéihoz, zu
 váratokéiig, bis zu
 váratokéiként, wie
 váratokéinál, bei
 váratokéin, an
 váratokéira, auf
 váratokéivá, in
 váratokéival, mit
 váratokéiról, von
 váratokéitől, von
 váratokéiül, als

eurer Fassung ihre (Mehrzahl)

váraitoké, (Nom.)

váraitokét, (Accus.)

váraitokénak, (Gen. u. Dat.)

váraitokéba, in (mit Accus.)

váraitokében, in (mit Dat.)

váraitokébul, aus

váraitokéért, für

váraitokéhez, zu

váraitokéig, bis zu

váraitokéként, wie

váraitokénál, bei

váraitokén, an

váraitokéra, auf

váraitokévá, in

váraitokéval, mit

váraitokérul, von

váraitokétul, von

váraitokéül, als

eurer Festungen ihr (Einfache Zahl)

váraitokéi, (Nom.)

váraitokéit, (Accus.)

váraitokéinak, (Gen. u. Dat.)

váraitokéiba, in (mit Acc.)

váraitokéiban, in (mit Dat.)

váraitokéibul, aus

váraitokéiért, für

váraitokéihoz, zu

váraitokéiig, bis zu

váraitokéiként, wie

váraitokéinál, bei

váraitokéin, an

váraitokéira, auf

váraitokéivá, in

váraitokéival, mit

váraitokéiról, von

váraitokéitól, von

váraitokéiül, als

eurer Festungen ihre (Mehrzahl)

várok, ihre (von mehreren Personen) Festung (Nom.).
 várokat, ihre Festung (Accus.).
 vároknak, ihrer Festung (Gen. u. Dat.).
 várokba, in ihre Festung.
 várokbán, in ihrer Festung.
 várokból, aus ihrer Festung.
 várokért, für ihre Festung.
 várokhoz, zu ihrer Festung.
 várokig, bis zu ihrer Festung.
 várokként, wie ihre Festung.
 vároknál, bei ihrer Festung.
 várokon, an ihrer Festung.
 várokra, auf ihre Festung.
 várokká, in ihre Festung (verwandelt).
 várokkal, mit ihrer Festung
 várokról, von ihrer Festung (her).
 vároktól, von ihrer Festung.
 várokul, als ihre Festung.

váraik, ihre Festungen (Nom.).
 váraikat, ihre Festungen (Accus.).
 váraiknak, ihrer od. ihren F. (Gen. u. Dat.).
 váraikba, in ihre Festungen.
 váraikbán, in ihren Festungen.
 váraikból, aus ihren Festungen.
 váraikéért, für ihre Festungen.
 váraikhoz, zu ihren Festungen.
 váraikig, bis zu ihren Festungen.
 váraikként, wie ihre Festungen.
 váraiknál, bei ihren Festungen.
 váraikon, an ihren Festungen
 váraikra, auf ihre Festungen.
 váraikká, in ihre Festungen (verwandelt).
 váraikkal, mit ihren Festungen.
 váraikról, von ihren Festungen (her).
 váraiktól, von ihren Festungen.
 váraikül, als ihre Festungen.

vároké, (Nom.)

várokét, (Accus.)
 várokénak, (Gen. u. Dat.)
 várokéba, in (mit Accus.)
 várokéban, in (mit Dat.)
 várokébul, aus
 várokéért, für
 várokéhez, zu
 várokéig, bis zu
 várokéként, wie
 várokénál, bei
 várokén, an
 várokéra, auf
 várokévá, in
 várokéval, mit
 várokérul, von
 várokétul, von
 várokéül, als

ihrer Gestungen ihr (Einfache Zahl)

várokéi, (Nom.)

várokéit, (Accus.)
 várokéinak, (Gen. u. Dat.)
 várokéiba, in (mit Accus.)
 várokéiban, in (mit Dat.)
 várokéiból, aus
 várokéiért, für
 várokéihoz, zu
 várokéiig, bis zu
 várokéiként, wie
 várokéinál, bei
 várokéin, an
 várokéira, auf
 várokéivá, in
 várokéival, mit
 várokéiról, von
 várokéitól, von
 várokéiül, als

ihrer Gestungen ihre (Mehrzahl)

váraiké, (Nominat.)

váraikét, (Accusat.)

váraikénak, (Genit. u. Dativ)

váraikéba, in (mit Accusat.)

váraikéban, in (mit Dat.)

váraikébul, aus

váraikéért, für

váraikéhoz, zu

váraikéig, bis zu

váraikéként, wie

váraikénál, bei

váraikén, an

váraikéira, auf

váraikéivá, in

váraikéival, mit

váraikérul, von

váraikétul, von

váraikéül, als

ihrer Festungen ihr (Einfache Zahl)

váraikéi, (Nomin.)

váraikéit, (Accusat.)

váraikéinak, (Genit. u. Dativ)

váraikéiba, in (mit Accusat.)

váraikéiban, in (mit Dat.)

váraikéiból, aus

váraikéiért, für

váraikéihoz, zu

váraikéiig, bis zu

váraikéiként, wie

váraikéinál, bei

váraikéin, an

váraikéira, auf

váraikéivá, in

váraikéival, mit

váraikéiról, von

váraikéitól, von

váraikéiül, als

ihrer Festungen ihre (Mehrzahl)

Tehát egyetlen egy főnévből a legrendszeresb ragozás által (a származékokat, p. o. város és összetételeket, p. o. várfok, vármű, ide nem értvén, melyek eleitől fogva ismét ragozhatók) nyolczadfél száznál több grammatikai szó (ha tetszik ejtés) áll elő; s minthogy több ezer oly főneveink vannak, melyek ezen ragokat mind fölveszik: e szerint több millió szó alakul, melyeket a legutolsó, legműveletlenebb született magyar is nem csak ért, hanem használ is *).

Második alszakasz.

Külső hajlítás.

61. §.

Független utoljárók.

A) Ezen kérdésre: hová.

alá, unter $\left\{ \begin{array}{l} \text{a víz alá, unter das Wasser.} \\ \text{a föld alá, unter die Erde.} \\ \text{Pest alá, unter die Stadt Pesth.} \end{array} \right.$

Személy ragokkal: alám, alád, alá v. alája;
alánk, alátok, alájok.

---

*) Ha valaki azt mondaná: Mind ezen eszmék más nyelvekben is föltaláltnak, például a németben, csak hogy nem egygyé olvadt szóval, hanem (mint láttuk) kettővel, hárommal, sőt többel is fejeztetnek ki, — ezt felelem Le Mesl után: L'énergie du langage, qui constitue cette puissance de persuader, de convaincre, d'émouvoir, est relative à la brièveté des expressions, et à la consonnante de mots; lorsque la pensée est prolixement rendue, elle produit peu d'effet. Ce sont les accents énergiques et les expressions rapides, qui impressionnent, qui électrisent les auditeurs et les spectateurs. 121. lap.—Továbbá: Ce fut une heureuse idée que celle d'exprimer ainsi en un seul mot une plus ou moins longue périphrase. Rammstein metaphysicája 29. lap.

,alája' mellett mindig ,n a k, n e k' vagyis birtokos ejtés áll, így: ház n a k alája *); rőszul volna: ház alája; a mikor ,alája' a névnek elébe is jöhet, így: alája a háznak. Ez áll az ekkép.ragozott minden utoljárókrul, p. o. alatta a háznak v. a háznak alatta, úgy szinte az -n-nel öszvetettekről is, p. o. alúl a ház o n, v. a ház o n alúl st.

felé, gegen, =wärtſ } a ház felé, gegen das Haus.
 hazafelé, heimwärtſ.
 (Pest felé, gegen Peſth.

Személyragokkal: felém, feléd, feléje v. felé;
 felénk, felétek, feléjük;
 ,feléje', mint ,alája'.

mégé, mögé, hinter } a ház megé, hinter das Haus.
 az ajtó megé, hinter die Thür.
 (a kert mögé, hinter den Garten.

Személyraggal nincs szokásban; helyette:
 hátam mögé, hátad mögé, háta mögé;
 hátunk mögé, hátatok mögé, hátok mögé.

mellé, neben } a fal mellé, neben die Wand.
 a kalap mellé, neben den Hut.
 (az épület mellé, neben das Gebäude.

közé, v. közibe, } házak közé, zwischen die Häuser.
 a köfal közé, zwischen die Mauer.
 zwischen, unter } az emberek közé, zwischen die Menschen.

Személyragokkal egyes számban nem használtatik, töb-
 besben: közénk vagy közünkbe;
 közétek vagy közitekbe;
 közéjük vagy közikbe.

elébe **), elibe, } a ház elébe
 eleibe, elejbe, } az ellenség elébe v. elibe.
 elejébe

*) Tudóstársaság szabályai 2. §.

***) Összetétel ebből: elé vagy elő, és: be; kezdik egyszerűen is hasz-

Személyragokkal: élémbe v. elömbe (nem: elibem).
 elédbe v. elődbe.
 elébe, elibe (mint föntebb).
 élénkbe v. előnkbe.
 elétekbe v. előtökbe.
 eleikbe v. elejükbe.

fölébe *), fölibe, félibe, p. o. a ház fölibe, az ajtó felibe.

Személyragokkal volna: fölömbe, fölödbe st. de helyettök szokásban ezek vannak: fejem fölibe, fejed fölibe, fejünk fölibe st.

hegyé, hegyébe, úber, auf; ritkán használtatik.

62. §.

B) Ezen kérdésre: hol.

a víz alatt, unter dem Wasser.
 a latt, unter, während föld alatt, unter der Erde,
 a háború alatt, während des Krieges.

Személyragokkal: alattam, alattad, alatta;
 alattunk, alattatok, alattok.

„alatta“ birtokos ejtésnél, mint föntebb láttuk, p. o. a háznak alatta; úgy szinte az alább következők is, p. o. a háznak fölötte, a víznek közepette, vagy: közepette a víznek st. (61. §.)

e előtt, vor $\left\{ \begin{array}{l} \text{a ház előtt.} \\ \text{az ablak előtt.} \\ \text{az emberek előtt.} \end{array} \right.$

---

nálni, p. o. a ház elé, az ellenség elé. Néha birtokos ejtés is (nak, nek) jár együtt vele, de ekkor „elébe“ inkább az igehez tartozik, p. o. valakinek elébejöni (einem entgegen kommen) s mást jelent mint: valaki elébe jöni (vor einen gehen).

*) Összetétel ebből: föl vagy fel, és: be; próbálják egyszerűen is használni, így: a ház fölé.

Személyragokkal: előttem, előtted, előtte;
előttünk, előttetek, előttök.

fölött, fölétt, über } (az ablak félett.
fejem fölött.
{mindenek fölött.

Személyragokkal: fölöttem, fölötted, fölötte st.
hegyétt, über, ritkán használtatik.
körött, um, um-herum, ritkán használtatik.
körül (v. körül), um, um-herum.

Személyragokkal: körülem v. körültem st.

között, közt, zwischen, unter } (a házak között.
az ember és állat között.

Személyragokkal: közöttem (zwischen mir), közötted,
közötte st.

közepett, mitten in, p. o. a víz közepett.

Személyragokkal csak a harmadik személynél használtatik,
így: közepette, p. o. a víznek közepette.

mögött, mögött, hinter, p. o. az óra megett, a
szék mögött.

Személyragokkal: mögöttem, mögötted, mögötte st.
vagy: hátam mögött, hátad mögött, háta mögött st.

mellett, neben } (a ház mellett.
{a könyv mellett.

Személyragokkal: mellettem, melletted, mellette;
mellettünk, mellettetek, mellettök.

63. §.

C) Ezen kérdésre: honnan.

alól, von unten, unter-hervor } (az ágy alól.
{Pest alól.

Személyragokkal: alólam, alólad, alóla.
alólunk, alólatok, alóluk.

Ha ezen kívül még a név mellett *-n* (*on, én, ön*) utoljáró áll: akkor ezen kérdésre felel: „hol”, s jelenti: unterhalb, p. o. az ágyon alól (unterhalb des Bettes), a házon alól (unterhalb des Hauses); mik egészen mást jelentenek, mint: az ágy alatt; a ház alatt.

Ily értelemben a személyragokkal az *-n* képviselője azaz: rajta (59. §.) ragoztatik, így: aló rajtam, alól rajtad, alól rajtunk st.

Lehet írni minden esetben *u*-val is, (így: alúl *).

elöl vagy elül, vor-weg, aus-weg } a ház elől.
szemem elől.

Személyragokkal: előlem, előled, előle.

előlünk, előletek, előlük.

*) A Tudóstársaság szabályaiban különbség tételik e kettő közt: alól és: alúl; amarról az mondatik, hogy névhatározó ezen kérdésre: honnan? emez igehatározó ezen kérdésre: hol? mint?

A különböztetés, nekem legalább úgy látszik, nem áll. Mert:

1. Láttuk hogy „alól” ezen kérdésre is: hol? lehet név- s nem igehatározó; s ha netalán a Tudóstársaság szabálya ezen esetre is szólna, a különbség akkor nem az ól vagy úl-ban, hanem az *n* utoljáróban fekszik, akár mondjuk: házon alúl, akár: házon alól.

2. Nincsen is alapja, mert maga a kérdő szó „hol”, bár igehatározó, *o*-val van írva; sőt vannak több igehatározóink is, p. o. utól, melyet senki sem ír *u*-val, hacsak ez után nem kerekedik kedvünk: hul- s utúl-t írni.

3. Nincs reá semmi lehető szükség; mert nevek mellett, mikor „hol”-ra felel, mindenkor ott áll az *n* utoljáró; igék mellett pedig mindig „hol”-t jelent, p. o. alól- vagy alulirt, és ha az igéknél „honnan”-ra felel, akkor mindig ról, rul utoljárók ragadnak hozzá, p. o. alólrul, vagy alulról jövök, vagy pedig maga a „honnan”-nak megfelelő szók: onnan, innen, p. o. onnan alól vagy alul, innen alól vagy alulst. — Különböztetni, szabatosággal élni senki nálam nem később, de itt semmi lehető okát s alapját, sem szükségét nem látom, s a „ból, bul” hasonlóságánál fogva a vele élést szabad tetszésre bizhatónak vélem; azaz hogy a szerént éljünk vele, mint a változatosság és szebbhangzás kívánja.

Ez is, ha még a név mellett *-n* utoljáró áll, akkor ezen kérdésre felel: ,hol', p. o. a ház on elől, vorne auf dem Hause; elől a kocsin, vorne auf der Kutsche; s ez is egészen más mint: a ház előtt st.

Személyragokkal:
elől rajtam, elől rajtad st.

felől, von-her, von; von Sette.
az új épület felől; Pest felől.

Személyragokkal:
felőlem, felőled, felőle st.

,ról, ről' helyett is használtatik; *ü*-vel nem írathatik, mert ,felül' más származatú *) s egészen mást is jelent, mint alább fogjuk látni.

közül, zwischen-heraus, von-heraus, von.
a gyermekek közül, a házak közül.

Személyragokkal csak többeshen használtatik, így:
közülünk, közületek, közülök **).

Sem mint igehatározó, sem *-n* utoljáróval soha elő nem jö ezen szó.

megől, megül, von hinten her ob. hervor.
a ház megől, a tükör megől, a hegyek megől.

Személyragokkal nem használtatik, hanem helyette:
hátam megől, hátad megől st.

---

*) ,Felől' ettől származik: fél, Hälfte, Sette; ,felül' vagy ,felül'
vagy ,fölül' pedig ettől; ,fö' vagy ,fel' auf. ,Felül' névhatározó-
ként magában nem is használtatik ezen kérdésre: honnan, hanem csak
mint igehatározó s ekkor is így: felülről, vagy onnan felül.
A népnyelv e kettőt mindig megkülönbözteti s teljességgel nem láthatni
okát, mi írók miért akarjuk összekeverni.

**) *ö*-vel a népnyelvben nem használtatik; a miből megtetszik, hogy
már a nép füle is érzi a változatosság kellemét s mi trók erővel kö-
zölt akarunk írni, minden alap és szükség nélkül.

mellől, mellül, neben-her, von-her.
a ház mellől, a kert mellől.

Személyragokkal:
mellölem, mellöled, mellöle st.

64. §.

D) Különböző kérdésekre.

által, átal, durc, mittelft.
könyvek által, mások által.

Személyragokkal:
általam, általad, általa st.

-n utoljáróval együtt azt teszi: keresztül, p. o. a folyón által, vagy által a folyón, durc den Fluss.

Összetételben meg is rövidülhet, p. o. ált- vagy átáztam; a folyó-n ált.

ellen, gegen (im ungünstigen Sinne), wieder, zuwider.
haza ellen, a magyarok ellen, parancsolat ellen (dem Befehl zuwider).

Személyragokkal:
ellenem, ellened, ellene st.

gyanánt; gleich, fiatt, anstatt, als, wie.
az ólmot nem lehet ezüst gyanánt venni.

Személyragokkal nem használtatik.

helyett, fiatt, anstatt.
ezüst helyett, Péter helyett.

Személyragokkal:
helyettem, helyetted, helyette st.

iránt, aránt*), gegen, gegen-zu (im günstigen Sinne); hinsichtlich.

---

*) 'eránt' nem helyesen mondatik. Továbbá valamint arány (arányos) és irány (célirányos) st. különböznek: úgy aránt és iránt is;

az emberek iránt, isten iránt; ezen dolog aránt (hinſichtlich dieſer Sache); egyaránt, gleichmäßig.

Személyragokkal:

irántam, irántad, iránta st.

,arántam' nincs szokásban.

miatt, wegen (im ungünstigen Sinne).

roszaság miatt(nem: végett), betegség miatt, ellenség miatt.

Személyragokkal:

miattam, miattad, miatta st.

mulva, nach Verlauf von, in, nach.

nélkül, ohne.

pénz nélkül, barát nélkül, minden nélkül.

Személyragokkal:

nélkülem *), nélküled, nélküle st.

óta **), fejt.

gyermekségem óta, tíz év óta.

Személyragoknak, mint időt jelentőben, nincs helye.

szerint, szerént, gemäß, nach.

hír szerént, Ciceró szerént.

Személyragokkal:

szerintem, szerinted, szerinte st.

után, nach, nachher, hinter her.

tíz óra után, éjfél után, az árvíz után.

Személyragokkal:

utánam, utánad, utána st.

végett, wegen (im günstigen Sinne).

barátság végett (nem: miatt).

amaz helyesebben annyi volna mint: -ra -re nézve (hinſichtlich); emez pedig valamely érzelem célját, irányát jelentené (gegen). A közönséges szokás szerént mindenik értelemben csak 'iránt' használtatik.

*) ,nálam nélkül' nem helyeselhető.

**) ,olta' nem helyes, mert a származás ,ó'-ta.

Személyragokkal:
végettem, végetted, végette, nem igen van-
nak szokásban, hanem helyettök: értem, érted st.

65. §.

E) Kettős utoljárók.

A kettős utoljáróknak már több példáját láttuk, u. m.:
-n alól, -n elől, -n által; de vannak, melyek csupán
ily kettős állapotban használatnak a nevek mellett; ú. m.
e következők:

I. -n (on, ön, en) utoljáróval, melyek társaiknak
elébe is, utána is tétethetnek, mint föntebb is érintettük,
e következők:

-n belől vagy belül, innerhalb.
a házon belől, vagy belől a házon st.

Személyragokkal: belől rajtam, belől rajtad st.

-n felül vagy fölül, oberhalb.
a Dunán felül, vagy felül a Dunán; a városon felül st.

Személyragokkal: felül rajtam, felül rajtad st.

-n innen vagy innét, dteffent.
Dunán innen, innen a hegyen, Pesten innen.

Személyragokkal: innét rajtam, innét rajtad st.

-n keresztül, durch, mitten durch, über-hin.
a Dunán keresztül, Pesten keresztül.

Személyragokkal: rajtam keresztül, rajtad keresztül.

-n kívül, außerhalb, außer.
a házon kívül, a kapun kívül, a városon kívül.
csupán „kül“-nek is írják, így: a házon kül st.

Személyragokkal: kívülem, vagy: rajtam kívül, kívü-
led, vagy: rajtad kívül.

-n túl, jenseit.
Dunán túl, túl a hegyen, az erdön túl.

Személyragokkal: túl rajtam, túl rajtad st.

II. Különböző más utoljárókkal, melyek társaiknak itt már elébe jönnek.

-hoz, -höz, -höz képest, *hinsichtlich*, *in Beziehung* mit; je nach a dologhoz képest (itt már nem jó volna: képest a dologhoz); a körülményekhez képest; a Dunához képest.

Személyragokkal: hozzám képest, hozzád képest st.

-nál, -nél fogva, vagy: fogvást; mittelt, *in Folge*, *laut*, *bei*. az írásnál fogva, (*laut der Schrift*); annál fogva (*in Folge dessen*); kéznél fogva, (*bei der Hand*, z. B. *nehmen*).

Személyragokkal (nálam fogvást st.) nem használtatik.

-ra, -re nézve, *rücksichtlich*, *hinsichtlich*, *was anbelangt*. a dologra nézve, *rücksichtlich der Sache*.

Személyragokkal: rám v. reám nézve, rád nézve st.

-tól, től fogva v. fogvást, *seit*, *von an*. tegnaptól fogva, a várostul fogva, *seit* fogva.

-val, -vel együtt, *sammt*, *mit*. atyámmal együtt; a házzal együtt. Helyek föl is cserélhető: együtt az atyámmal, együtt a házzal.

Személyragokkal: velem együtt, vagy: együtt velem; veled együtt, vagy: együtt veled st.

Hetedik fejezet.

A többi körülményszók, t. i. határozók, köt- és indulatszók.

66. §.

Határozók.

A körülmény- v. állapotszók között előfordulnak a határozók is, melyek t. i. mind a nevek mind az igék jelenségeit korlátozzák, határozzák.

Némely nyelvtanítók már az utoljérokat is határozóknak, névhatározóknak nevezik, de nem egészen helyesen. Mert az utoljérok között is fordulnak ugyan elő, melyek egyszersmind határozók; de ezeket helyesebben viszonyzóknak mondhatjuk.

A határozók ugyan nevekre is vitetnek, p. o. igen vagy nagyon szép; csak tüneményeit ösmérjük a dolgoknak; főképen az erkölcsiségben mutatja ki magát a vallás ereje st.: de leginkább az igék azok, melyek a határozóktul korlátoltatnak, azért főlegesen igéhatározóknak nevezzük azokat.

A határozóknak három fő osztályuk van. Ugyan is azon környület vagyis állapot, melyet jelentenek, vagy helyet, vagy időt, vagy valamely módot fejez ki.

Helyet fejeznek ki: itt, ide, innen; ott, oda, onnan; távol; közel; fönn, fönt; benn, bent st.

Időt fejeznek ki: ma, tegnap, holnap, délben, estve, legott st.

Mind helyet, mind időt: addig, eddig, aztán st.

Módot jelentők leggyakoriabbak, p. o. szépen kérni, híven szolgálni st., ide tartozik:

1. a fok különbsége, p. o. szebbecsken, szebben, legszebben, igen szépen; kevésbé híven;

2. az igenlés, tagadás, kétlés, p. o. igen, úgy, nem, soha, talán, hihetőleg st.

Mind ezeknek pedig kérdő határozók is felelnek meg, p. o. a helyre nézve: hol, hová, honnan; az időre nézve: mikor, meddig; a módra nézve: mimódon, hogyan st. Ide számlálható a kérdő -é vagy -é is, mely egész mondatokban mindig az igéhez köttetik, p. o. voltál-e a színházban? de ha egyes szóval kérünk: csak ezen szó után, p. o. a színházban-e? én-e? (németül nincs).

Ezeknek előszámlálása nem ide, hanem a szótárakba tartozik, a származottakról a szóképzésnél is leendő szó.

Előleg tartasuk meg, miszerént a magyarban a melléknevekhez még bizonyos ragok járúlnak hogy határozók gyanánt szolgáljanak, nem úgy mint többnyire a németben, p. o. főön, melléknév is (szép), határozó is (szépen).

Határozóknak nevezik némelyek mind a neveknél, mind főkép igéknél előforduló előragokat, előszókat is, p. o. el, be, meg st. Ezekről is másutt fogunk szólni.

Itt még jegyezzük meg, hogy a határozók között igen sok, a hasonlítás fokai szerént hajlítatik is, mint imént láttuk.

A melléknevektől származottakról jobbára azt kell megtartanunk, hogy csak magok a másod és legfőbb fokú melléknevek után jönnek a határozói ragok, p. o. szebb-en ir, jobb-an ért, legszorgalmasabb-an tanul.

De vannak másféle határozók, melyek valósággal fokoztatnak, u. m. e következők:

alá (unter), alább (weiter unter), legalább (am untersten; mindestens *).

alant, alantabb, legalantabb.

arra, arrább.

amarra, amarrább.

be, bejebb, legbejebb.

elé (vor; hervor; vorwärts), elébb, legelébb.

elő (vor; hervor; vorwärts; vorher), előbb, legelőbb.

erre, errébb.

emerre, emerrébb.

---

*) Jóllehet 'alá' csak ezen kérdésre felel: hová: mindazáltal 'alább'-s 'legalább'-ot ezen kérdésre is használjuk: hol. Ez áll 'fel'-ről is; noha már itt szabatosabban 'főnebb' vagy 'fűntebb' használtatható.

föl v. fél (auf; hinauf), följobb v. féljobb v. fölebb, legföljobb v. legfölebb.

fén v. fön, fönt v. fënt (aufrecht; oben), senebb v. sönebb, föntebb v. sentebb; legfönebb, legföntebb, legfentebb.

hamar, hamarabb, leghamarabb.

ide, idébb (népnyelvben: ,idább' is).

ki, kijebb v. kiebb, legkijebb.

közel, közelebb, legközelebb.

le, lejebb v. leebb, leglejebb.

lent, lentebb, leglentebb.

messze, messzebb, legmesszebb (ez melléknév is).

oda, odább (népnyelvben: ,odébb' is).

össze v. özsze, összébb.

rég v. régen, régebben, legrégebben.

távol, távolabb, legtávolabb (melléknév is).

tova, tovább, legtovább.

Némelyek csak a ,le g' szót veszik fel minden másod fokú rag nélkül. Ilyenek:

legalól, ganz unten.

legelöl, ganz vorne.

legfelül, ganz oben.

leg hátúl, ganz hinten.

legottan v. legott, auf der Stelle.

legszéltül, an der äußersten Stelle.

legutól, zuletzt.

legvégül, ganz am Ende.

Ezen szó pedig: i n k á b b (lieber, vielmehr) csak második és harmadik (leginkább, am meisten) fokban használtatik.

Ámbár szorosán véve a szókötésbe tartozik, mindazáltal a tagadó határozók szórendi helyzetéről némely jegyzetek nem fognak ártani:

Nem, nicht, a tagadott szónak mindig elébe jön, p. o. nem megyek, ich gehe nicht; nem jó, (es ist) nicht gut.

Ha a németben valamely főnév, vagy egyszersmind melléknév előtt is *kein* szó áll, magyarul ezt is *nem*-mel mondjuk, *die Donau ist kein Meer*, a Duna nem tenger; *die Donau ist kein unbegrenzbarer Strom*, a Duna nem zabolázhatlan folyam.

Parancsoló mód előtt *nem* helyett *ne* áll, p. o. *ne menj*, *geh nicht*.

Az összetett tagadók, p. o. *soha*, *sehol*, *sehova*, *sehonnan*, az igék előtt felveszik a tagadó *nem* (vagy *sem*) szót, valamint maga *sem* is a *nem*-et, p. o. *soha sem láttam*, *ich habe niemals gesehen*; *sehol sem tudják*, *nirgends weiß man (es) **. A szerfelett bölcselkedőknek így ajánlanám: ha sem láttam, hol sem tudják(?)

67. §.

Az elő- vagy igerészecskék is határozók.

Az előrészecskéket, igerészecskéket is igehatározóknak nevezik némelyek **) s méltán. Mindazáltal abban különböznek a tulajdonképeni határozóktól, hogy néha az igékkel egészen összetételnek vagy íratnak s egy szóvá lesznek, bár mindnyájan elválhatók. Ezeket tehát névszerént kell ösmerni:

alá, p. o. aláírni, alámenni.

alább, — alábbhagyni, alábbszállni.

által, ált, át, — általmenni, általrepülni, általvinni.

alól, alúl, — alólirt.

---

*) Némelyek kárhoztatják nyelvünkben ezen kettős tagadást, de nem gondolják meg, vagy nem tudják, hogy a világszerte híres és művelt francia nyelvben is csaknem így van, p. o. *il ne vous dira jamais son secret*, *soha titkát nem mondandja neked*; — *ni l'or, ni la grandeur ne nous rendent heureux*, *sem arany, sem nagyság nem tesznek boldogokká*. — Az összetett szóból a tagadás kihagyható-e, vagy sem, föntebb láttuk.

**) A Tudóstársaság szabályaiban.

be, bé *) p. o. beirni, bévezetni.
 bele, belé, — beleokni.
 egybe, együvé, — egybehívni.
 együtt, — együttlenni.
 el, — elvinni.
 elé, elő, — előadni.
 elébb, — elébbállani.
 ellen, ellent, — ellenmondani, ellentállani.
 elől, elül, — előlmenni.
 fel, föl, — fölvenni, felszámolni.
 felebb, fölebb, följobb, — fölebbvinni.
 felül, felül, — felülmulni.
 félre, — félrevezetni, félreösmerni
 fenn v. fönn, fent, — fenn-állani, fentírt, fentartani
 (mássalhangzó előtt egy *n*).
 hozzá, — hozzáérni, hozzáilleszteni.
 ide, — ide-adni.
 ki, — kimenni.
 körül, környül, — körülvenni, körültekinteni.
 közé, — közéállani.
 külön, — különszakadni.
 le, — levenni, letenni.

---

*) Szász Károly azt mondja: „Nekünk erdélyieknek van igazunk, midőn így beszélünk s frunk: néhány, réám, befutott, láttad-é; nem pedig magyarországi testvéreinknek, kik ezeket így ejtik: néhány, réám st.

Véleménnyel nincs igaza Szász Károlynak:

1. mert ezeket: „néhány, befutott, láttad-é” a magyarországiak is mondják néha; ezen egyet: „réám” soha sem hallottam.

2. Az általa előadott alapnál fogva az erdélyieknek a következőket is: leadni, felállítani, elhordani, tehát, derekak st. így kellene mondanok: léadni, félállítani, elhordani, tehát, dérékak; de ezeket nem mondják.

Minden látszó szabálytalanságot egytől egyig nem lehet s nincs is miért a nyelvszókásbul kiküszöbölni; azonban be -e, el, le st. nem is szabálytalanságok, mert azok önálló szók s itt csak összetételeknek tekinthetők, a mikor fenhangú szó is öszvetétehetik alhangúval s viszont.

meg, — megfogni.
 megé, mögé, — megébüni.
 mellé, — mellévonulni.
 neki, — nekimenni.
 oda, — odaadni.
 odább — odábbállani.
 öszve, össze, — összerakni.
 rá, reá, — reáállani.
 széljel, szét, — szétosztatni.
 vissza, — visszaadni.

Jegyzetek. 1. Ezek a magyarban sokkal gyakrabban használatnak szabatosság végett, mint a németben, és igen sok sajtáságot kölcsönöznek a magyar igéknek, p. o. odább-, elő-, reáállani st.; melyek szókönyveinkben feltehetőek.

Legnehezebb idegenekre nézve a ,meg.' Ez a magyarban ha általános jelentését vizsgáljuk, határozott, teljes állapotot jelent, p. o. érteni (verstehen), megérteni (ganz verstehen); állani (stehen), megállani (feststehen, stehen bleiben); fogni (greifen, halten), megfogni (festhalten, ergreifen, begreifen); tanulni (lernen), megtanulni (erlernen, wissen); mondani (sagen), megmondani (bestimmen, ausdrücken sagen); írni (schreiben), megírni (ausdrücken schreiben) st.

2. Néha megkettőztetnek s az által ismétlést jelentenek, p. o. meg-megáll, vissza-visszatekint, elébb-elébbhalad st.

3. Mind ezen részecskék elválhatók, de nem szabad tetszés szerént. Erről a szóhelyezés tanít, hanem röviden itt is megérintjük.

Elválhatlanok, midőn a hangsúly vagy nyomosság az igén, vagyis az egész összetételen t. i. határozóval összetett igén fekszik, p. o. tegnap megfürödtém a Dunában. A hangsúlyt pedig kérdés átlal tudhatni meg, a mikor a hangsúly a felelt szón fekszik, így: mit csi-

náltál tegnap a Dunában? Felelet: megfürödtem. — Nevezetes a magyar nyelvben, hogy ha magával a hangsúlyos igével kérdezzünk s ezen igének előrészcskéje is van: a felelet csupán magával a részcskével is történhetik, p. o. megfürödtem tegnap a Dunában? Felelet: Meg (vagy: Igen is, meg).

Elválók ellenkező esetben. Mivel t. i. a magyar szóhelyezésben fő szabály az, hogy az ige közvetlenül a hangsúlyos vagy nyomosított szót kövesse: ha az igének előrészcskéje van, ez tőle el- s utána esik, p. o. a Dunában fürödtem meg tegnap, vagy: tegnap fürödtem meg a Dunában st. Ezen észrevételekkel:

a) Vannak néhány szók, melyeken már jelentéseiknél fogva természet szerint mindig nyomosság fekszik; ilyenek azok, melyek magokban a ‚minden‘ eszméjét foglalják, p. o. mind, mindig, mindenkor, örökké st.; ezeknél, ha t. i. még más szónak nincsen a mondatban nyomossága, nincs szükség a nyomosság további kijelentésére s tőlük az előrészcské nem válik el, p. o. nyáron mindig megfürdöm, vagy minden nyáron megfürdöm a Dunában; (de ha a ‚Dunában‘ vagy ‚nyáron‘ szókon is nyomosság fekszik, akkor elválik, így: csak nyáron fürdöm meg mindig a Dunában, vagy nyáron mindig a Dunában fürdöm meg).

b) A mely szók pedig magokban csak ‚sokaság‘ eszméjét foglalják, azok tetszés szerint meghagyják, vagy elválasztják az előrészcskéket, így: sokszor megfürödtem már a Dunában, vagy: sokszor fürödtem már meg a Dunában.

c) Ha ‚is‘ kötszó ilyen öszvetett igére vitetik, akkor az ‚is‘ a részcské és ige közé jön, p. o. tegnap meg is fürödtem a Dunában.

d) Vannak némely igék, a német nyelvbeliekhöz egészen hasonló, melyek mellé határozatlan mód járul, p. o. írni ‚akarok‘, tanulni ‚kezdek‘, gondolkozni ‚kell‘ st.; ha a

nyomosság ezeken fekszik: a határozatlan móduigéhez tartozó részecske azon igék elébe megy; p. o. meg akarom mondani, e helyett: akarom megmondani *).

68. §.

K ö t s z ó k.

Midőn nem csak egyes szók, hanem egész mondatok viszonyzódnak egymásra, az ezen viszonyt kifejező szókat kötszóknak hívjuk, p. o. mivel egészségesek és erősek vagyunk, tehát dolgozhatunk.

Fő felosztás szerént a kötszók egymáshoz — és egymás alá sorozók. Az egymáshoz sorozók valamely nemből egyes fajoknak egész, vagy részbeli összefüggését (p. o. és, is, mind — mind, nem csak — hanem, vagy — vagy, részint st.), avagy öszve nem függését (u. m. sem — sem jelölik).

Az egymás alá sorozók pedig a hasonlóknak s különbözőnek (p. o. valamint — úgy), az oknak és okozatnak (p. o. minthogy — tehát), végre az időnek (p. o. mig, azonban) egybefüggését mutatják.

Mind ezek a magyarban is, mikép más nyelvekben, változhatlanok; s további magyarázatuk a szókötésbe tartozik. Addig is megjegyezhetjük, hogy használatuk a német nyelvből csak némi csekély kivételekben tér el, p. o.

,is' mindig utána áll azon szónak, melyre viszonyzódik, p. o. én is ott valék, auch ich war dort; úgy hogy összetett kötszóknál p. o. ,ha — is, bár — is, hanem — is', társátul mindig elválasztatik, p. o. ha tudnám is st.

Ugyan ezt kell megtartani a ,sem'—ről, mely ,is nem'— vagy ,nem— is' ből húzatott össze, p. o. én sem

---

*) E szabályok is azon számos szabályok sorába tartoznak jelen nyelvtauban, melyeket nyelvtanítóink én előttem vagy egészen elmellőztek, vagy azt vallák azokrúl, hogy kimerítőleg fel nem találhatók; s imé látjuk, mily egyszerűek.

láttam, a u ű i ű f a h n i ű t; de ha igére viszonyzódik, a ,nem-is‘ újra kifejlik belőle, így: n e m i s láttam, a u ű f a h i ű n i ű t; ketté osztó mondatokban pedig még ,n e m‘-et veszen maga mellé az ige elébe, így: s e m n e m lát-tam, s e m n e m hallottam, vagy: s e m é n n e m láttam, s e m ő.

A parancsoló mód előtt csak ,se‘ áll, de az igének elébe jöhet még a ,n e‘ is, p. o. s e (n e) láss, s e (n e) hallj; sőt ha más szók jönnek közbe, e l s e m maradhat, p. o. s e személyét n e lásd, s e beszédét n e halld.

69. §.

Indulatszók.

Nevezetesb indulatszók:

ah, a ű.
 bár, bárcsak, a ű w e m m n u r.
 beh v. be, a ű w i e; p. o. b e h s z é p! a ű w i e ű ű ű n.
 bezzeg, a ű a, f i ű r w a ű r!
 csitt, ű i ű l!
 ej, e i.
 ej-ej, e i=e i.
 ejnye v. ennye, e i= e i, w i e.
 fáj, e ű ű h u t w e ű.
 fájdalom! l e i d e r!
 hagyján! e i n u r, e ű m a g ű e i n, e ű ű e i.
 hé, hej! h ű r ű t!
 jaj, a ű, w e ű.
 ne v. nesze, d a h a ű t.
 netek v. nesztek, d a h a ű t.
 ni, ni-ni, ű ű a u!
 no, nos, n u n.
 nosza, w o ű l a n.
 ó, óh, a ű.
 piha, p ű u i.
 rajta, l o ű b a r a u f.

vajha, ach wenn.
 vajmi, ach was für ein.
 valljon v. vajjon(e), ob?

Jegyezzük meg, a mit máskor is érinték, hogy ha ezek közvetlenül névre viszonyzódnak, akkor a név soha sem veszen föl névmutatót, p. o. óh szégyen! o Schande (v. o der Schande)!

Nyolczadik fejezet.

Az igékrül.

70. §.

Hányfélék az igék és hajlításaik?

Az igék, igeszók 1. lételt, 2. munkásságot jelentenek.

A lételt jelentő igék valamely alanynak (önnönnek — subjectumnak —) lételét, vagy léte változását jelentik, a nélkül, hogy ezen változás mással, azaz valamely tárggyal közöltetnék; innét ezeket alanyi vagy ki nem ható igéknek mondjuk *), p. o. (én) megyek, állók, a madár repül st. Legnevezetesebb ezek közül, mely magát a tiszta lételt jelenti, és főlegesen lét-igének hívattik, t. i. van (lenni).

A munkásságot jelentő igék pedig oly változást jelentenek, mely az alanyon (mint okon) kívül még másan, valamely tárggyon is véghez megyen; s ezért azon igéket tárgyi, ki- vagy átható igéknek nevezzük, p. o. én könyvet olvasok, a kertész fát ültet.

De vannak oly esetek, melyekben a létel és mun-

---

*) Nyelvtanítóink ezeket még mind eddig közép igéknek nevezik; pedig még a szűkebb német s francia nyelvekben is st. elhagyák már a nyelv-philosophok ezen nevezetet. A mi nyelvünkben, igen is, van közép ige de ez egészen más. Miről alább.

kásság (alanyiság és tárgyiság) együtt, összevegyülten mutatkozik, a midőn az alany bizonyos létele szükségbül vagyis idegen munkásságbul eredettnek látszik, az alany tehát maga tárgy is egyszersmind, p. o. ha csak ezen lételei képleteket mondom is: alszom, álmodom, már ezekben is van valami szükségbeliség, mert nem szabad akaratomtul függ „aludni, s álmodni”; de ezen szükségbeliséget még világosabban érezzük ezekben: melegszen (p. o. tüznél), összerogyom (p. o. testi gyengeség miatt), a ház leomlik (valamely munkáló ok által); tehát mind ezen esetekben, bár nem világosan, az alany mondott lételei s változásai idegen munkásság és szükség által föltételezvék, tehát nem tiszta az ily léte, nem az alanytól ered, hanem szükségbeli, kénytelen, szenvedő.

Ezért van a magyarban még magok az át nem ható ugyanazon igék között is lényeges különbség, ha „ik” (szükségbeliséget vagy szenvedést mutató rag) járul hozzá, p. o. omol és omlik; (magában) fölmelegül, és (a tüznél) fölmelegszik; az ember hajol és az ág hajlik, barátunk elvál és a fa héja elválik*) st.; ámbár más nyelvekben a mondottakat többnyire azonegy szó fejezi ki.

Sokszor pedig az alany bizonyos létele, s változása világosan idegen munkásság-, tehát szükségesség- és

---

*) Hogy „ik” világosan és természetesen annyi mint: „ke-ll”, és így szükségbeliséget jelent, p. o. hajlik = hajol k(ell), alig volna szükség érintenem, ha nem tudnám hogy eddigi nyelvezeink — isten tudja mily — mesterségesen ügyekezének mutogatni, hogy az „ik” csak annyit jelent: „ő” (Révai. *Elaboratio Grammatica*. Volumen primum. 337 — 340. lapokon); és mit sütöttek ki cifra véleményeikkel? Azt hogy „ik, ja, je” st. mind annyi mint: ő, valamint az első személyek ragai -m, -k, mindenik hajtogatásban annyi mint: én. És mégis minden következetesség nélkül három hajtogatásról — vagy szerintök formáról — beszélnek.

szenvedésből ered, p. o. én (másoktól) gyaláztatom, a csalárdság (a törvény által) tilalmaztatik.

Mind ezek után az igeszóknál három fő osztályt különböztethetünk meg:

1. **Tiszta állapotú** (vagy tiszta alanyi vagy ki nem ható) igék, midőn az alany létele s változása belső szabadsággal látszik egybeköttetve lenni, p. o. az ember örül, kél, megyen.

2. **Tárgyra ható** (tárgyilagos) igék, midőn valamely alany munkássága tárgyra terjed ki, p. o. az ember megszeliíti az állatokat, a természeti erőket hasznára fordítja.

Még pedig a tárgy vagy világosan ki van mutatva, meghatározva, p. o. ezt a könyvet olvasom, Budát láttam, őt várom; vagy pedig csak általában mondatik, avagy értetik valamely tárgy, p. o. könyvet olvasok, vagy csak: olvasok; látok, várok st.

Amazok határozott tárgyra ható igéknek, emezek határozatlan tárgyúaknak nevezhetők. Minthogy azonban legtöbb esetben ugyanazon igék (t. i. a tárgyra ható igék) használtnak határozottan avagy nem határozottan: tehát ezen állapotok azon egy igének csak különböző formáit teszi s az igék határozott vagy határozatlan állapotban, avagy formában lenni mondatnak.

3. **Szükségjelző** (alany-tárgyilagos vagyis szenvedő) igék, midőn az alany létele s változása idegen munkássággal, szükségességgel, szenvedéssel jár együtt. Még pedig vagy csak homályos az idegen munkásság s a létel fogalma erősebbnek látszik, és az ilyen igék szenvedő létel-igéknek, szenvedő át nem hatóknak nevezhetők, p. o. alszik, álmodik; vagy az idegen munkásság egészen szembetűnő, világos és a lételt túlnyomó, ezeket szenvedő áthatóknak mondhatjuk, p. o. veretik, olvastatik.

A határozott tárgyra ható, és szenvedő átható állapotja az igéknek a magyarban csak nyelvtani ragozás által származik, tehát ezek nem törzsformák. Törzsformák, melyeket a szótárakban is feltalálunk: 1. a tiszta lételiek, 2. szenvedő lételiek és 3. határozatlan-áthatók.

Ezen szorosan philosophiai elmélkedés szerint a magyarban egészen és csupán jelentéseiknél fogva háromféle igehajlítás vagy úgy nevezett hajtogatás van, u. m. első: a tisztán lételi igéké kivétel nélkül; a második: minden határozott tárgyra hatóké kivétel nélkül; harmadik: a mindenféle szenvedőké kivétel nélkül.

Mint hogy pedig a határozatlan tárgyú igék, sokszor alig különböznek az át nem ható igéktől, p. o. látok, magában annyit jelent mint látó vagyok, tehát ezek ily állapotban valóban lételi-igék sőt más nyelvekben sok ily ige (p. o. a németben: warten) soha nem is használtatik áthatólag: tehát ezek is ily állapotban az első szerént hajtogattnak; nem is tudok a magyarban csupán egyetlen egy átható igét, a mely egyedül csak a második hajtogatásra tartozik u. m. „kétli.” — Valamint továbbá az is megtörténhetik, hogy némely át nem ható igék, akár tiszta, akár szenvedő lételi igék legyenek, kihatóvá, még pedig határozott tárgyra kihatóvá változnak, p. o. a lovat megülni, idejét elaludni; s ekkor ezek is egészen a második hajtogatás szerént hajlítatnak; avagy, mint imént láttuk, a tiszta lételiek szenvedőkke is válnak s ekkor a harmadik osztályba tartoznak.

Ezen magyarázatokból látható, hogy az átható igék mind a három hajtogatásban előfordulhatnak, u. m. az elsőben mint határozatlan tárgyú, a másodikban mint határozott tárgyú, a harmadikban mint szenvedő áthatók. Innen eddigi nyelvtanítóink ezen három különböző hajtogatást csak formáknak (határozatlan, határozott és szenvedő formáknak) nevezték; de láttuk hogy a nyelv szellemével s philosophiájával sokkal egyezőbb és

minden kivétel nélkül állandó *) a mi elosztásunk három különböző hajtogatásra, u. m. alanyi-, tárgyi- és alanytárgyira; úgy hogy az elsőre minden tiszta alanyi szók tartoznak kivétel nélkül s a tárgyiak közül csupán akkor ha határozatlan formában vannak, a másodikra minden határozott tárgyú szók, a harmadikra minden tárgyilag-alanyiak, vagyis akárminő szenvedők. Annyival inkább áll pedig ez, mert formák azaz ugyanazon igének különböző formái is léteznek; miről alább leszen szó.

71. §.

Határozott és határozatlan forma.

Az igeformák közt nemcsak legnevezetesebb e két forma, hanem idegenekre nézve, minthogy többnyire ugyanazon (tárgyra ható) ige jön elő mindkét formában, leg is nehezebb. Tehát ezen két formát a többiek közül még a hajtogatás előtt kiemelni, és részletesen előadni szükségesnek gondoltam.

Határozott formában vannak a tárgyra ható igék:

1. Midőn azok mellett a szenvedő ejtés (tárgy-ejtés) határozott névmutatóval áll, p. o. a házat megtartom, a szőlőt pedig eladom.

Jegyzetek. a) Ide tartozik, ha azon tárgy-ejtés határozott névmutató nélkül van ugyan, de oly tulajdonnév az, melyek nem használják a határozott névmutatót,

---

*) Les verbes qui expriment des actions transitives et intransitives seront passibles des deux conjugaisons. Le Mesl. Esquisse d'un langue bien, faite. — S főleg az így fejtegetett magyar nyelvből lehet bebizonyítani hogy Rammstein azon észrcvétele: „Il n'y a point de verbes actifs ni de verbes passifs“ teljességgel nem áll. Mert a magyarban egészen más hajtogatása van az át nem ható, más az igazi átható igéknek.

p. o. Budát látom, Hunyadyt tisztelem, Húsvétet megüllöm.
Vagy

b) azon tárgy-éjtés birtokot jelentő szóké avagy ragoké, melyek t. i. tetszés szerént fölvehetik vagy elhagyhatják a határozott névmutatót, u. m. a birtokos névmásoké, birtokhelyetteseké s a birtokragokkal összekötött szóké, p. o. (a) könyvemet elvitték, (az) írásimat szétszilálták, (a) tiédet s Pálét, semmitekét sem bántották.

2. A harmadik személy szenvedői (öt, öket) és a megszólításokéi (Önt, Kegyedet, Nagyságodat st.) is mind határozott formában kívánják az igét magok mellé. — Úgy szinte

3. A névmások közül a főnévi mutatóknak, és melléknévi azonságot mutatóknak tárgyejtései, p. o. ezt a házat nem amazt értem st.

Jegyzetek. a) Sokszor a magyarban kihagyatnak ezen tárgy-éjtések: azt, azokat, ha t. i. főnév nélkül állanak s hangsúly sem nyugszik rajtuk, de azért az ige határozott formában marad, p. o. tudom (azt), hallok (azt) hogy; mind láttam (azt, vagy azokat) st.

Néha pedig a mondott szók nem azonságot, hanem csak hasonlóságot jelentenek, ekkor soha sem kívánnak határozott formát, p. o. ha te kalapot veszesz, én is azt veszek (azaz hasonló dolgot veszek) egészen mást jelentene: én is azt veszem (azaz: ugyanazt).

b) A milységet mutató névmásoknál arra kell tekinteni, ha van-e határozott névmutatójok vagy sem, p. o. ilyen embert szeretek, vagy: az ilyen embert szeretem.

c) Határozott formában kívánják még az igét az ,ik'-ben végződő minden határozatlan névmásoknak (p. o. egyik, valamelyik, mindenik) szenvedői és ezen összetett szóé: egymás, p. o. egyiket látom, mindenik embert nem ösmerhetem, egymást ne bántások st.

Ezekből kiki maga összerakhatná ugyan magának azon eseteket, melyekben nem határozatnak meg a tárgyra ható igék: mindazáltal fontossága miatt mi is előadjuk.

Tehát

Határozatlan formában vannak a tárgyra ható igék:

1. Midőn azok mellett a tárgyejtés nem határozott névmutatóval áll (kivévé az imént érintett kiveendőket), vagy nem is tárgy-, hanem más ejtés, vagy más beszéd-rész áll, p. o. bort töltök, borral nem élek, bort rendesen inni nem szeretek. — Kivétetik ezen egy ige: beérni valamivel (beingt get in mit etwas), p. o. Péter a magáéval be nem éri.

2. Az első és második személy szenvedő ejtései p. o. engemet, minket, titeket nem hallgatnak meg.

3. A főtebb elő nem számlált névmások, p. o. a visszamutatók, ha szinte határozott névmutató áll is mellettök, p. o. a kit nem látsz; a mit nem hallasz; azon dolgok, (a) melyeket mindennap tapasztalunk st.

72. §.

Az igék viszonyai és ezekből folyó hajlításaik.

1. Tudjuk (25. §.) hogy az igék, épen úgy mint a melléknevek, jegyszók; tehát épen úgy mint ezek a személy- és tárgyszókra viszonyzódnak közvetlenül mint alanyokra. Tehát az igék legelsőben is személyek és tárgyak s ezeknek (egysége vagy többsége, azaz) száma szerént fognak hajlítani, mikép minden nyelvben feltaláljuk.

2. Minthogy pedig az igék oly jegyet fejeznek ki, melyek 1) lételt és 2) munkásságot foglalnak magokban s a létel és munkásság különböző időkben történhetnek: tehát az idők különféle kijelölése is előfordul az igéknél.

Közelebről tekintve az idő csak háromféle lehet, u. m. jelen, múlt és jövő. De ezek közül minden-

ket ismét kétképen gondolhatni, u. m. általánosan, minden más időre vitel nélkül, p. o. Péter ír; Péter írt; Péter írni fog; vagy pedig rávitelesen, más időre vitelve, p. o. midőn a játékszinbe menék, egy jó barátommal találkoztam; el fogok utazni, mihelyt ezen munkát elvégzendtettem st. Még pedig ezen ráviteles időket ekképen gondolhatjuk:

A jelen idő, bár képzelhetlen kicsiny, tartósnak is gondolható, tehát multtal vegyes.

A mult idő lehet: félmult, azaz jelennel vegyes (tehát tartós); lehet egészen betölt, sőt egy másik betöltre nézve még előbb s többször is betölt.

A jövő idő lehet kezdődő, lehet tartós, sőt mind a kettő lehet egy másik időre nézve eltölt is.

A magyar igékben mind ezen idők teljesebben feltálatnak mint más ösmeretes nyelvekéiben.

3. Az igék még a létel s munkásság módját is kijelenthetik.

A létel és munkásság ezen módja három tekintetben gondolható t. i. a létel s munkásság vagy 1) létező, vagy 2) szükség es, vagy 3) lehető.

A magyar nyelv itt is tökélyesb más ösmeretes nyelveknél, mert nála mind a három mód teljesen meg van, u. m. mutató (vagy létezési) mód, foglaló (vagy szükségési) mód és óhajtó (vagy lehetségi) mód.

4. Megtörténik az is, hogy az ige nem közvetlenül, hanem csak közvetőleg viszonyzódik valamely alanyra, p. o. ebben: az ember tud dolgozni ha akar; ,tud' és ,akar' közvetlenül, de ,dolgozni' csak közvetőleg viszonyzódik az ,ember'-re, sőt néha nem is ige-, hanem névforma; a mi még jobban látszik ezen példákból: dolgozni kötelesség, gyalázni könnyü, javítani nehéz; ezek helyett: a gyalázás könnyü, a javítás nehéz, a dolgozás kötelesség. Ez tehát az igéknél kijelelt eszmét mintegy

elvontan, és vagy egészen alany nélkül hozza elő, vagy legalább csak közvetőleg viszi, viszonyítja arra. Azért ezt elvont, alanytalan vagy közvetőleges módnak hívhatnók; közönségesen határozatlan módnak hívják.

5. Végre az igék más beszédrészeknek u. m. mellékeveknek, főveveknek és határozóknak tulajdonságaiban is részesülnek, innen ezen formákat részesülőknek hívjuk.

Ezek szerint 'igehajlítás'-nak vagyis hajtogatásnak nevezzük az igéknek, személyek, számok, idők, módok és részesülők szerinti hajlításait s ragozásait.

A mondottakon kívül még a magyar igék a lételnek s munkásságnak többféle körülményeit, p. o. ismétlését, mindennemű lehetőségét st. is hajlításokkal jelölik meg, de ezeket különösen formák neve alatt alább adandjuk elő.

73. §.

A magyar hajtogatások legkönnyebb megtanulásának módja.

A magyar igéknek, a módok, idők, számok és személyek szerinti minden hajlításai a formákkal együtt bármily csodálatos és hasonlíthatlan különb- és sokféleségük s élesen kijelöltek legyenek, még is hihetetlen könnyűséggel megtanulhatók, ha a nyelvtanban a módszer jól el van találva s följegyezve. Mert valamint minden tanok ezen nyelvben csaknem minden képzeletet felülmúló szabály- és egyszerűséget tanúsítanak a csodálatra méltó változatosság mellett: úgy és leginkább szembetűnő ez az igéknél.

Többnyire nyelvtanítóink a száraz elvont ragozat bocsátják a hajtogatásnak elébe, még pedig minden időnél; a minél unalmasb módszert (t. i. idegenek tanításában) képzelni sem tudok. Én egyszerre belémegegk

egyedülként a példákba s a ragokról mindjárt hozzá-
jok teendők a nélkülözhetlen jegyzéseket; de a közönsé-
ges szabályokat csak akkor terjesztem elő, mikor a haj-
togatásokkal már némileg megösmékedendünk vala. Ezért:

A kezdő tanuló minden példa alatt olvassa meg előbb
a jegyzetet, mielőtt talán a példának észbűli tanulásához
fogna.

A segítő igék, vagy inkább azokból egyes szók oly
csekély és mellék szerepet játszanak a magyar hajtogató-
sokban, hogy azoknak előbocsátása nem csak czélirány-
talan, hanem még nehezítő volna a kezdőre nézve. A ma-
gok helyén mind előjönnek.

Mutató vagy létező mód.

74. §.

Jelen idő.

I. Első (vagy: alanyi vagy önnöni) hajto- gatás.

Első vagy alhangú példa.

állok,	{ állsz, állasz	áll,
(ich) stehe	(du) stehst	(er, sie, es) steht.
állunk,	{ álltok, állotok,	{ állnak, állanak,
(wir) stehen.	(ihr) steht.	(sie) stehen.

Jegyzetek. 1. Ezen első példa tiszta átnemható vagy
tiszta létel-ige (70. §.).

2. Az egyes harmadik személy 'áll' mint látjuk,
tisztán minden rag nélkül van s a többi személyek ehöz
egyszerűen függeszték ragaikat; innen ez törzs, még
pedig egyetömös, minden hajlításra s minden ragozásra
tartozó fő törzs az igéknél.

3. A kettős személyeknél, p. o. állsz vagy állasz csupán a három mássalhangzó könnyebb és simább kiejtése végett szúratik közbe (a, o) önhangzó.

4. A személyek: én, te, ő; mi st. mindenütt csupán akkor járulnak az igékhez, ha a hangsúly fekszik rajtuk, így: én állok (azaz: nem más) st.

Második vagy fenhangú példa:

{ (i) kérlek, (i) kérlek, (i) kérlek	bitte.	kérsz,	kér,
		(du) bittetft.	(er) bittet
	(i) bitte di) oder eu) .		
kérünk,		kérték,	kérnek,
(mir) bittten.		(i) bittet.	(ie) bittten.

Jegyzetek. 1. Ezen második példa átható ige határozatlan formában (70. 71. §§.) s nem árt, ha határozatlanságát más szókkal is kijelentjük, így: kérek (valamit, egy könyvet, valakitől, Öntől, enni, inni, kávé, egy kevés kenyeret st.); kérsz (engemet, tőlem st.); kér (tégedet, kenyérért st.)

2. A törzs itt tökéletesen az, mint az első példánál, t. i. egyes szám harmadik személye.

3. Két helyütt u. m. „kérek és kérték”-ben zárt e vagy, mert az alhangú ragoknál o az önhangzó (20. §.).

4. Az egyes számbeli első személy „lek” ragot is von fel „ek” helyett, mely második személyre hatást jelent mind egyre, mind többre, a nélkül hogy „tégedet” vagy „titeket” kimondatnék; *) s e kimondásra csak akkor van szükség, ha a nevezett személyszókon fekszik a hangsúly, így: tégedet v. titeket kérlek, (az az: nem más).

*) Vajjon e formát nem lehetne-e többesben is használni így: kérlünk, kértelünk, kérjelünk, kérnélünk, stb? vagy a 'lak, lek' csak a héber nyelvből kölcsönözött forma volna?

Ha most mind a két példátul ,áll,' ,kér' elválasztjuk a ragokat s változó önhangzóikat elgondoljuk, ekként állnak azon ragok :

E g y e s s z á m b a n

1-ső személy	2-dik személy	3-dik személy
— k	sz *)	(törzs)

T ö b b e s b e n

— nk	t — k	n — k
-------------	--------------	--------------

II. Második (vagy tárgyi vagy ményi) hajtogatás.

A l h a n g ú p é l d a

várom	várod	várja
(iő) erwartē (eš)	(du) erwartēst (eš)	(er) erwartēt (eš)
várjuk	várjátok	várják
(wir) erwartēn (eš)	(ihr) erwartēt (eš)	(sie) erwartēn (eš)

Jegyzetek 1. Látjuk, itt nincsen önálló tiszta törzs, mert a' fő törzshöz ,vár' mindenütt ragok függednek, tehát a harmadik személytől a ,ja' rag elgondoltatik s úgy járulnak hozzá a' többi ragok.

2. Ezen példában az ige határozott formában lévén (70. 71. §§.) nem árt ha határozottságát más szókkal is kifejezzük, így, várom (a könyvet, őt, ezt, a kávé, kenyere, Nagyságodat st.).

---

*) Ezen *sz* némely sziszegő végbetűjű szóknál kellemetlenül hangzik 's a népnyelv sokszor *l*-lel cseréli fel p. o. *leszel*, e helyett: *leszsz*; ,olvasol,' *olvassz'* helyett; de az írói szokás úgy látszik akarni, hogy mindig *sz-szel* éljünk; pedig nem tagadhatni hogy több időkben p. o. félmultban *s* az ohajtó módban is valósággal *l* van *sz* helyett, p. o. *olvasát* nem: *olvasáz*, *olvasnál* nem: *olvasnász*; pedig különben a többi személynél betűi mindenütt ugyanazok.

Fenhangú példa

kérem (iř) bitte (eř)	kéred (du) bitteřt (eř)	kéri (er, řie) bittet (eř)
kérjük (wir) bitten (eř)	kéritek (iřr) bittet (eř)	kérik (řie) bitten (eř)

Jegyzetek. 1. Az őnhangzókon kívül ezen második példában egy kis különbség van a mássalhangzóknban is, t. i. *ja* helyett mindenütt *i* áll, egyébiránt a törzs itt sem tiszta, mert: *,kér-i*

2. A sziszegő végbetük a *j*-t mindenütt hasonítják (assimilálják); p. o. *,űz-jük* lesz: *,űz-zük*; *,olvas-ja* helyett *,olvas-sa*; *,metsz-jük* helyett *,metsz-szük*.

3. Ha a változó őnhangzókat elgondoljuk, (a *j* es *i* különbségével) ezen második hajtogatásbeli ragok így állanak:

első személy   2-dik személy   3-dik személy

egy es számban

— **m**   — **d**   (*ja*)
(*i*)

többesben

(*j*) — **k**   (*ja*) **t-k**   (*ja*) **k**
(*i*) **t-k**   (*i*) **k**

4. Ezen második hajtogatás multja, mint alább is elő fog jőni, melléknévilleg is használtatik, p. o. a *vártam* pénz, a *kértük* könyv, a *mondottatok* szabály; valljon nem lehetne-e ezt tenni minden más egyszerű idővel is, így: a *várom* pénz, a *kérendém* könyv?

III Harmadik (vagy alanytárgyi vagy önnön- tárgyi) hajtogatás.

Első v. alhangú példa

vágyom (iŕ) seŕne miŕŕ	vágyol (bu) seŕnŕt biŕŕ	vágyik *) (er, ŕe, eŕ) seŕnt ŕiŕŕ
vágyunk (wir) seŕnen unŕ	vágytok (iŕr) seŕnt euŕŕ	vágynek (ŕe) seŕnen ŕiŕŕ

Második v. fenhangú példa

kéretém (iŕ) werbe gebeten	kéretél (bu) wirŕt gebeten	kéretik (er) wirŕ gebeten
kéretünk (wir) werben gebeten	kérették (iŕr) werdet gebeten	kéretnek (ŕe) werben gebeten

Jegyzet 1. Itt ismét nem tiszta a törzs, mert „ik” ragad hozzá.

2. A fentebb mondottak szerint ezen harmadik hajtogatásbeli személyeket jelentő ragok:

1-ső személyé   2-dik személyé   3-dik személyé

egy es számban

— m

— l

— ik

többes számban

— nk

t — k

n — k

Mind a három hajtogatásban elszámolt személyt jegyző ragok (csekély különbséggel) a következőkben mindenütt állandóan megmaradnak; ezen okból a kezdő ne menjen tovább, míg a fentebbi jegyzeteket jól meg nem értés a példákat jól meg nem tanulá vala; mit azonban a következőknél is tennie nem ártand.

*) Köznép nyelvében ezen harmadik hajtogatásra s „ik”-re nem igen van ügyelet, hanem összevissza hol „vágyom”, hol „vágyok”; hol „vágyol”, hol „vágyss” t. i. az utóbbi esetekben az első hajtogatás szerint is halatszanak. Az írói nyelvben ezt szorosan meg szokták és kell különböz-

75. §.

Félmult idők kétfélék: egyszerű és öszvetett.

I Első hajtogatás.

Első példa

állék	állál	állá
(iǎ) ſtand	(du) ſtandeft	(er, ſie, eſ) ſtand
állánk	állátok	állának
(wir) ſtanden	(ihr) ſtandet	(ſie) ſtanden

Jegyzet. Látjuk hogy a föntebb kimutatott tiszta törzs ,áll' itt egy betűt (,a') kapott s ezt nevezzük: félmúlt (képző v. alkotó) ragának, úgy hogy az első személyt (ék) kivéve, a többi személyekben mindenütt megmarad az ,a' csak hogy a hajlításnak közönséges szabályainál fogva hosszúvá válik; (13. §. III.) tehát az egyes harmadik személy itt újra törzs, de egyedül csak ezen félmúlt törzse, s ezért mellék- v. al törzsnek hivatik; a mit minden időről kell érteni.

Második példa

kérék	kérel	kére
(iǎ) bath	(du) batheft	(er) bath
kérélek		
(iǎ) bath diǎ oder eud		

tetni; mert érintettük föntebb hogy különösen az ik szükségességet jelent s ezen szükségességnek a többi személyekben is ki kell jelentetnie. Egyébiránt nem tagadhatni, hogy a többes számban nincsen magok a személyek ragai közt különbség az első és harmadik hajtogatásban. Azt se feledjük el, hogy vannak szók, melyek mind ,ik'-kel, mind ,ik' nélkül állanak, p. o. hajol és: hajlik, tehát ez mindkét hajtogatás szerint hajlítható, így: hajlok (v. hajlok), hajolsz (v. hajlasz), hajol; és: hajlom, hajol, hajlik; s jelentéseikben lényeges a különbség, mert amabban az értelem akaratunktól függő (az ember hajol) s önkéntes; ebben akaratlan, kénytelen, szükséges (az ág hajlik) mint föntebb megmagyaráztuk.

kérének (wir) bathen	kérétek (ihr) bathet	kérének *) (ſie) bathen
-------------------------	-------------------------	----------------------------

Jegyzet. Mindkét példa egybevetése után, a félmultnak saját képző ragai: *a*, *e* mellett a személyeknek ezen ragai vagy betűi vannak:

1-ső személyé	2-dik személyé	3-dik személyé
— k	— l	—
— nk	t — k	n — k

tehát, kivéven az egyes második személyét: *l*, (mely a jelen időben *sz*) ugyanazok, mint a jelen időben, (t. i. szinte az első hajtogatásban); *s* a személyek betűitől meg kell különböztetni az idők ragát. A jelen idő rag nélküli (még egy hangocskával sem különböztethető, egy hangocskánál is kisebb, rövidebb).

II Második hajtogatás.

Első példa

váram	várad	vára
(iſ) erwartete (eſ)	(du) erwartetest (eſ)	(er, ſie, eſ) erwartete (eſ)
várok **)	váratok	várak
(wir) erwarteten (eſ)	(ihr) erwartetet (eſ)	(ſie) erwarteten (eſ)

Jegyzet.

Ezen példában a törzshöz hosszú, *a* ragadott, de nyilvánvaló, hogy ez a félmult betűjéből (*a*) és a második hajtogatási harmadik személy ragából (*a* vagy *ja*. 74. §.) húzatott össze; tehát: *váara* vagy ha tetszik: *váraja*

*) Régibb iratokban gömbölyű törzs után, *e* alkotó rag helyett, *ö*-t is találunk, ekképen: egyesülő, *e* helyett: egyesüle, ülő, gyűjtő, jövő, st. melyek, valamint ezek is: tőle, könyvő, ma is divatozó tájszólások, de követésül nem ajánlhatók.

**) A köznép nyelvében igen sokszor hallhatni: váránk (t. i. itt a második hajtogatásban), de művelt írói nyelvben a szabályt kell követni, az az az *n*’-et, mint más időknél történik, a második hajtogatásban ki lökni.

helyett (20 §.); ugyanez áll a többi személyről is, így: várám = váraam, várád = varaad, várók = várauk vagy ha tetszik: váraquk st.

Második példa

kérem	kéred	kéré
(iđ) bath (eš ob. darum)	(bu) batheft (eš)	(er ſic eš) bath (eš)
kérők *)	kérétek	kérék
(wir) bathen (eš)	(ihr) bathet (eš)	(ſie) bathen (eš)

Jegyzetek.

1. Itt ismét összehuzás történt így: kérem = kéreem, kéred = kéreed, kéré = kéree vagy kéreje.

kérők = kéreük vagy kérejük st. És így

2. A félmult képző betűi itt is mint az első hajtogatásban: *a*, vagy *e*.

3. Az időbetűk mellett pedig a személyek saját betűi

1-ső személyé	2-dik személyé	3-dik személyé
e g y e s s z á m		

— m

— d

—

t ö b b e s s z á m b a n

— k

t — k

— k

tehát szorosan véve szinte azok, melyek a jelen időben használókép a második hajtogatásban.

III. Harmadik hajtogatás.

Első példa:

vágyám	vágyál	vágyék
(iđ) ſehnte miđ	ic.	
vágyánk	vágyátok	vágyának

*) Ezt ismét nem szabad összezavarni 'kérénk'-kel.

Második példa:

	kéretém	kéretél	kéreték
(iŕ)	murbe gebeten	z.	
	kéreténk	kéretétek	kéretének

J e g y z e t e k.

1. Ismét láthatók az öszvehúzások:

vágyám = vágyaam, vágyál = vágyaal, vágyék = vágyaik; kéretém = kéreteem, kéreték = kéreteik st. s mindenütt láthatók a félmultnak ösmeretes képző betűi: *a s e* is.

2. Ezen időbetük mellett pedig a személyek betűi következők:

	1-ső személyé	2-dik személyé	3-dik személyé
egyes:	-m	-l	ik
többs:	-nk	t-k	n-k

tehát ismét ugyanazok mint a jelen időben.

3. Különösen pedig két fő dolgot különböztessünk meg 1. a személyek betűi mindenik időben ugyanazok, hanem csak a különböző hajtogatások szerint különböznek egymástul, tehát hajtogatási betűknek vagy ragoknak is helyesen mondathatók; 2. az idők betűi pedig mindenik hajtogatásban (sőt személyekben) ugyanazok, és csak idők szerint különböznek egymástul.

4. Innét, minthogy a személyek betűi némi csekély kivétellel mindenik időben a külön hajtogatások szerint ugyanazok maradnak, ezen túl helykimelés végett is ezen betűknek bővebb kiemelését többé szükségesnek nem tartom, hanem csak az időalkotó betűkét.

A magyarban öszvetett félmult is van, a mely mindenik hajtogatásban egészen a hajlitandó igének jelenjéből és ezen változatlanul maradó segédszóbul: *va la* (es mar) tételik öszve s ennél fogva ez csak külső hajlítás, ekképen:

1-ső hajtogatás

állók vala	állsz vala	áll vala
állunk vala	álltok vala	állnak vala

2-dik hajtogatás

kérem vala	kéred vala	kéri vala
kérjük vala	kéritek vala	kérik vala

3-dik hajtogatás

vágyom vala	vágyol vala *)	st. st.
-------------	----------------	---------

Használata is multtal vegyes jelen, melyről alább szö-
lünk. Németül nem lehet kifejezni.

76. §.

Mult idők: szinte egyszerű (belső hajlítás) és öszve-
tett (külső hajlítás).

I Első hajtogatás

Első példa:

{álltam	{álltál	{állt
{állottam	{állottál	{állott
(iđ) bin gestanden	(bu) biđt gestanden	(er, sie, eđ) iđt gestanden
{álltunk	{álltatok	{álltak
{állottunk	{állottatok	{állottanak
(wir) find gestanden	(iđr) feđđ gestanden	(sie) find gestanden.

Jegyzetek.

1. Látjuk, hogy az egyetömi törzshöz („áll“) egy *t*
vagy két *tt* járul; tehát ezen idő betűi: *t* vagy - *tt*. A

---

*) Régi iratokban „volt“ segédszóval is tétetett össze a jelen idő, p. o. tar-
tatik volt, viszen volt, kéri volt, azt mondja volt, ő sem akarja volt.
Nyelv- emlékek. Első kötet. LI. lap.

példában lévő szó minden személynél tetszés szerént fölveszi a (két) *tt* betűt, de ezen szabad tetszés nem minden szónál van így. Ugyanis

2. Az egy *t* és két *tt*-re nézve a szabályok ezek

a) Egy *t*-t vesznek föl csupán a folyékony félhangzón, (kivéven az *m*-et), tehát *l*, *ly*, *n*, *ny*, *r* félhangzókön végződő szók, p. o. *él-t*, *von-t*, *ír-t*, *foly-t* st. De akkor nem, ha két mássalhangzó jön össze, p. o. *érdeml*-ett (vagy: *érdemel*-t)

b) két *tt*-t vesznek mindenütt fel:

aa) a *t* betűn végződő minden egytagú szók, p. o. *hat*-ott, *hatottam*

Kivételnek: *üt*, és: *lát*. Amaz ugyan a múlt törzsében: *ütötté*, de egyebütt egy *t*-vel is mondhatik, így: *ütöttem*, vagy *üt-tem*. Emez pedig csupán a törzsben áll két *tt*-vel, így: *lát*-ott; egyebütt egy *t* van így: *lát*-tam, *lát*-tál, *lát*-tad st.

bb) az olyan egy vagy több tagúk, melyeknél a végső *t* betűt még más mássalhangzó, vagy hosszú önhangzó előzi meg, p. o. *köll*-ött, *költöttem*; — *épit*-étt, *épit*-étt-em; *bocsát*-ott, *bocsát*-ott-am, *ereszt*-étt, *ereszt*-étt-em.

c) Mindenütt mindkétképen ragozhatók az *l*-be végződők, ekképen:

α) Az-*l*-be és egyszersmind hosszú önhangzóba vagy két *ll*-be végződő igék, p. o. *szól*-ott, *szól*-tam v. *szól*-ott-am; *száll*-t v. *száll*-ott st.

β) az *l*-be *s* előtte álló más folyékon félhangzóba végződők, p. o. *ajánl*-tuk v. *ajánl*-ott-uk, *reményl*-tetek v. *reményl*-étt-etek.

γ) az *l*-be végződő azon igék, melyek a végső tagban lévő rövid önhangzót tetszés szerént kilökhetik; (90.

§. C.) a szerént mint az önhangzó kilöketik vagy nem , p. o. becsmérel-t v. becsmérl-ett, érdemel-t v. érdeml-ett.

d) A törzsben két *tt*, egyéb személyeknél pedig egy *t* használtatik minden más esetekben, ú. m.

A sziszegő félhangzók, néma mássalhangzók és *m* után, p. o. húz-ott, húz-tam, úsz-ott, úsz-tam, keres-ett, keres-tem, rág-ott, rág-tam, viv-ott, viv-tam, nyom-ott, nyom-tam st.

Kivételek: A tiszta *d*-be végződő többtagú igék a törzsben kétképen ragozhatók, p. o. fárad-t vagy: fárad-ott, éled-t, vagy: éled-étt; de egyebütt csak *t*-vel, p. o. fáradtam, éledtem st.

Az oly *d*-be végződő bármifé' e igék, melyeket félhangzók előznek meg, a törzsben két *tt*-vel, de a többi személyekben kétképen ragozhatók, p. o. mondott, mondtam vagy mondottam, hordott, áldott. st.

Mind ezen szabályok a többi két hajtogatásnak multjára is, sőt minden *multra* tartoznak.

3. A személyek betűit illetőleg egyes első személyben *k* helyett *m* van; a többes harmadik személyben pedig *nak* helyett tetszés szerént csupán *k* is állhat.

Második példa

}	kértem	kértél	kért
	(iç) habe gebeten	(bu) haft gebeten	(er) hat gebeten
}	kértelek		
	(iç) habe (diç) ob. eud) gebeten		
	kértünk	kértetök	}kértek }kértenek
(wir) haben gebeten	(ihr) haft gebeten	(sie) haben gebeten.	

II. Második hajtogatás

vártam	vártad	várta
(iç) habe (eß) erwartet	(bu) haft (eß) erwartet	(er) hat (eß) erwartet

vártuk (wir) haben erwartet	vártátok (ihr) habt erwartet	várták (sie) haben erwartet
kértem (ich) habe (es ob. darum) gebeten	kérted (du) hast (es) gebeten	kérte (er) hat (es) gebeten
kértük (wir) haben (es) gebeten	kértétek (ihr) habt (es) gebeten	kérték (sie) haben (es) gebeten

J e g y z e t e k.

1. A mult idő betűje itt is mindenütt: *t*, *s* a személyekéi úgy mint mindenkor.

2. A mely szók egy *t*-t vesznek föl, de az első hajtogatásban a törzs két *tt*-vel áll (lásd fentebb *d* alatt), azoknál e törzsben is csak egy *t* fog lenni; p. o. húzo-*tt*, húz-*t*-a, st.

III Harmadik hajtogatás

vágytam (ich) habe mich gewünscht	vágytál ic.	vágyott {vágytak {vágytanak
vágytunk	vágytatok	
kérettem (ich) bin gebeten worden	kérettél ic.	kéretett {kérettek {kérettenek
kérettünk	kérettetek	

J e g y z e t e k.

1. A mult idő betűje ismét *t*; még pedig mint a fön-
tebbiekből tudjuk (*d* alatt) az egyes harmadik személynél
két *tt*, (-étt): kéret-étt; a többieknél csak egy: vágy-
t-am, kéret-*t*-em st. miről imént szólánk.

2. Ezen egy időben nincsen ,ik' a harmadik sze-
mélynél.

Az összetett mult egészen úgy tétetik össze mint a
félmult, t. i. a megelőző félmult időből, és ,vala' segéd
szóbul, ekképen:

I-ső hajtogatás

állék vala,	állál vala,	állá vala
állánk vala,	állátok vala,	állának vala

II-ik hajtogatás

kérem vala,	kéréd vala,	kéré vala
kérők vala,	kérétek vala,	kérék vala

III-ik hajtogatás

vágyám vala,	vágyál vala	st.
--------------	-------------	-----

Németül nem lehet kifejezni.

77. §.

Régenmult idők: csupán összetettek (külső hajlítás).'

A régenmult idő csak a mult időből tétetik össze, és a főntebbi módon 'vala' vagy 'volt' (es ist gewesen) segéd szókból, ekképen:

I-ső hajtogatás

álltam vala,	álltál vala,	állott vala
(id) war gestanden	(du) warst gestanden	(er sie es) war gestanden
álltunk vala,	álltatok vala,	állottak vala
vagy:		
álltam volt,	álltál volt,	állott volt
(id) bin gestanden	gewesen	ic.

II.

kértem {vala v. volt	kértél {vala v. volt	kérte {vala v. volt
st. st.		

III.

vágytam {vala volt	vágytál {vala volt	vágyott {vala volt
st. st.		

78. §.

Tiszta jövők.

Tiszta jövő kétféle van a magyarban, u. m. egyszerű (belső hajlítás) és öszvetett (külső hajlítás).

A) Belső hajlítással (v. egyszerű formában).

Első hajtogató

állandok	{állandsz állandasz	álland
(ihr) werde stehen	(du) wirst stehen	(er) wird stehen
állandunk	{állandtok állandotok	állandnak állandanak
(wir) werden stehen	(ihr) werdet stehen	(sie) werden stehen
kérendék	{kérendsz kérendesz	kérend
(ich) werde bitten	(du) wirst bitten	(er) wird bitten
kérendlek		
(ich) werde dich od. enich bitten		
kérendünk	{kérendtök kérendétek	{kérendnek kérendenek
(wir) werden bitten	(ihr) werdet bitten	(sie) werden bitten.

Jegyzetek.

1. Láthatni hogy az egyetömös törzsek: ,and, end', ragokat kaptak, és így ezekhez, mint a jövő idő betűihez ragadnak a már ösmert személybetük.

2. A kétféle formák közül (p. o. kérendenek) egyik-be az önhangzó csak a három mássalhangzó kikerülése végett szúratik közbe.

Második hajtogató

várandom	várandod	várandja
(ich) werde (es) erwarten	ic.	
várandjuk	várandjátok	várandják

	kérendém	kérendéd	kérendi
(ich)	werde (es) bitten	ic.	
	kérendjük	kérenditek	kérendik

Említnem is alig szükség többé, hogy a jövő idő alkotó betűi mindig ugyanazok maradnak.

Harmadik hajtogatás

	vágyandom	vágyandol	vágyandik
(ich)	werde mich sehnen	ic.	
	vágyandunk	{vágyandtok {vágyandotok	{vágyandnak {vágyandanak
	kéretendém	kéretendél	kéretendik
	kéretendünk	kéretendéték	kéretendenek

B) Külső hajlítással (v. összetett formában).

Az összetett jövő a hajlítandó igének határtalan módjából tétetik össze, és ezen segéd igébül: fogok, (ich greife an, v. ich fange an) még pedig mind a három hajtogatásban, úgy hogy csak a segéd ige hajlítatik, amaz változatlanul marad, ekképen:

I.

	fogok, (ich) werde (wörtlich: ich greife od. fange an zu) stehen
	fogsz, (du) wirst stehen
állani	fog, (er, sie, es) wird stehen
	fogunk, (wir) werden stehen
	fogtok, (ihr) werdet stehen
	fognak, (sie) werden stehen
	fogok, (ich) werde bitten
	foglak, (ich) werde dich od. euch bitten
kérni	fogsz, (du) wirst bitten
	fog, (er) wird bitten
	st.

II

várni { fogom, (ich) werde (es) erwarten
 fogod, (du) wirst z.
 fogja, (er) wird z.
 fogjuk, (wir) werden z.
 fogjátok, (ihr) werdet z.
 fogják, (sie) werden z.

kérni { fogom, (ich) werde (es od. darum) bitten
 fogod, (du) wirst z.
 fogja, (er) wird z.
 st. st.

III

vágyani { fogok, (ich) werde mich sehnen
 fogsz, (du) wirst dich sehnen
 fog, (er) wird z.
 fogunk, (wir) werden z.
 st. st.

kórétni { fogok, (ich) werde gebeten werden
 fogsz, (du) wirst z.
 fog, (er) wird z.
 st. st.

Jegyzetek.

1. Láthatni hogy az első és harmadik hajtogatás egyenlő.

2. A két jövő közti különbség, a jelentésre nézve, melyre írunk nem igen figyelnek, csak az, hogy itt az egyszerű idő tartós (and, end), az öszvetett pedig kezdődő, mint maga az öszvetétel (fogok = kezdek) mutatja, miről alább bővebben.

79. §.

Vegyes jövék.

Ezen jövéket leginkább az írói szokás fejtette ki. Vegyeseknek nevezzük, mert mind jövé, mind mult eszméjét foglalják magukban.

Elsőben: jövé félmultak.

állandék,	állandál,	állanda
állandánk,	állandátok,	állandának

Látható, miszerént ez a másik félmulttól csak annyiban különbözik, hogy a jövé betűivel együtt s után a félmult betűjét (a) is fölveszi.

A tiszta jövék után ismét a ,vala' segédszót is tehetjük, épen úgy mint a másik összetett félmultnál, ekképen:

állandok vala, állandasz vala, álland vala st. st.

Mind ezeket tehetjük az öszvetett formával is, így

	I	II	III
állni	{ fogék fogál foga fogánk fogátok fogának	kérni { fogám fogád fogá fogók fogátok fogák	vágyni { fogék fogál foga fogánk fogátok fogának

úgyszinte:

állni	{ fogok vala fogsz vala fog vala fogunk vala st.	kérni { fogom vala fogod vala fogja vala st.	vágyni { fogok vala fogsz vala fog vala st.
-------	--	---	--

Tehát négyféle jövé félmult. S tökéletesen ezen módon mind a három hajtogatásban. Németül nem lehet kitenni.

Másodszor: jövő multak.

Egyszerűn

I	II	III
állandottam (ich) werde gestanden seyn	kérendétem (ich) werde gebeten haben	vágyandottam (ich) werde mich ge- fehnt haben
állandottál	kérendéted	vágyandottál
állandott	kérendéte	vágyandott
állandottunk	st. st.	st. st.
állandottatok		
állandottak		

összetett alakban

állni	}	fogtam	kérni	}	fogtam	vágyni	}	fogtam
		fogtál			fogtad			fogtál
		fogott			fogta			fogott
		fogtunk			fogtuk			fogtunk
		fogtatok			fogtátok			fogtatok
		fogtak			fogták			fogtak

t o v á b b á:

állandék vala	kérendém vala	vágyandám vala
állandál vala	kérendéd vala	vágyandál vala
állanda vala	kérendé vala	st.
st	st.	

és:

állani	{ fogék vala	kérni	{ fogék vala	vágyni	{ fogék vala
állni	{	st.	{	st.	{
	st.				

Ismét négyféle jövő mult. S mind a három hajtoga-
tásban ezen módon. Ezek szerint:

Az egész mutató módban 16 különböző idő van u. m.
jelen 1
félmult 2

mult 2
 régmult 1
 tiszta jövő 2
 vegyes jövő 8

Melyek közül 6 egyszerű (vagyis belső hajlítása) u.
 m. 1 jelen, 1 félmult, 1 mult, 1 tiszta és 2 vegyes jövő.

Mutató vagy szükségí mód a parancsoló móddal.

80. §.

Jelen idő.

Első hajtogatás:

(hogy) álljak	állj	álljon
(daß ich) stehe	ıc.	
álljunk	álljatok	álljanak
(daß wir) stehen	ıc.	
} kérjek } bitte } kérjelek } dich bitte }	kérj *)	kérjen
kérjünk	kérjete	kérjenek

J e g y z e t e k.

1. A tiszta egyetömös törzsekhez: „áll, kér“ mindenütt *j* járul; s ez a foglaló mód alkotó betűje.

2. Magában a foglaló módban saját vagyis mellék-törzs, mint látjuk, nem a harmadik, miként egyebütt, hanem a második személy; a harmadik személy pedig *n* (*on, én*) ragot kapott; egyébiránt a többi személyek betűi ugyanazok mint mindenütt szinte az első hajtogatásban.

*) A népnyelvben „kérjel“-t is hallani, de itt az 1 harmadik hajtogatásbeli betű.

Második hajtogató

várjam	{várjad {várd	várja
várjuk	várjátok	várják
kérjem	{kérsz {kérd	kérje

Jegyzet. A második személy különossége itt az, hogy a mint láttuk, mind az önhangzót mind vele a *j*-t tetszés szerint kilöki, (de a többi személyeknél nem). — A személyek betűi azok, mint egybeült a második hajtogatóban.

Harmadik hajtogató

vágyjam	{vágyj {vágyjál	vágyjék *)
vágyjunk	vágyjatok	vágyjanak
kéressen	{kéress {kéressél	kéressék
kéressünk	kéressetek	kéressenek

Jegyzetek.

1. A második személy, minthogy itt törzs, és a szokás is helyesli, tisztán is állhat; de ugyancsak a szokás szerint az egyetömös (=l) ragot is tetszés szerint fölveheti. **)

2. Az utóbbi példában a *t* és *j* két *ss*-sé változtak, u. m. 'kéressé', e helyett: kéretj. Az ide tartozó szabályokat, melyek mind a három hajtogatóra tartoznak, imígyen határozhatjuk meg:

---

*) A népnyelvben így is hallhatni: vágyjon, de ez mivel nyelvben nem türethetik, mert a hasonlóság kívánja, hogy mindenütt 'ik' (=kell) álljon, mint szenvedés betűi.

**) Hiányjelnek p. o. vágyj', teljességgel semmi helye, mert törzs.

a) A sziszegő végbetükről.

A sziszegők *j* helyett megkettőztetnek, vagy, ha tetszik, a *j* hasonítatik, a sziszegőhöz hasonlóvá tétetik p. o. ,keresj^h helyett ,keress^h; ,keresjed^h helyett: ,keressed^h (öszvehúzottan : keresd); ,zúzj^h helyett: ,zúzz^h. Véleményemmel itt kettőztetés, nem hasonítás, a szabály.

b) A *t* végbetüről.

a) Ha a *t* betű rövid hangzó előzi meg, akkor mind ő maga, mind a foglaló mód *j*-je *s*-sé változnak, vagyis *j* helyett *s* az igazi alkotó rag, a *t* pedig hasonítatik, p. o. köj^h és köj^hed helyett: köss, kössed, (öszvehúzva : kösd^h *); futj^h helyett: fuss.

a) Hosszú önhangzó *s* minden mássalhangzó után maga a *t* megmarad ugyan, de *j* helyett mégis *s* rag áll p. o. taníts (tanítj^h helyett), ronts (rontj^h helyett). Itt az öszvehúzásakor is megmarad az *s*, így: tanítsd, rontsd. — Kivétetik bocsát, melytől: bocsáss; és bocsásd.

γ) Ha pedig a *t* sziszegő betűk után áll, akkor mindketten hasonló, de csak egy sziszegő betűvé változnak, vagyis a *t* kiesik és az a) szabály lép életbe p. o. fess, fessed (az utóbbi öszvehúzva : fessd), ezek helyett: festj (jobban: fest^h), és: festjed (jobban: fest^hsed).

c. Ezekben: ,metsz^h és : ,tetszik^h az *sz* kiesik *s* azok úgy ragoztatnak, mintha csak ,met^h és ,tet-ik^h volna, tehát a mondott szabály szerént: mess, messed (vagy mesd), tess-ék, st.

Mindezekről, de főkép a *t* betüről azt lehet mondani, hogy nem szebb hangzásért (miként nyelvtanítóink hiszik, mert a mutató módban ugyanezeket: ,ütjük, köjjük, rontjuk, festjük^h senkinek sem jut eszébe roszúlhangzók-

*) Nem ,kössd^h mert, a mint imént láttuk; nem ,kórjd^h; az *s* pedig legfölebb *j* helyett állna.

nak tartani) hanem (a szükségbeliség kijelentése végett) nagyobb hathatóságért j helyet sziszegő betű és illetőleg megkettőztetés az igazi rag.

3. A parancsoló mód egészen a foglaló mód jelenje; hanem némely esetekben elébe tétethetik az első személyeknek e szó: ,hagyj‘ (alatta értetik: engem vagy min ket *) s a harmadiknak: ,hagyd‘ (alatta értetik: őt, vagy: őket**), ekképen:

(hagyj) álljak	(hagyj) kérjem
(laß miŕ) ſtehen	(laß miŕ) bitten
állj	kérjed v. kérd
ſtehe	bitte
(hagyd) álljon	(hagyd) kérje
(laß ihn,) ſtehen	(laß ihn) bitten
(hagyj) álljunk	(hagyj) kérjük
álljatok	kérjétek
(hagyd) álljanak	(hagyd) kérjék

81. §.

Félmult és mult idők.

Ezen módban mind a félmult, mind a mult idő csupán öszvetett, de különbözőleg.

A félmult öszvetéteket ugyancsak ezen módnak jelenjéből, és ,vala‘ segéd szóból, ekképen:

I-ső hajt.

hogy daß	{	álljak vala	állj vala	álljon vala
		(iŕ) ſtehen ſollte	ic.	
		álljunk vala	álljatok vala	álljanak vala
		(wir) ſtehen ſollten	ic.	

*) Tehát nem ,hagyd‘. **) Tehát nem ,hagyj‘.

II-dik hajt.

hogy kérjem vala	kérjed { kérd } vala	kérje
hogy kérjük vala	kérjétek vala	kérjék vala

III-dik hajt.

hogy vágyjam vala	vágyj v. vágyjál vala	vágyjék vala
hogy vágyjunk vala	vágyjatok vala	vágyjanak vala*)

A mult összetételek a mutató mód multjából, és ezen segéd szóból „légyné” (eß fei) ekképen:

I

bár	álltam legyen	álltál legyen	állt legyen
	(ich) gestanden sei	(du) gestanden seiest	(er) gestanden sei
bár	álltunk legyen	álltatok legyen	álltak legyen
	(wir) gestanden sein	z.	

II

obwohl	kértem legyen	vágytál legyen	st.
	(ich) gebeten habe	(du) gebeten habest	

III

obwohl	vágytam legyen	vágytál legyen	st.
	(ich) mich gewünscht habe	z.	

82. §.

J ö v ö i d ö k.

Tiszta jövők egyszerű alakban.

I-ső hajtogatás

hogy állandjak	állandj	állandjon
— állandjunk	állandjatok	állandjanak

hogy	{ kérendjek k érndjelek	kérendj	kérendjén
—	kérendjünk	kérendjeték	kérendjenek

II-dik hajtogató

hogy	várandjam	várandjad	várandja
—	várandjuk	várandjátok	várandják
hogy	kérendjem	kérendjed	kérendje
—	kérendjünk	kérendjéték	kérendjék

III-dik hajtogató

hogy	vágyandjam	vágyandj(ál)	vágyandjék
—	vágyandjunk	vágyandjátok	vágyandjanak
hogy	kéretendjem	kéretendj(él)	kéretendjék
—	kéretendjünk	kéretendjéték	kéretendjenek

Tiszta jövők öszvetett alakban

	I hajtog.	II hajtog.	III hajtog.
hogy állni	{ fogjak fogj fogjon fogjunk fagjátok fogjanak	hogy kérni	{ fogjak fogj fogjon fogjunk fogjátok fogjanak
			vágyni

Jövő multak

	I hajtog.	II hajtog.	III hajtog.
hogy	állandjak vala	kérendjem vala	vágyandjam vala
—	állandj vala	kérendjed vala	vágyandj vala
—	állandjon vala	kérendje vala	vágyandjék vala
	st.	st.	st.

továbbá:

hogy	állni fogjak vala	kérni fogjam vala	vágyni fogjak vala
—	— fogj vala	— fogjad vala	— fogj vala
	st.	st.	st.

Jö v ö m u l t a k.

I

hog y á l l a n d o t t a m l e g y e n
— á l l a n d o t t á l l e g y e n
s t.

II

hog y k é r é n d é t t e m l e g y e n
— k é r é n d é t t e d l e g y e n
s t.

III

hog y v á g y a n d o t t a m l e g y e n
— v á g y a n d o t t á l l e g y e n
s t.

t o v á b b á :

hog y á l l n i f o g t a m l e g y e n k é r n i f o g t a m l e g y e n s t.
— — f o g t á l l e g y e n — f o g t a d l e g y e n
s t. s t.

Összesen kilencz idő.

Mind ezekre csupán azon megjegyzésem van, hogy a ki a főntebb mondottakra figyelmes vala, annak semmi jegyzetre nincs szüksége.

Óhajtó vagy lehetségi mód.

83. §.

J e l e n i d ő .

I. h a j t o g a t á s

{állnék
{állanék

{állnál
{állanál

{állna
{állana

(i) m ö c h t e s t e h e n , (d u) m ö c h t e s t i s t e h e n , (e r) m ö c h t e s t e h e n

{ állnánk	{ állnátok	{ állnának
{ állanánk	{ állanátok	{ állanának
(wir) mōchtēn stēhen,	(ihr) mōchtēt stēhen,	(sie) mōchtēn stēhen
kérnék	kérnél	kérne
(iĉ) mōchte bittēn	(du) mōchteſt bittēn	(er) mōchte bittēn
kérnélek		
(iĉ) mōchte (diĉ) bittēn		
kérnének	kérnétek	kérnének
(wir) mōchtēn bittēn	ic.	

J e g y z e t.

Az egyetömi törzshöz, mint látjuk, *n*-járul illető önhangzóval (*na*, *ne*); és ezen *n* óhajtó mód betűjéül az egész módban állandóul megmarad s a tudva lévő személybetük ahöz ragadnak.

II h a j t o g a t á s

várnám	várnád	várná
(iĉ) mōchte (eſ) erwartēn	ic.	
várnók	várnátok	várnák
(wir) mōchtēn (eſ) erwartēn	ic.	
kérném	kérnéd	kérné
(iĉ) mōchte (eſ od. darum) bittēn	ic.	
kérnök *)	kérnétek	kérnék
(wir) mōchtēn (er) bittēn	ic.	

J e g y z e t.

Hogy itt öszvehúzás történt, nem szükség mondanom, mert ez egészen hasonló a föntebb (75. §. II.) említettekhez.

*) Nem jó volna: „kérnének”; ez az első hajtogatásban van.

III hajtogatás

vágnám	vágnál	vágnék
(ich) möchte mich sehnen	ic.	
vágnánk	vágnátok	vágnának
(wir) möchten uns sehnen	ic.	
kéretném	kéretnél	kéretnék
(ich) möchte gebeten werden	ic.	
kéretnék	kéretnétek	kéretnének
(wir) möchten gebeten werden	ic.	

84. §.

Félmult és mult idők.

Mind a kettő összetett mint a foglaló módban; s az öszvetétel is épen úgy történik, csak hogy az ohajtó multban ‚legyen‘ helyett: ‚volna‘ (es máre) segédszó áll.

Félmult.

I hajtogatás	II hajtogatás	III hajtogatás
állnék vala	kérném vala	vágnám vala
állnál vala	kérnéd vala	vágnál vala
állna vala	kérné vala	vágnék vala
állnánk vala	kérnök vala	vágnánk vala
st.	st.	st.

Mult

álltam volna	kértem volna	vágytál volna
álltál volna	kérted volna	vágytál volna
állt volna	kérte volna	vágyott volna
álltunk volna	kértük volna	vágytunk volna
st.	st.	st.

85. §.

Jö v ö i d ő.

Épen úgy képeztetnek mint a foglalóban, megtartván mindenütt az óhajtó mód *n*-jét.

I h a j t o g a t á s

E g y s z e r ű e n.

{ állandnék	{ állandnál	{ állandna
{ állandának	{ állandának	{ állandána
{ állandnánk	{ állandnátok	állandnának
{ állandának		
{ kérendnék	kérendnél	kérendne
{ kérendének	st.	
kérendnék	kérendnéték	kérendnének

Jegyzet. Az *a*, *e*, a három mássalhangzó elkerülésére mindenütt közbeszúrathatók.

II. h a j t o g a t á s

{ várandnám	várandnád	várandná
{ várandának	st.	st.
st.		
várandnók	várandnátok	várandnák
st.		
kérendném	kérendnéd	kérendné
st.		
kérendnők	kérendnéték	kérendnék
st.		

III h a j t o g a t á s

vágyandnám	vágyandnál	vágyandnék
vágyandnánk	vágyandnátok	vágyandnának
kéretendném	kéretendnél	kéretendnék
kéretendnék	kéretendnéték	kéretendnének

Összetett alakban

I	II	III
állni { fognék fognál fogna fognánk fognátok fognának	kérni { fognám fognád fogná fognánk fognátok fognák	vágyini { fognék fognál fogna st.

Jö v ö félmultak

I

állandnék }
 állni fognék } vala
 állandnál }
 állni fognál } vala
 st.

II

kérendném }
 kérni fognám } vala
 kérendnéd }
 kérni fognád } vala
 st.

III

vágyandnám }
 vágyini fognék } vala
 vágyandnál }
 vágyini fognál } vala
 st.

Jö v ö multak.

I

állandottam }
 állni fogtam } volna

állandottál }
 állni fogtál } volna

II

kérendétem }
 kérni fogtam } volna

kérendéted }
 kérni fogtad } volna

III

vágyandottam }
 vágyani fogtam } volna

vágyandottál }
 vágyani fogtál } volna

Mindössze kilencz idő.

§6. §.

Közvetőleges vagy határozatlan mód.

A határozatlan mód alkotó betűje is *n*, (*ni*) még pedig minden hajtogatásban.

Jelen idők:

állni, }
 állani } stehen
 kérni, bitten; es bitten
 várni, warten; es erwarten
 vágyni, sich sehnen
 kéretni, gebeten werden

Mult idő volna:

álltani, kérteni, vártani, kéretteni st.

A jövő pedig:

állandani, kérendeni, várandani, st.

De e két utolsó még nem kapott lábra.

Igen nevezetes az, mint föntebb érintők (28. §.) hogy a határozatlan mód bizonyos esetekben személyessé is

lehet, azaz egészen összeolvad a személyragokkal s minden hajtogatásban egyformán, ekképen:

{ állnom	{ állnod	{ állnia
{ állanom	{ állanod	{ állania
daß ich stehe	daß du stehst	daß er steht
{ állnunk	{ állnotok	{ állniok
{ állanunk	{ állanotok	{ állaniok
daß wir stehen	ic.	
várnom	várnod	várnia
daß ich erwarte	ic.	
od. daß ich (es) erwarte		
várnunk	várnotok	várniok
vágynom	vágynod	vágynia
vágynunk	vágynotok	vágyniok
kéretném	kéretnéd	kéretnie
kéretnünk	kéretnéték	kéretniök

Ha a személytelen határozatlan módhoz ‚való‘ (feient) szó köttetik, valamire rendeltetést jelent, (s németül ezzel fejezhetjük ki: zum) p. o. inni való víz; irni-, nyomtatni való papíros, tudni való st.

87. §.

Melléknévi részesülők.

Alkotó ragaik mindenik hajtogatásban ugyanazok.

Jelen idő

álló, stehend
 kérő, bittend; es bittend
 váró, wartend; es erwartend
 vágó, sich sehend

Jegyzetek.

1. Az átható szenvedő (p. o. kérető) nincs használatban, kivéven egyikét szót p. o. találtató, befindlich.

2. Ha némely ilyes részesülők ezen utóljárókkal: *ban, ben, tétetnek* össze és *„vagyok”* ige (akármelyik módban s időben) áll mellettök, folyvásti létezést és munkásságot jelentenek p. o. *váróban vagyok, menőben, st.*—Ha pedig *„ban, be n’* helyett *„félben’* szó áll, kezdő létezést s munkásságot jelentenek, p. o. *menő félben vagyok, roskadó félben van a ház.*

3. Főnévileg is használtatnak, p. o. *kérő, Bitter, Freier; író, Schreiber, Schriftsteller; festő, Maler, Färber.*

4. Összetételekben is sokszor előfordulnak, p. o. *íróasztal, kérével, varrópárna, szántóföld, itatópapiros st.*

Mult idő

{ állt (der, die, das) gestanden ist
 { állott
 kért, (der) gebeten hat
 várt, der gewartet (od. erwartet) hat
 vágyott, der sich gewünscht hat
 kéretett, gebeten

Jegyzetek.

1. *„kért, várt”* inkább csak szenvedőleg használtak: *„kéretett, váratott”* (gebeten, erwartet) helyett. *)

2. Néha ezen részesülő által az ige megkettőztetik, így: *kért-en kérek, (würtlích: ich bitte über das Gebetene) várt-on várt-am, vágy-ton vágy-ik; és folytonos, vagy heves munkásságot jelent*

3. Ritkán főnévileg is előfordul, p. o. *sült, esküdt.*

---

*) Figyelmet érdemlő ezeknek a személyragokkal hajlítása régi iratokban: *lelék Dánielt imádkozotta (hogy v. midőn imádkozott); megőrizett engem innét elmenettem és ott lakozottam; látám urat állotta az oltáron; mikor láttunk tégedet éhezetted, és ettünk tégedet, szomjaztad, és venyeréket (italt) adtunk tenéked. (Bécsi codex).*

Jö v ő i d ő :

állandó, der (die, das) stehen wird; beständig
 kérendő, der (z.) bitten wird
 várandó, der warten (erwarten) wird
 kéretendő, der gebeten werden wird

J e g y z e t.

„Kérendő, várandó“ itt is mint a mult időben szenvedőleg is használatnak: „kéretendő, váratandó“ helyett.

J ö v ő m u l t i d ő

állandott, der (die, das) gestanden ist
 kérendett, der z. gebeten hat
 - várandott, der z. gewartet hat
 st.

F ő n é v i r é s z e s ű l ő k.

J e l e n i d ő

állás, das Stehen
 kérés, das Bitten
 várás, das Warten (od. Erwarten)
 vágyás, das Sichsehnen
 kéretés, das Gebetenwerden

Jegyzet. Ismét vegyesen használatik a tevő alak (kérés) szenvedő (kéretés) helyett; pedig más: az ember teremtese, és: az ember teremtése; s hol az érthetőség és szabatoság szenvedne a mondott használat által, nem is szabad azokat összezavarni, így a szokás is megkülönböztet némelyeket p. o. hívás, hivatás; rendelés, rendeltetés. *)

---

*) Az „at, et“ ragok nem hajlításiak, hanem képzőiek, mert nem minden, hanem csak némely igékhez függesztetnek, azért csak a képzők betűsorában fognak előjönni.

Mult idő.

Mindig személyragokkal jár

álltom	álltod	állta
mein Gestandensein,	dein Gestanden sein	ıc.
álltunk	álltotok	álltok
kértém	kértéd	kérte
mein Gebetenhaben	ıc.	ıc.
kértünk	kértéték	kértök

Jegyzetek.

1. Nagyon szeretik ezek fölvenni a ,ban, ben, utoljárókat, p. o. álltomban, indem ich gestanden bin, futtában, indem er gelaufen ist ıc.

2. Nincs szokásban ezen ragozás a nehéz kiejtés végett a *d* és *t* betűkön végződő szóokban *s* formákban, nem mondjuk például: zárattom st. valamint a több mássalhangzókon végződő igéknél is ritkán, így nincs: vonztom st. Egyébiránt gondosb íróinknak igen ajánlandó ezen forma a maga helyén (mult időben) az örökleges ,*ás*‘, ,*és*‘ helyett.

Jövő idő

állandás, das Stehenwerden	
kérendés, das Bittenwerden	
várandás	} ıc.
vágyandás	
kéretendés	

89. §.

Határozói részesülők.

1. Önálló k.

állván, indem ich (du, er ıc.) stehe, od. gestanden bin.
kérvén, indem du bittest
várván ıc.
vágyván

Multi időt illetőleg a ,v a l a ‘ szóval is összekötethetnek, így: állván vala, kérvén vala st.

2. függők.

állva, stehend
kérve, bittend
várva, wartend
vágyva, sich sehndend
kéretve, gebeten

Multi idők: álltan, kérten, vártan, vágytan, kéretten. E formák: m e n e t, (im Weggehen), j ö v e t (im Herkommen) nem általánosak s inkább szóképzésre tartozók.

Jegyzetek.

1. ,kérve, várva‘ ismét sokszor használtak ezek helyett: ,kéretve, váratva‘, azaz szenvedőleg.

2. Mind régi mind újabb iratokban ezek a legtöbb jelentő *k*-val is ragoztatvák, mely *k* itt ilyformát jelent: *cannak*, p. o.

állvák = állva vannak
kérvék
várják
vágyvák
kéretvék st.

Sőt az első s második személyragokkal is kezdik ujabbán használni, így: várvánk (=várva, várók vagyunk), kéretvétek (=kéretve vagytok), hivatvánk (=hivatva vagyunk). Szép példákat találunk ezekre régibb iratainkban: a mely föld tégedet meghalvád (azaz: midőn meg leszesz halva, v. meg vagy már halva) fogadand, azon haljak meg. *) Nyelv- emlékek 1ső kötet. Rúth 4. lap.

*) Az egész hajlítás így volna:

halvám,	halvád,	halvája
halvánk,	halvátok,	halvájok
kérvém,	kérvéd,	kérvéje
kérvénk,	kérvétek,	kérvéjük

90. §.

Visszapillantás a hajtogatásokra; és némely közönséges jegyzetek az *ö ü* önhangzókrul, közbeszurat- és kilökésrül.

Láthatta az olvasó hogy oly bő és eszmedús hajtogatás talán egy nyelvben sincs mint a magyarban, mégis némi kevés kivételek- s jegyzeteken kívül mind azokat összevonhatjuk ezen sorokba:

Hajtogatási igeragok.

Első hajtogatásban:

Személyek	1	2	3
egyes szám	— k	sz vagy — l	—
többes szám	— nk	t—k	n—k

Második hajtogatásban:

Szem.	1	2	3
egyes szám	— m	— d	{ a (<i>ja</i>) e (<i>i</i>)
többes szám	(<i>j</i>) k	(<i>j</i>) t—k (<i>i</i>)	{ (<i>j</i>) — k (<i>i</i>)

Harmadik hajtogatásban:

Szem.	1	2	3
egyes szám	— m	— l	ik
többes szám	— nk	t—k	n—k

Úgy látszik, ezen 'kérvéjük' különböző a főntebbi 'kérvék'-tül. Mai korban leginkább csak egyszerűen használjuk ezen határozókat, de valamint (a főntebbi példában) rövidség, úgy szabatosság kedvéért is, czélszerűleg élhetnénk a személyragokkal, p. o. (bécsi codexben) kezét sem elevenen sem halvám nem távoztatom el; továbbá: hogy élvénk dicsérjük te nevedet st. szabatoshak, mint: 'sem elevenen sem halva' és: 'hogy élve dicsérjük.' st.

Időalkotó ragok

Félmulté: **a** vagy **e**
 multé: **t** vagy **tt**
 jövőé: **-nd**

Módalkotó ragok.

Foglalóé: **j** (és sziszegők)
 ohajtóé
 határozatlané } **n-**

Részeseülők ragai

Melléknévié: **ó, ö; t; -nd -**
 Főnévié: **-s; t; -nd -s**
 Határozóiaké: **v - n; v -**

Közönséges jegyzetek.

A. A végtagban lévő *ö-, ü-*ről.

A magas zárt önhangzójú tagon végződő szók, p. o. *köt, öl, jelöl*, zárt *e* helyett mindenütt *ö-t* vesznek föl, de a nyílt *e* megmarad, p. o. *kötök, köt-tök, köt-ött, köss-ön*, de: *köt-nek, köt-énd, köt-ne* st. (t. i. a szerint a mint az alhangú ragozásban *o* vagy *a* vagyon: *vár-ok, vár-tok, vár-jon*, és: *vár-nak, vár-and*) *s* a mint a közvetlenül megelőző szótag zárt, vagy nem, p. o. *kötend-ek, nem: kötend-ök; őriz-ek, vagy: őrz-ök* st. (20. §.)

B. A közbeszúratról.

1. Ha az alkotó ragoknak kezdő betűje mássalhangzó (u. m. *sz, l-k, t-k, n-k, t, n-*), a törzs pedig két mássalhangzón végződik: ekkor a három mássalhangzó kikerülése végett még egy hangzó szúratik közbe, p. o. *vonz-a-sz, vonz-a-lak, vonz-o-tok, vonz-a-ni*; a midőn a mult idő *t*-je két *tt*-vé válik, a szerént, mint föntebb előadott. Hanem a foglaló *j*-je, vagy helyet-

tesei (*sz, s, z.*) soha sem fogadják el a közbeszúratot, így marad: *hordj, vonzz st.*

2. Egészen szabad tetszés szerént lehet a közbeszúrt önhangzót használni vagy nem használni:

a) Ha a végső *d*, vagy *g* betűk előtt félhangzó avagy hosszú önhangzó áll, p. o. áldni vagy áldani; védtek vagy védetek; búsongnak vagy búsonganak; szédelgni vagy szédelegni.

Az *sz* kivéteket a *d*-nél, p. o. áld-a-sz, véd-esz. A mult idő kettős *tt*-jére is figyelni kell.

b) *t* után, ha ezt félhangzó, vagy hosszú önhangzó, vagy *j* előzi meg, p. o. tekint-ni vagy tekinteni; vétni vagy véteni; építeni vagy építeni; óhajtani vagy óhajtani. Kivéteket látni.

c) *l* után ha ez hosszú önhangzóval áll, p. o. szólni vagy szólnani beszél-ni vagy beszél-eni, sajnálni vagy sajnálani.

d) *gg*, *ll*, és *ds* után föltétlenül, p. o. függ-ni v. függeni; állni vagy állani; bimbódnizni vagy bimbódnizani.

C. A kilökésről.

Igen sok többtagú igéknél az utolsó tagban lévő rövid önhangzót tetszés szerént ki lehet a ragozáskor lökni, p. o. *jegyez-ek*, vagy *jegyz-ek*; ezen szabályok szerént:

1. Ha a kilökés után a *g* vagy *gy* folyékony félhangzókkal jön össze, p. o. szédel-e-gni v. szédelg-ni v. szédelg-eni; mosolyog-ni, v. mosolyg-ni v. mosolyg-ani, csörög-ni v. csörg-eni; sereg-e-lni, v. seregl-eni, kegyelni, v. kegyel-eni (*a, e* önhangzók a *ni* előtt csak közbeszúratok).

Kivéteket: farag-ni.

2. Ha ugyanazon *g* és *gy* betűk *z*-vel jönnek össze,

p. o. buzog-ni vagy buzg-ani, végez-ni vagy végs-eni, jegyez-ni v. jegyz-eni.

3. Ha két különböző félhangzók, még pedig akár folyékonyak akár sziszegők jönnek öszve, p. o. érdemelni vagy érdeml-eni, becsmérteni v. becsmérteni, varázsolni v. varázslani, szégyenelni v. szégyenleni, másolni v. másol-ani, tékozolni v. tékozlani, kínozni v. kínsani, orozni v. orzani, őrizni v. őrseni, szemezni v. szemzeni, kormányozni v. kormányzani.

Kivétetik: keres-ni.

4. E következő szókban:

bitangol, usurpirt
 bujdokol, irrt herum
 csatol, schallt
 csépel, drescht
 ebédel, speist
 énekel, singt
 érdekel, interessirt
 esdekel, fleht
 fuldokol, athmet schwer
 fenekel, setzt den Boden ein
 feneklik, sitzt am Boden, fährt auf
 gátol, hemmt
 gyászol, trauert
 gyötör, martert
 hajol, neigt sich
 habozik, wirft Schäume; schwankt
 koboz, konfisziert
 kotor, scharrt, kehrt
 kovácsol, schmiedet
 nádol, stählt mit Eisen
 padol, bühnt, bödnet
 pecsétel, petschirt
 peder, dreht
 pótol, ersetzt

rabol, rablt
 sajog, brennt vor Schmerz
 sodor, dreht
 tanácsol, rät
 tipor, tritt mit Füßen
 tolmácsol, interpretirt
 tudakol, erfundigt sich
 ünnepel, feiert
 vádol, flagt an

91. §.

Rövid szabályok a különböző módok s idők használata-
táru. *)

A) Mutató vagy létező mód.

Általában a mutató mód akkor használtatik mikor a mondatban valamely létező, levő, valósággal történő, bizonyos dolog jelentetik p. o. a tűz melegít és éget; mérséklet (Mäßigkeit) még senkinek sem ártott; a ki jó: az elébb utóbb jutalmát veendi st. Ezért nevezetik mutató, jobban: létező módnak.

különösen:

1. A jelen idő sokszor a jövő idő helyett is használtatik, ha t. i. már van egy másik szó, mely a jövőt különben is kifejezi, p. o. holnap meglátogatlak; a jövő héten indulok Bécsbe; máskor többet mondok.

Igy jelenti ez még az óhajtó vagy lehető mód jelentését is, ha a lehetőséget jelentő szó (ha) mellette áll, p. o: ha gazdag vagyok, egészen másképen élek; e helyett: ha gazdag volnék, egészen másképen élnék.

---

*) Ezeknek tulajdonképp a szókötésben volna helyök, de némileg itt is megérintjük, minthogy e tekintetben legjobb íróink sincsenek mindenütt tisztában.

A történet- és regeírók, a multnak annál elevebb ábrázolására s mintegy jelenítésére gyakran élnek mult helyett jelennel, mint más nyelvekben is.

2. Az egyszerű félmult mindig ráviteles idő; s multban folyó időt fejez ki, p. o. felállt és (ekképen) szóla, mást jelent, mint: felállt és szólt. Ezen idő mellett többnyire ennek megfelelő szók állanak, u. m. míg, midőn. st. p. o. míg felnővénk, sokat kellett kiállanunk; sokszor írtam az atyádnak, midőn Pesten lakám.

Jelenti továbbá az épen az alatt történtet, mit elbeszélünk, p. o. épen írok (azaz folytatám az írást) midőn leveled megérkezett; ezért elbeszélési mult időnek is neveztetik.

3. Az összetett félmult (mint az összetétel mutatja) tartós jelen időt fejez ki, p. o. már régen várok vala tőled levelet.

Használatik föltételező mondatokban az óhajtó mód multja helyett is, de mindig a föltételező tagban s, ha' szócskával, p. o. ha sok pénzzel bírok vala*), boldogabb volnék, vagy boldogabb voltam volna, e helyett: ha sok pénzzel bírtam volna, boldogabb voltam volna. Amaz helyesebb, minthogy ez utolsó mód a két 'volna' miatt sértené a szószerkezeti szépséget; de az értelemre nézve is a föltételező mondat a föltételezettre vitelve itt valóban tartós jelen; s lelkesb íróinknak, úgy vélem legelsőbbben Kazinczy Ferencznek ezen próbáját igen szerencsésnek mondhatni.

4. Az egyszerű mult idő bevezetett és ráviteles jelen időt jelent, p. o. este színházban voltam, aztán

---

*) Ezen tekintetben az igen megegyezik a francia 'antérieur' vagy 'relatif passé'-val, p. o. vous seriez parti, si je l'avais voulu: ön elutazott volna, ha akarom vala (különböző: ha akarám vala. Lásd alább, 5. alatt).

a bálba mentem s reggelig mulattam. Egyszerű lévén sokkal többször élünk ezzel a magyarban mint a németek, kiknél félmultban áll a föntebbi mondat: abents war ich im Theater, dann ging ich zc.

Igen rövidíti a mondatot s érdekes kivált idegenre nézve a második hajtogatásbeli egyszerű multnak minden számban és személyben melléknévileg használása, p. o. a föntebb érintetem szabály (azaz: az általam föntebb érintett szabály vagyis azon szabály, melyet föntebb érintettem); a kiállottuk veszély (azon veszély, melyet kiállottunk); Mohács! te vérszentelte sik! — Bajza.

5. Az összetett mult ráviteles; és alatta multban tartós idő jelentetik, p. o. sokszor kéréim s fenyegetém vala, de semmit sem használt.

Innen jelenti továbbá a kevéssel az előtt folytonosan történet, melyről beszélünk, p. o. épen írek vala (azaz végzém az írást) midőn leveled megérkezett, mást jelent mint az egyszerű félmult: (épen) írek, midőn leveled megérkezett.

Az öszvetett multtal is élhetni épen úgy óhajtó multja helyett mint az öszvetett félmulttal, megtartván ezen öszvetétel igazi eszméjét, p. o. ha kérék vala pénzt az atyámtul (azaz elébb kérék), bizonyosan kaptam volna.

6. A rég multakkal épen úgy élünk mint a németek t. i. rávitelesen, midőn egyik mult egymáshoz viszonyban a másik multat megelőzi p. o. már a színházból kijöttem volt, midőn megláttalak.

7. A tiszta jövők közül mind az egyszerűvel, mind az öszvetettel különbség nélkül élnek írónk. Én, mint föntebb érintém, az egyszerű alatt folytonos jövőt értek, mert ez a jövő igazi természete; *) az öszvetett alatt

---

*) Bögernd kommt die Zukunft hergezogen. — Schiller.

pedig kezdődött, mert ezt jelenti az öszvetétel ezen szóban: fogok, azaz kezdek, kezemet reá teszem. Minden esetre pedig a föltételező mondatban, a változatosság végett is, az egyszerűvel a föltételező, az öszvetettel pedig a föltételezett fejeztessék ki, így: ha a közönség részvételle end, munkásságom azon mértékben fog nőni, igen ügyetlenül volna: ha a közönség részvételle end, munkásságom azon mértékben nő vend, vagy: ha a közönség részvételle fog lenni, munkásságom azon mértékben fog nőni.

8. A jövő multak mind a jövő mind a mult természetében osztoznak. Például szolgáljanak ekövetkezők: ha kérésemet teljesítendéd vala vagy teljesítendéd, hálás fogok lenni; ha kérésemet teljesítendéd vala, (vagy teljesítendette d) hálás fogok lenni; kérlek mond meg, mikor ezt fogád (vagy fogod vala) írni; kérlek mond meg, ha le fogtad írni, vagy ha elfogtad végezni; figyeljünk gondosan a mondottakra, észre fogtuk venni; a figyelmes olvasó mind ezeknek alapját a föntebb mondatokból elfogá találni.

Jegyzet.

A német: „man“-t magyarul leginkább többes harmadik személylyel szokták kifejezni, p. o. man sagt, mondják, man schreibt, írják; néha, midőn t. i. alkalmazható, többes első személylyel is. p. o. man erwartete Sie; várták, vagy vártuk önt; man wird recht abmarschieren; jobbra elmarsolunk; tagadó mondatokban semmi-, senki-vel is, p. o. man wird heute im Theater nicht spielen, ma semmit sem játszanak, vagy ma senki sem játszik a színházban st.

92. §.

B. Foglaló vagy szükségí mód.

A foglaló és parancsoló móddal közönségesen akkor élünk, midőn szükségbeliséget akarunk kifejezni, tehát.

1. Oly igékkel öszveköttetésben, melyek akarást, kívánást, követelést, kinszerítést, parancsolást, megengedést, tiltást, intést, akadályozást, általában: kellést, és kellettést jelentenek; sőt kérés után is, ha a kérésnek meg kell történni, p. o. akarom (kívánom, parancsolom, kérlek) hogy tanulj; nem engedi hogy valaki őt gúnyolja.

2. Ezen kötszők után: akár, bár, az öszve-tételeket is ide értvén, p. o. akár te tedd, akár én; bár sokan tagadják; akármit (bármit) mondjanak is mások; akár mondottam legyen akár nem; de ezek mutatóban is elfogadják.

3. Ezen kötszők után: azért hogy, p. o. az apa azért fenyíti meg fiát, hogy jobbuljon.

Jegyzet.

A „foglaló“ nevezet homályos fordítása a diák conjunctivusnak, melyet jobban: kapcsolt- vagy viszonyosnak mondhatnánk. De a magyarban így sem nevezhetjük, mivel az óhajtó mód is, (mely a diákban nincsen meg) viszonyt fejez ki.

Különösen pedig:

1. A foglaló félmultja akkor használtatik, midőn a főntebb előszámlált (szükségbelit jelentő) igék valamelyike egyszerű mult vagy félmult időben, avagy régmultban is vagyon, p. o. intettelek (vagy intélek) hogy tanulj vala; mindig tiltottam volt hogy ne játszáj vala; nem régmondtad, hogy csak mostanig várjak vala.

Jegyzet.

Két egyforma összetett idő nem jöhet egymás után, mert kellemetlenül hangzanék, p. o. *intélek vala, hogy tanulj vala*. Ezért föltételező mondatokban a foglaló félmutlja helyett inkább jelennel éljünk, p. o. *ha kérlek vala, hogy tanulj, csak azért sem tette volna*.

2. A mult idő leginkább ,akár, bár‘ kötszók után használható, így: *bár tudtal legyen, hogy várlak, mégsem jöttél; akár szóltam legyen,*) akár nem, tenned kellett volna*.

3. A jövőket lássuk példákban :

Azt ne kívánd, hogy még egy hónapig várandj a k;
— egy hónap multával, akár mint kérendj vala, nem fogok várni; — bár még egy hónapig várandottam legyen, te azután sem fogsz fizetni.

93. §.

C. Óhajtó vagy lehetségi mód.

Az óhajtó móddal közönségesen akkor élünk, midőn lehetőséget akarunk kifejezni. Tehát :

1. Oly igékkel viszonyban, melyek óhajtást, kívánást, kérést, kétkedést, vélekedést jelentenek, p. o. *szeretném, ha meglátogatnál; ha az emberek mind jók volnának, törvény sem kellene; kétlelem, hogy valaha zsarnok a tudósokat igazán kedvelte volna*. Ellenben: nincs kétség (bizonyos) hogy Augustus Virgilt

---

*) Igen ügyetlenül élnek ezzel némelyek a latin kaptájára, ott hol létező dologról van szó, tehát mutató mód helyett, p. o. oly rémulést gerjesztett, hogy senki sem bátor kodott legyen (latinul: *tantum terrorem injecit, ut nemo sit ausus*), e helyett: hogy senki sem bátor kodék

nagyra becsülte (nem: „becsülte legyen“ a latin kaptájára: non est dubium ut magni fecerit).

2. Sok óhajtó indulatszók után, milyenek: beh, bár, bárcsak, ó ha, vajha, vajmi st. p. o. vajha ez előtt okosabb voltam volna; bár csak egy század mulva föltámadhatandék.

3. Ezen kötszók után: a nélkül hogy, p. o. soha se szóljunk, a nélkül hogy ne gondolkodnánk. *)

Különösen.

1. A félmult épen úgy használtatik mint a szükségimódban, p. o. kértelek (kérélek, óhajtottam, kértelek volt) hogy tanulnál vala.

2. A mult a föltételes mondatoknak föltételezett részében, mint föntebb láttuk (91. §. 3, 5.)

3. A jövőket példákban:

ha még egy hónapig várandané is, akkor sem fognál fizetni; — ha iskola helyett színházba mennendél vala, jobban fogtál volna sietni. st.

94. §.

D. Határozatlan mód.

Itt legnevezetesebb, mikor a határozatlan módhoz személyragok függednek. — Helye van ennek:

1. Minden személytelen igék mellett, milyenek: kell, kelleük, illik, lehet, nincs, van; p. o. még ma ezt kell (el lehet) végeznem; nincs mit mondania; van-e mit ennetek? st.

---

*) Igen ügyetlenül élnek ezzel is némelyek a latin kaptájára, ott hol létező, megtörtént dologrul van a szó, tehát mutató mód helyett, p. o. voltak, kik tagadnák (latinul: fuerunt qui negarent), e helyett: voltak kik tagadák.

Jövö idöben is, p. o. még ma ezt el kell végzendenem. — De ha a személytelen igék magok állanak a jövö idöben, akkor nem szükség a határozatlan mód jövöje, p. o. még ma ezt el kellend végzennem. Ugyan ezen okból, mivel a multa nézve e személytelen igék mindig mult idöben állanak a magyarban, úgy látszik nincs szükség a határozatlan mód multjára p. o. sokat kellett írniok, sie müffen viel geschrieben haben; od. sie haben viel geschrieben müffen.

2. Melléknevek és egyszersmind ,van‘ kapcsoló mellett, azon megjegyzéssel hogy ,van‘ a jelen idöben elhallgattatik p. o. nem szükségeses mindent tudnotok; hasznos vala tanulnunk; nem szép volt mondanod st.

3. Mindazon igék mellett, melyek foglaló, és óhajtó módot kívánnak, p. o. parancsold elemennie; kéretik az olvasó figyelmeznie; minden gyümölcsökbül mondá neki ennienie; kinek adatott hatalom oldania és kötnie. E két utolsó példa a halotti beszédben találattik. Nyelvemlékek. 1-ső kötet.

Ide tartozik s különös figyelmet érdemel ugyanott a ,halotti könyörgés‘-ben olvasható e kitétel is (mai szokottabb nyelven): imádkozzunk, hogy úr birságnapra jutva, jobb felöl igtatnia*) éleszsze őt, e helyett: a végett éleszsze vagy támaszsza fel őt; hogy jobb felöl igtassa. Mennyivel szebb, rövidebb s erőteljesb amaz ez utóbbinál. Igen megfelel ezen mondatbeli szókötésnek a német ,um zu‘. A maiak ezt ilyformán írják: hogy úr támaszsza őt, jobb felöl igtatan-

---

*) Nem: igtatva, mint a ,Nyelv-emlékek‘-ben talán nyomdahibából áll. Megérintendőnek vélem itt, hogy Révay (Antiquitates litt. hung.) ezt: io chtotnia, ekként olvassa: jokatnia vagy iktatnia, melynek gyöke szerinte ,jok‘ vagy ,ik‘ volna; de én ily gyököket, melyeknek jelentésében legkisebb eszmerokonság is volna az ,igtatás‘- vagy ,jogtatás‘-sal, nyelvünkben nem ösmerek.

dót; de ez nincs oly szabatos mint amaz, mert amabban (igtatnia) az is bent foglalatik: ki igtatandja őt jobb föl; a mi ebben (igtatandót) nincsen. A régiebb iratokban találató ilyes kitétel ,adjon tinéktek nyugalmat lelnete ké, nem ajánlható.

Jegyzet.

Ha a tulajdonító eset maga kiiratik, nem mindig szükséges, kivált át nem ható igéknél, a határozatlan mód ragozása, p. o. el kell mennem, vagy nekem el kell menni, (nem: mennem). De átható igéknél nagyon kell ügyelni, hogy kétértelműek ne legyünk, p. o. ha ezt mondanám: nekem kell Péternek küldeni, érthetetlen volna ha én tartozom-e küldeni Péternek, vagy ő nekem; tehát a határozatlan módot ezek szerént kell ragoznom így: nekem kell Péternek küldenem; vagy nekem kell Péternek küldenie.

95. §.

R é s z e s ü l ő k.

A részesülőkkel sokkal gyakrabban élünk a magyarban mint a németben, úgy hogy például a melléknéviakkal egész mondatokat melléknévekké változtatunk, p. o. a világban levő minden lényeket mindenható erejével semmiből teremtő s azokat véghetlen bölcseségével fentartó istent imádjátok; vagy: imádjátok az istent, mindenható erejével a világot semmiből teremtőt, s fentartót. Ugyanez néha ,vagyok' igével is öszveköttetik, p. o. mitevők legyünk; rest levél-író vagyok, rossz látók vagytok; mindig az mondó voltam; még pedig, mint láttuk, nincs is szenvedő, hanem csak nevező ejtés, bár átható ige mellett: mitevők, levélíró, az mondó.

A jövő melléknévi részesülő is öszveköttetik ,vagyok'-kal, p. o. ha iskola helyett színházba valál me-

n e n d ő, jobban fogtál volna sietni (nem: jobban voltál volna siető, mert a változatosság azt kívánja, hogy már a másik rész ne legyen hasonló összeköttetés; de a rímét is kell kerülni.)

Némely jegyzeteket már föntebb láttunk. Bővebb kifejtésök a szókötésbe tartozik.

A f o r m á k r u l .

96. §.

A 36 formák kifejtése.

A magyarban az igék jelentései bizonyos ragoknak a törzshöz függesztésével fölötte sokasíthatók lévén, az igék s hajtogatások minden nemében több úgynevezett formák származnak.

Elsőben is a föntebb előadott három törzsforma bizonyos ragok segítségével úgy módosítható, hogy gyakorló jelentésök lesz s ekkor gyakorló formában lenni mondatnak, ekképen :

	törzsforma	gyakorló forma
tiszta létel-igék	áll, steht	álldogál, steht oft
	él, lebt	éldégél, (victitat)
	ül, siht	üldögél, siht oft
	jár, pflegt zu gehen	járdogál, pflegt oft zu gehen
	kél, steht auf ic.	keldégél —
	mén, geht	مندégél, geht oft
	foly, flieht	folydogál, flieht oft ob. fort
	jő, kommt	jöddögél, kömmt oft
	nyíl, öffnet sich	nyíldogál —
	hajol, neigt sich	hajoldogál —
	vál, trennt sich	váldogál —

szenvedő létel-igék	{	vágyik, sehnt sich	vágyadozik, sehnt sich oft
		tünik, erscheint; verschwindet	tünedézik zc
		törik, bricht	töredézik
		fénylik, glänzt	fényledezik
		ömlik, strömt	ömledezik
		fejlik, entwickelt sich	fejledezik
		porlik, zerstäubt sich	porladozik
		nyílik, öffnet sich	nyíladozik
		hajlik, krümmt sich	hajladozik
		válik, trennt sich	váladozik
átható igék	{	köt, bindet	kötöz v. kötöget bindet oft
		zár, schließt	zárogať zc
		üt, schlägt	ütöget
		mér, misst	méréget
		ad, gibt	adogať
		igér, verspricht	igérget
		st.	

Még pedig látjuk hogy ezen gyakorló ragok közvetlenül a tiszta törzshöz (,i k' elibe) függednek.

Ugyanazon igék lehetnek továbbá lehetségiek, lehetők ekképen:

lehető formák

1.

állhat, kann	{	stehen
élhet		leben
járáhat		gehen

2.

vágy-hat-ik, kann	{	sich sehnen
nyíl-hat-ik		sich öffnen
tör-het-ik		brechen

3.

üthet, kann	{	schlagen
zárhat		schließen
igérhet		versprechen

A lehetségi rag itt is ,ik‘ elébe jött

Most e két formát t. i. gyakorló és lehető formát újra egyszerűen összehajthatjuk (a gyakorlót előbb s a lehető utóbb) ekképen:

gyakorló lehető formák

áll-dogál-hat	faun } öfterß ſiechen fort leben ſich öfterß ſichern z.
él-degél-het	
vágy-adoz-hat-ik	
tör-edez-het-ik	
üt-öget-het	
zár-ogat-hat	

Ezek szerint mind a háromféle igének u. m: tiszta létel-igének, szenvedő lételigének s határozatlan áthatónak, külön külön a törzsformával együtt négy formájok van u. m. törzsforma, gyakorló forma, ható forma és gyakorló ható forma; tehát a törzsformával mindössze 12 forma s mindenik osztálybul négy-négy.

Alig szükség mondanom, hogy minden származott formák a törzsforma hajtogatására tartoznak; tehát a négy tiszta lételi forma a négy határozatlan átható formával együtt az elsőre, a négy szenvedő lételi forma pedig a harmadikra.

Másodszor: az átható ige mind a törzsformában, mind a gyakorlóban újabb ragok segítségével tétetővé is lehet, ekképen:

tétető formák

köt-tet	läßt } binden ſchließen z.
zár-at	
üt-tet	
ad-at	
igér-tet	

Ugyanazon ragok a gyakorló formához is jöhetnek ekképen:

gyakorló tétető formák

kötöget-tet	láßt / öfters binden		
zárogat-tat		öfters schließen	
ütöget-tet			ic.
adogat-tat			

Mind a kettőt u. m. egyszerű tétető és gyakorló tétető formát ismét összetehetjük a lehető formával, ekképen:

tétehető forma

üttet-het	fann / schlägen lassen	
zárat-hat		ic.
adat-hat		

gyakorló tétethető forma

ütögettet-het	fann / öfters / schlägen lassen	
zárogattat-hat		ic.
adogattat-hat		

Tehát csupán magokban a határozott átható igékben ismét négy forma s a föntebbiekkel nyolcz.

A törzsforma átható igéknél cselekvő vagy tevő igének neveztetik. Ebből is meglátszik, mily helytelen azok módszere, kik az első hajtogatást cselekvőnek nevezik. Ez más nyelvekben mehet, de a magyarban a cselekvő igék szám szerint véve is legfőlebb csak egy 12-ed részét teszik az első hajtogatásnak; minthogy erre, mint épen előadtuk, a tiszta létel-igéknek négy s az áthatóknak nyolcz formái tartoznak.

De az átható igéknek határozott formájok is lévén, mind a nyolcz átható forma ismét határozott formában is előjöhet.

határozott formák

1. cselekvő forma	}	ír-ja, schreibt (es)
		ver-i, prügelt (es)
		zár-ja, schließt (es)
		üt-ti, schlägt (es)

2. gyakorló cselekvő forma	{ irogat-ja, sçreibt (es) oft vereket-i, prügelt (es) oft
3. tehető	{ irhatja, kann (es) sçreiben verhet-i ic.
4. gyakorló tehető	{ irogathat-ja veregethet-i
5. tétető	{ irat-ja veret-i
6. gyakorló tétető	{ irogathat-ja veregethet-i
7. tétethető	{ irathat-ja verethet-i
8. gyakorló tétethető	{ irogattathat-ja veregettethet-i

Ezek szerint magoknak a határozott átható igéknek 8 különböző formájok van.

Harmadszor: ugyancsak az átható igék ismét bizonyos ragok segítségével szenvedőkké is válhatnak, eképen :

külsőleg szenvedő forma

zár-atik,	wird	{ geschlossen
üt-tetik,		{ geschlagen
ad-atik		{ gegeben

belsőleg szenvedő forma

zár-ódik, sçhließt sich; wird geschlossen
üt-ódik, wird geschlagen.
ad-ódik, wird gegeben; bietet sich dar

közép forma

zár-kozik, versçhließt sich
üt-kozik, sçlägt
ad-a-kozik, ist freigebig

Jegyzet.

Ez az igazi középforma, a melynek t. i. jelentése mintegy a cselekvés és szenvedés között van. Ide mutatnak a betűk, melyek maga a 'k ö z' szó, 'ik'-kel tétetvén össze; németül teljességgel nem tudjuk általánosan kifejezni, hanem csaknem minden szót külön és másképen, p. o.

zárkozik, verschließt sich
 ütközik, schlägt (Mittelwort)
 adakozik, ist freigebig (nem: gibt sich)
 ígérkezik, gibt sein Versprechen
 mutatkozik, zeigt sich, erscheint
 temetkezik, hält Reichenbegängniß (nem: begräbt sich)
 építkezik, ist im Bauen begriffen (nem: baut sich)

Tehát ezen formát úgy tekinthetni mint láncszemet az átható és átnemható igék között.

Ugyancsak hasonló formák jöhetnek a főntebb előadott gyakorló forma után is, ekképen:

gyakorló külsőleg szenvedő

zárogat-tatik, wird öfters	} geschlossen geschlagen gegeben
ütöget-tetik	
adogat-tatik	

gyakorló külsőleg szenvedő

zárogat-ódik, schließt sich öfters
 ütöget-ódik, wird öfters geschlagen
 adogat-ódik, wird öfters gegeben

gyakorló közép forma

zárogat-ózik, verschließt sich öfters
 ütöget-ózik, schlägt öfters
 adogat-ózik, gibt öfters

Mind két rendbeliek ismét összetételhetnek a lehető formával, ekképen:

1. Külsőleg szenvedő lehető

zárát-hat-ik, kann geschloffen werden
 üttet-het-ik   z.

2. belsőleg szenvedő lehető

záród-hat-ik
 ütőd-het-ik

3. közép lehető

zárkoz-hat-ik
 ütköz-het-ik

Továbbá:

1. gyakorló külsőleg szenvedő lehető

zárogattat-hat-ik, kann öfters geschloffen werden
 ütögettet-het-ik   z.

2. gyakorló bels. szenved. leh.

zárogatód-hat-ik
 ütögetőd-het-ik

3. gyak. közép lehető

zárogatóz-hat-ik
 ütögetőz-het-ik

Ezek szerint 12 átható forma. Tehát a föntebbiekkel együtt (első hajtogatási 12, második hajtogatási 8, harmadik hajtogatási 16) öszvesen 36 különböző forma.

Jegyzetek.

1. Észre fogta venni az olvasó, hogy a gyakorló és tehető forma mindenütt előjön; még pedig amaz mindig a törzs után és minden többi formaragok elébe, emez pedig mindig a többi formaragok után.

2. A tárgyra ható 8 formához, ismét járulhatnak a visszamatató névmások tárgy-ejtései t. i. magamat, maga-

dat st. mely viszonyban visszaható igéknek hivatnak; de minthogy a mondott szókkal soha össze nem olvadnak, azaz nem belsőképen hajlítatnak, a formák közé nem számlálhatók. Egyébiránt mást jelentenek a magyarban, mint akár a belső szenvedő, akár a közép forma; p. o. akár ütődik, akár ütözik, egészen más mint üti magát. Ezen utolsó állapot kifejezésére a németben *fiel-höz fielßt* szó szokott járulni.

3. Gondolhatni mind ezekből a magyar igék véghe-tetlen alakulhatóságát s így alakult új szóknak csodálatos bőséget. Úgy hogy ha mind ezen formákat a három hajto-gatás szerint példákban leírnök, — föltévén hogy min-denik forma egy al- s egy fenhangú példával egy-egy ívet foglal el — csupán ezen példalapok (paradigmák) 36 ívet, tehát jó nagy könyvet tennének; s mindezek legfölebb hat törzs-igéből származnának. *)

*) Még azt is felszámíthatni hány új alakú (grammatikai) szó származik csupán egy igétül, t. i.

1. Egyetlen egy átható ige 28 formában fordul elő (u. m. 8 határo-zottban, 8 határozatlanban s 12 szenvedőben).

2. A mutató módban van 16 idő, minden időben 6 személy, tehát

$$\begin{array}{r} 16 \times 6 \times 28 = 2688 \\ \text{foglalóban: } 9 \times 6 \times 28 = 1512 \\ \text{óhajtóban: } 9 \times 6 \times 28 = 1512 \\ \hline 5712 \end{array}$$

s ekkép egyetlen egy átható igétül közel 6 ezer újabb alakú szó származik; s belső hajlítással a mondott számnak mintegy harmada.

3. És ha bár ezek közül talán némelyek egyenlők volnának is, de a második személyre hátás, határozatlan mód s részesülők, melyeket nem számítottam, ezen hiányt bőven kiegészítik.

4. Vegyünk csak kétszáz átható igét, melyek mind ezen formákat föl-vezzik, már több lesz egy milliom különböző alakú szónknál, melyek nagy részint a nép szájában is élnek; s melyek közül mintegy négyszáz ezer egyszerű belső hajlítás által származott szó, (a többi összetétel), midőn például a németben egy igétül alig származik húsz új egyszerű grammaticai szó; bővebb ennél a latin s még bővebb a hellen, de a magyarhoz mind távolról sem hasonlítható.

97. §.

Jegyzetek a formák ragairól.

I. A gyakorló és ható formákban:

Már a fentebbi szakban láttuk, hogy ugyanazon formának ragai is nem mindenütt egyenlők. Erre nézve először a gyakorló formákról a következő jegyzeteket tartssuk meg.

A) A tiszta létel-igéknél.

1. *do gál* st. helyett *o gál* st. is lehet az egyszerű szóknál p. o. áll-*o gál*, él-*e gél*, ül-*ö gél*. Némelyek, *o ng*, *ö ng*, *é ng*, ragokkal is találhatunk p. o. áll (*o ng*), dül (*ö ng*), forr (*o ng*), hajl (*o ng*), hull (*o ng*), száll (*o ng*), öml (*e ng*).

Ezek pedig: úsz, csúsz, mász, jár, *kdé* ragot szeretnek, így: úsz-kál, csúsz-kál, mász-kál, jár-kál.

2. A többtagú *l* és *z* végű igék *gat*, *get* ragot kedvelnek, így: készül (*get*), hibáz (*gat*), sétál (*gat*), teleg (*get*), udvarol (*gat*).

Némely egytagú *l* végűek pedig *adoz*, *edez* ragokhoz szítnak, u. m. dül (*edez*), hül (*adoz*).

3. A többtagú *ad*, *ed*, *s and*, *end* végzetűek *oz*, *es* gyakorló ragokat kedvelnek, p. o. szalad (*oz*), marad (*oz*), árad (*oz*), fárad (*oz*), éled (*ez*), ébred (*ez*), téved (*ez*), csikland (*oz*), örvend (*ez*) st.

Hasonlók: hazud (*oz*), fed (*ez*), mulat (*oz*), ásit (*oz*) és minden *ld* végzetűek p. o. told (*oz*), szaguld (*oz*).

4. Megemlítjük még ezeket: fut (futos, futkos, futosgál), ugor (ugros, ugrál).

5. Vannak, melyeknek már a törzsben gyakorló értelmök van, — a mely szókat arról lehet többnyire meg-

ösmerni, hogy az utótagban *g* belűjök van, — ezeknek nincs többé szükségök a gyakorló formára, milyenek: *retteg*, *kételg*, *fetreng*, *pattog*, *bugyog*, *andalg*, *fenyeget*, *kerget*, *édesget*, *lyukgat*.

Mindazáltal az egytagú *g* betűsök az *adoz*, *edez* ragokat fölveszik, p. o. *leng(edez)*, *ing(adoz)*, *zeng(edez)*; tehát azok is, melyek kilökés által egytagúakká lőnek, p. o. *csörög*, (*csörg-edez*); *mozog*, (*mozg-adoz*); *csorog* (*csorg-adoz*); *rezeg*, (*rezg-edez*).

B) A szenvedő létel-igéknél.

1. A szenvedő lételigék közül csak azok képesek a példákban látott *adoz(ik)*, *edez(ik)* gyakorló ragok fölvételeire, melyek gyökök és csupán *ik*- legfőlebb *lik*-be végződnek, mert a *szik*, *zik*, *odik*, *ödik*, *ödik*, *ödik*, végüknek már magokban gyakorló értelmök van.

2. A melyek áthatólag használtatnak, azok az áthatók ragát veszik föl, p. o. *szop-ik*, *szop-ogat*, *esz-ik*, *ev-eget*, vagy *ev-egél*; *isz-ik*, *iv-ogat*, vagy *iv-ogál*.

3. *Ugr-ik*, (*ugrándozik*), *szök-ik* (*szökdös*, *szökdecsel*), *buk-ik* (*bukdos*, *bukdácso*) eltérnek a többiektől.

4. A személytelen igék, p. o. *illik*, *hallik*, st. nem veszik föl a gyakorló ragokat.

C) A z átható igéknél.

Az átható igék gyakorló ragairól jegyezzük meg:

1. A többtagú szók *gat*, *get*, ragokat használnak, p. o. *tanúl(gat)*, *épít(get)*; az egy tagú pedig *o*, *ö*, *é* önhangzókat vesznek közbe, p. o. *ad-o-gat*, *mér-e-get*, *üt-ö-get*, (*közbeszúrat*)

2. A *t*-be végződők, ha a *t* előtt közvetlenül másalhangzó van p. o. *ant*, *ent*, *aszt* st. végzetűek, azon *t* betűt a nehéz kimondás miatt kilökik, p. o. *cseppent*, *cseppenget*; *tekint*, *tekinget*; *maraszt*, *maraszgat*; *ereszt*, *ereszget*, st. (*kilökés*)

3. Némely szók *gat*, *get* helyett más rokon rago-
kat is vesznek föl, de sokszor különböző jelentéssel, u. m.

nyom, nyomkod, v. nyomogat, nyomdos

köp, köpköd, v. köpdös

kap, kapkod v. kapdos, kapogat

csíp, csipdes v. csipdez, csipdel, csipeget, csipked

lő, lödöz v. lövödöz

dug, dugdos

szab, szabdal, szabogat

tör, tördel, töröget

vág, vagdal, vagdos

csap, csapdos, csapdoz, csapkod

fog, fogdos

mar, mardos

súg, sugdos

ver, verdes, vereget

fed, fedez, fedezget

kérd, kérdez, kérdezget

hord, hord $\left\{ \begin{array}{l} \text{öz} \\ \text{ogat} \end{array} \right.$

told, told $\left\{ \begin{array}{l} \text{öz} \\ \text{ogat} \end{array} \right.$

fold, fold $\left\{ \begin{array}{l} \text{öz} \\ \text{ogat} \end{array} \right.$

önt, önt $\left\{ \begin{array}{l} \text{öz} \\ \text{öget} \end{array} \right.$

farag, faragcsál

öl, öldös, ölöget

rág, rágszál

ás, áskál, ásogat

vés, véskél, véseget

fúr, furkál, fúrogat

ír, irkál, írogat írogál

szúr, szurkál, szúrogat

túr, turkál

nyír, nyirkál, nyirbál, nyírogat

4. Némely származott átható igéknek már gyakorló jelentésök levén, ezek többé föl nem vehetik az ily ragot, p. o. mozgat, forgat, sürget, fenyeget st.

A ható formákrul semmi különös észrevételünk.

98. §.

II. Különösen az átható igék többi formáiban

A) A tétető formában.

1. *tat, tet*, többtagú szókhoz járul *s* az egytagúak közül csupán *t-n* végződökhöz, p. o. rendel-tet, arat-tat, ültet-tet, igtat-tat, töröl-tet, árul-tat; üt-tet.

2. A többi egytagúak pedig *at, et*, ragokat vesznek föl, p. o. ad-at, ír-at, kér-et, mond-at; hí-v-at; (*vi-tat* nem tulajdon értelmű).

Némely egytagú szók kétképen veszik föl a mondott ragokat, de különböző jelentéssel u. m.

foly, foly[{]at
                                  tat

csap, csap[{]at
                                  tat

csíp, csíp[{]et
                                  tet

hány, hány[{]at
                                  tat

vág, vág[{]at
                                  tat

nyom, nyom[{]at
                                  tat

von, von[{]ta
                                  tat

öröl, örlet, öröltet

3. Ha a *t* előtt közvetlenül mássalhangzó, vagy hosszú önhangzó van, akár egy, akár többtagú alhangú

szókban, kényelmesb kimondás végett csugán *at*, *et* használtatik, p. o. hajt-at, tilt-at, lát-at, olvaszt-at, bocsát-at, állít-at, st.

Ezen szabály mehet a zárt félhangú szókban is p. o. önt-et, tölt-et.

4. De nyílt fenhangú szókban zavar történnék, p. o. ezeket: ,én építettem ezt a házat', ,én eresztettem le azt a vizet' senki sem értené az írásban ha cselekvő formában van-e vagy tételőben, tehát itt múlhatlanul *tat*, *tet* álljon a tételőben így: ereszt-tettem, épít-tettem.*)

J e g y z e t e k.

a. Ha akár a zárt *è* akár helyette az *ö* írásunkban is használnánk (20. §.) akkor *tat*, *tet*-re az utolsó esetben sem volna szükség, mert tudjuk, hogy: ,építettem' vagy ,építöttem', ,eresztettem' vagy ,eresztöttem', cselekvő s ,építtem', ,ereszttem' tételő volna.

b. A külső szenvedők raga épen az a mi a tételőké, de a szenvedő *ik* hozzájárultával p. o. rendel-tet-ik, arat-tat-ik, ültet-tet-ik, igtat-tat-ik, ad-at-ik; ír-at-ik, tilt-at-ik, bocsát-at-ik, épít-tet-ik. st.

C. A belső szenvedő formáru l s ragok-
rul semmi észrevételünk.

D. A közép formáru l

1. *kozik*, *kézik*, *közik*, leginkább többtagu a k-
hoz járulnak, p. o. bocsátkozik, építkezik, kívánkozik, imádkozik, mutatkozik, tisztitkozik, nevetkezik, következik. st.

*) Ezen kivétellel kell érteni a Tudóstársaság szabályát a 13. §. végén.

**) Ezekben, kik nem szabatosok, gyakran vétnek, mert néha megkettőztetik a mire semmi szükség, p. o. adat-(tat)-ik, üttet-(tet)-ik, irat-(tat)-ik; vagy pedig elhagyják azt, a mire szükség van p. o. figyelmeztetik, igtatik, változtatik, szüntetik, st. ezek helyett: figyelmeztettetik, igtatattik, változtatattik, szüntettetik.

2. Az egytagúak *a*, *e*, önhangzókat vesznek néha közbe, p. o. várakozik, óvakozik, lopakozik, értekezik, st. de a nélkül is leginkább *r*, és a *k*-nak kemény társa *t* után, p. o. ér-kezik, üt-közik, bir-kozik, gyür-közik. Ezen két áthatók: ,c s a l' és ,h í' a tétető forma után vesznek föl a közép ragot, így: csalatkozik, hivatkozik.

3. Az *aszt*, *eszt* s *ant*, *ent* végzetek itt is elvesztik a *t* betűt, mint a gyakorló formában; *s* a ragbeli *z* *d*-vé változik, p. o. puffaszt, (puffaszgat), puffasz-kodik, ereszt, (ereszget) eresz-kedik, ragaszt, ragasz-kodik, akaszt, akasz-kodik, boszant, boszan-kodik.

,érint'-től, é r i n t k e z i k lőn divatos.

4. Így a sziszegő *s*, *s*-ben végződőknel is szebbhangzásért vagyis a sok sziszegő elkerülése végett ,k o z i k' helyett ,k o d i k' van szokásban, p. o. ruház-kodik, ráz-kodik, őriz-kedik, alkalmazkodik, mos-a-kodik, kereskedik, pofoszkodik, hús-a-kodik, öltözködik, intézkedik st.

5. Az *l* és *r*-be végződők mindkétképen ragozhatók, p. o. gondol(kodik, vagy-kozik), emel(kedik v. -kezik), vél(ekedik vagy-ekszik), nyer(ekedik vagy n y e r e k e z i k.) st.

Jegyzetek.

a. Úgy látszik, a *d* és *z* mégis különböznek kissé egymástul, p. o. ,emelkedik' bensőbb, s ,emelkezik' külsőbb, t. i. emez inkább csak egyes részeknek, p. o. tagjainknak, ruháinknak emelését jelenti; a honnan a külső jelentésű szóknál többnyire ,kezik' p. o. ölelkezik, szólalkozik, találkozik, táplálkozik, tréfálkozik, csodálkozik, kínálkozik, vállalkozik, gombolkozik; valamint belsően kedik, p. o. eszmélkedik, tolakodik; innen: hálálkozik és hálálkodik, foglalkozik (a külsőbb értelmű ,foglal-, elfoglal-, lefoglal' szótul) és foglalkodik (bensőbb értelemben t. i. munkálkodik) különböző értelműek.

b. Az áthatók közt előfordulhatnak olyan igék is, melyeknek jelentései igen közel járnak az át nem ható igékéihez, p. o. látok (= látó vagyok), hallok (= halló vagyok); vagy mint törzsek mindkétképen előjönnek p. o. esz, eszik, gyón, gyónik: vagy eredetileg valóságos tiszta létel-igék p. o. jár, lép, él st. ezek természet szerint nem fogadják el a középp ragokat.

c. Mind ezen középp ragok, mind a többi formák ragai, előjöhetnek a képzőknél is, de itt csak a grammatikai vagy állandó ragozásról van szó.

d. Nem lehet elhallgatnom hogy ezen középp formák (valamint a többi formák is főleg az öszvetételekben) nyelvtanítónk figyelmét nagy részben kikerülték, pedig már a példákban láttuk, hogy nem kis számmal vannak. Különösen a középp formák mind a népi mind az írói nyelvben elhanyagoltattak, azért nem tartám érdektelennek némely szokatlanabbakat ide följegyezni:

sért	sértekezik
visel	{ viselkedik (,viseltetik' helyett) bezeigt fið { viselkezik, fleitbet fið
szerez	szerezkedik
tár	tárazozik
félt	féltekezik,
hagy	hagyakozik
bérel	bérlekezik
szerkeszt	szerkezkedik
tart	tartakozik (,tartózkodik' helyett)
ejt	ejtekezik v. ejtőzik
engeszt	engeszkedik (,engesztelődik' helyett)
véd	védekezik
tép	tépekezik
rejt	rejtekezik v. rejtőzik
ijeszt	ijeszkezik
költ	költekezik
szentel	szentelkedik

kér	kérekezik
kérdez	kérdezkedik
szeret	szeretkezik
tilt	tiltakozik
bont	bontakozik
szorít	szorítkozik
példáz	példázkodik
vitat	vitatkozik
tisztel	tisztelkedik
hány	hányakozik
szór	szórakozik
fúr	fúrakozik
vált	váltakozik
töm	tömekezik *)
st.	st.

5. Mindenféle gyakorló rag után ,ózik, őzik' áll p. o. hallgat-ózik, mentetet-őzik, rángat-ózik, áskál-ózik, dörgölő-zik, fenyegető-zik, dorgál-ózik, integet-őzik st. valamint a *jt*-ben végződő egytagú, s *kar*, *ker*-ben végződő többtagú igék után is, p. o. ejt-őzik, fejt-őzik, vakar-ózik, takar-ózik, teker-őzik. Így ezek is: fog, fogózik, fedd, feddőzik.

Ezen utolsókat lehet ,ódzik, ődzik'-nek is írni.

99. §.

Az úgynevezett *) rendhagyó vagy szabálytalan igékrül.

A. Első és második hajtogatásra tartozók.

ad, ád

Hosszú *á* egyedül itt a törzsben van, egyebütt sehol.

*) Mióta e könyv szerkesztetett, a mondottak közül már több lépett életbe.

**) Tulajdonképen alig van a magyarban rendhagyó ige, hanem az itt előszámlálандók nagy része belső hajlításon alapszik.

fő (vagy *föl*)

Mutató mód

Jelen } fővök, fősz, fő (v. föl)
 } fővünk, főttök, főnek (v. fölnek)

Jegyzetek. 1. A jelenből a többi szabálytalanság (belső hajlítás) mindenütt kimagyarázható, mely is csak abból áll, hogy az önhangzón kezdődő ragok előtt az *ő* megrövidül s *o* szúratik közbe, p. o. fővök, fővünk, tehát félmult: főve; jövő: fővend, részesülő: fővő; ható forma. főhet, főhet st. a mássalhangzók előtt pedig a törzs változatlan. A foglaló módban egy *j* helyett két *jj* használtatik p. o. főjj. Tehát ezen ige tulajdonképen nem rendhagyó, hanem leginkább két összeső önhangzó kikerülése végett a fön-
tebb (14. §.) előadott közbeszúrat törvényét követi.

2. E szerint hajtogattatnak minden más önhangzón végződő igezők, p. o. lő, jő (v. jön), nő (v. nő), nyő, ró, sző, ő.

3. Az ingatag önhangzón végződők u. m. hí, rí, szí, ví, fú, bú, nyü, a közbeszúrat előtt is maradhatnak hosszak, p. o. hívok (v. hívok), vívok, fúvok, búvok, nyüvök.

Hí, szí, ví, ő, lehetnek a törzsben is *o*-vel: hív, szív, vív, óv, és: fú, bú, lehet: fúj, búj; a midőn mindnyájan rendesen ragoztatnak.

4. Az öszvetett idők mind itt, mind a következőkben a közönséges szabályokat követik.

hisz (vagy *hiszen*)

Mutató mód

Jelen } hiszek, hiszesz, (hiszsz), hisz (hiszen)
 } hiszünk, hisztek, hisznek

Jegyzet. A többi időkben csak az illető törzsöt írunk le, mert a többi személy attól rendesen származik.

Félmult: hive

Mult: hitt

Jövő: hiend

Parancsoló mód

higyj v. higj (jobban hidj) *)

A foglalo mindenütt egyenlő a parancsolóval.

Határozatlan mód:

hinni

Az óhajtó mindenütt megegyezik a határozatlannal.

Melléknévi részesülő: hívő

Gyakorló forma: hiveget

Tétető forma: hitet

Lehető forma: hihet

Jegyzetek.

1. Ebben ismét nincs tulajdonképeni szabálytalanság, hanem csak belső hajlítás, melynél fogva csak a végső *sz* változik el most *n-*, majd *v-*, majd *t-*, majd *d-*vé p. o. hinni, e helyett: hiszni; hívő, e helyett: hisző; hidj, e helyett: hiszj v. hiszsz. st.; szinte hasonló belső hajlítás történik a következőkben is.

2. E szerént hajtogattatik: *visz* (v. *viszen*), csupán a parancsolóban van némi különbség:

vigyek	vígy	vigyen
vigyünk	vígyeték	vigyenek

---

*) Hogy itt alkalmasint *d-*-nek kell lenni, meglátszik a határozott alakból, hol a kurtított törzs *hi d d* (nem: *higyd*) e helyett: *hi d jed*.

kel (v. *kél*)

Hosszú é egyedül ebben a törzsben van, egyebütt sehol; a mutató multja pedig: *kelt* v. *költ*.

Egészen hasonló ehöz: *let* (vagy *lét*); multja: *let*.

lesz, lész (vagy *leszen*)

Mutató mód

Jelen { *leszek, leszsz* (v. *lészsz*), *lesz* (*lész* v. *leszen*)
 { *leszünk lesztek* *lesznek*

Félmult { *levék levél* (v. *löl*) *leve* (v. *lön*)
 { *levénk levétek levének* (*lőnek*)

Mult törzse: *lett*

Jövőé: *leend*

Parancsoló mód

legyek légy legyen (*légyen*)
legyünk legyetek legyenek (*légyenek*)

Határozatlan mód

lenni

Melléknévi részesülő

Jelen: *levő, lévő*

Határozói részesülő

levén vagy: *levén*

Ható forma

lehet

Ehez hasonló módon hajtogattatnak: *tész* (v. *teszen*), *vesz* (*vész, vészén*) és *esz* (v. *eszen*), azon megjegyzéssel hogy mint áthatóknak tétető formájok is van, ekképen: *tétet*, *vitet*, *étet* (v. *etet*); gyakorló formájok pedig: *teveget*, *veveget*, *eveget*. S *eszen*-nek mutató félmultja csak: *evék, evél, eve*.

mégy (v. *megyen*, v. *mengyen*, v. *mén*)

Mutató mód

Jelen { *megyek mégy (mégysz) megyen st.*
           { *megyünk mentek mennek*

Egyéb időket „men” törzs szerént származtat, p. o. mene, ment. menend, menj st; csupán a ható forma : mehet.

Van (v. *vagyon*)

Mutató mód

Jelen { *vagyok vagy van (vagyon)*
           { *vagyunk vagytok vannak (vagnak)*

Félmult : *vala*

Mult : *volt*

Óhajtó mód

Jelen : *volna*

Melléknévi részesülő.

Jelen : *való*

A többi időket „lesz” igétül kölcsönözi s ezen tekintetben hiányos ige.

ver, *vér*

Hosszú *é* egyedül a törzsben van, egyébiránt mindenütt a közönséges szabályokat követi.

vesz, *vész*, *geht verloren od. zu Grunde*

Hosszú *é* csak itt a törzsben van.

Közönséges jegyzet.

Mindezek közt a határozatlan áthatókból határozott áthatók (melyek a 2-dik hajtogatásra fognak tartozni) a közönséges szabályok szerént lesznek p. o. *tevé*, *tette*, *teendi*, *tenné* st.

B. Harmadik hajtogatósiak

alapszók

Nem régiben kezdjük használni; és nem igen kellemes hangzása miatt csak a mutató és határtalan mód jelenében élünk vele, egyebütt a tiszta lételű ‚alapul‘ van szokásban

alszik (v. aluszik)

Mutató mód.

Jelen: alszom (aluszom), alszol (aluszol) st.

Félmult törzse: alvék (aluvék)

Mult: aludt (aludott)

Jövőé: alvandik (aluvandik)

Parancsoló mód

aludj v. aludjál

Határozatlan mód

alunni, aludni

Melléknévi részesülő

Jelen: alvó, aluvó

Ható forma

alhatik, aludhatik

Néha áthatólag is használtatván fölveszi a tételö formát így: altat.

‚Aluszik‘ szerént hajtogattatnak, minden: *uszik*, *oszik*, *úszik* ragozatúak, p. o. alkuszik, feküszik (v. fekszik), nyugoszik (v. nyugszik), esküszik, haraguszik (v. haragszik), vénhüszik st.

Még a kurtított ‚fekszik‘, ‚nyugszik‘, és ‚haragszik‘ is a hasonlóképp kurtított ‚alszik‘ szerént; s a két első tételö formában is: fektet, nyugtat.

betegszik (v. betegedik)

A mutató s határtalan mód jelenjét kivéven, mely mindkétképen van, egyebütt csupán az utóbbi forma, t. i. ,*betegedik*‘ szerént s rendesen hajlítatik.

Ide tartoznak minden *szik* s egyszemesmind *édik*, *ödik*, *odik* ragozatú igék, p. o. *melegszik*, v. *melegedik*, *dühöszik* v. *dühödik*, *gazdagszik* v. *gazdagodik*, *foganszik* v. *foganodik*, *gyanakszik* v. *gyanakodik*.

cselekszik v. *cselekeszik* v. *cselekedik*.

Mutató.

Jelen: mind a három alakban minden személy rendes.

Félmult: *cselekvék* (v. *cselekedék*)

Mult: *cselekedett*

Jövő: *cselekvendik* (v. *cselekedendik*)

Parancsoló.

cselekedj v. *cselekedjél*

Határtalan.

cselekedni

Melléknévi részesülő

cselekvő (*cselekedő*)

Hatóforma.

cseleketik (*cselekedhetik*)

Az egész látszó szabálytalanság csak abban van, hogy önhangzón kezdődő ragok előtt *ed* helyett *o* is állhat.

E szerént hajlítatnak: *dicsekszik*, v. *dicsekeszik*, v. *dicsekedik*, és: *menekszik* v. *menekszik* v. *menekedik*.

eszik

A főntebb említett ,*eszen*‘ szerént azon különbséggel, hogy a személyragok szorososan a harmadik hajto-

gatáshoz tartják magokat, p. o. ohajtó mód: enném, ennél, ennék st. s mind itt, mind amott, a mutató multjának törzse ett v. evett, de a többi személyeknél csak a kurtább törzs után: ettem, ettél st.

genyedszik, genyedszik

A mutató és határozatlan mód jelenjét kivéven, hol mindkétképen van, egyebütt az utolsó törzsnél fogva s rendesen hajlítatik. Valamint minden más igék is, melyeknek *szik* s egyszersmind *szik* v. *szik* (*szik*) raguk is van p. o. ügyekszik v. ügyekezik.

szik

Mutató.

Jelen: iszom, iszol, iszik, iszunk st.

Félmult: ivék

Mult: ivott

a többi személyeknél: itt, p. o. ittam st.

Jövő: iand

Parancsoló.

igyál

Határozatlan.

inni

Mellőknévi részesülő

ivó

Ható forma

ihatik

Áthatólag is használtatván: iszom, iszod, iszsza st. fölveszi a tétető formát is, igy: itat.

Jegyzetek hiányos igékrül.

„Aszik, eszik, iszik, még egy különös ragot is fölvesznek u. m. hatnék, hetnék (a ható forma óhajtó módja)

	alhatnám	alhatnál	alhatnék
(iŕ)	bín ſchŕŕig, (du)	bíft ꝛ	
	alhatnánk	alhatnátok	alhatnának
	ehehném,	ehehnél	st.
(iŕ)	bín hungrig	ꝛ.	
	ihatnám,	ihatnál	st.
(iŕ)	bín durſtig	ꝛ.	

Ezeknek a népnelyben még multjok is van, így: alhatnám volt, alhatnál volt

Hogy ,szokott', ily értelemben: szokása van, csupán multban használtatik, megvan a maga alapja, mert a ,szokás' természet szerint tartós időt fejez ki. Némely írók kezdik jelenben is használni így: szok. ,Szokik' pedig ezen értelemben áll: valamihhez szokik s rendes hajlításu.

100. §.

Személytelen igék.

A személytelen igéknek csak harmadik személyök van. Kétfélek:

1. Tulajdonképen személytelenek, melyekben 1-ső és 2-dik személy nem is lehet, u. m. ezek:

alkonyodik, es dämmert
 éjjeledik, es wird Nacht
 esik, esö esik, es regnet
 hó esik, es ſchneit
 jég esik, es hagelt
 esteledik, estellik, es wird Abend
 fáj, es thut weh, es ſchmerzt
 hajnalodik, hajnallick, es wird Morgen
 hallik, hallatszik, man hört
 harmatozik, es thaut
 havazik v. havaz, es ſchneiet

menydörög, es donnert
 nappalodik, es mirb Tag
 permetezik v. permetez, es niefelt
 rémlik, es dünft
 szemzik (az eső), es niefelt
 villámlik, es bligt

Jegyz. Minden idejök s módjok van, de csupán harmadik személyben s a német, es⁶ magyarul különösen soka sem tétetik ki.

2. Nem tulajdonképen személytelenek :

illik (nekem), es ist (mir) s^{ch}idlich
 kell (nekem), (ich) soll; (ich) mag; (ich) brauche; es
 ist (mir) nöthig od. wünschenswerth.
 kelletik (nekem), (ich) muß, es ist (mir) nothwendig
 lehet (nekem), (ich) kann, es ist (mir) möglich; (ich)
 kann haben
 megesik (nekem), (ich) komme sübel au.
 nincs v. nincsen . es ist nicht
 nincs v. nincsen nekem, ich habe nicht
 sincs v. sincsen, es ist auch nicht
 nekem sincs v. sincsen, ich habe auch nicht
 szabad (nekem), (ich) darf
 történik, es ereignet sich
 van nekem, ich habe

J e g y z e t e k.

1. Mindezek mellett a személyek, mint láttuk, tulajdonító esetben vannak, magok az igék egyes vagy többes szám szerint többnyire minden időben hajlíthatók, p. o. lehet nekem, lehet neked, lehet neki; vagy: lehetnek nekem, lehetnek neked st.

lehetne nekem st.
 lehetett nekem st.
 lehetend nekem st.

2. kell, lehet, van, illik, személyesen is használatnak, így: (én) kellek, (te) kellesz, st. (én) lehetek, (te) lehetsz; (én) vagyok, (te) vagy st.

3. Nincs, sincs csupán mutató jelenjével birnak; a többesben: nincsenek, sincsenek. — ,szabad' többi időben nem használatik; óhajtó módot is kezdenek írni: szabadna. — ,nincsen' helyét a többi időben: nem vala, nem volt, nem leend st.; ,sincsen' helyét pedig sem vala, sem volt st. pótolják ki.

4. Van, lehet, nincsen mellett a birtokot jelentő szók mindig birtokragokkal állanak, a midőn nekem, neked st. el is maradhatnak, kivévén ha a nyomosság rajtok fekszik, p. o. van könyvem, van könyved, vannak könyveim st.; lehet könyvem, lehet könyved, st nincsen könyvem, nincsen könyved st.; nyomosítással: nekem van könyvem, neked nincsen könyved, st.

Hasonló ezekhez a föntebb említett ,fáj', p. o. (nekem) fáj az ujjom, (neked) fáj a fejed, (neki) fáj a keze, (nekünk) fáj a fejünk, (nekünk) fájnak az újjaink st.

101. §.

Végjegyzetek a hajlításokrul.

Mondjatos nekem nyelvbuvárok még csak egy nyelvet, mely eszmék bőségében s a szóknek grammaticai teljes, tökéletes alakulásában a magyart nem felülhaladná, hanem csak megközelítné. Mondjatos nekem még csak egy nyelvet, a melyben egyetlen főnévből 700-nál, s egyetlen átható igéből 2000-nél több új grammatikai szók származnának, s ily csoda egyszerűséggel és szabályossággal származnának; mondjatos csak egy nyelvet, mely a szép hangzásra s főleg a szépmozgásra, egyes szóhangoknak szabályszerű közbeszúrása, kilökése, az öszve nem férhetőknék hasonítása által jobban ügyelne, melyben a törzshöz ragadott minden szótagnak, sőt többnyire az egyes szóhangoknak is saját jelentése volna, melyhen

még a szabálytalanságok is szabályosak st. st. mondatok nekem még csak egy ily nyelvet: s én lemondok szeretett nyelvemről.

Hallom ellenvetéseiteket is: Egyes szók igen hosszúra nőnek. — De van-e csak egyetlen egy szótag, s legtöbbszőr egyetlen egy szóhang, melynek jelentése vagy alapja nem volna? Nincsenek-e azok helyett a legegyszerűbb gyökszavaink, milyeket s mennyit, tudtomra, egy ösmere-tes nyelv sem mutathat? Megcsalják itt szemünket az öszvetett betűk is, úgy hogy ha ezeket egyszerűnők, nyelvünk sokkal mozgékonyabbnak, s még egyszer oly tökéletesnek látszanék, a mellett hogy írásunk is szebb volna; mert én nem tagadhatom, hogy kivált a sok nehézkes y mindig botránkoztatja szememet.

Másik ellenvetés: Néhol a szép mozgás igen veszt, csupa hosszú, vagy csupa rövid szótagok követvén egymást. — Hogy ez leginkább helyesírásunk hibája, itt-ott láthatá a becses olvasó.

Harmadik ellenvetés: Sokszor az egyhangúság is szembetünő. — Igaz, hogy a fen- és alhangúság törvényei miatt ezen hibába könnyen eshetünk; de ezen hiba egy részről szinte írásunké, mely egészen elhanyagolja az *ö, é* önhangzókat, más részről a szószerkezőé — stylistáé, — ki az egymás után jövő szókat meg nem válogatja vagy gyönyörű mozgékonyaságú szórendünket művészileg használni nem tudja.

Negyedik ellenvetés: A ragok legnagyobb része mássalhangzón végződik, különösen a többes mind a neveknél mind az igék valamennyi személyénél csupa *k* (várunk, vártok, várnak). — Nyomos észrevétel ugyan, mindazáltal nem egészen áll, mert 1.) már a ragok közt is sok végződik önhangzókon p. o. a birtokragoknál, részesülőknél; st. azonban ezen elvet a nyelvalkotó szellem úgy látszik a képzőkre tartá fenn, mert számos és a legszokottabb képzőink utóhangzóság; 2) a többes raga sem

mindenütt *k*, p. o. a birtokragoknál a birtoktöbbséget jelentő szóhang: *i* vagy: *ai*, *ei*. Nem tagadhatni, hogy az igéknél azon kívül, hogy a többes valamennyi személyében *k* van, még az egyes számban is az első hajtogatás első személye szinte *k* (várok); így a 3. hajtogatás harmadik személye is (váratik): mindazáltal reményleni szabad, hogy ha a *ch* vagy *kh* régi jogait visszanyerhetendi, ezen keményhangúság is némileg szelidülni fog.

M á s o d i k S z a k a s z.

Szóképzés.

Első fejezet.

Szószármaztatás.

102. §.

A szóképzés főtörvényei.

Szót képezni vagy alkotni azt teszi: valamely törzshöz vagy új szóhangokat vagy épen önálló szókat függeszteni, a végett, hogy a törzs értelme vagy pedig egyik szó a másik által közelebből meghatározottassék s ekképen egy újabb képlet jelöltessék meg. Az elsőbb esetnek különös szóképzés vagy csak: származtatás, az utóbbinak összetétel a neve.

Mikép a német s némely más nyelvekben, úgy a magyarban is nem csak helye van a szóképzésnek s különösen származtatásnak, hanem ezen tekintetben is jóval gazdagabb a magyar minden más ösmeretes nyelveknél.

A szóképzés (mint általában a nyelv) fensőbb törvényei (4. §.) pedig u. m. érthetőség vagy szabatoság,

hangkellem és rövidség egy ösmeretes nyelvben sem tűnnek ki annyira mint a magyarban.

A rövidséget v. egyszerűséget illetőleg, itt is mint a ragoknál, csupán egyetlen szótag, sőt gyakran egyetlen szóhang adja a származékot (mert a több szótagok többnyire öszvetettek, mint magok az eszmék, melyeket jelölnek).

Példák a legegyszerűbb képzésekből: kor, kora; ház, haza; lom, lomb; kenő, kenőcs; teker, tekercs; kül, küld; kar, kard; szül, szüle; elé, elég; Pest, pesti; ég, égi; szí, szíj; far, fark; ó, ól; hí, hím; kór, kóró; el, elő; bú, bús; nő, nős; von, vonsz; fél, félt; öl, (Büfen) ölt; gyönyör, gyönyörű; nyel, nyelø; ellen, ellenz; st. Lehet-e e részben nagyobb tökéletességet nem kívánni, hanem csak képzelni is? De midőn több szóhangok-, vagy tagokbul áll is a képző, az már többnyire öszszetétel s mind jelentéssel bír.

Az érthetőségnél vagy szabatoságnál fogva az egyenlő képleteknek egyenlő jelezéssel kell bírniok: E részben bár vizsgálataim még nem sok vizshangra találtak s egy két nyelvészeink még nem igen gazdag eredményeket mutathatnak, fogjuk alább látni, hogy ha vizsgálódásinkban nagyon messze nem megyünk is, képzőink jelentései könnyen feltalálhatók, a nélkül hogy idegen nyelvekhöz kelljen folyamodnunk; sőt ez utóbbi mód nem csak fölöttébb szaporítja a munkát, hanem homályban is hagyja a legtöbb fejtegetést, úgy hogy e részben nyelvészeinknek akár félszégén, akár hanyagságán, akár félénkségén csodálkozni nem győzők.

A hangkellem különösb részei: s z é p h a n g z á s, és s z é p m o z g á s (hangidom, rhythmus).

A széphangzás kívánja hogy a szók főképen könnyen ejthetők legyenek. — Hogy erre nézve, mint mindenütt, itt is nagy gondot fordít már maga a nyelvszokás, alább

bőven látandjuk, részint betűcsere, közbeszurat, hasonítás és több más nevezetek alatt helyenként már előadtuk.

Vége a szépmozgás kedvéért a hosszú és rövid szóttagok st. váltogassák egymást. Itt sincs panaszunk a nyelvszokásra, mely még bölcs-ség, szűz-ség s többek helyett bölcseség, szüzeség alakokat használ, vagyis közbeszurattal él. Az írók hibája, ha: nemüek, jószívűség, építés, kimondhatatlan, barátságáért s több hasonlókat irnak a szebb mozgásu: nemüek, jószívűség (vagy jószívűség), építés, kimondhatatlan, barátságaért helyett.

Elsőbben az állandóbb képzőket adom elő, azután a szokatlanabbak közös jegyét. Külön kötetben pedig valamennyit betűsorban s bő példákkal.

103. §.

Főnevek állandóbb vagy szokottabb képzői.

csa, cse; ka, ke

és összetéve:

-cska, -cske, (acska, ecske, ocska, öcske)

Kicsinyítő képzők s mind fő, mind melléneveket alkotnak vagyis mindkettőhöz (még a másodfokot és sarkszámokat is ideértve) járulnak.

Szabályok.

1. Mássalhangzón végződő többtagú szók után a rövidség törvényénél fogva rendszerént az egyszerűk ragasztassanak, p. o. emberke, madárka, sinórka, gyermekcse, galambka, föllegcse st. bár az öszvetetteket

is elfogadják. Különösb figyelmet érdemelnek az önhangzót vesztett és kurtított nevek, p. o. toronyka v. tornyocska, gödörke v. gödröcske; bokorka v. bokrociska; gyökérke v. gyökerecske; kötélke v. kötelecske; sugárka v. sugarciska; fővényke v. fővényecske.

2. Egytagúakhoz avagy pedig önhangzó n végződökhöz, bár ezek többtagúak, az öszvetetteket köti a nyelvszokás, p. o. kádacska, babocska, nagyocska, szépecske, szebecske, roszacska, négyecske, ötöcske; felhöcske, szellöcske, almácska st; szinte a másodfokú melléknevekhez is, bár többtagúak: p. o. nagyobbacska, öregbecske, roszabbacska.

3. *k*, és inybetű társa *g* után szebbhangzás végett a többtagú szókhoz *csa*, *cse*, járul, p. o. alakcsa, tobákcsa, patakcsa, vidékcse, gyermekcse, hüvelykcse, föllegcse, melegcse, hidegcse, harangcsa, hézagcsa, virágcsa, süvegcsse, öregcsse. A sarkszámok is jobban kedvelik ezeket, p. o. kilenczecske, hármacska.

4. A többi mássalhangzókhöz *ka*, *ke*, p. o. hasábka, beszédke, emberke, bolondka, tolvajka, oldalka, levelke, asztalka, érdemke, kicsinke, bogárka, állatka, gonoszka.

5. A keresztnevek akár ön- akár mássalhangzón végződnek, mindig csupán az egyszerű *ka*, *ke*, képzőket fogadják el, p. o. Ferenczke, Ferike, Jánoska, Jancsika, Józsefke, Józsika, Erzsike. st.

6. Széphanngzásért a *cs*-be *s*-be végződö többtagúak is csak: *ka*, *ke*, képzőket kedvelnek p. o. takácska, mondáska (nem: mondásocska), keléske, húszaska.

A mi ezen rag értelmét illeti, erre csupán ennyi példa után is sok magyarázat nem kell; azonban más szavaink is vannak, melyekben ugyanezen betűk is kicsinyítő jelentéssel mutatkoznak, u. m. *kis*, *kevés*; ezekben pedig: *kicsi*, *csak*, *csekély*, mind a *cs*, mind a *k*

főltaláltatók; sőt ezen képzők mint szóhangok a német *ch-en*, *f-lein*-nal is úgy látszik rokonok.

Jegyzet.

Mind a *cs*, mind a *k* más értelemben is fordulnak elő, mint a ragok és képzők betűsorában láthatni.

d, ad, ed, od, da, de

Járulékot, birtokot, helyet jelentenek, (mint: *oda*)
p. o. Álmosd, Endréd, Borsod, Várad, csárda, zárda. st.

j, aj, ej, aly, ely, ály, ély,

Jelentésök folytonosság, folytonos lét (mint ezen gyök-
szóké is: tej, vaj, foly, hely, mély, súly, zaj, nyáj, haj
st.) p. o. olaj, moraj, kaczaj, zsibaj, karaj, zőrej, czik-
kely, terepély, lapály, viszály st.

k, ak, ek, ék

Jelentenek 1-ör külsőséget (mint ezen szó: *ki, auß*),
p. o. fark, hüvelyk, ajak, hasadék, hasíték, kerék.

2. állóványt, okot, (mint ezen szók; *ki, wer; ok,*
Urfache p. o. árnyék (*ichattige Stubstanz*), akadék (akadás
oka), súlyok st.

m, am, em, om, öm, ma, me

Jelentenek tárgyát, miséget (mint ezen szó: *mi, maß*)
p. o. elem (=elö-mi), elme (=élö mi), folyam (=folyó
mi), terem (=tér mi), kellem (=kellö mi), hajlam, já-
rom, álom, öröm st.

né

Feleséget jelent s megegyezik a német *inn*-nel, p.
o. grófné, királyné, biróné, Hunyadné.

Jegyzet. Nyilván látszik hogy *nő* szóval egy; azon-
ban az írók megkezdik különböztetni a *kettőt*, s ez utolsó

alatt csak némbert értenek, p. o. barátnő, barátnöm, annyi mint: nőnembeli barátom, nem: barátom felesége, így: koldúsnő st.

ár, ér,

Jelentenek átható munkásságot (mint ezen szó: erő *ſ*raft) s valamivel foglalkodót, p. o. buvár, kulcsár, határ, vezér, füzér st.

ság, ség (aság, eség).

Megegyezik a német *heit, feit, ſchaft, thum'*-okkal st.

Jelent:

1. A nevektől elvont, a tárgytul elgondolt tulajdonságot, p. o. szépség, magosság, bölcs *e*ség, érettség, sok *a*ság, egészség.

2. Méltóságot, hivatalt, művészséget, p. o. királyság, papság, uraság, számvevőség, kertészség.

3. Sokasági nevet, p. o. polgárság, nemesség, magyarság.

4. Tartományt, megyét, kerületet st. p. o. herczegség, püspökség, nyírség, szilágyság.

Láthatni, hogy mind fő-, mind melléknevekhez járulnak; kivált a melléknevek majd mindnyájan elfogadják, de a beszéd más részeivel is öszvejöhetnek, u. m. igékkal p. o. lehetőség, multság, nyer *e*ség, hazudság, fogság; határozókkal, p. o. közelség, távolság, felség, fenség, tulság.

Összetétellett *s* melléknévi képzőből és *ag, eg* (=egy) szóból, tehát jelent *e g y e d ü l e s* vagyis elvont *j e g y e t v.* tulajdonságot; *) jelentí továbbá: *s o k e g y*; mint a fentebbiek mindezeket tisztán mutatják.

*) Ha valamely obscurus — sötét — ember nevetségésnek találná, hogy *ség*'ben ily hosszú értelem lappang, *úta*-ítom idegen nyelv philoso-

ász, ész

Jelent valamivel foglalkodót, még pedig nemében jelesb, művészibb foglalkodót, p. o. kertész (=kertművész) vadász, agarász, festész, építész, st. Eredete nyilvánosan : é s z (Bernunft).

Mint melléknévi kepző is előjön ezekben : merész, gyülevész.

at, et

Használtatik valamely véghöz vitt munkásság, mivellet kijelentésére s többnyire igékhöz ragad, p. o. ítélet, akarat, becsület, parancsolat

Jelentése ,*tesz, tehet* st. szók tiszta gyökébül (=te) eléggé világos; *ász, ész* képzőkhöz ragadva elvont eszméjü főnevet alkot, p. o. művészet, vadászat, festészet st.

104. §.

A keresztnevek használása.

A főnevek közt különös figyelemre méltók magyarban a keresztnevek. T. i. majd minden keresztnevekről áll azon észrevétel, hogy a leghosszabb nevekből is többnyire

phokra, kik az ilyet nem tartják nevetségesnek, hanem inkább gyéren mutatkozó szókban is igen nagy nyereségnek hogy p. o. *defaire* ennyit tesz: *détruire ce qui est fait*. LE MESL Considerations philosophiques sur la langue française 28. lap. továbbá: admirablement annyi: *d'une manière admirable* 118. l. — A 31. lapon így szól: Toutes ces particules abrègent le discours, et satisfont au besoin le plus impérieux de l'intelligence, en facilitant l'émission de la pensée avec cette promptitude essentielle à sa nature. — Továbbá Smitthener azt mondja: *Esprechen ist Stimme brechen*. Ursprachelehre. 17. lap. Rammstein Metaphisicájának pedig legalább fele mind ilyenből áll.

Ezen felül az obscurus ember azt sem tudja, hogy minden összetétel összetett képletet vagy eszmét fejez ki; s ezért magyarázzuk az ily képleteket szokásban levő külön szókkal is.

csak az első szótagot tartjuk meg; s ehöz a következő szótagból egy mássalhangzót vevén még föl, egy önhangzót (többnyire *i*-t) kötünk hozzá s ily alakban igen sokszor használjuk a köz életben, p. o. József, Józsi; Ferencz, Feri; János, Jani; Péter, Peti; Erzsébet, Erzsi; Mária, Mari; Julia, Juli; Dániel, Dani; Sámuel, Samu; Ádám, Ádi; Boldizsár, Boldi; Mátyás, Matyi; Róza, Rózi; Zsuzsána, Zsuzsi. — Még egytagúak is vesznek föl önhangzót p. o. Pál, Pali; György, Gyuri; néha egy kis változással, p. o. Márton, Marczy; István, Pisti; László, Laczi; Lőrincz, Lenczi st.

105. §.

Melléknév szokottabb képzői.

A kicsinyítőket, mint föntebb láttuk, épen úgy s azon szabályok szerint fogadják el a mellék- mint a főnevek, még a másodfokúak, sőt a sarkszámok is.

Továbbá különös említésre méltók e következők:

i

Tudjuk (13. §.) hogy előtte nem ékeztetik meg a rövid hangzó.

Jelent pedig 1. minőséget kedvező értelemben, p. o. ég, égi; isten, isteni; atya, atyai; festő, festői; szellem, szellemi.

2. Valamely személyhöz vagy helyhöz tartozót, valahol tartózkodót, p. o. királyi, püspöki, hazai, magyarhoni, magyarországi, poroszhoni, mezei (virág), erdei (fa).

3. Valamely helységhez, városhoz, vidékhöz tartozót, p. o. pesti, budai, bécsi, dunai, dunamelléki.

4. Ezen képző még határozókat, utoljárókat s ez által egész mondatokat is melléknévíít p. o. a magyarnak

fejedelméhez és hazájához **vonzalma**; valamely nemzetnek a tudományok-, mesterségek- s általánosan a műveltségbeni előmentére, nyelvének csinosbulásából itéletet hozhatni.

J e g y z e t e k.

1. A népnyelv ez utolsó mód helyett ‚**való**‘ szóval él, p. o. a magyarnak fejedelméhez és hazájához **való** vonzalma. Ha ezt: ‚**vonzalma**‘ az utoljárás szó elébe teszszük, elmarad mind az *i* mind a **való**, így: a magyarnak **vonzalma** fejedelméhez és hazájához.

2. Melléknevekhez az *i* képző soha sem járul.

A mi eredetét illeti, alább több példában fogjuk látni, hogy minden pusztán önhangzói képző concret — együttes — értelmet ad a szóknak.

s, as, es, os, ős

Jelentenek 1-ör valamivel bírót, p. o. hatalmas (mádytig), erényes, markos, tentás, részes.

2. Valamit magában foglalót, p. o. boros (kancsó), képes (könyv), méhes (kert).

Valamivel fölkészítettet, p. o. kardos, köpönyeges.

4. Valami jóval viselkedőt, valami jót mutatót p. o. kegyes, kegyelmes, irgalmas.

5. Minőséget mind kedvező mind nem kedvező értelemben, ahoz képest a micsoda szókhöz járul, p. o. férfias, asszonyos, gyermekes, öreges.

6. Módot, szokást, p. o. uras; leginkább nemzeti nevek után, p. o. olaszos, ángolos, németes, magyaros.

Ezen értelemben még jobban kiemeltetik ha *i* képzőü szó után járul az *os, ős* st. p. o. úrias, erdélyies; leginkább városok nevei után p. o. bécsies, párizsias.

7. Még melléknevekhez is járulnak *s* ezeknek tulajdonságaiban részvevőt jelentenek, p. o. sárga, sárgás; kék, kékes; sötét, sötétes; tudó, tudós; szent, szentes.

8. Mint főnévi képzők mívest, készítő jelentenek, p. o. kalapos, órás, fésűs, fazekas.

Eredetét illetőleg, ha egyéb *s*-es szókat is vizsgálgatunk, úgy találjuk, hogy az *s* folytonosságot, folytonos lételt, munkásságot, mennyiséget fejez ki, p. o. sebes, siet, sujt, esik, sok; sőt magok az *és*, *s*, *is* kötszók mik egyebek, mint folytatást jelentők. Ki tilt tehát azt mondhatnunk, hogy az *s* betűnek együttes (concret) jelentése vagyon? Egyébiránt is nem csak én hanem mások is folytonos szóhangnak nevezik.

ékény, éköny, ékony

Jelentenek lehetőséget (belső könnyüséget) cselekvő értelemben, p. o. találékony, érzékeny, jótékony, engedékony.

Eredetők: k ö n y ü.

h, ha, he, hó, hő

Jelentésök: hiány, hiba, üresség, kellemetlenség, p. o. renyhe, lajha, léha, bohó, felhő. Ezen jelentés az öszvetételeknél is szembetűnő, p. o. vénhüszik, petyhüszik, büzhít, teher, sebheszt, st. Legtöbbször előfordulnak:

ható, hető

Lehetőséget jelentők, de leginkább szenvedő értelemben, p. o. gondolható, hihető. Tehát különbözők: é r e z h e t ő (a meleg), é r z é k e n y (a személy).

Jegyzet. Úgy látszik, 'hat' igének részesülőéből fordított képzővé.

lan, len

Jelentenek tagadást p. o. korlátlan, akaratlan, étlen, vétlen, hitlen, büntetlen.

Eredetök világosan öszvetett, t. i. /szóhangból, mely, ha ,él, lesz, lét, lehet' st. szókat vizsgáljuk, lételt jelent, és *n*-ből, melyet ,ne, nem' st. szókban jól ösmerünk.

Ezen képzők többnyire magok elébe veszik még a *t*, (*at*, *et*) képzőket, melyekről föntebb már szólánk, így: *atlan*, *tlen*, *atlan*, *etlen* p. o. szerencsétlen, szaporátlan, atyátlan, egyenellen, tudatlan, kelletlen, hallatlan, véletlen, fötlen v. fövetlen; helycsere v. áttétel (metathesis) által, *talán*, *telen'* is.

Ezen áttétel leginkább önhangzón végződő avagy egytagú mássalhangzói végű nevek mellett fordul elő, ugy hogy az előbbi alak is használható. Példák: erőtlen vagy erőtelen, sóttan vagy sóttalan, tisztátlan v. tisztátalan, ízetlen vagy íztelen, szárnyatlan vagy szárnytalan, színetlen, v. szintelen st.

A két alak közt a nyelvszokás némely szóknál különbséget is állapítja, p. o. gondatlan és gondtalan, szemetlen és szemtelen, álmatlan és álomtalan.

A mássalhangzón végződő több tagú nevek a *talán*, *telen* alakot kedvelik, p. o. boldogtalan, elégtelen, szükségtelen, örömtelen, határtalan.

Figyelmezzünk a kurtitást és kilökést szenvedhető szókra is, p. o. fenéktelen v. feneketlen, névtelen v. nevetlen, vétektelen v: vétketlen; mocsoktalan v. mocsokatlan st. sőt ha meg nem rövidülhet is p. o. ablakatlan v. ablaktalan, csillagatlan v. csillagtalan.

Ugyanezen képzők összetételhetnek a *hat*, *het* (lehetőséget jelentő) ösmeretes képzőkkel is így: *hatlan*, *hetlen*, vagy *hatatlan*, *hetellen*.

A rövidség elve azt tanácsolja, hogy a hol csak lehető (t. i. igéknél) az elsőbbekkel mint egyszerűbbekkel

éljünk. Példák: lehetetlen helyett: lehetlen, halhatatlan helyett: halhatlan, utánozhatatlan helyett: utánozhatlan, rendíthetetlen helyett: rendíthetlen, állhatatlan helyett: állhatlan.

nyi

Jelent meghatározott nagyságot, sokságot, terjedséget, mértéket p. o. egy arasznyi, hat ölnyi, két órányi, hüvelyknyi, parányi, öt mértföldnyi, annyi (=aznyi).

Összetéteztett *ny* betükből, és *i* melléknévi képzőből, melyről már szólánk.

Ha figyelmezőnk ezen szókra: nyúl, nyujt, nyugszik, nyáj, nyom st. világosan érthető, hogy ezek mindnyájan némi *terjedséget* jelentenek, sőt meg van ezen értelem az „anya” (=szülő = szaporító = terjesztő) szóban is.

u, ú, ú, ű

Jelentenek együttességet; s leginkább mellékneveket alkotnak p. o. jó szívű, nagy lelkű, gyönyörű, szomorú, piros képű, két lábu.

Jegyzet. Iróink itt sem vigyáznak a szép mozgásra s összevissza írják a hosszú és rövid *u, ú*-ket.

106. §.

A nemzetek neveiről.

A nemzetek nevei mind fő-, mind melléknévként változatlanul használatnak, p. o. magyar, német, angol, francia st. magyarok, németek, angolok, francziák; magyar nyelv, német nyelv, angol nyelv, francia nyelv, st. Ezen két észrevétellel:

1. Ha módot, szokást akarunk kifejezni, akkor *s, os, es* st. melléknév-képzőket használunk, mint a föntebbi szakban (105. §.) láttuk.

2. Ha tartománybul valót értünk alatta, akkor ezen szókat is köthetjük hozzájuk: honi, országai, földi, p. o. magyar(honi) utak, angol(országi) műipar, olasz-(földi) művészet. st.

107. §.

Igék szokottabb képzői.

ad, ed

Tiszta lételigéket képeznek, p. o. árad, széled, ered st.

Találkozik egy két átható ige is, de ezek is eredetileg átnem hatók, p. o. szenved, ragad st.

Eredete világosan: *ad* ige

edik, odik, ödik

Ezek csak annyiban különböznek az *ad, ed* ragoktól, hogy szenvedő *ik* járúl hozzájuk tehát szenvedő lételigéket jelentenek. Sok melléknevek, kivált *g, s, r* végűek elfogadják, p. o. melegedik, öregedik, részegedik, erősödik, csendesedik, drágodik, vastagodik, ravaszodik, undorodik, kanyarodik, némely átható igék is, p. o. tekeredik, keveredik.

Nevezetes hogy a melléknevek a másodfokban is elfogadják, p. o. öregbedik, nagyobbodik, hosszabbodik, rozszabbodik, kisebbedik, könnyebbedik.

aszt, eszt

Világosan maga a *,tesz'* ige, csak hogy *t* és *sz* helyett cserélnek (metathesis). Tehát átható, sőt a legáthatóbb igéket alkotják, ezen értelemről soha el nem távozván. Többnyire épen azon szókhöz függednek, melyekhez az előbbi *ad, ed* p. o. áraszt, széleszt, ereszt, ragaszt.

dít

Öszvetétel a föntebbi *d* és alább előjövendő *ít*-ből.

d ú l

Hasonlókép *d, és úl.*

g, (eg, og, ög, eng, ong, öng).

Jelentése mint származása annyi mint *egy*, azaz: együtt, ismétlés, folytonosság.

A most mondott háromrendbeli képzők többnyire ugyanazon gyökshöz fűggednek, p. o.

jajdít	jajdúl	jajog, jajong
mozdít	mozdúl	mozog
pezsdít	pezsdül	pezseg
csordít	csordúl	csorog
kondít	kondúl	kong
rendít	rendül	reng
csendít	csendül	cseng
buzdít	buzdúl	buzog, buzong

ik

Mint tudjuk szenvedést, szükségességet jelent s megfelel a *,k-ell'* szóban levő értelemnek.

Még nevekből is alkot egyszerű hozzájuk fűggedés által szenvedő igéket, p. o. vágy, vágyik, ok, okik, tele, telik st.

l, (al, el, ol, öl, lal, lel)

Ha ennek eredetét keressük, minden baj nélkül fel-találjuk ezekben: él, le sz. — Tehát többnyire lételigéket alkot s ritkán némileg áthatókat. Példák: kapál, eszmél, dudál, tréfál, nyaral, telet, sokal, kevesel, dobol, helyesel, gondol, csókol, fájlal, érlel st. Néha az *ik*-et is fölveszi, s leginkább szint jelentő szók után, p. o. sötétlik, feketlik, világlik, csillámlik, kékellik, zöldellik st.

t, (at, et, tat, tet)

Hogy a *t* rokon ezen szóknak: tesz, tethet, tett st. tiszta gyökével (mely: te) s tevést, cselekvést, áthatást jelent, sőt magában az *,át'* szóban, továbbá szen-

vedő esetben st. ez az értelme, nem szükség sokat muto-
gatni; de a többi ragokkal s képzőkkel egyesülve is soha
el nem távozik ezen jelentéstül; és a lételigébül mindig
áthatókat képez. Azért lássunk inkább példákat: készít,
sért, árt, köszönt, vált, cseppent, ront, ért, tart,
veszt, renet, csenget, mozgat, büntet, ültet, oktat st.

it, í

Összetétel *i* melléknévi képzőbül és *t* (= tesz) be-
tüből; tehát jelentése világosan átható p. o. épít, térít, tel-
jesít, szállít, igazít st. Többnyire minden melléknevek föl-
veszik még a másodfokban is p o. nagyobbít, kisebbít,
könnyebbit, öregbit. Másféle szóknál gyakran egyesül az
s melléknévi képzővel is, p. o. ért-esít, út-asít st.

int

Annyi mint gyöngén tesz p. o. tapint, érint, igazint,
osint, suhint, emelint.

ul, ül, úl, ül

Világosan *u, ü* melléknévi képző, *l* (= lenni) betűvel
egyesülve s lételigéket alkot, többnyire épen azon szó-
bül, melyekből az *ít* áthatókat, p. o. épül, térül, teljesül,
igazul, nagyobbul, kisebbül, értesül st.

Jegyzet. Ha a melléknév önhangzón végződik: az
általános szabály ellen (20. §. 1.) a törzs hangzója kilö-
kendő, akár *í* t akár *ú* l képző járuljon a törzshöz p. o. ritka,
ritkít, ritkúl; sima, simít, simúl; tarka, tarkít, tarkúl;
sárga, sárgít, sárgúl; fekete, feketít, feketül; enyhe,
enyhít, enyhül st.

van, ven

Leginkább csak függő gyökökhöz járulnak és (mint
világosan látszik) ,v a n' igétől származván, lételigét ké-
peznek.

A *o* betű hasonlítás által (24. §.) a gyökszó végső mássalhangzójává változik át. Példák: puffan (= puf-van), roppan (= rop-van), nyikkan, csöppen, döbben st.

Az ösmeretes *t* betű járulván hozzájuk áthatókká válnak, p. o. puffant, roppant, nyikkant, döbrent.

Jegyzet. A föntebb érintett *g*, (*eg, og, ög*) ezekkel is viszonyban áll, így:

puffan,	puffant,	pufog
roppan,	roppant,	ropog
nyikkan,	nyikkant,	nyikog
cseppen,	cseppent,	csepeg
döbben,	döbrent,	döbög
st.		

z, (*uz, ez, oz, öz*)

Töbnyire átható igét képeznek, p. o. ellenz, vonz, aranyoz, szegez, hegyez, rágalmaz, hibáz, ösztönöz, haboz st.

Hogy folytonos betű levén gyakorló jelentése van, már az igék formáinál láttuk; ha ennek megfelelő önálló szót akarunk keresni: akár közelebbet, akár rokonabbat nem is kívánhatunk ennél: *ü* z.

Az *ik*-et sokszor magához veszi a szenvedő létél kijelentésére néha ugyanazon, néha különböző igéknél, p. o. virágoz, virágzik; vérez, vérzik; haboz, habzik; csomóz, csomózik; poroz, porzik; hullámoz, hangzik st.

kézik, kozik, közik

Hogy ezen szótagok középigét képeznek, és *köz* szóból, vagy ha tetszik, ennek egyes hangjaiból (*k* és *z*) s az *ik* szenvedő ragból alkotvák, már föntebb érintettük. Példák: fegyverkezik, szabadkozik, barátkezik. gyülekezik, ügyekezik.

Az átható szenvedés nagyobbságának kijelentésére néha *t*, (*at*, *et*,) képzőket is magok eleibe vesznek, p. o. csalatkozik, nyilatkozik, szövetkezik.

kedik, kodik, ködik

Hasonló jelentésűek, de a *d* miatt mégis a lételt jelentő képzőkkel (*ad*, *ed*) rokonabbak. Példák: korhelykedik, dicsekedik, okoskodik, szakácskodik, hamiskodik st.

Mint az elébbeni a *t* betűt, úgy ez az *l*-et szereti maga elébe venni; p. o. csalfalkodik, erölködik, búslakodik, dajkálkodik, bölcsekedik, leselkedik. A miből újra látható hogy ‚kezik‘ az áthatókhoz, ‚kedik‘ a lételigékhez szít jobban.

Szeretik az *s*-et is magok elébe, p. o. viaskodik, gombáskodik, bírászkodik, szabóskodik, vendégeskedik st.

108. §.

A határozók szokottabb képzői.

Határozói képző húsznál többféle van a magyar nyelvben; leggyakrabban előfordulnak e következők:

l, (*al*, *el*, *ol*, *ól*, *ül*, *öl*, *ül*)

Példák: jól, által, közel, távol, utól, felől, felül, hátul, körül. Kiváltképp az *ül*, *öl* képzőket, minden *lan*, *len* végű melléknevek elfogadják, p. o. számtalanul, véletlenül, oktalanul, st. Így minden nemzeti nevek is, midőn nyelvet értünk alatta, p. o. Magyarhonban németül, ángolul, francziául tudni szép, magyarul tudni szükséges.

Jegyzetek. 1. Az *ül*, *öl* mint utóljárók (névragok) már ösmeretesek előttünk s a határozóktul csupán ragozás tekintetében kell megkülönböztetnünk; mert, mint utóljárók, járulhatnak birtokragok és többes szám után is.

2. Nevezetes Schmitthennernek azon állítása, hogy a határozók képzői is csak ejtési ragok s im itt mindjárt látjuk az azonságot. *)

lag, leg

Leggyakrabban az *i* végű melléknevekhez s melléknévi részesülökhöz járulnak p. o. városilag, emberileg, tárgyilag, érzékileg, védőleg, támadólag, futólag, következőleg st.

Jegyzet. Ez csak a fentebb mondott képző: *l, ig* ösmeretes névraggal összetétele.

n, (an, en, on, ön)

Ezek a legállandóbbak. Példák: tisztán, gyorsan, jelesen, szorosán, erősen, sűrűn vagy sűrűen, szomorún vagy szomorúan, szabadon, vastagon, vakon st. ritkábban: *án* p. o. igazán, magyarán, hagyján.

Jegyzet. 1. *on, en, ön*, szinte ösmeretesek mint névragok.

2. *an, on*-ra nézve meg kell tartani, hogy azon alhangú melléknevek, melyek *a*-val használják a ragokat, a határozói képzőket is mindig *a*-val veszik föl vagyis azok mindig *an* határozói képzőt fogadnak el, a többi alhangúak pedig *on*-t; p. o. jobb-ak, jobb-an; és: szabadok, szabadon.

3. A magyarban a melléknevek mindig képzőket vesznek föl ha határozókul használtatnak, nem úgy mint a németben, hol leginkább csak a legfőbb fokú melléknevek kapnak határozói képzőket. Csupán a *lan, len* végű melléknevek használatosak minden változás nélkül határozókként p. o. véletlenül vagy véletlen láttalak.

---

*) Ebből s a következő határozói képzőkből is megtetszik, mily alaptalan azok ügyekezete, kik egyébkint is szükség nélkül (63. §.) különbséget akarnak tenni az *ól* s *ül* között.

109. §.

Ritkább használatú képzőkrüli jegyzetek.

A nyelvtanítónak nem tiszte a ritkább szóképzőket együl egyig ekszámálni, mert azok a szóval egybeolvadottan minden szótárban feltalálhatók. De a magyarban nemcsak hasonlíthatlanul több képző van mint más ösmeretes nyelvekben, hanem mindezek jelentésökre nézve is sokkal érdekesbek, szabatosbak más nyelvbeliéknél. S ezért a főbb vonásokat itt is megérintjük.

Ha a pusztá önhangzói képzőket, úgy a mint eddig láttuk, a főntebb előadott hasonló ragokkal együtt összevetjük, igen szép eredményre találunk :

Mindjárt a személyragoknál előjönnek *a*, *e*, *i*, mint harmadik személyi és birtokragok ; később előfordulnak a birtok helyettesek : *é*, *éi* ; s igéknél a félmult *a*, *e* alkotó betűi ; utóbb az *ó*, *ö* melléknévi részesülök alkotó betűi.

A szokottabb képzők közt pedig láttuk az *i*, *u*, *ü*, *ú*, *ű*, önhangzókat, mint mindnyájan melléknévi képzőket.

Melyik gondolkozó fő nem találná ki mindezeknek egy közönséges eszméjét, u. m. az együttesség, folytonosság s jegy vagy tulajdonság eszméjét, p. o.

Ebben : *Péter háza*, az *a* azt jelenti hogy ezen szót : *ház* együttes értelemben kell venni, t. i. mint Péter jegyét, birtokát.

Ebben : *Péteré*, az *é* épen magának a birtoknak, mely itt Péterrel együtt gondoltatik, helyettese.

Ebben : *állá*, az „áll” igéhez valami tartós gondoltatik s így lesz a jelenidő tartós azaz félmult.

Ebben : *álló*, az *ó* „áll” igéből melléknevet vagyis együttes szót, jegyszót alkot,

A képzők közt pedig az *i, ú, ű* st. csaknem valameny in mellékneveket vagyis jegyszókat alkotnak.

Tehát ezekből bizvást következtethetjük, hogy az önhangzók min t képzők folytonosságot, együtteséget, s tulajdonságot jelentenek, és az öszvetett (legbonyolultabb s általánosb) jegyszókból t. i. az igékből fő-, és mellékneveket (t. i. egyszerűbbeket); ezekből ismét vagy szinte hasonlókát, de már határozottalibakat, (t. i. nemekből fajokat); vagy végre jegyek jegyeit, u. m. határozókat st. alkotnak.

Innen magyarázhatjuk meg magunknak e következő homályosb származékokat: *isza*, *buja*, *kora*, *tele*, *eke* (ettől: *ék*), továbbá: *alá*, *soká*, *kisé*, *többé*, *elé*, *elő*; ismét: *savó*, *lógó*, *végre*: *donga*, *haza*, *kupa* (=kúp jegyü), *kapa*, *bika* (bök-a) *megye*, *szaru* (ettől: *szár*), *válu*, *tanú*, *gyűrű*, *gyepű* st.

A mi a mássalhangzókat illeti, ezek közt is vannak, melyek közel állnak az önhangzókhöz, t. i. a félhangzók, kivált a sziszegők, melyeket kitündöleg folytonosaknak nevezénk s a nevezetesbeket már föntebb a képzők közt láttuk is; továbbá a lágyak, melyek, mint elége tapasztaltuk, igen hajlandók önhangzóvá változásra. Ezekről tehát előre föltehetjük, hogy az önhangzók jelentéseiben is részesülnek, vagyis együttes, folytonos eszméket fejeznek ki.

Ezeknek ellenében a többi mássalhangzók, mint képzők, többé kevésbé elvontságot, különbféle elvont eszméket jelentenek. Mindnyájan akár egyszerűleg, akár öszszetételve a második kötetben példákkal együtt láthatók. Bővebb fejtegetések és részletességek máshová tartoznak.

Második czikkely.

Összetétel.

110. §.

Az összetétel részei.

Az összetétel, mint fentebb érintök, két s több önálló szóknak egyesítése.

Ezen tekintetben is nyelvünk egy a leggazdagabbak közül, egyszerűségére nézve pedig alkalmasint a legelső nyelv, mert itt a szók minden lehető legkisebb változás nélkül csak egymáshoz tételnek.

Az összetett szókban kettőt különböztetünk meg, u. m. a határozó szót, mely elől, s a határozandót vagyis alapszót, mely utóbb áll; p. o. ezekben: kimegyen, házföldél, falevél, kovácsmester, országnagy st. ki, ház, fa, kovács, ország, határozók; megyen, földél, levél, mester, nagy határozandók. *)

---

*) Durch diese Zusammenfügung entsteht der Vortheil, daß durch sie eine neue Vorstellung bezeichnet, und der Rede Kürze und Nachdruck verschafft wird. In ‚Erdapfel‘, Jungfrau, Edelmann, Fürstenhut‘ wird eine andere Vorstellung bezeichnet, als mit ‚Apfel auf oder von der Erbe, junge Fran, edler Mann, Hut des Fürsten‘ st. így szólnak a német nyelvphilosophok.

111. §.

A határozó s határozandó szók a beszédnek micsoda részei lehetnek s mely esetekben?

Összetételnek.

1. Az előrészesekké igével, mint föntebb láttuk. (67. §.)

Jegyzetek. *a.* Némelyekök főnévvel is áll p. o. előbeszéd, felföld, átház, ellenfél, különfaj.

b. Mondanom sem szükség, hogy ha a főnév a mondott mód szerint összetett igtül származik, akkor mindegyik állhat az ily főnév előtt is, p. o. bémenet, együttlét, körülírás, fölebbvitel, túlnyomóság st.

2. Igék főnévvel, p. o. fogház, láthatár, jármű, üt-ér, küzdhely, víterem, lakszoba.

Jegyzet. A törzsökkel összetétel helyett gyakoribb a magyarban az *ó, ő* ragú részesülövel (mint főnévvé vált részesülövel) összetétel, p. o. íróasztal, lakószoba, uszóruha, ivópohár, írótoll.

3. Melléknév főnévvel, p. o. főresz, főispán, alház, alispán, telivér, félemler, álnév, vadember, hal-sors (ha ugyan az elsőbbek is nem főnévül tekintendők).

4. Főnév melléknévvel, p. o. hadnagy, országnagy (de az utóbbi szó itt is úgy látszik főnév s előljárót, előkelőt jelent), törvényelleni, népszerű, szel-lemdús, csodaszépségü.

Ide tartoznak leginkább a melléknévi részesülök p. o. névmódosító, szóalkotó, törvényhozó, pénzvagyó.

5. Melléknév melléknévvel. Ide tartoznak az *ú, ü* képzőü melléknevek, p. o. jószívü, könnyelmü, négy lábü.

6. Legtöbbször előfordul főnév a főnévvel.
Ugymint:

a. Az anyagneveknél mint anyag és készítmény, p. o. aranyóra, ezüstkalán, lenvászon, gyapjúposztó, faház, kőtorony, földvár, cserépfödél.

Jegyzet. Föl lehet taglalni ‚ból-, bőlvaló‘ vagy ‚készült, épült‘ szókkal p. o. aranyból való óra, gyapjúból való posztó, földből készült vár.

b. Midőn valamely összetétel az egésznek részét teszi, mint egész és rész, p. o. asztalfiók, háztető, emberfaj, székláb, napsugár.

Jegyzet. Birtok-essettel föltaglalható, p. o: asztal(nak) fiókja, ház(nak) teteje st.

c. Midőn valamely összetétel származékot jelent, p. o. úrfi, baromfi, bor-eczet, húslé, víz-ár.

d. Midőn valami azonos tartalmat jelent, p. o. légvár, sziklaüreg, homokpuszta.

Jegyzet. De ha a tartalom nem azonos, u. m.

α) Vagy csak valamiben termett, vagy abban tartózkodik, de különfaj: ekkor nem tétetik össze, hanem a határozó szó i képzőt nyer, p. o. erdei fa, mezei virág, tengeri hal, sziklai sas, vízi állat.

β) Vagy, a miben a tartalom van, mesterséggel készült: ekkor ugyancsak a határozó szó s, (as, es st.) képzőket kap, p. o. boros kancsó, képes könyv, méhes kert, fás pincze, vizes pohár. — Szinte így használjuk a határozó szót, midőn az összetétel foglalkodót jelent, p. o. tejes asszony, vizes ember (nem: víz-ember, sem vízi ember.)

e. Midőn valamely összetétel hasonlóságot jelent, p. o. gólyaláb (olyan hosszú láb mint a gólyáé), rózsaajak, hónyak, liliumkebel, tengernép, anyaiskola, vastürelem.

f. Midőn valamely összetétel r e n d e l t e t é s t jelent, p. o. férfiruha (férfinak való ruha), nőcipő, szobaleány (szobában szolgáló leány), tánczterem, tűzhely.

g. Midőn valamely összetétel m u n k á l á s t jelent; a hová tartoznak minden főnévi részesülők, p. o. ház-építés, dunaszabályozás, népnevelés, földmivelés, juhnyírás, tehénfejés, könyv-írás.

Jegyzet. Ha ily részesülő volna a határozó szó, akkor i képzőt kap s nincs helye az összetételnek, p. o. építési költség, földmivelési gyakorlat, dunaszabályozási törvények.

h. Midőn valamely összetétel m u n k á l ó t jelent; a hová tartozik minden melléknévi részesülő mikor főnév gyanánt áll p. o. földmivelő, népnevelő, naplopó, favágó, szobafestő, nyelvtanító.

i. Midőn valamely összetétel m ű v é s z t, m e s t e r t, á r u s t jelent, p. o. hangművész, asztalosmester, könyv-árus.

k. Midőn valamely összetétel b i r t o k o s t jelent, p. o. parasztkunyhó, paplak, zsidótemplom, vármegyeház.

l. Midőn valamely összetétel s o k a t m i n t e g y s é g e t jelent, p. o. juhnyáj, tehéncorda, huszár-ezred.

m. Midőn t u d ó s t, t u d o m á n y t jelent, p. o. nyelvtudós, nyelvtudomány, jogtudós, jogtan, erkölcsstan st.

n. Midőn e l v o n t t u l a j d o n s á g o t jelent, p. o. galambszelidség, rókaravaszság, orozlán-erő.

o. T e r m ő h e l y e t jelent p. o. szőlőkert, szőlőhegy, búzaföld, virág-ágy.

p. Figyelemre méltók némely k e t t ő z t e t e t t, v a g y h a s o n l ó h a n g ú s z ó k ö s s z e t é t e l e, p. o. főfő, azaz, különkülön, díbdáb, ákombákom, irkafirka, sírí, apró-cseprő, dínomdánom, liromlárom, diribdarab, dúlfül, tél-túl, immel-ámmal, dérreldúrral, összevissza, imigy-amúgy,

csiribiri, locsogfecseg, izegmozog, lityeglotyog, ötölhatol, inczifinczi. Mindezek nagyon élénkítik a képletet, Gúnyolólág is használtatik ily kettőztetés p. o. csigabiga, tinobinó, cserebere, tarkabarka st.

8. Kettőnél több szók is összetételeknek, p. o. zsebszótár, békaegérharcz. st. *)

Fontos jegyzet. Minden összetételekben csak a vég-szó hajlítatik; azon csekély észrevétellel, hogy a p. alatti igéknek mindegyike hajtogatandó p. o. dult-fult, izegnek-mozognak.

Azt pedig már láttuk másutt, hogy a tisztán két melléknévű összetételekben a másodfokú ragot az első melléknév veszi föl.

---

*) Mindezen összetételek a magyarban össze is iratnak némi csekély kivétellel, melyet alább érintendünk meg.

MÁSODIK RÉSZ.
IRÁSTAN.

20*

Első czikkely.

Helyes-írás.

112. §.

Főelvek.

A helyes-írásnak a magyarban két általánosan bevett főelve vagyon:

I. A gyökszókat egészen a szerént kell írni, a mint közönségesen kimondatnak.

Jegyzetek.

1. Itt a gyökszók alatt leginkább az önálló gyökök, legfőlebb a közelebbi, de kétes és ritkább származékok értetnek. Innen ezek: bont, önt, csont, aggat, szaggat, ember, miénk, senki st. bár függő gyökeik avagy származásuk szerént más betűvel kellene kimondatniok, így: bomt (mint ezekben: bomol, bomlik), ömt, (mint: ömlik), csomt (mint: csomó), akgat, szakgat, enber, miémk, semki, mégis az elsőbb módon íratnak.

Ebből látszik, hogy ,aly' íratik helyesen, nem: ,alj' mert amaz egyezik meg a közönséges kimondással s régibb könyveinkben is így találtatik: hónaly, derekaly, p. o. Simainál.

2. Vannak néhány vég *h*-val írott szóink, melyekben ha azok rag nélkül állanak, a *h*-t nem mondjuk ki, de ha önhangzón kezdődő rag járul hozzájuk, ekkor hangoztatjuk azt.

Ilyenek: *éh* (éhes), *keh* (kehes), *pléh* (pléhes), *méh* (méhek), *cseh*, *czéh*, *koh*, *moh*, *potroh*, *juh*, *rüh*.

Ezen szó: *oláh*, néha úgy ragoztatik mintha nem volna *h*-ja, p. o. *oláht*, *oláhja*; de a többesben mégis *oláhok* (nem: *oláhk*) a miből látszik, hogy a *h*, mint származása is mutatja (ettől: *valachus*) nem alap nélkül áll ott, csak gyengébb kimondatú a többi *h*-nál.

Ez: *tereh*, úgy ragoztatik mintha jelen nem volna a *h*, de azért itt is helye van, mert tudjuk, hogy a *k* és *r* helyet cserélnek.

3. Egyszerűség végett elfogadtatott *) ezen szabály: hol az összetett betűk eredetikepen (vagyis az imént mondott gyökökben) már kettőzve hallatnak, csak az első írásuk kétszer, p. o. *faggyú*, *asszony*, *hattyú*.

II. A származékok-összetételeket (akár nyelvtani- akár szótáriak) egészen úgy kell írni, hogy a gyök- vagy törzsszónak, mint a rag-, vagy képzőnek is betűi épségben megtartassanak, nem ügyelvén az itt ott eltérő kimondásra, p. o. *követség*, (nem: *kövecscség*), *adjon* (nem: *agygyon*), *fonja* (nem: *fonynya*), *látja* (nem: *látytya*), *kétszer* (nem: *kézczer*), *aljas* (nem: *aljas*) st.

Jegyzetek.

1. Az I. szabály alatti első jegyzet ide is tartozik.
2. Itt a kettőzött betűk is egészen kiírassanak, p. o. *öccse* (nem: *öccse*) e helyett *öcsje*; *királylány* (nem:

---

*) Tudóstársaság nyelvszabályai 9. lap.

királyá) e helyett: hirályvá; Nagy-Győr (nem: Nag-Győr) st.

113. §.

Szabályok az egyes betűkről.

I. Nagy kezdő betűket használunk:

1. Beszéd, körmondat, és verssor elején.

Jegyzet. A kérdő s felkiáltó jel után is, ha bezárja a mondatot.

2. Kétpont után, idegen mondat idézésekor.

3. Vezeték-, kereszt- és más tulajdon főneveknél. Más főneveknél nem.

Jegyzet. Ha a tulajdonnév melléknévvé válik, némelek kis betűvel írják *).

4. Mindenféle címneveknél, de csupán megszólításban, az írásnak akár elején, akár közepén, vagy végén.

5. Könyvek címeinek idézésekor.

II. Idegen szók at illető szabályok:

1. Meghonosodott idegen eredetű szók, kivált ha nincs helyettök más eredeti magyar szó, magyar kiejtés szerént iratnak. p. o. József, Páris, Nápoly, p ü s p ö k.

2. A meg nem magyarosodottak megtartják saját betűiket, p. o. principium, philosophus, Voltaire.

Jegyzetek.

a. A mely nemzetek nyelvében a betűk a bevett magyar latin betűk formáitól eltérnek, azok magyaros kiejtés szerént irassanak.

---

*) Tudóstársaság szaabályai 17. lap.

b. A görög ösmeretesb szók úgy irassanak mint a rómaiak irták, p. o. oeconomia, chirurgus, Aeneas, encyclopaedia; az ösmeretlenebbek, kivált ha rómaiak sem használták, a lehető legnagyobb közelítéssel a göröghöz *) p. o. Zeüs, Aischinés.

114. §.

A szótagolásról.

Szótagot tesznek az önhangzók mássalhangzókkal, vagy a nélkül; ezen szabályok szerint:

I. Ha két önhangzó között akár egy akár több mássalhangzó áll, az utóbbi mássalhangzó a következő önhangzóhoz foglaltatik, p. o. ki-rály, ha-lom, em-ber, kard-ban.

Jegyzetek. 1. Az összetételben úgy választatnak el a szók mint összetételek, p. o. meg-áll, el-ér, kard-él; s midőn szokatlanabbaknál az összetételbeli első szó mássalhangzón végződik, az utóbbi szó pedig önhangzón kezdődik, a választó jelet nem árt kiírni.

2. Az összetett betűk csak egyhangnak tekintendők, p. o. he-lyes, a-nya; de kettőztetéseknel ha a szót, p. o. sor végén kétfelé kell választani, a kihagyott betű visszaállítatik, p. o. a s-szon y helyett: a s-szon y, hat y-ty ú helyett: hat y-ty ú.

II. Ha több önhangzók vannak egymás mellett, a szó akárhol megszakasztható; p. o. mi-éink v. mié-ink.

Jegyzet. Némely egyes szók, p. o. mely, ily s összetételeik miként irassanak, megérintettük a maga helyén.

---

*) Tudóstársaság szabályai 10. lap.

115. §.

A választó jelekről.

Választó jeleknek hívjuk azon írási jeleket, melyek az irat egyes részeinek világosítása, különválasztása végett vannak szokásban; négy rendbeliek u. m. szótagjelek, mondatjelek, jegyzéki jelek és osztó vagy rendező jelek, épen úgy mint a német s más nyelvekben is. — Tulajdonképen csak az elsők tartoznak ide, a többiek pedig a szó-szerkezetbe — stylisticába. — Röviden ezeket is megérintjük.

A. Szótagjelek: kötjel, hiányjel, és ékjelek.

Kötjel (-) használtatik:

1. Összetételekben világosság kedvéért p. o. fa-ló, (mert ,faló‘ mást is jelent); így akkor is néha, midőn az öszvetett szók elseje mássalhangzón végződik, következője pedig magánhangzón kezdődik, p. o. ember-élet; kivétel van az előrészcsekkéknél, p. o. megérni, felállítani.

2. A kérdő -e szónál, p. o. hallod-e.

3. Több megelőző szókhoz tartozó szók-, avagy ragok kihagyása esetében p. o. könyv-, kép- és levéltár; ezek helyett: könyvtár, képtár és levéltár

Hiányjel (‘) hol használtatik, megérintettük a maga helyén; én sehol sem írom.

Ékjelek (˘) használtatik, mint tudjuk, némely hosszú önhangzók kijelentésére.

B. Mondatjelek:

vessző	,	
pontosvessző	;	
kétpont	:	
pont	.	
idézőjel	„	“

nyug- és gondolatjel	—
zárjel	( ) vagy [ ]
kérdőjel	?
kiáltójel	!
kiemelőjel	, ‘
kihagyójel	— — — vagy ...

Vessző használtatik a kisebb megnyugvásnál vagyis több mondatok folyamában oly egyes mondatok- és szók-
nál, melyek egymáshoz szorosán nem tartozók; de *s, és*
vagy (avagy) előtt nem mindig, (p. o. a szép színű, átlátszó s fénylő köveket gyűrűkbe, fülfüggőkbe és szelenczékbe a vagy más ékszerekbe szokták foglalni); kivéven hosszabb mondatokban. A magyar, *vagy*-
ra nézve arra is kell ügyelni, ha *vagy* azonságot (vagyis) jelentő-e avagy különbözést; ez utóbbi esetben vessző használtassék.

Pontos vessző használtatik nagyobb megnyugvásoknál s a mondatok nevezetesb részei közt.

Kétpont használtatik oly hosszabb körmondatoknak elő- s utórésze között, melyekben egyenként már pontos vesszők alkalmaztattak; továbbá idegen mondat, idézések, fontos szók s mondatok előtüntetésére, st. mint a német és más nyelvekben. Épen a német szerént használtatnak a többi jelek is.

C. Jegyzéki jelek: az aláhuzás, ritkítás, egyenlőségijel (=mely azt teszi: annyi mint), és útaló jelek, melyek: csillag (*), kereszt (†) avagy felülírt számok s betűk, úgy mint más nyelvekben.

D. Osztó vagy rendező jelek nagyobb könyvekben használtatók. Úgymint: könyv, rész, cik-
kely, szakasz, alszakasz, fejezet, szak, (§) új sor st. természetrajzoknál pedig: ország, osztály, rend, nem, faj, alfaj v. fajta, család st.

Kiseb iratokban rendezés végett csak új sort kezdünk, legtöbbnyire szakokkal (§) élünk.

Második czikkely.

Verselés.

Első szakasz.

A verstan elemei s alapelvei.

116. §.

A verselés fogalma.

A művész mindenütt eszményt, azaz sehol és soha sem elégszik meg a puszta természettel, hanem azt eszméi sugaltábul, — mint neve is mutatja, — műveli, azaz saját képzeleti ereje szeréntrendezi, szépíti, tökélyesbíti, saját idomával ékesíti föl. — Egyebeket mellözve

A zenész, (zeneművész) az öröme, bánatnak, haragnak, rémületnek, gyönyörnek hangjait ellesi, és önalkotta hang-alakokban, — zengedelmekben — adja vissza.

A költész, azon kívül hogy az embert s többi világot (mint tárgyat) saját eszméire (fensőbb eszmére vagy eszmékre) alkalmazva beszél el (költészetanyaga), magokat az elbeszélő szavakat vagy hangokat is, mint az eszmeítésre szolgáló eszközöket, kellemes és elmét gyönyörködtető idomos rendbe állítja (költészetalakja), azaz a nyelvet mind a költészet tárgyához, mind bizonyos rendszeres hangmozgáshoz (idomszer, hangidom, rhyth-

mus) illetve, szabályszerű formákba, alakokba *) öltözeti (kötött beszéd), s végre (alakiség tekintetéből) még a zenészetet is segédül veszi. A költő műve is tehát, mint szinte neve mutatja, bizonyos tekintetben mindig kötött, nem való, hanem a valónak eszmeitése. **) S a költészet, költői művészet annyi mint (az eszmei) szépek nyelv általi ábrázolása

A költészi nyelv rendezése vagyis a költészet alaki része, alanyilag (arra nézve, ki költői nyelven ír) verselésnek, tárgyilag (magára a leírt költeményre nézve) versezetnek hivatik.

E munkában csak a szók alakjával, formájával levén dolgunk, a költészetet illetőleg is csak annak idomlagos nyelvére, azaz a verselésre s versezetre szorítkozunk.

117. §.

A versezet részei.

Valamint a közönséges (kötetlen) beszéd ***) mint tudjuk, apróbb részekből alkotva, fokonként emelkedik

*) Die rhythmische Form ist nur da der Sprache nothwendig, wo das Höhere, göttliche Moment der menschlichen Natur sich in ihr spiegelt. Schmitthenner.

**) Ez okból a költészetet sokan kárhoztatják, sőt a híres Pláto azt, legalább bizonyos nemét respublicájából száműzte; de a nagy bölcselő feledni látszik, hogy maga is midőn respublicáját szerkeszti vala, költő volt. Mig ember lesz, addig művészet (szép) iránti vonzalma ki nem hal, épen oly kevesse, mint a való utáni vágya. Nincs ember, ki egyedül zordon valóban élne. A legműveletlenebb is olykor-olykor eszmei világba kívánczik, s nem levén elég fogékonysága vagy képessége művészetre, bódító szerek által ügyekszik a valótól menekedni. — Vannak ellenkezőleg emberek, kik a való utáni törekvést kárhoztatják s nekik csak művészet, csak szellem kell. Csodálatos hogy ezen urak mind e mellett magok is esznek és izznak és ruházkodnak. A hiba mindenütt csak az, ha emberi természetünk ellenére, egyiknek vagy másiknak — valónak vagy eszmeinek — túlsulyt engedünk.

**) Van oly költői beszéd is, melyben ily idomszeres (kötött) nyelv nem használtatik: de ez már csupan az ily nyelvnel fogva is, kevesbé lévén,

nagyobbá s végre egy egészszé: t. i. egyes szóhangbul szórész (szótag), szókbul mondat áll elő, s végre mondatokbul a beszéd (2. §.): így a költői (kötött) nyelvben is. De a költő közvetlenül nem annyira a beszédnek mondott nyelv- és észtani részeire ügyel, hanem inkább saját hangformáira. Minél fogva a költői nyelv (versezet) legutolsó eleme: tag (verstag), tagokbul előáll a láb (versláb), lábakból a sor (verssor), sorokbul a vers (versszak), s így versekből a versezet (egész költemény alaki része vagyis idomszeres nyelve).

118. §.

V e r s t a g o k.

A verstag kétféle: 1. hosszú, melynek jele: —

2. rövid, melynek jele: ◦

A hosszóság vagy rövidség meghatározását a versekben mértékelésnek hívjuk. Magának a tannak „mértéktan” — metrica — a neve, s a verstan — prosodia — egy részét teszi. A hosszóság vagy rövidség meghatározásában pedig mindenkor csak valamely szótag s illetőleg abban levő önhangzó jön tekintetbe. Az önhangzó hosszúnak háromképen vétethetik, u. m. mennyiségi nyelvekben 1. megnyújtás (ékezés) 2. ösztétel (positio) által; és hangsúlyos nyelvekben 3. hangsúly által. Ez utolsó a magyarban csak gyéren használtatik. Mindezeket az első részből (6. §.) már ösmerjük, valamint azt is tudjuk, hogy némely nyelvek, például a német, az ékezetre, leginkább pedig az ösztételre nem ügyel s nem ügyelhet, hanem csak a hangsúlyra; a magyarban pedig néha a harmadik is használtatik ugyan, de szabály szerint a két első vétetik tekintetbe;

---

eszmei, csak a valóhoz közelebb álló tárgynál alkalmazható. Lásd fontebb Schmitthennert. Ily költészetnek tehát nincs sajátlagos alaki része, s erről e cikkely nem szól, nem szólhat.

amazokban sajátlag nincs menyiség (azaz hosszóság vagy rövidség), hanem csak hangsúly s nincs hosszú szótag, hanem csak hangsúlyos vagy súlyos, sem rövid hanem súlytalan; a magyar pedig menyiségi nyelv.

Szabályok.

A mondott általános elv után némely részletes szabályokra kell térnünk, melyek is a magyar nyelvben e következők:

1. Az ékezetes szótag hosszú verstagot teszen.

Jegyzet. A szélső hosszú önhangzók (*ú, ű, í*) ingatagok levén (6. §.) rövidekül is vétethetnek.

2. A mássalhangzók ösztétele, (akár természeti akár mesterséges legyen az) hosszú verstagot teszen.

Jegyzetek. a.) Tudni kell, hogy némely külsőkép összeírt v. összetett betűk, u. m. *cs, cz, gy, ly, ny, ty, sz, zs*, a kimondásban csak egyszerűek, tehát mértéktani hosszúságot nem tesznek, hanemha elemzésileg elválasztandók, p. o. „köz ség” (Gemeinde), ebből: „köz” (gyök-szó), és: „s ég” (képző).

b. A néma és folyékony mássalhangzót megelőző rövid önhangzó rövid tagnak jelesb verselőinktől soha sem vétetik; így ezekben: bokrok, keblet, a megjegyzett o és e, magyar versekben soha rövid nem lehet (ellenkezőleg mint a hellen és latin verselésben).

c. A *h* ösztételben a rövid önhangzót rövidnek is hagyhatja, p. o. jűhnek vagy jűhnek.

3. Hangsúly mint tudjuk (6. §.) csak a gyökön lehet, s többtagú szóknál ezen is csak úgy, ha a rövid önhangzós gyöktagot ismét rövid szótag követi. Az egytagú s utóhangzós gyökszók rövid önhangzóját mindig lehet hangsúlyosnak azaz hosszúnak is venni, p. o. *dē, mā, tē, mī, ā, nē* st. A hangsúly használata nálunk csak eltűretik, de szá-

bályul nem vehető, például Berzsenyi számos verseiben nem találtam többet ez egynél:

Benned az emberiség úgy e boszúlva vagyok.

4. Rövid szótag az, mely sem ékezettel, sem ösz-tétellel, sem hangsúlylyal nem bír. *)

*) A német mértékten (jobban: hangsulytan) megkülönbözteti a szókat önmagokban és öszveköttetésben.

1. A fő- vagyis gyök-szótag magában sulyos, a mellékszótagok (elő vagy utóragok) pedig, a mennyiben nem önálló szókból lettek, sulytalanok.

A gyökszótagra nézve kivételt szenved ezen szó: *lebenig*, melyben a nyelvszokás a sulyt a második, bár mellékszótagra teszi. Az előragok közt sulyosak: *an, aut, auf, miß, nach, un, ut, vor* (néha ezek is: *um, durch*). Ezen utóragok: *bar, haft, heit, ei, icht, in, isch, leit, lein, liß, sal, sam, schaft, thum, ung, zig*. úgy szinte a még most is divatos melléknevekből s más szókból alkotottak, többé kevesbé hajlandók a sulyosságra; ezért ingatagok, középsulyosak.

Az egytagú szók közt önmagokban sulyosak a lényegesebbek, leginkább a hajlíthatók, ú. m. az egytagú fő- és melléknevek, számnevek s igék (kivévéen az egytagú segéd igéket, *ist, war, hat* st. melyek ritkán sulyosak). Sulytalanok az egytagú névmutatók, sok egytagú névmások s a hajlíthatlan szók, ú. m. előjárók st.

2. Öszköttetésben arra is figyelni kell, melyik szótagra esik az egész (hosszabb) szónak avagy egész mondatnak hangsulya, midőn nemcsak az ingatagok, hanem a sulytalanok is sulyt kapnak, s a sulyosak sulyt vesztenek; amott ha a suly. s a főhangsúlylyal jó közvetlen öszköttetésbe vagy szomszédságba; emitt különösen ha valamely sulytalan szinte két határozottan sulytalan közé esik.

Példák:

1. *Reinhold Fomm' herein geschwind!*

Umland.

Im Saal voll Pracht und Herrlichkeiten

Göthe.

2. *In der Flut begreift er der Gedanken.*

Schlegel.

Ez utolsó példa, mint látjuk, már igen is nagy szabadság; s a jobb verselők csak módjával élnek vele.

119. §.

V e r s l á b a k.

Több (u. m. két, három, négy s több) verstagnból versláb (mérték, méret) lesz.

I. Kéttagú lábak a hosszú és rövid tagnak együvéhelyezésébül, váltakoztatásából állnak elő s következők:

1. Két rövid (◊ ◊), görögös névvel: pyrri-chius*) magyarul, ha tetszik: hadi v. piczi v. piri.*²⁾

2. Két hosszú (— —), görögül: spondeus,*³⁾ magyarul: lépő;

3. Első rövid másik hosszú (◊ —) görögül: jambus,*⁴⁾ magyarul: szökő.

4. Első hosszú másik rövid (— ◊), görögül: trochaeus, v. choreus*⁵⁾, magyarul: lejtő.

II. Háromtagú lábak:

1. Három rövid (◊ ◊ ◊), görögül: tribrachys*⁶⁾ magyarul: szapora;

---

*) Ettől: πυρρίχιος, hadi v. fegyvertáncz.

*²⁾ Megbocsát az olvasó, hogy ezen verslábaknak magyar nevet adni mérészeltem. Már Vajda Péter is nevezte azokat magyarul; de az én mérészségem még tovább ment, mert az övéit (talán kettőn kívül) el nem fogadván, újabbakat faragtam. Főleg kettőt tartottam ezen elnevezésben szemem előtt (Vajdánál is úgy gyanítám), hogy t. i. a magyar név a lábak mind 1. szellemének mind 2. mértékének megfeleljen; például ebben: szökő, az első szótag szinte rövid, a másik hosszú; s értelme is megegyezik az eredeti görög jelentéssel.

*³⁾ Σπονδήϊν ἵταλ-áldozat, szent ital.

*⁴⁾ ἰαπτω, hajitom, lököm, szúrom; lebegek, szállók.

*⁵⁾ τροχάϊος, gyors, futó; χορος, kar, kartáncz.

*⁶⁾ τριβραχυς, három rövid.

2. három hosszú (— — —), görögösen: *molos-*
sus *¹), magyarul: *andalgó*;

3. egy hosszú két rövid (— ◦ ◦), görögül: *dactylus* *²) magyarul: *lengedi*;

4. két rövid egy hosszú (◦ ◦ —), görögül: *anapästus*, *³) magyarul: *lebegő*;

5. egy rövid két hosszú (◦ — —), görögül: *bacchius*, *⁴) magyarul: *toborzó*;

6. két hosszú egy rövid (— — ◦), görögül: *palmibacchius*, *⁵) magyarul: *tomboldi*;

7. két felül rövid v. közben hosszú (◦ — ◦), görögül *amphibrachys*, *⁶) magyarul: *körörsdi*;

8. két felül hosszú v. közben rövid (— ◦ —), görögösen: *kreticus*, (krétai) v. *amphimacros* *⁷) magyarul: *ugrató*.

III. Négytagú lábak:

◦ ◦ ◦ ◦	<i>proceleusmaticus</i> , * ⁸)	<i>futamodi</i>
— — — —	<i>dispondeus</i> , * ⁹)	<i>lassúlépő</i>

*¹) 1. Epirusi népfaj; 2. Jupiter egyik mellékeve; innen a mondott versláb, mivel a Jupiter templomában ily mértékű énekek divatoztak.

*²) *δάκτυλος*, ujj, (kéz-ujj; láb-ujj).

*³) *αναπαίω*, visszaütöm; visszaütöm.

*⁴) *βάκχιος*, bachusi, bachusféle.

*⁵) ellenbachusi; némely nyelvtanokban e kettő: *bachus* és *ellenbachus* fölcseréltetik, t. i. egyik a másik helyett vétetik.

*⁶) szószerént: körülrövid.

*⁷) szószerént: körülhosszú.

*⁸) *παρασιύω*, elöhhivom, előszólitom, ösztönzöm, parancsolom; némelyektől *dipirrhichiu* s- v. *kettes hadinak* is hivatik.

*⁹) *ketteslöpő*.

— ◦ — ◦	dichoreus, *)	lejt egéldi	
◦ — ◦ —	dijambus *2)	szökécselő	
— ◦ ◦ —	choriambus *3)	lengedező	
◦ — — ◦	antispastus *4)	toborzéki	
— — ◦ ◦	jonicus a majori (alászálló jóniai)	lépő hadi	
◦ ◦ — —	jonicus a minori (emelkedő jóniai)	hadi lépő	
— ◦ ◦ ◦	első pæon *5)	lejt i hadi v. első ütés	
◦ — ◦ ◦	másod pæon	szökő hadi v. másod ütés	
◦ ◦ — ◦	harmad pæon	hadi lejt i v. harm. ütés	
◦ ◦ ◦ —	negyed pæon	hadi szökő v. negy. ütés	
◦ — — —	első	} epitritus *6)	
— ◦ — —	másod		szökő lépő
— — ◦ —	harmad		lejt i lépő
— — — ◦	negyed		lépő szökő
		lépő lejt i	

Az öttagúak elszámálása részint unalmas részint czéltalan is volna. Valamint görögül némely részben, úgy magyarul mindnyájan a három és kétlábúak összetétele által könnyen elnevezhetők, p. o. spondeodactylus (— — — ◦ ◦) lépő lengedi; a hattagúak pedig a háromtagúak öszszetétéle által.

*) kettes lejt i.

*2) kettes szökő.

*3) lejt i szökő.

*4) ἀντισπαστος, másfelé- v. visszahúzó v. húzott.

*5) első ütés, azaz első hosszú;

*6) első (st) hárnonegy (háromra egy), v. első kurta.

120. §.

Verslábak egybefoglalása és verssorok.

„Imhol a művészet templomához jutottunk — így szól az ösnyelvtan szellemdús írója *) — melynek kulcsát nem az elmélet, hanem a lángész bírja. Akartak ugyan némelyek a nyelvnek a vershöz képesti taglalása végett határozott törvényeket állítani föl; de valamint tulajdonképen csak bolondok keresték a bölcsök kövét, szintén úgy nem költők hanem a száraz nyelvészek voltak, kik azt hívék, hogy a versalkotásra határozott törvényt találnak. A mint a költő a mértékben azon külrajzot, mely a formát szigorún előadja, megszerzé, azonnal bir ő a lábak különbözőségében eszközökkel, a verset színeznie, s ebbe változékosságát a fény- és árnyéknak, többszerűséget, mozgást, életet adnia. Ezen eszközök szerencsés megválasztása nem az elméletnek, hanem a kiképzett művészeti érzelemnek áll hatalmában.“

Néhány általános szabályt mégis adunk elő Schmitthenner után, u. m. egyetlenegy igenleges és néhány nemleges szabályokat.

Igenleges szabály: A verslábak úgy állitassanak egybe, hogy a kivánt hangidom v. idomszer (rhythmus) kitűnjék.

Itt látom helyét a hangidomrul szólni valamit.

---

*) Wir sind hier vor dem Tempel der Kunst angelangt, zu dem nicht die Theorie, sondern nur das Genie den Schlüssel hat. Zwar hat man auch für die Gliederung der Sprache zum Verse hin und wieder Gesetze aufstellen wollen; allein gleichwie eigentlich nur die Narren den Stein der Weisen gesucht haben, so sind es auch nicht die Dichter, sondern die trockenen Grammatiker gewesen, welche vermeint haben, ein positives Gesetz für die Versbildung zu finden. Wie der Dichter in dem Metrum den Akzent hat, der die Form in ihrer Strenge darstellt, so besitzt er in der Verschiedenheit der Wortfüße die Mittel, den Vers zu coloriren, ihm den Wechsel von Licht und Schatten, Mannigfaltigkeit, Bewegung, Leben zu ertheilen. Schmitthenner. Ursprachelehre S. 177.

E szó: idom (rhythmus) tulajdon értelmileg, térben levő dolgokról a kifejezés helyett: arány (Symmetrie) használtatik; de átvitt értelemben azt időben levő dolgokra is, főleg hangra alkalmazzuk. Mindazáltal a hangoknak nem minden sora vagy egymás után következése idomos. E kifejezés sem egyszeri felszólásra, avagy a zuhatag egyhangú zugására, sem a szellőhárfa zengedezésére, a csattogány énekére, a vásáron egybegyült sokaság zajongására nem illesztetik. A hang-idom tehát sem a hang puszta egységében, melyet az elsőbekben tapasztalunk, sem a hangok puszta különbféleségében, melyet az utóbbiak mutatnak, nem áll. Ellenben a cséplők pufogásait, a dobverést valamely marsnál (nagy marsnál), vagy takarodónál, egyes zeneművet st. idomszeresnek hívunk, mert azokban nem csak a hanggal tölt időrészek (időmozzanatok) sokságát különböztelhetjük meg, hanem az egyesítő szabályszerűséget is észrevehetjük. Innen ered, miszerént

Az idom (hang-idom, vers-idom) lényegére tartozik, hogy az, egymástul megkülönböztethető több időrészek v. időmozzanatok (zeitmomente) egy-sége legyen. — Azonban.

Nem minden megkülönböztethető időrészek egysége idomos; mert föltétvén, hogy a dob-ütések, bár egy egész-szép kapcsolatvák, oly lassan következnének egymás után, hogy fülünk ezen egységet nem érezhetné, akkor azokat idomszereseknek nem mondhatnók. Tehát a hangidom annyi v. önnöni (t. i. önmagunkra nézve, kik azt halljuk) föltétele, hogy fülünk az időmozzanatok egységét felfoghassa, érezhesse. Ezen taglalás következtében

Az idom (s különösen hang-idom) annyi mint: egymástul megkülönböztethető több időmozzanatok érezhető egysége. Vagy: az időbeni többféleségnek érezhető egysége.

Ily egységek versben: a lábak (melyekről a főntebbi

§-ban szólánk), melyek e szerint a (mértékes) vers-idomnak *) egyik rendű elemeit teszik, de egyes lábak magokban nem tesznek idomot, mint egy fa nem tesz fasort, egy dob-ütés nem tesz nagy (v. general-)marsot.

A nemleges szabályok (a lábak és szótagok egybefoglalásában) a versnek részint anyagát részint alakját illetik.

A vers anyagát azaz a nyelvet illetőleg, mindenek fölött ennek törvényeit kell szem előtt tartani. Ezen törvények pedig kétfélék, u. m.

1. ész t a n i a k: a szókat és mondatokat nem szabad a versben úgy szerkeszteni, hogy ez által nehéz-érthetőség, két-értelműség st. támadjon.

2. sz é p h a n g z á s i a k: a szók és mondatok szépsége elleni hibákat annál inkább kerüljük a versben, mint-hogy éppen ennek a legtökélyesb nyelvformának kell már fogalmánál fogva is lennie.

Alakjára nézve szabályul szolgáljon főleg e kettő :

1. A lábakat nem kell úgy választani s rendezni, hogy egyik mértékű vers-idomban más is rejtezzék. **)

*) Vannak nem mértékes versek is, azaz olyanok, melyekben az egymásra következő szótagok rövidsége e avagy hosszúságára semmi ügyelet nincs, sőt a mennyiben régibb magyar verseket mutathatunk elő, ezekben mértékes verset nem is találunk, hanem csak újabb időben kezdték a verseknek e tökélyét is, t. i. a mértéket használni, csak hogy mind ekkorig csupán idegeneket utánoztak, a magyar nyelvben s népben rejtező verselési szellemet senki még eddig ki nem fürkészé. Mi alább megkiértendjük.

**) Példa a német nyelvben :

Schroffe Gestade des Meeres, die Wogen gewaltig erbraunen
lengedi mértékű vers ugyan (a német nyelv természete szerint)

Schroffe Ges | tade des | Meeres die | Wogen ge | waltig er | braunen
de körösdi is

Schroffe | Gestade | des Meeres | die Wogen | gewaltig se.

2. Az egyes szók ne essenek össze egészen a verslábakkal, mert különben a vers alig lesz érezhető, például szép e vers:

Hős vér- | túlpiro- | sultgyász- | térsó | hajtvakő- | szöntlek
Kisfaludy K.

Ellenben rosz volna:

Menten | lennem | bűnös | tettől | engede | isten.

A verssorok felosztatnak:

1. a tagok (szótagok) számához képest két, három-, négy- s több tagúakra: legrövidebbek a kéttagúak, leg-hosszabbak a 16 tagúak (az úgynevezett hexameterekben néha 17 tag is található).

2. a lábak (mértékek, méretek, — zenészetben tactusok v. ütegek —) számához képest, egyméretű-, (monometer) kétméretűekre st. ha a sorok egy kétlábúak, st. vagy egyes-, kettes-, hármass-, négyesekre st.

3. teljesség tekintetéből a verssorok

a. teljese k, hiánytalanok, (akatalektici), ha a lábak, különösen a véglábak a többi lábak minőségéhez képest egészek, teljese k;

b. n e m t e l j e s e k; ezek ismét

aa. csonkák, hiányosak, midőn végül csonka láb van, melynek egy vagy több tagja hiányzik.

bb. kurtítottak, midőn végül egy vagy több láb hiányzik (t. i. a többi sorokhoz képest).

Ily hibák alig jöhetnek elő a magyar mint mennyiségi nyelvben, mint-hogy itt egész szók állanak vagy csupa hosszú vagy csupa rövid szótagokból. De a német mint hangsúlyos nyelvbeli szókban a gyökértag hosszú (súlyos), a melléktagok (elő- vagy utótagok) pedig rendszerint rövidek (súlytalanok) lévén, mindenik többtagú szóban van mind hosszú mind rövid tag; ennél fogva szökö versekben könnyen lejtik — és lenge-diekben körösdiek s viszont — lappanganak.

cc. fölös tagúak, midőn valamely sorban a rendes lábakon kívül egy vagy több tag- avagy lábbal is több van.

Mind a három rendbeli nemteljesség csak több sorokkal viszonyban értendő; például ha a sorok rendszeren négy-méretűek, akkor a háromméretű kurtított, a háromméretű s egytagú csonka, a négyméretűnél egytaggal több pedig fölöstagú.

4. a bennök uralkodó lábakhoz képest szökők, lejtik, lengedik, lengedezők st.

121. §.

N y u g o k.

A verssorokbani idomzat kiemelése végett a lábakon kívül még más elemek is léteznek, ú. m. nyugok és rimek.

Mint kötetlen beszédben vannak némely nyugvó pontok, választójelek (interpunctiók), a könnyebb érthetőséget tárgyazók: úgy kötött beszéd is bír sajátlagos megállapodásokkal, nyugokkal, melyek tulajdonképen a vers-idom kiemelését célozzák.

Ezen nyugok kétfélék ú. m. közép és vég-nyugok.

A középnyug valamely verssornak közepette van metszetnek hívatik, a mely ismét kétféle, ú. m. 1) gyöngé nyug, átmetset, lábmetset (Fußcäsur), mely a sorban valamely láb közepére esik, valamely lábat metsz át, vagyis az egyes szó valamelyik láb közepén végződik; a fentebbi példában: „Hösvértül pirosult“ st. minden lábban átmetset van; 2) erős nyug, közös metset, közmetset, mely két láb közé esik, vagyis a szó a lábbal együtt végződik.

A közép-nyugra nézve törvény: minden hosszabb sorban, hogy kimondása könnyebbítettessék s a fülre nézve a felfoghatás eszközöltessék, középnyug legyen.

Különösen:

Az átmetszetre nézve törvény: minden sorban legalább egy átmetszet legyen.

A végnyug szinte kétféle, ú. m. sornyug, és szaknyug; amaz a sor, emez a vers-szak végére esik.

A sornyugra nézve, főleg hosszabb sorú verseknél törvény: a sor végén ne csak szó végződjék, hanem ha lehet, valamely választójel, legalább vessző, avagy vesszővel egy értékű nyugalom legyen. Például

Kék lepelbe' nyugszik a föld,
Csendre szállt a léti zaj;
És az estnek langy öléből,
Mint az álmak szép világa,
A hold rezgő fénye tűn fel
A felhők ezüstje közt.

Kisfaludy K.

A szaknyugra nézve törvény: minden vers-szak végén oly nagyobb nyelvtani nyugalom legyen, melynek az egyes sorok nyugjelei alárendelvék; tehát rendszerént pont; azonban különös célbul, p. o. valamely szenvedélynek, erősb benyomásnak, mely korlátot ismerni nem akar, festésekor, némely szakok ily nagyobb nyug nélkül is összeköttethetnek.

Mindnyájára nézve tehát általánosan a törvény így szól: középnyugon szó végződjék, sornyugon választójel álljon, szaknyugon pont.

122. §.

R í m e k.

Rím a sorok egy vagy több végbetűinek megegyezése p. o. mer, nyer; halál, talál. „Ha igaz, — így figyelmeztet Schmitthener — hogy minden szóhang (betű) saját-

lagos jelentéssel bír, akkor a rímek szelleme sokkal mélyebben rejlik, mint közönségesen gondolják. A hangoknak több sorokbani egysége igen szépen ábrázolja az azokbani értelem egységét, az egész egységét. Nevezetes ezen elv a magyar nyelvre nézve már csak azért is, mivel a közönséges beszédben — a nép nyelvében — szinte gyakran előfordul az, és nagy hathatóságot ad a kifejezésnek, p. o. (a 111-dik §-belieken kívül).

ágas-bogas
 elegy-belegy
 hébe-hóba
 húza-vona
 hímez-hámoz
 hápa-hupa
 ingó-bingó
 locs-pocs
 súgni-búgni
 szuszi-muszi
 cseté-paté
 űzni-fűzni
 csinja-binja.

Az oly rímeket, melyekben ily belső, értelmi egyezés van, értelmi rímeknek hívják; a melyek pedig csupán a fület érdeklik, hangrímeknek. Még pedig nem csak az eszmerokonság ad értelmi rímeket, p. o. hideg, rideg; vérez, érez; ázik, fázik; ideálm, álom; s a közmondati: ki hol bizik, ott hízik st.; hanem az ellentét is, p. o. halad, marad; tenni, venni; remény, kemény; szerelem, gyötirelem; hülök, fülök; közmondásban: reggel táncz, este láncz.

A rím továbbá vagy önhangzó rím (Stimmreim, Alliteration), midőn csupán az önhangzó, vagy önhangzók egyeznek, p. o. kész, vitéz; után, csalogány; vagy más-salhangzó rím (Stabreim, Alliteration), midőn csupán a mássalhangzók egyeznek, p. o. ború, derú; készülének,

választának; vagy teljes rím, midőn mindkettő megegyezik.

Az oly önhangzói rím vagy jobban önhangzói összejövetel, midőn azon önhangzó nem végül, hanem magokon a verssorokon belől több szóban vagy szótagban egymás után jön elő, igen jellemző lesz, ha néha azon önhangzóknak ős, eredeti jelentése is figyelembe vétetvén, az uralkodó költészeti érzeménnyel megegyeztetik. Meg ne ijedjen az olvasó, mintha talán én akarnék azokra valamely ős jelentést tolni. Dilschneider s több más német nyelvudósok is följegyzének már hasonló ős jelentéseket, a római eredetű nyelvekben pedig azok a verselőknél gyakorlatban is vannak; például a mély indulatnak, legyen az *v í g a s á g* vagy *k í n*, megfelel az *í*; a *b ú* hangja különösebben: *u*, valamint az *u n d o r o d á s é*, *u t á l a t o s é* is; a *d e r ü l t é* *e*; a *b á m u l a t o s é*, *m a g a s é*: *a*; a *f ö l e m e l k e d ő é*, *d ü l y e d ő é*: *ö*, *ü* st. *Die Lehre von der deutschen Dichtkunst von Ernst Kleinpaul*. Lásd többet ezen nyelvtan 11. §-ában, vagy még többet ezen munkában: *A magyar nyelv metaphysicája*, írta Fogarasi János.

Hasonló alkalmazásoknak lehet helye a mássalhangzói ily összejöveteleknél is. Különösen hajlandó erre a német nyelv, melyben már a köz élet is mutathat ilyeseket: *Kling- Klang*, *hoffen und harren*, *Luft und Liebe*, *Mann und Maus*, *Worte und Werke* st. Hasonló ezekhez a magyar: *bor*, *búza*, *békeség*.

Versekben:

Wo Liebe lebt und labt, ist lieb das Leben.

Schlegel.

— *schwollen die Wasser* —

Winde verwehen —

Bürger.

A rimek rendét vagy helyét illetőleg, azoknak még következő nemeit számláljuk elő:

1. Választatlan rímek ezen alakkal: *aabb*, v. *aaabbb* st. azaz a rímek sorban egymás mellett állanak, például

Mint forog a világ, (*a*)
 Mint surog sok ország, (*a*)
 Fognak-e bomlani, (*b*)
 Vagy egybeállani? (*b*)
 Nincs gondom illyekkel, (*c*)
 Maradok békével. (*c*)

st.

Vitkovics.

ha ugyanazon rím többször jö egymás után, neve csoport rím (Schlagreim), p. o.

Szulimán császárnak mondom nagy haragját,
 Beglerbég basának sok várpusztítását,
 Az erős Lippának ő csodaromlását
 Temesvár vivását, Ulumán szaladását.

Tinódi (a XVI. századból).

2. Keresztrímek: *abab* p. o.

A veszelyes fürgetegben
 Szél nem éri a völgyet;
 Csak a magas rengetegben
 Töri, dönti a tölgyet.

Kisfaludy S.

Az ily keresztrímek többképen is összefüzdhetnek p. o: *abc abc* vagy *abc bac* st.

3. Ölelkezők: *abba* p. o.

Ragyogsz felém éj csillagfátyola,
 Könyümön rengesz hold szelíd istenné!
 Ah, nem levék az éghez hűtelenné,
 Reményem mégis messzепártola.

Szemere Pál.

4. Vágottak: $-b -b$, azaz első és harmadik sor-
 nak nincs ríme; p. o.

Kertemre szelíden
 Az estve leszáll,
 Lágyszél nyög epedve
 Virágainál.

K ö l c s e y.

Szabályok a (vég-) rímek minőségére nézve:

1. Mássalhangzói rím magában nem elegendő.

2. Önhangzói rím használtatik:

a) ha a szó önhangzóval végződik, p. o. fiú, szomorú; gondosb rímezésben csupán rövid végönhangzó nem elégséges.

b) Ha a mássalhangzók nem csak egy beszédszerre tartozók, hanem egymással több tekintetben is megegyezők, p. o. z és sz, d és t, b és p, n és ny, l és ly, gy és d, g és k, st. p. o. tavasz, havaz; hold, mosolyt st.

3. Teljes rím akár egy, akár két szótagban lehet; amannak férfi-, ennek nőrim a neve, p. o. férfi-rímek: had, vad; szép, kép; nő, jő; nőrimék: szerelem, érzélem; élek, lélek; homálya, pálya. *)

4. Teljes rímre elegendő, ha csak az önhangzót vagy önhangzókat követő mássalhangzók egyeznek meg egymással, mint az iménti példákban; a megelőzőknek nem szükség megegyezniök.

5. Ugyanazon szónak rímül nem szabad használtatnia, (azonos rímek), p. o.

Kinek neve Arpád v a l a
 Mindeniknél gazdagb v a l a

---

*) Három szótagban sem kellemetlen a rím, ha egyéb szabályok megtartatnak, p. o. lobogó, dobogó; győzelem, fejedelem. — A németeknél megkivántatik a férfirimre, hogy sulyos szó vagy szótag legyen; a nőrimre, hogy az első szótag szinte sulyos legyen; a férfi rím erőteljes versezetekben, főleg csonka vagy fölös tagon használtatik.

hanemha különös festői célbul; avagy különböző jelentésben, például ég (brennt; Himmel); sír (weint; Grab).

A németeknél azonosnak tekintetik s tilos azon rím is, midőn valamely teljes rímben az önhangzót vagy önhangzókat megelőző mássalhangzó is egyezik p. o. Fahrt, Hoffart.

Szabályok a végrímek használatára nézve

1. Nem minden költemény türi a rímeket; leginkább kedveli azokat az újkori lantos költészet (Lásd alább). Az ókorbeli formáknál éppen nem használandók. *) A hangsúlyos nyelvekben, minthogy mértékelésök igen bágyadt, egyéb költészeteknél is alkalmazatnak; ezért általában a rímelésre több gondot fordítanak azok, mint a mennyiségi nyelvek.

2. A rímes költemények versmértéke egyszerű legyen; a rímes sorok egybefüzdése se legyenek fölöttebb bonyolultak.

3. A nyelvtani szabályokon miattok sérelem ne történjék.

4. A rímelő szóknak, mennyire lehet, a többi közt legnagyobb jelentőségök legyen, és így főképleteket jelöljenek, a belső értelmet elősegítsék s festőiséggel bírjanak.

5. A vers-idom többi elemeit, a mértéket, nyugokat se nyomják el; kivétel alá eshetnek a célhoz képest némely vígszerű, bohó költemények.

Egyébiránt soha sem kell feledni, hogy a rím is a költészetnek csak alakjához tartozik; s a mű éldeletét elősegítheti ugyan, de nem eszközölheti. A tartalom legyen mindig a fő, a külső forma csak mellékes dolog; ámbár dísztelen öltözet a legszebb termetet is elferdíti. Inkább semmi rím, semmi külső, mint rossz rím, rossz külső.

---

*) Az így megrímezett ókorbeli párverseket különösen Leo-féle (leoninus) verseknek hívják.

123. §.

V e r s - s z a k o k .

Több vers-sorok összekötésére nézve a versezetek két fő osztályúak u. m. folytonosak, midőn a sorok nagyobb megszakadás avagy rendes megszakadás nélkül egymás után folynak; szakosak, midőn azok bizonyos szabályszerű részekre, szakokra osztvák.

Ezen szakok hivatnak a magyarban különösen verseknek (1-ső vers, 2-ik vers st.)

A szakok ismét lehetnek két sorosak, három sorosak, négy sorosak és így tovább. Lehetnek még: egyenlő sorúak, vagy nem egyenlő sorúak.

A vers-szakokra nézve törvények:

1. A szak nyugpontjának az egyes sorok nyugjai alárendelendők. (121. §.)

2. A sorok úgy illesztendők egybe, hogy egyik a másiknak mintegy ellentéte legyen, például az úgy nevezett párversben (distichon), melynek jellemét Schiller igen jelesen ekként ábrázolja;

In dem Hexameter steigt des Springborns silberne Säule,
In dem Pentameter fällt sie melodisch herab.

3. A sorok úgy rendelendők, hogy azokhoz képest a szakok rövidebb sorokkal, vagy olyanokkal végződjenek, melyeknek alászálló idomjok van, mint például a saphói s alkaiusi versekben. (L. alább).

4. Igen ékesíti a szakos versezetet, ha, főleg hosszabb sorok- és szakokban, a rímek és középanyugok egymást váltogatják. Például e német *) versben:

---

*) Nem ösmerék magyar verset, melyben a középanyugi idomra ily ügyelet volna.

Am Grabe drüben, | wo mit leichtem Flügel
 Der Wind sich in | den Blumendüften wiegt,
 Fließt eine Thräne; | denn es ist der Hügel,
 Zu dessen Schoos | das arme Julchen liegt.
 Ein schwerer Sturm | zerriß ihr schönes Leben,
 Hart war ihr Schicksal, | namenlos ihr Schmerz,
 Nun hat das Grab | den Frieden ihr gegeben,
 Und ausgeblutet | hat das arme Herz.

az erős és gyöngye nyug szabályszerüleg váltakoznak, azon különbséggel, hogy az első félszakban (4 első sorban) ugyanazon sorban gyöngye közép nyug és gyöngye zárat (csonka végláb), avagy erős közép nyug s erős zárat van; az utóbbi félszakban pedig gyöngye nyug és erős zárat váltják egymást, s ezért ezen félszak még kellemesben is hangzik össze az elsőnél.

Figyelmet érdemlő, hogy az idézett német versben a nő- és férfirímek is szabályszerüleg váltogatják egymást, a mi rendesen az egész versezeten, azaz a többi szakokon keresztül is meg szokott nálok tartatni*).

---

*) Általában a német verselők, minthogy nyelvök mérték tekintetében fölötte korlátolt, a rímekre fordítanak nagyobb gondot. Nálok a középnyugra nézve is, leginkább szakos versekben szabály 1. hogy ugyanazon középnyug sokszor egymás után ne forduljon elő; 2. hogy váltakozásai-
 ban is bizonyos rend s törvény uralkodjék, mint a fent idézett versben.

M á s o d i k s z a k a s z .

Alkalmazott verstan.

124. §.

A szokott versnemekről általában.

Versekre főleg csak oly lábak alkalmazhatók, melyekben a hosszú és rövid szótagokra nézve változékosság uralkodik; ilyenek a két tagú lábaknál a lejtő és szökő, a háromtagúaknál a lengedi és lebegő, a négytagúaknál a lengedező és toborzéki. A többiek, különösen a csupa hosszú vagy csupa rövid tagúak inkább ott használtak, hol a vers jelleme nagyobb szabadságot is eltűr.

Azonban valamint a zenében minden egyes mérték, üteg (tactus) ismét több részekből, több kisebb mértékekből áll, melyeknek neve (a karmester mértékverő pálczája szerént): ütés (a mérték elején), és: emelés (a mérték végén); úgy a verslábakban, versmértékekben is, melyek ha énekre alkalmazvák (sőt régi időben versek leginkább ének kedvéért irattak, s többnyire énekelve adattak elő), a hangászati mértékkal, zenemértékkal összeütnek, meg szokták e két időrészt, időmozzanatot különböztetni, mindazáltal egy kis eltéréssel. Verseken ugyanis emelés (arsis, *ῥέbung*) a láb első része; utóbbi részét pedig lezállásnak (thesis, *Senfung*) hívják. S valamint zenében az üteg elejére rendszerént (de nem mindig) némi súly esik (különben nem lehetne az idomzatot — rhytmust — felfogni), úgy verseken is leginkább oly lábak használhatók, melyek hosszú (súlyos) taggal kezdődnek, u. m. lejtő, lengedi, és lengedező lábak, s a

többi előlszámláltakat mind ezeké lehet átalakítani, ha t. i. az első lábani első, leginkább rövid tagok, a többtől elválasztatnak, például:

ezen szökő verssor:

o — | o — | o — | o —

lejtivé ekkép alakítható

o | — o | — o | — o | —

így a többiek is:

lebegő o o — | o o — | o o — |

lengedivé o o | — o o | — o o | —

toborzéki o — — o | o — — o | o — — o

lengedezővé o — | — o o — | — o o — | — o

s az így legelő elszakított tagnak felütés (Auftact) a neve. Az emelés- és alászálláshoz képest az elől rövid tagú lábakat emelkedőknek, az utól rövid tagúakat pedig alászállóknak nevezzük.

Ezeket a következők megértésére elő kelle bocsátanom.

Hangsúlyos nyelvekben minden egyes szóban levén legalább egy hangsúlyos tag, a többi pedig rövidnek vétetvén; minthogy egyes szók legtöbbszörre két, három szótagból állanak: nincs könnyebb a világon, mint azon nyelvekben (melyekben pusztán hangsúlyra van ügyelet) csupán lejti vagy szökő vagy lengedi st. lábu verseket írni, azaz olyanokat, melyeknek minden egyes lába lejti vagy szökő st. legyen. Ámde mennyiségi nyelvekben (a hol mennyiségre vagyis a szótagok hosszúságára vagy rövidségére van ügyelet, milyenek a latin, régi hellen és magyar) ily versek nem lehetségesek, de nem is szükségesek. — Nem lehetségesek, mert számtalan egész szó vagy csupa rövid vagy csupa hosszú tagokból állanak. — Nem szükségesek, mert az örökké egyforma mozgás még unalmat okozó.

Arrol támad tehát kérdés :

1) melyik lábnak kell valamely versnemben multhatlanúl az uralkodó mértékkel bírnia?

2) micsoda más mérték pótolhatja az uralkodó mérték vagy láb helyét?

Az elsőbbré nézve feleletünk az : uralkodók az első és végső lábak. — Az elsőnek azért kell uralkodónak lenni, hogy a vers jelleme egyszerre felfogható legyen ; az utolsó-
sónak azért, hogy a vers jelleme benyomást hagyjon maga után. E szerint alászálló (lengedi és lejti) versekben ugyan uralkodó láb az első ; de a végső azon általános törvény szerint :

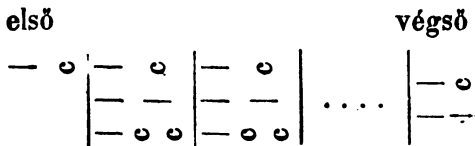
ultima communis cujusque est syllaba versus,

a végszótag mindenkor s minden vers-sorban, akár hosszú akár rövid lehetvén, lejti versben lépő, és lengedi versben ugrató is lehet. Emelkedő (szökő és lebegő) versekben pedig, melyeknek rövid tagjai felütésül, s ekkor magok a lábak alászállókul veendők, uralkodó láb a második ; a végső pedig föntebbi elv szerint szökőben hadi, s lebegőben szapora is lehet. (Csonka véglábu soroknál természet szerint a végelőtti láb válik uralkodóvá).

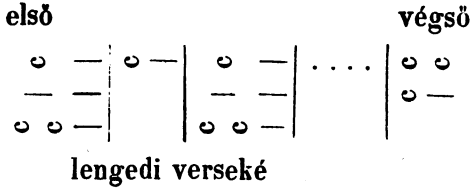
Az utóbbi kérdésre nézve az uralkodó láb helyét természetesen vagy rokon láb pótolhatja, u. m. emelkedőt emelkedő, alászállót alászálló, vagy közönyös, milyen a csupa hosszú (lépő, andalgó), vagy csupa rövid tagú (hadi, szapora) ; legdivatosb a lépő.

Ezen fejtegetések szerint, következő vers-alakok állnak elő :

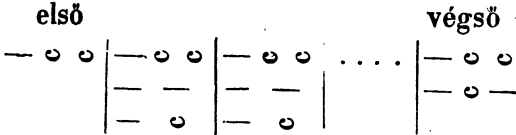
lejti verseké

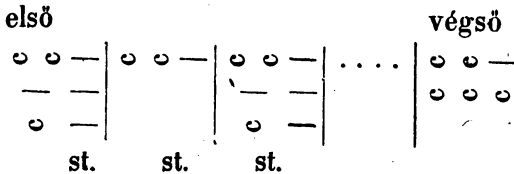
szökő verseké *)

lengedi verseké

lebegő verseké

Hol a verselő még nagyobb szabadsággal élhet, csak a végső láb marad uralkodónak.

125. §.

A vers-nemekről különösen.

I. Szökő verssorok.

A) lépőkkel vegyültek.

Szökő versnemek jelleme : é l é n k s é g.

Az egy, két s három mértékű (lábú) szökő verssorok ritkán használatnak, leginkább csak hosszabbakkal összeköttetésben.

*) Találunk a régiéknél szabadabb verselésben a szökőkkel lengedieket is, p. o. Phädrusnál, Terentiusnál; de ezeket általában követésül nem ajánlhatom. Inkább semmi forma, mint rossz.

Példa két lábuakra (első és harmadik sor fölös tagú).

Nem érti titkos
Küzdésimet,
Kit lelke óhajt,
Lelkem szeret.

Bajza. *)

Három lábuval vegyest:

Pályád töviskörében
Oh szērelem!
Láng-kēbelem
Hervad sebes tűzében
S bánat s halál velem.

Kölcsey.

A négy lábú igen gyakori mind magánosan, mind másokkal vegyítve.

Az öllábú szinte nagyon divatos; használtatik különösen színművekben, stanza, sonett st. versezetekben.

Ez utóbbi már hosszabbak közül való levén, metszetre (középnýugra) van szüksége; mely is mint tudjuk a közbűlső lábak valamelyikén használtathatik, u. m. ötösben a második láb után avagy a harmadik láb közepén avagy végén, végre a negyedik láb közepén is.

Példák:

Eljātszottad | már kis játékidat
Kedves fiú, | hamar játszottad el.
Végst mosolygott | orczád; s a halál

---

*) Egy lábút is találunk a németben:

Wie lebt
Wie bebt
Wie strebt
Das Herz in mir.

Göthe.

Leszedte róla | szép rózsáidat.
 Nemcsak magad mentél; | elvitted a
 Szülék vidámságát, | elvitted a
 Legszebb remények | gazdag bimbáját.

Vörösmarty.

2. (főlstagú sorokkal vegyest, s harmadik lábón át-
 metszettel).

Sötét olajfák | illatos hűsében
 Ül a bús vándor, könny ragyog szemében,
 S mélyen sohajtva vissza-vissza néz!
 Kedves hazája tün fel képzetében,
 Hajlékát véli a távol ködében,
 S örömrészketve nyul felé a kéz

Kisfaludy K.

Hatos lejtű többféle szokott lenni.

1) Egyszerű hatos, a harmadik vagy negyedik lábón
 átmetsszettel.

2) Alexanderi *) középnnyuggal a harmadik láb után.

A francia költők ezzel pótolják leginkább hősi köl-
 teményben a hexameteret (**).

Nálunk (valamint a németeknél) az alexanderi vers
 régebben igen divatos volt, még pedig rendes mérték nélkül.

Egyhangúságát keresztrímekkel mérsékelhetni avagy
 azzal, ha rövidebb sorral vegyítetik.

Példák : a) (a 17-dik századból).

De télen, a mikor minden panaszkodik, .
 Akkor az én szívem inkább gyönyörködik

*) 'Alexanderi' neve némelyek szerint a XIII. században Párisban megje-
 lent költeménytől, melynek tárgya Nagy Sándor története, mások szerint
 azon költemény szerzőjétől Alexander barátától ered.

**) Nálunk Kis János Horáczi hexameteres — hatmétrű — leveleit, szinte
 ily versnemben fordítá. Az eredetihez hasonló versnemben Virág Bene-
 dektől birjuk.

Erős fürgetegen szívem nem aggódik
Mert szép lángos tűznél testem melegedik.

Z r í n y i.

b) (keresztrímekkel)

Te előteremtven a régi hősoket
Életet varázsolsz néma tetteikbe,
Te megtestesítéd a jó erkölcsöket
És azok a nézőt szent tüzzel töltik be.

S z e m e r e.

c) (hármás mértékkel vegyest)

Felejtethetlen nap, édes emlékezet,
Midőn a legelső baráti nevezet
Tőled hozzám repült!

K i s J á n o s.

3. A németeknél divatos új nibelungi vers*), mely az alexanderitől abban különbözik, hogy a negyedik láb mindig lebegő, s ennek első tagja után van az átmetszet.

Példa:

Itt denn im Schwabenlande | verschollen aller Sang,
Wo einst so hell vom Staufen | die Ritterharfe klang.

U h l a n d.

4. A hatos szökök közt megemlítendő az úgy nevezett s á n t a s z ö k ö, idegen nyelvén choliambus v. s k a z o n, melynek utolsó lába lejt.

A hetes és nyolczas szököknél mindig a negyedik lábbon van a középnug; s a középnug által elválasztott sorok többnyire külön íratnak:

---

*) Az ó nibelungi vers rendszerént összeüt az alexander-féle verssel; hanem négy soros szakokban az utolsó sor hosszabb is szokott lenni, a középnug sem mindig tartatik meg. Lásd föntebb Tinódi versét (122. §.)

Példa: (két sort egynek véve nyolczas mértékű)

Sötét az éj, sötét a vár,
Szép álmok közt a lét enyhül;
Arany széken gonddal tele
Csak a király álmatlan ül.

Kisfaludy K.

B. A lebegőkkel elegyült szököket közönségesen alkaiusi *) verseknek hívják. Az alkaiusi különös versről alább.

Ide tartozik az anacreoni vers is, ez alakkal:

o —	o —	o —	o
— —			
o o —			

Egészen az általános törvény szerint, t. i. uralkodó láb a második és utolsó vagyis harmadik, (fölstaggal); az első pedig lehet rokon (emelkedő): lengedi, vagy közönyös: lépő.

126. §.

II. Lejti verssorok.

Lejti versnemek, melyeknek jelleme: nyugalom, közönségesen komoly művekben használtak.

A. Lépőkkel vegyes sorok két lábtul kezdve (a második láb csonka is lehetvén), szinte nyolcz lábig terjedhetnek.

B. A lengedikkel elegyült lejti verssorok közt nevezetesek:

---

*) Ez, és az alább következő több nevezetek nagy részint az érintett versek első alkotójától veszik eredetüket.

1. Aristophanesi egy lengedi s két lejtivel; alakja :

— ◦ ◦ | — ◦ | — —
Nyájasan | éde- | legtek

Verseghy.

2. Phalaecusi, melyben az épen most mondott aristophanesinek mind elébe mind utána még egy-egy lejt avagy lépő jön; alakja :

— ◦ — | — ◦ ◦ | — ◦ | — ◦ | — —
Óh véd | jétek az | áldo- | zót sze- | lídek

Kazinczy.

3. Kisebb sapphói verssor, az aristophanesinek elébe egy lejt és egy lépő jön; alakja (a 3-dik lábon átmetzettel):

— ◦ | — — | — ◦ ◦ | — ◦ | — —
Rózsa! | mely szép | vagy fese- | lóko | rodban

Réva y.

4. Nagyobb sapphói (átmetzet a 4-ik [csonka] lábon).

— ◦ | — — | — ◦ ◦ | — | — ◦ ◦ | — ◦ | — —

127. §.

III. Lengedi verssorok.

A. Tiszta lengediek három s négy lábbal. *)

*) A németben két s egy lábúak is találhatók, például :

Rosen, ihr Blumen	
Balsam versenden!	Göthe.
Fröhlicher	
Selliger	
Herrlicher Tag!	Göthe.

Példák:

1. Felütés nélkül (végén csonka lábbal).

Hajnali kellemű fény
 Hinti mosolygva sugárát,
 Melyre az ifju remény
 Rakja le föllegi várát.

Kisfaludy K.

2. Felütéssel (végén szinte csonkalábbal).

Míg repdes enyelgve az alkonyi szél
 S csókjára megrezzen a rózsalevél,
 Sír Lilla s az érre leszögzi szemét.

Versegly.

Búsan csörög a hab,
 A fűmile zeng,
 Fenn a szerelemnek
 Szép csillaga leng.

Kölcsey.

Míg a dal epedve foly ajkairul,
 Bús éjbe az arcz, szeme könybe borul.

Vörösmarty.

B. Lépővel vegyes lengedik közt:

1. Legnevezetesebbek a kitünőleg úgy nevezett hat-
 méretűek — hexameterek.

Alakjok:

— ◦ ◦ | — ◦ ◦ | — ◦ ◦ | — ◦ ◦ | — ◦ ◦ | — ◦

Kellékeik:

a) a végső láb csonka lengedi levén (t. i. lejti vagy
 hosszú utótaggal: lépő), a végelőtti marad uralkodó lábnak
 (124. §.) tehát állandóul lengedínek, kivévn, ha valamely
 különös (festői) czél forog fenn.

b) Az első lábnek ugyan nem szükséges mindig lengedinek lenni, mindazáltal versezetek kezdetén s nagyobb szünetek után igen ékesíti a művet.

c) A többi u. m. 2. 3. 4. lábak lépők is lehetnek *).

d) A harmadik lábat átmetszet vágja ketté, mely lengedi lábban rendszeren annak hosszú tagja után alkalmaztasék, de az első rövid tag után is jöhet; szükségből negyedik láb első tagja után is eltűretik.

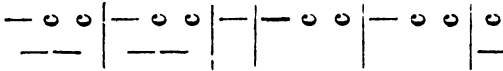
Hős versek is hívják, mivel a régi hős költeményekre ez alkalmaztatott, úgy szinte pythia in a k, mivel a Pythia jóslatai (a delphi oraculumnál) ily versekbe voltak öltöztetve **).

2. Hatméretű mellett gyakran előfordul az ötméretű — pentameter — ezen alakkal:

*) A németek a lejtő lábakat is eltűrni kénytelenek.

**) A hatméretűek sajátságait fölségesen festi Schlegel:

Gleich wie sich dem, der die See durchschiffet, auf offener Meereshöh'
 Rings Horizont ausdehnt, und der Ausblick nirgends umschränkt ist,
 Daß der umwölbende Himmel die Zahl zahlloser Gestirne,
 Bei hell athmender Luft, abspiegelt in bläulicher Tiefe:
 So auch trägt das Gemüth der Hexameter; ruhig umfassend
 Nimmt er des Epos Olymp, das gewaltige Bild, in den Schoos auf
 Kreisender Fluth, urväterlich so den Geschlechtern der Rhythmen,
 Wie vom Oeanos quellend, dem weit hinströmenden Herrscher,
 Alle Gewässer auf Erden entrieseln oder entbrausen. —
 Wie oft Seerfahrt kaum vorrückt, mühevolleres Rudern
 Fortarbeitet das Schiff, dann plötzlich der Weg Abgründe
 Sturm aufwühlt, und den Kiel in den Wallungen schaukelnd dahintreibt:
 So kann erst bald ruhn, bald flüchtiger wieder theilen,
 Halb, o, wie kühn in dem Schwung! der Hexameter; immer sich sehn gleich,
 Ob er zum Kampf des heroischen Liebs, unermülich sich gürtet,
 Oder, der Weisheit voll, Lehrsprüche den Hörenden einträgt,
 Oder geselliger Hirten Idyllien lieblich umflüstert.
 Heil dir Pfleger Homers! Ehrwürdiger Mund der Drafel!

A két egyes tag (középen és végül) egy lábnek vételik s úgy jön ki az öt láb.

A középső egyes tag után mindig nyugznak kell lenni.

Magában nem szokott használtatni, hanem a hétméretűvel párosítva, a midőn együtt kitünőleg párvers — distichon — a nevek, s a szelíd érzelmet, — legyen az bánaté, szerelemé, barátságé, vágyakozásé st. — igen híven tükrözik. Elmés és egyéb mondatokra is alkalmaztatnak.

Példákat mind a tiszta hatméretűekre, mind a párversre a 9-ik §-ban olvashatni.

3. A hatméretűnek két végső lába magában a donisi versnek hívatik. Lásd alább a sapphói versben.

4. Ugyanannak három végső lába pherecratesi vers, melyben az első láb lejtő is lehet.

5. Szinte annak négy végső lábából áll a négy-méretű hősi vers, melyet Horácus hatméretűvel változtatva használt (Odák 1ső könyvében 7 és 8-ik óda st.).

Az ötméretűnek utóbbi felét magában archilochusi versnek hívják. p. o.

Hajnali kellemlő fény

Kisfaludy K.

Lejtivel vegyes lengediket már föntebb (126. §.) láttunk.

128. §.

IV. Többi verssorok.

Lebegők, különösen s uralkodólag nem igen használtatnak.

A lengedezők, kivált lépővel (elől) s szökővel (utól*) nagyon kedveltetnek; köztük nevezetesek:

1. Glykoni verssor, közben egy lengedezővel; alakja:

— — | — ◦ ◦ — | ◦ ◦

vagy:

— — | — ◦ ◦ | — | ◦ ◦

2. Kisebb asklepiadesi verssor, közben két lengedezővel, alakja:

— — | — ◦ ◦ — | — ◦ ◦ — | ◦ ◦

a taglalás (scansio) ekként is lehet:

— — | — ◦ ◦ | — | — ◦ ◦ | — | ◦ — |

A második láb (vagy első egyes tag) után metszet van.

Példák:

a) magában, (Horácznál Odái I. k. 1. óda. III könyv 30. óda).

De mint a kikelet gyöngé viráginak
Sűrűn illatozó kelyheit a nyarak
Forrósága, vagy a téli fagy elveri:
Úgy a kedves alak, mely le nem írható
Szépségével ezen szívre lövel vala,
Elhervad; st.

Dayka.

b) Glykoni verssorral (Horác Ód. I. k. 3. 15. óda).

Oh! a szárnyas idő hirtelen elrepül
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg.
Minden csak jelenés; minden az ég alatt
Mint a kis nefelejts enyész.

Berzsenyi.

---

*) A németek elől a lejtít is megengedik.

A három első sor kisebb asklepiadesi, az utolsó glykoni.

c) Pherekratesi- és glykonival (Horácz ódái I. k. 5. 6. óda).

Vétettem? szabadon mond ki hibáimat.
Kész jobbítani magát, a ki megösméri
Vétkét; sőt bizonyos már
Hogy jobb, mint sem előbb vala.

Virág.

A két első sor asklepiadesi, a harmadik pherekratesi, az utolsó glykoni.

3. Nagyobb asklepiadesi verssor, közben három lengedezővel (Horácz. Ódák I. könyv 11. óda).

4. Ide számláltatik némelyek által az alkaiusi is ezen alakkal :

$\frac{\circ}{-} - | \circ - | \frac{\circ}{-} | - \circ \circ - | \circ \frac{\circ}{-}$

de ennek helyesb alakja :

$\frac{\circ}{-} - | \circ - | \frac{\circ}{-} - | \circ \circ - | \circ \frac{\circ}{-}$

azaz a negyedik láb lebegő (125. §).

Alább a vers-szakok közt fog előadatni.

Toborzéki, azon kívül, hogy a föntebb említett scazonnak két végső lába együtt véve toborzékinek tekintethetik, nem igen szokott előfordulni.

Ha azonban az imént érintett lengedezői verssorokat folytonosan adjuk elő, vagyis azon verssorokban a végső lábat mint csonkát az elsővel mint felütéssel összekötjük (ami zenei mértékben rendesen úgy történik) akkor ezen összekötött lábban szinte toborzéki rejlik.

129. §.

Vers-szakok különböző nemeiről.

I. Régi vers-szakok.

Valamint a verssorokban, úgy a vers-szakokban is csak a szokottabb formákat szándékozom ugyan előadni; sőt valamennyinek előadására nem is volnék képes: mindazáltal a versekben gyönyörködöt, épen úgy mint azt, ki a költészetre hívatást érez, meg akarom ösmertetni mind azon versnemekkel, melyek jelesb költeményekben többször fordulnak elő a végett, hogy emez a művészet alaki részébeni izlését kiképezvén, újabbak teremtésére is, ha czélja úgy hozza magával, elég érzelemmel birjon; amaz, hogy a költői művek alakját is érteni, alaki szépségeit éldelni tanulja.

A vers-szakok elosztatnak ó és új korbeliekre.

Ó korbeliak alatt értjük leginkább a latin és régi hellen költők által használtakat. Jellemök az, hogy azokban főleg a szótagok mennyisége és nyugok vétettek figyelembe, a rímekre pedig, bár itt ott némely nyomai látszanak, ügyelet nem vala.

Új korbeliak, melyek újabb időben a német s főleg a római eredetű (olasz, francia, spanyol st.) nyelvekben alkalmaztatnak; s minthogy ezen nyelvek mennyiségi versalkotásra nem képesek; *) leginkább rímek mesterséges egybefűzése által — a művész mindenütt nehezet, szokatlant keresvén — tüntettetnek ki.

---

*) Ügyekeztek ugyan ezekben is, kiváltképen a németben Klopstock, Vosz, Plater régi formák szerint alkotni verseket, de csupán a hangsúly nem öntvén elég gördülékenységet verseikbe, mennyiségre pedig a sok mássalhangzó miatt ügyelniök lehetlen lévén, legjelesbjeik (Göthe, Schiller, Schlegel, Tieck, Uhland) megvallják, hogy régi verselésre a német nyelv nem alkalmas.

Az ó korbéliek közt jelesbek e következők :

1. Hatméretűek, egybekötve

a. Ötméretűvel — a párvers, melyet föntebb láttunk.

b. A négy lábú hősi verssel; szinte láttuk (Horác ódái I. könyv 7. óda).

Példa:

A ki magát más szárnyaival fölemelteti, álljon
Bár kárpát tetejére, kicsin lesz. Virág.

c. tiszta hatos szökövel (Horác Epodon liber 16. óda).

Engemet a földről dülő fegyverrel elűzött
S ez alvilágot így zavarta meg dühe.

Nagy Ferencz.

d. Négyes szökövel (Horácnál Epodon liber 114. . 5óda).

Példa:

Míg ifjúságod mosolyog, míg biztat erővel,
Járj a dicsőség útain. Virág.

e. Archilochusival.

Példa: (Horác után ódái IV. könyv 7. óda).

Elszaladott a hó, fű jó már vissza mezőkre,
Fáknak is új haja nő. Virág.

f) Az épen most mondott két sor közé négyes szökö tétetik (Horác. Epodon liber 13. óda).

Példa:

Áthata vig fényök, s bájolták titkos erővel
Az álom édes karjain
A nyugovók szemeit. Nagy Ferencz.

A két utóbbi sort együvé is írhatni.

2. Lejti versek.

a. **Kis ebb sapphói**, áll négy sorbul; a három első sapphói, a negyedik adonisi (Horác ódáinak első könyve 2. 10. 12. 22. óda).

Példa:

Kerti ékesség, kieszen virágzó
Rózsa, mely szép vagy feselő korodban,
Úgy hasad reggel ragyogó tűzével
A piros hajnal.

Révay.

b. **Nagyobb sapphói**, áll két sorbul, az első sor aristophanesi, a második nagyobb sapphói.

Példa: (Horác után Ódák I. könyv, 8. óda).

Lydia, isteninkre

Kérlek én, mond meg, Sybarist mért fogyatod tüzeddel.

Virág.

c. **Phalaecusi vers**, áll 4 sorbul, a három első phalaecusi, a 4-ik adonisi.

Példa:

Óh védjétek az áldozót szelídek,
S titkos bájotokat lehelje mennyei
Ajkatok dala zengzetére. Nem sért
Így az irigy nyelv.

Kazinczy.

3. Szökő versek.

a. **Hatos szökő négyessel** váltakozik (Horác. Epodon liber 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. ódák).

Példa:

Elégedetten nyugszik, és nem les, vadász
Drágán adott fényt s gondokat.

Horvát Elek.

b. **Hatos és négyes szökő közé archilochusi jö.** (Horác. Epodon liber 11. óda).

Példa:

Bűbájolásit fűszerezd meg nyájasan
Egy igazán szerető
Barátnak édelgésivel.

Versegly.

A két utóbbi sor egybe is irathatik.

3. Alkaiusi vers 4 sorral; a két első alkaiusi, a harmadik ötös szökő csonka lábbal, a negyedik pindarusi lengedi, t. i. melynek két első lába lengedi, két utolsója lejt. (Horác. Ódák I. könyv 9. 17. óda).

Példa:

1. Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Berzsenyi.

2. Példa: (a második sor asklepiadesi).

„Ledült Hunyaddal a haza védőfala!“
Igy zeng hősei közt a diadalmas ősz,
Körül tüzelgve bús szemekkel
A had erős fiain, — Szilágyi.

Berzsenyi.

4. Lengedező versek.

a. Glykon-asklepiadesi, négy sorban változva (Horác. Ódák I. könyv 13. 19. óda).

Példa:

Mély gyászban szerető barát
A sír néma kövén hasztalan ostromol.

st.

Vörösmarty.

b. Asklepiadesi glykonival, amaz három, ez egy sorban.

Példa föntebb (128. §).

c. Asklepiadesi pherekratesi- és glykonival, amaz két, emezek egy-egy sorban.

Példák ugyanott.

130. §.

II. Újkori vers-szakok.

Az újkori vers-szakok közt nevezetesbek.

1. **Stanza** (v. *Ottave ríme, Octave*), áll rendszeren nyolcz sorbul, a sorok többnyire ötös (teljes vagy csonka vagy fölöstagú) szökökbül s két vagy három rímmel, mely különbözőkép fűzethetik egybe. Minden szak végén be kell a gondolatnak fejeztetnie.

2. **Spenser-féle stanza**, melyben a nyolcz ötös szökö sorhoz még egy alexanderi sor járul, hármás rímeléssel, ekképen:

1 sor a
2 — b
3 — a
4 — b
5 — b
6 — c
7 — b
8 — c
9 — c

3. **Madrigal** (juhászdal?) hat sornál kevesebb, tizenegynél több nem lehet, s legfőlebb három rímmel bírjon.

4. **Terzina**, áll három sorbul, minden sor ötös szököbül, úgy hogy e szököknek szakadatlanul keresztrímök legyen, mire nézve a versezet végére még egy sornak kell jönni, hogy a végelótti sorral legyen minek rímelnie. A rímek alakja tehát e következő: abc, bcb, cdc . . . xyx, yzy, z.

5. Ritornell, áll szinte annyi és hasonló sorokból, mint a terzine, csak hogy a közép sor rímetlen.

6. Sonett (hangzat) nálunk is nagyobb ápolást talált; áll 14 sorból, melyek ötös teljes és fölöstagú szökökkel változtatják egymást; a 8 első sor négyével (csak két ölelkező rímekben), s a 6 utóbbi hármával (különbözőleg egybefűzhető rímekkel) ismét két-két kisebb szakokat képez.

A jó hangzatban csak egy fő gondolatnak kell uralkodni-, s teljesen csak a végső szakban kifejlődni.

Példa:

A S O N E T T M U S Á J A.

Mint a szerelmes járja tánczosával
Menüétje kecsesel teljes lépteit,
S igézi a szála torlott rendeit
Enyelgő vissza- s visszafordultával:

Honom Ausónia narancsgalyával
Körül-ölelve fém szög fűrtjeit,
Úgy járom én a dal lejtéseit,
A négyest összefűzve hármásával.

Bor-ág köríti mostan homlokom;
Ott hol Tokaj nyujt nektárt istenének,
Víg szárnyakon kél a nem hallott ének.

E szép vidék lett kedvelt birtokom;
Egy új Tibull itt megdicsőített engem
S én őtet és hölgyét örökre zengem.

Kazinczy.

Kazinczyn kívül a hangzat musája még különösebben nálunk Szemere Pált ihlelé.

A hangzatkoszoru 15 hangzathból áll e törvények szerint: 1. minden egyes hangzat az imént mondott szabályok

szerént van alkotva; 2. egyiknek végsora, kezdősora legyen a következőnek; 3. a 14-ik hangzat végsora, a legelsőnek kezdősora; és 4. a 14 elsőbb hangzatok kezdősorai alkossák a 14-ik úgy nevezett mesterhangzatot; 5. az egésznek szellemi összefüggése legyen, tehát egy fő gondolat lebegjen rajta keresztül.

7. *Canzone, canzonetta*, áll 11 szótagú szökö sorokból, 7 tagúakkal váltogatva. A szakok nincsenek a sorok számára nézve megkötve, egyébiránt minden szak három osztálylyal bír. A két első (l á b a k n a k hívják) szabadketszés szerénti rímfüzéssel, de végökön észteni nyugnak kellennie. A harmadik osztálynak f a r k (coda) a neve, mely választatlan rímmel a másodikhoz csatlakozik. Az egész zárlatát egy rövidebb szak alkotja, többnyire a harmadik szakkal megegyező, melyben a költő magához a *canzone*-höz szól, tőle búcsut vesz st. ezért *ri p r e z a, c o n g e d o* st. nevei vannak.

8. *Triolett*, rendszerént 8-tól 12-ig szökö vagy lejtő sorokból kettős rímmel. A két első sor, melynek egy teljes fő gondolatot kell magában foglalnia, teszi egyszersmind a versezet végsorait is, azonkívül az első sor még középen ismételtetik, s ezen háromszori visszafordulástul vette nevét.

9. *Rondeau* (körvers) rendszeren 13 sorból áll, melyek két szakra, (az első 8, a másik 5 sorral) oszolnak; a sorok részint 10, részint 11 szótagúak, 8 férfi és 5 nő-rímmel, melyek egymással mind megegyezzenek, tehát tulajdonképen csak két rím van benne. A legelső sor kezdő (két vagy három) szavainak, mind az első mind a második szak végén, a nélkül hogy új sort alkotnának, újra elő kell kerülniök; innen *rondeau* (körvers) neve.

Még többeket is számlálhatnék elő, de mint láttuk, egy-kettőn kívül ezek többnyire csak költői játékok s nálunk nem is divatosak.

A német költők közül sokan utánozták ugyanezen

játékokat is, mindazáltal ők magokat egy vagy más formához szorosan nem tartják, hanem minden tárgyhoz alkalmazott szakot választanak avagy alkotnak. A német versszakokat a sorok száma szerint közönségesen két sortul kezdve 13-ig találjuk.

A kétsoros nem annyira szaknak mint csupán folytonos rímpárnak tekinthető. Rendszeréni mértékek négy lábas szökő, vagy szökővel vegyes lebegő.

Háromsoros ritkább, néha terzine és ritornell formában, többnyire szabadabban, a midőn vagy mind a három sor rimes, vagy az utóbbiak valamelyike rímtelen.

Négy soros igen gyakran előfordul többféle mértékkel, s a rímek többféle füződéseivel ú. m. — a — a, aabb, abab, abba.

Ötsoros többnyire két rímmel, s néha visz-sorral (refrain-nel), azaz oly sorral, mely a versezet mindenik szakában visszatér, többször rímteten, és nem annyira az egyes szakokkal mint az egészszel áll szoros egybefüggésben. Rendszerént arra szolgál, hogy a költeményben a fő gondolatot kiemelje, s zenei előadásnál a kar által énekeltetik. Ily visz-sor szokott használtatni hétsorosokban is.

A hat és nyolcsoros szakokban még többféle a rímek rendezetei. Nyolcsorosoként használtatik a főntebb említett stanza is, több kevesebb eltérésekkel.

Mindenütt leginkább szökő és lejtő lábak használtatnak, mint a német nyelvre (csupán hangsúly szerint) legalkalmasbak, néha a velők rokon lábakkal, illetőleg lebegők- avagy lengedikkel vegyülten.

Nálunk magyaroknál mind a régi mind az új versszakok s formák, az újabbak leginkább német modorban honosak; sőt, mikép e könyv elején megjegyeztük, s mikép bő példákkal megmutattuk, a régiek nagy részint még kellemesebben s könnyebben gördülnek a magyarban mint a latinban is. Azonban micsoda versnem sajátja szép nyel-

vünknek, vagy melyik rejlenék nyelvünk s zenénk szellemében (134. §.), még eddig tudtomra rajtam kívül senki meg nem kísértette.

131. §.

Költészet nemei.

A költészet lényege áll mint föntebb (126. §.) érintettük az eszmei világnak vagy általános szépnek a nyelv által eszközlött ábrázolásában. Ezen ábrázolás pedig vagy időhöz vagy térhez van köttetve, amaz *lantos* (érezményi), emez *beszélyi* (történeti) költészet; amaz festi a bel- emez a külvilágot; amaz a költő (ábrázoló) saját érzeményeit állítja elének, emez más emberek életét, a külvilág tüneményeit, eseményeit; amaz alanyi (önnöni — subjectiv—), emez tárgyi (objectiv) költészet. A *kettőnek közvetítője* vagy egyesítője a *cselekvényi* (színi) költészet, melyben a belső érzemények, külső események vagy cselekvények által (cselekvő személyek által) ábrázolhatnak, s mely a beszélyi költeménytől főleg az által különbözik, hogy a beszélyiben az események mint multak, mint (a külső végzet változhatlan akaratjából) megtörtént dolgok adatnak elő, a cselekvényiben vagy színi- ben pedig mint jelenlegiek, jelenleg (belső akarat által) történők. *)

Lant, *beszély* és *cselekvény* (*lantos*, *beszélyi* és *cselekvényi* költemények) teszik tehát a költészet fő nemeit; ezek ismét több fajokra vagy alnemekre oszolvák, s a mint a főnemek egyik vagy másik osztályához szítnak jobban (mit nem mindenkor könnyű kitalálni) a hennök uralkodó

*) A *lantos* költészet nevét a régieknél onnan vette, mert e nemű költeményeket többnyire *lant* (λύρα lyra) mellett adák elő.

Beszély eredeti nyelven: epos (επος, ettől: ειπίω, mondani); cselekvény, drama (δραμα, ettől: δράω, cselekszem).

jellem szerint soroztatnak egyik vagy másik főnemhez, vagy bizonyos tekintetekben hol egyik- hol másikhoz; például, ha tankölteményekben, melyek fő jelleme tanítás, oktatás (természet szerént költői, szellemileg festő oktatás), a gondolatok s elmékedések mellett uralkodó hangulat az érzemény, akkor ez lantos tanköltemény; ha az oktatás elbeszéléssel, események, a külső élet, természet, művészetst tárgyairóli elbeszéléssel van egybeszőve, beszélyi tanköltemény; ha pedig cselekvőleg föllépő személyek szájába adja oktatásait, cselekvényi tanköltemény.

132. §.

Lantos költészet.

Lantos költészetre tartoznak 1. ének; 2. óda; 3. hymnus; 4. rhapsodia; 5. dithyrambus; 6. cantate; 7. elegia; 8. heroide; 9. gnomon; 10. epigramma; 11. satyra; 12. költői levél; 13. tanköltemény (szorosb értelemben).

Nevezetesbek:

I. Ének, egyszerű, lehetőleg teljes és éneklésre alkalmas formában, egyes, határozott érzést fejez ki, oly érzést, melynek ömlengése természetes, nyugalmas, szende.

A külsővers alkatra nézve: ez általában az ének belső tartalmával megegyező s egyszerű legyen; lágy s különösen bús érzeményeknek a hármás és ötös lejtik felelnek meg legjobban, a négy lábú inkább illik az erős, komoly és vágyalmi érzeményekhez. Eltökélést, bátorságot, örömet négyes, — természetszerű (naiv), enyelgő érzeteket kettes és hármás, — derültséget, társas vidorságot hosszabb szökök- vagy szökövel egyes lebegőkben fejezhetni ki. Lejti-lengedi versek is sikerrel használhatók a nagyobb fokozatú öröm kinyomására. Egyébiránt határozott s kirekesztő szabályokat valamint itt, úgy egyebütt sem lehet fölállítani, s e részben legtöbb függ a költőnek kiképzett művészeti érzelmétől, valamint a nyelv sajátosságaitól is.

Az ének kétféle: istenes vagy szent; és világi; ez utóbbinak egy szóval, dal^é a neve.

A dal négyféle: szerelmi, társasági, (például: bor-dal, barátsági, vándordalok st.), nemzeti vagy hazai, (a hová tartoznak a hadi, szabadsági dalok), és természeti.

II. Óda (zengzet) magas lelkesedéssel s fensőbb művészeti szép alakban ábrázolja a fensőbb, az emberiség magasb érdekeit tárgyazó érzeményeket. Ebben tehát a költő képzelmi ereje a legmerészebb szárnyalásra kél, ihleltsége legmagasb fokra hág, gondolati a legfelsőbb emelkedettségben ömledeznek, s természet szerént a nyelvnek is a képzelmet kell követnie s a többi lelkesedésnek, gondolatmagosságnak megfelelnie, képekben bővölködni, s válogatott söt keresett kitételek által magát a köz-élet s még az ének nyelvétül is megkülönböztetnie.

Legalkalmasbak az ily zengzetekre a ókori mértékes versek, kivált a magyarban. Különösen ki kell itt emelnünk Berzsenyinket.

III. Hymnus (dics-ének) a zengzeteknek (odának) csak egy faja, az t. i. melynek tárgya az isten kimondhatlan nagysága. Tágasb értelemben, kivált a régieknél, így nevezettek azon költői művek is, melyekben dicsőítendő fenséges tárgyak vagy ragyogó tettek, mint az isteninek kisugárzásai, magasztaltatának.

IV. Dithyrambus (bor-ének, bor-dal) mintegy mámori lelkesedés.

V. Cantate (zenedal, zeneének) föltétlen rendeltetése a zenészeti előadás; ábrázolja valamely érzemény különböző fokozatait s fajait, sokszor különböző személyek által s beszélyi jellemben is; de lantos és zenei sajátságát mindenkor főképen kitüntetőleg.

Fő részei: recitativ, aria és kar.

A recitativ (zenebeszéd, zenei szavalás) tartalma

vagy elbeszélő, vagy leíró, vagy eszmélkedő, mintegy alapja az érzéseknek, melyek az áriában és karban adhatnak elő.

Az ária (énekszó) a főntebb előadott énekhöz hasonló; s gyakran mással vagy másokkal váltogatva avagy együtt énekelletik (páros, hármas, négyes ének).

A karban mindnyájan vagy többen egyesülnek valamely közös érzet kinyomására.

Az istenes zeneénekek nagyobb stylben vallásos, különösen szent-írási tárgyakat adnak elő, s nevek: oratorium (zeneima).

VI. Az elegia (búdal?) a fájdalom azon érzeteit ábrázolja, melyek valamely eszmeinek szemléleténél emberi korlátoltság és erőtlenség tudalmából erednek. A zengzet (óda) a kedélyt e földi lét korlátain felül az eszmei, a végtelen, az örök tartományába emeli; az elegia az eszmeit vonja le a földi korlátoltság körébe. Minden mi előttünk kedves vala s most vesztén búsongunk, minden jó, mely után hasztalan epedünk, lehet az elegia tárgya. A bú és epedés (Sehnsucht) természetében fekszik, hogy tárgyat magasb, tökélyesb világban látjuk. De a fájdalom ne váljék szenvedélylyé, sőt inkább a kedély nyugott maradjon, s fájdalmi kifejezésében enyhületet, élményt találjon.

Régielnél elegia szokottabb alakja a párvers, az újkoriaknál ötös lejtik vagy szökök.

VII. Az elegiával rokon minden tekintetben a heroide azon különbséggel, hogy az elegia a költő önnöni (subjectiv) nyilatkozata, a heroide pedig tárgyilagos (objectiv) jellemű, azaz a vágyalom vagy panasz hangjait a költő idegen szájába adja, még pedig költői levél formában. Jeles nálunk e nemből Horváth Endrétül: „Enyingi Török Bálint, feleségének a stambuli héttoronybul.“

133. §.

Beszélyi költészet.

A beszélyi költészethez tartoznak.

1. Mese; 2. allegoria, parabola és paramythia; 3. költői besze (poetische Erzählung); 4. szent rege (die Legende); 5. tündérrege (das Märchen) és monda v. rege (die Sage); 6. idyll; 7. románcz és balláda; 8. hősköltemény; 9. regény és novella.

A legnevezetesbek:

I. A ballada és románcz oly elbeszélő költemények, melyekben a beszély lantos költészeti (érzemenyei) elemekkel van átszőve vagyis céljok s alakjok a lanttal közös*). Anyaguk szintűgy lehet való, mint költött. A balláda a történetet úgy állítja elő, mint az emberen kívül esőt, a románcz azt inkább eszmei öntudat álláspontjából fogja fel. A balladában a történet túlnyomóbb, a románczban az eszme uralkodik; a balládai beszély inkább jelenit (a cselekvényi költészethez hajlik), a románcz a cselekvény rugóit is sokszor láttatja. Ebben a beszély egyaránylag halad előre; balladában sokszor a kevesbé lényegesen átszökken az, hézagokat hagy, előbbiek vagy utóbbiak, avagy épen az olvasó s halló képzelmi ereje által pótolandókat. Általában a balladához némi titokrejtő (mysteriös) szerkezet nem áll roszul, de a melynek érthetlenségbe fajulni nem szabad, s a hatást nem gyöngíteni, hanem emelnie kell. A balláda tartalma többnyire szomorú,

---

*) Eredetileg románcz alatt értettek valamely római származású nyelven írott beszélyi dalt, ballada alatt pedig (ettől: ballare, tánczolni) zenei kíséretre, s különösen tánczenére énekszóul szolgáló dalt. Die Lehre von den Formen und Gattungen der deutschen Dichtkunst von Ernst Kleinpaul Barmen. 1843. Köteles vagyok megemlíteni, miszerént e jeles munkát verstanomban, különösen a német verstanra s a költészet különböző fajaira nézve, főképen használtam.

zordon; a románcz, ha bár nem mindig vallja is az öröm jellemét, de a nyugottságét mindenkor, még bús tartalom mellett is engesztelő, enyhítő lehetnek kell rajta elvonulnia.

A formát illetőleg megegyeznek abban, hogy a vers alkata mindkettőben zenei jellemmel bírjon, zenei kíséretre alkalmas legyen, ezért a régi versfajok itt nem használhatók; különböznek pedig abban, hogy a ballada szökö, vagy szökölebegőket (négyesével vagy a négyest hármassal vegyülten), a románcz pedig lejtiket (különösen négyeseket) kedvel, de nem kizárólag. A ballada bár nyelvének népszerűbbnek kell lennie, több csint kíván, s a rímek *) minden nemeit szereti, a románcz pedig válogatottabb szavai ellenére is kevesebb kül-ékességet követel. Románczokban nálunk kitűnök: Bajza, a két Kisfaludy; együtt pedig balládák- s románczokban: Kölcsey.

II. A hős költemény, hősbeszély (epos szorosb értelemben) egymásba font s egy egészbe foglalt különös fontossága vagy érdekü (egész nemzetet vagy emberiséget érdeklő) oly események sora, melyek az emberi akaratnak, emberi erőknek, az élet ellenséges elemeivel (a sorssal) küzdelmét ábrázolják. Áll egy fő vagy vezértörténetből, és több abba szövött mellék vagy közbejövő történetekből (episodon). A fő történet személye a költemény hőse, s valamint e körül központosul az egész, úgy ő is az egészhez van kötve, s nem annyira egyedi szenvedélyeit vagy cselekvényeit kell mutatnia, mint inkább a köztörékvéseket képviselnie, és ha a sorssali küzdelemben nem mindenkor győztes is, de erkölcsileg nagy, hős, győzhetlen legyen.

Művészi alkotásmódját illetőleg, lényege az élénk szemléltetésben áll; s legjobban illik nagyszerűségéhez a

---

*) A németeknél balladára főleg férfirim, románczra nőrim használtatik, t. i. az ő nálok bevett szabály és értelem szerént.

fenséges hatmértü, melyet a hangsúlyos nyelvek leginkább alexanderi, nibelungi versekkel, stanzával, ötös szökök-, s lejtikkel iparkodnak pótolgatni — a pótolhatatlant. Dicső magyar nyelvünket e tekintetben sem haladja felül az élő világnak egy ösmeretes nyelve sem. Mely buzditásul szolgálhatna ez költőinknek, de fájdalom! nálunk hiányzanak még ifjainkban a kitartás, a fűradatlanság, s közönségünkben, főleg nagyjainkban a részvét, a műszeretet, műérzelem.

Anyagát tehetik a) rendkívüli, a hitregék s mondák körébül, vagy a történetrajzból kölcsönzött események, midőn neve: epopöa, hőskötemény (szorosb értelmileg), s a mennyiben a régi formákat (hatmértüekben) követi: classicai hősbeszély. Az ilyenben emberi személyeken kívül isteni alakok is lépnek elő; s a mennyiben ezek a kor és nép hitében, melyből a beszély kelt, élnek vala, nincs ellene mit mondanunk; az olvasónak is azon korba kell magát visszagondolnia. De más esetekben, kivált újabb korbéli tárgyagnál ily csodás tünemények bennünk semmi érdeket nem gerjesztenek. Keresztyén angyalok, Mária, s maga a Megváltó is st. megfelelő tárgyban előléphetnek, noha ez sem oly természetes nálunk, mint a régi római és helleni költőknel a nép hitében élő istenek jelenetei. Csüpa fogalmak személyesítése, mely bennünket egészen hidegen hagy, még kevesbé ajánlható; maradjunk inkább a természetesnek határán belöl.

b) Hős regék, vagy a középkori (regénykori) történet, midőn neve: regényi hősbeszély.

A csodást itt a tündérek, táltosok (Elfen?), bűbájosok st. mint a középkori néphit alaklényei alkotják.

c) A köz élet, s nevezetesen annak egyszerű ösképi (idyllioni) körébül.

d) Vannak vigszerű vagy bohó hősbeszélyek, p. o. Csokonai „Dorottya”-ja; az ilyesekben emberi személyek helyett állatok is fölléphetnek, például a „Békaegérharcz”-

ban, a németeknél a ‚Reinere-Fuchs‘-ban. A komoly hőskölteményben nálunk Vörösmarty, Czuczor, Horváth Endre jeleskednek.

III. A regény szinte mint a hősköltemény egy egész élet jellemét hordozza, annak bonyolódásaival, küzdelmeivel együtt, ezen különbségekkel: 1. a hősköltemény jellege egyetemi, tárgyi, a regényben minden alanyibb; 2. hősköltemény lényege az élénk szemléltetés; a regényé az eseményeknek értelmes és történeteszerű egybefonása; a hősköltemény kötött, a regény kötetlen beszédben jelenik meg, s ez okból jelen munkánk mint verstan körébe semmiképp sem tartozhatik; a mit kell megjegyeznünk több más be zélyekről, p. o. novellákról, s nagy részben a messék allegoriák, tündérregékül is.

Szinte nem tartozik e munka körébe a cselekvényi, (v. színi) költészet sem, s általában mind az, a mi költészet alaki (nyelvtani) részén: a verselésen, s ennek is elemein túl esik. Az olvasó ennél fogva utasítatik részint szó szerkezettani — stylistikai — munkákra, milyen a magyarban Bitnicz Lajos derék magyar nyelvtudományának második része: „Az írásbeli előadás természetéről;“ részint önálló vers- és költészet tanokra, milyenek a főntebb dicsért legújabbkori német verstan Klein paul Erneszt től*); továbbá: Sulzer, Engel st. e nemű munkáik, s nálunk a Kisfaludy-társaság által kiadott értekezések; ide tartozik Hutter Antal e munkája is: „Vezérelvek a magyar szépiralomban.“

---

*) A verselésről nálunk külön munkát írtak Virág Benedek, (Magyar prosodia és magyar írás. Buda 1820.) Pap Ignác (Magyar poésis Második kiadás 1835. Első kiadás 1828.) — Makáry György, (Magyar verstan 1842.); némely nyelvtanaik alkatrészeül adák azt Versegly Ferencz, Vajda Péter, Stancsics Mihál st. A ki pedig magával a magyar költészettel s történetével általában és egészben akar megösmernedni, mindenek fölött ajánljuk Toldy (Schedel) Ferencznek „Faubuch der ungrischen Poesie“ nagy becsű munkáját, melyet minden művelt magyarnak kézi könyvül kellene birnia.

134. §.

Kísérlet a magyar népdalok- és zenékben uralkodó versmértékek kifürkészésére.

A magyar verselés, mint a föntebbiekben előadtuk, mind e mai napig idegen formák utánzása, s minthogy nyelvünk végtelen hajlékonysággal bír, többnyire igen szerencsés utánzása. A hangászat, bár a magyarra, különösen a nemzeti zene kimondhatlan hatással bír*) — a mi hajlomot tanúsít — mind eddig nem gyakoroltatott annyira hazánkban, hogy költőink hangászat-művelők, s hangászaink költészet-értők lehetnének vala. Csak újabb időben keletkezett némely vidéki városokban némi csekély jelentőségű zene- s énekintézet, mely magában a fővárosban is csupán zsongéjében van; nemzeti színészetünk pedig, melyet egy két, bár jeles színész még nem alkothat, csak tengődik s tengődni fog még tízszeres országos ajánlatok daczára is mind addig, míg a teendőket az ábéczén, képző iskolán nem kezdjük.

Nékem a zene alig 7—8 éves koromtól fogva egész az utóbbi időkhöz, midőn már az élet gondjai foglalák el helyét, a legnagyobb szenvedélyem levén, talán száznál több népdal zenéjével ösmérkedtem meg nem csak hallomásból hanem gyakorlatilag is. Ügyekeztem egyszersmind, hol csak idő s alkalom ajánlkozék, a művelt zenészet kívánatit,

---

*) Bizonyos megyében az ünnep- és vasárnapi korcsmai verekedések — melyekben, mikint egy elmés utazó megjegyzi, több vér szokott folyni, mint némely országos hadakban — annyira otthonosak voltak a köznépnél, hogy minden fenyítés, minden szigorú rendszabások mit sem használnak, míg nem a megye tapasztalatdús tanácsnokai azon lélektani gondolatra jöttek, hogy az ünnep- és vasárnapi zenélést tiltsák el a korcsmákon. A tilalom elhatározatott, foganatba vétetett s a verekedések vége szakadt. — A zeneszó a tisztújításoknál jelen kicsapongásokban sem csekély szerepet visel.

a mennyire, nem egyedül hangászattal foglalkodótul kital-
hetik, a legjobb mesterek által, — kik közt legyen szabad
említenem Pesten Taborszkyt, Bécsben Benescht, Strebin-
gert, Bóhmöt, Maysedert — szinte gyakorlatilag elsajátítani;
s így reménylem, az olvasó, ha és a mennyiben a magyar
zenével nem ösmerős, hiend szavaimnak; azt pedig, hogy
saját magamról szerénytelenül szólni kénytelen valék,
megbocsátandja.

Népdalaink, a zene- és énekhangtól megválva, sza-
bályszerű mértékkel épen nem bírnak, ezért csupán zenei
jellemökre kell szorítkoznunk.

Mindenek előtt a versmértékben levő mennyiséget
(szótagok hosszóságát vagy rövidségét) kell a hangjegyek
mennyisége szerint meghatározni; s teszem ezt nem ma-
gamtól, hanem teszem itt is a sokszor idéztem ösnyelvtan
szellemdús szerzője — Schmitthenner — után.

A versmértékben — így szól ez — következő mé-
retek vannak :

1. Három idejű hosszóság

versmértéki jele —

zenemértéki jele ♩.

2. Két idejű hosszóság

versmért. —

zenemért. ♪

3. Tökéletlen (kétes) hosszóság

versmért. ∪.

zenemért. ♪.

4. Egy idejű rövidség

versmért. ∪

zenemért. ♪

5. Fél rövidség

versmért. zenemért.

Mind ezeket versmértékileg általában csak két*) jellel különböztetjük, tudniillik:

hosszúval — (a három első kijelentésre)

és röviddel (a két utolsó kijelentésére).

Részemről megjegygetni kívánom még, hogy hangszatban valamint a 3. és 4. pont alatti hangjegyek is lassúbb jellemű (lassúbb tempói—időnyi—) művekben hosszaknak veendő, úgy sebesebb folyamatúakban a 3. pont alatti is mindig rövidül hallatszik; az 5. pont alattit ilyesebben pedig versmértékre nem is alkalmazhatjuk, hanemha több (kettő, három) vétetik egy tagnak; a mit keil megtartani a rövidebb idejű hangjegyekről (   ) még lassúbb művekben is.

Ezeket előbocsátván, fürkészeimnek eredménye, melyre közel 30 legjellemezetesb és majdan elszámolandó magyar népdal elemzése, taglalása után juték, e következő:

A magyar népdalokban uralkodó versmérték: a lengedező (—   —) és ellentéte: a toborzéki (— —).

Csaknem ugyanazok, mik Horác (s Berzsenyink) legszébb, legmagasztosb zengzeteiben uralkodók, mint alább látandjuk.

*) A beszédben is valósággal több hosszúságot lehet megkülönböztetni. Tudniillik az ékezetlen rövid szótagot (p. o. tar, ma, meg) egységnek, egy idejűnek vevén, akkor az ékezetes magában természet szerint két idejű leend (p. o. tár, már, még), s ennél bizonyosan rövidebb, tehát csak kétes hosszú az ösztételes rövid őnhangzó (,tár' kiejtésére több idő kívántatik mint ,tart'éra); ellenben az ösztételes hosszú őnhangzó, három idejűnek tekintendő p. o. ebben: ,tárca' az *a* hosszabb mint ebben: ,tár' vagy az *a* ,tart'ban. Félrövid német *e* van *e* német szóokban: rufen, fingen, laden. st.

Hangászati jegyekkel ($\frac{2}{4}$ ütegben) $\text{♪} \cdot \text{♪} \text{♪} \text{♪}$. (lengedező), és $\text{♪} \text{♪} \cdot \text{♪} \cdot \text{♪}$ (toborzéki).

A mi pedig legnevezetesebb, csaknem egészen összeüti a magyarban uralkodó teljes verssor a „slokas”-sal, mint a hindu (sancrit) általános versformával, melyen a Mánú (Manó?) törvényei, s a híres „Sakontala” vannak írva; ebből származtatja Schmitthener a fenséges hexametereket, s alakja (16 szótaggal) e következő:

$$\begin{array}{cccc|cccc||cccc|cc} \circ & \circ & \circ & \circ & \circ & - & - & \bar{\circ} & \circ & \circ & \circ & \circ & \circ & \circ & - & \circ & \bar{\circ} \\ - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - & - \end{array}$$

A magyarban uralkodó leghosszabb teljes vers-sor (16 szótaggal) ekként *) van:

$$\begin{array}{cccc|cccc||cccc|cc} - & \circ & \circ & - & \circ & - & - & \bar{\circ} & - & \circ & \circ & - & \circ & - & \bar{\circ} & \bar{\circ} \\ - & \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - & \circ & \circ & - & - \end{array}$$

és:

$$\circ - - - \circ | \circ - - - \bar{\circ} || \circ - - - \circ | \circ - - - \bar{\circ} \bar{\circ}$$

E következő jegyzetekkel:

1. A középnyugnál fogva egy sor kettőnek is vétethetik.

2. Rövidebb sorok is fordulván elő, ezekben különösen élénkebb daloknál, rövidített láb is használtatik; úgy hogy a főntebbi fejtegetések szerint, a (két idejű) hosszú és (egy idejű) rövid tag csupán egyetlen hosszúnak (három idejű hosszúnak) is vétethetik, s ekkép lesz lengedezőből ugrató ($- \circ -$ *²), toborzékibul toborzó ($\circ - -$ *³), mindkettőből lépő ($- -$ *⁴)

*) Schmitthener előadása szerint a slokasalakja is úgy értendő, hogy az első és harmadik szabadabb lábban szinte nem csupa rövid avagy csupa hosszú önhangzók vannak, hanem vegyest.

*²) A zenében: $\text{♪} \cdot \text{♪} \text{♪}$ vagy $\text{♪} \text{♪} \text{♪}$.

*³) A zenében: $\text{♪} \text{♪} \cdot \text{♪}$

*⁴) A zenében: $\text{♪} \text{♪}$

Hogy pedig a sor végén csonka vagy fölöstagú láb állhat, az itt is, mint mindennemű versezeteknél magában értetik.

Mielőtt példák előszámlálására mennék át, megjegyzem, hogy a ritkított betűkkel írt lábokban, a hangmérték a versmértékkal összeűt.

Példák I. teljes tizenhat szótaggal, középnegy v. metrum egészen középén.

1. Úgy meg vagyok határozva, mint a csikó kantározva
 Szabadságom el van zárva, mint a madár kalitkába,
 De ha egyszer szabaddulok, több szerelmet nem koldulok;
 Szabadságért halok élek, míg bennem cseng bong a lélek.

Mértéke (mind a négy sorban egyenlő első s utolsó lábat egyszer írva):

```

— o o — | o — — — o — — o o — | o — — — o
| — o o — || — o o — |
| — o o — || — o o — |
| — o o — || o — — — o |

```

A sorokat, mint a rímek s nyugok mutatják, külön is írhatni; sőt a külön írás a taglalást (scansio) igen könnyíti; bővebben 9. szám alatt.

2. (Szinte 16 szótag)

Bort ittam én boros vagyok
 Haza mennék de nem tudok,
 A ki tudja mért nem mondja,
 Merre van az ország útja

Mértéke (két sort öszve — s a megfelelő lábat egyszer írva):

```

— o o — | o — — — o || — o o — | o — — — o
| — o o — || o — — — o |

```

3. (Szinte 16 szótag)

Még akkor nékem ígérték,
 Mikor bölcsőben rengettek;
 Már most hozzád jusom vagyon,
 Hogy az anyád nekem adjon.

Mértéke:

— 0 0 — | 0 — — 0 || — 0 0 — | 0 — — 0
 | — 0 0 — ||

4. (16. szótag).

Felfogadám az egekre,
 Mind a három személyekre,
 Atya, fiú, szentlélekre:
 Téged szeretlek örökre.

Mértéke:

— 0 0 — | 0 — — 0 || — 0 0 — | — — 0
 | — 0 0 — ||

5. (16 szótag).

Őszi harmat hideg eső,
 Édes rózsám, deres a fű;
 A ki én hozzáigaz hű
 Messze van az, ide nem jó.

Mértéke:

— 0 0 — | 0 — — : 0 || — 0 0 — | 0 — : — 0
 | 0 — — : — ||

6. Az 5. alatti első sorral végig megegyez e következő is:

Kinek nincsen szeretője,
 Menjen ki a zöld erdőre,
 Irja a fa levelére,
 Hogy neki nincs szeretője.

7. (16 szótaggal).

Én vagyok a petrigulyás,
 Én őrzöm a petri gulyát,
 A bojtárom a gulyánál,
 Magam vagyok a rózsámnál.

Mértéke:

— o o — | o — $\overset{\circ}{\circ}$ $\overset{\circ}{\circ}$ || — o o — | o — $\overset{\circ}{\circ}$ $\overset{\circ}{\circ}$ d
 o — — o | || o — — o |

8. (16 szótaggal).

Átok fogta meg a magyart,
 Hogy az soha egy ütt nem tart;
 Igaz az a régi szólás:
 A mennyi ház, annyi szokás.

Mértéke:

— o o — | — o o — || — o o — | o — — : — |

II. Csonka lábakkal.

9. (15 taggal, metszet a 8-dik tag után).

Beh hiába szerettem én,
 Beh hiába epedtem;
 Kiért ége csupán szívem
 Övé hajh, nem lehettem.

Mértéke:

o — — o | o — $\overset{\circ}{\circ}$ $\overset{\circ}{\circ}$ — o — o | o — $\overset{\circ}{\circ}$

Látjuk hogy ez ugyan egészen toborzéki (az utolsó láb toborzó) hanem taglalhatjuk úgy is, hogy a két első tag felütésnek vételessék (124. §.) a mikor a versnem szinte lengedezővé válik, ekképen (külön írva a sorokat):

1. 3. sor. o — | — o o : — | $\overset{\circ}{\circ}$ $\overset{\circ}{\circ}$

2. 4. sor. $\circ - | - \circ \circ \vdots - | \underline{\circ} *$)

Ezen elvet ne veszítsük szem elől, mert ez a magyar versírást igen egyszerűíti, s a versnem gördülékenységét könnyen felfoghatóvá teszi. A lengedező láb taglását pedig a ponttal elválasztott tag, mint a fentebbiekből tudjuk, szinte könnyíti. — Próbáljuk az első szám alatti példát is, külön irván a kisebb sorokat, a mondottak szerént taglalni:

1. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots - \underline{\circ}$
 2. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots - \underline{\circ}$
 3. sor $- \circ \circ \vdots - | - \circ \circ \vdots \underline{\circ}$
 4. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots \underline{\circ \circ}$
 5. sor $- \circ \circ \vdots - | - \circ \circ \vdots -$
 6. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots \underline{\circ \circ}$
 7. sor $- \circ \circ \vdots - | - \circ \circ \vdots \underline{\circ}$
 8. sor $\circ - | - \circ \circ \vdots - | \underline{\circ \circ}$

Próbáljuk a 2. szám alattit:

1. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots - \underline{\circ}$
 2. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots - \underline{\circ}$
 3. sor $- \circ \circ \vdots - | - \circ \circ \vdots -$
 4. sor $\circ - | - \circ \circ \vdots - | \underline{\circ \circ}$

A 7. szám alattit:

1. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots \underline{\circ \circ}$
 2. sor $- \circ \circ \vdots - | \circ - \vdots \underline{\circ \circ}$
 3. sor $\circ - | - \circ \circ \vdots - | - \underline{\circ}$
 4. sor $\circ - | - \circ \circ \vdots - | - \underline{\circ}$

*) Az első sor, mint látjuk, csaknem ugyanaz a glykoni verssorral; az utóbbi pedig a pherekratesivel.

Az eddig látottakból már egyszerű szabályokat is állíthatunk fel a magyar verselésről, u. m.

1. Magyar versnemekben minden 8 vagy 7 szótagú sorban legalább egy lengedező legyen, még pedig elől akár (szökő) felütéssel, akár felütés nélkül.

2. A felütés nélküli lengedezőt vagy ismét lengedező vagy pedig rendszeren toborzéki követi; a toborzékit ugyan szabad tetszés szerént más lábbá is változtathatni, hanem a lengedezőt követő két első tag rendszeren szökő legyen, kivévén ha csonka láb (mely t. i. nem négy tagú) követi, mikor az első tag is lehet hosszú.

A taglalás legkönnyebb, ha a lengedező végtagát kissé elválasztjuk, a többi lábat pedig kétkét tagúnak vesszük (4 tagú helyett), az utolsó tag magánosan is maradhatván; a mint ezeket imént (pontozatokkal) kijegyeztük.

3. Nincs példa nélkül, hogy a lengedezőt követő teljes (4 tagú) lábban is lehet mind az 1-ső mind a többi tag hosszú u. m.

10. Nem magam jöttem én ide,
Csalogattak engem ide
st.

Mértéke:

— 0 0 — | — — — —

Hasonló ehöz, hanem kissé sebesebb időnyben —
tempóban :

11. A mely leány sokat szeret
Jámbor asszony ritkán lehet
st.

Menjünk tovább a példákban.

12. (14 taggal, metszet egészen középén a 7-dik tag után).

Ha meghalok se bánom
 Úgy sincs engem ki szánjon
 Koporsómra borúljon
 Keservesen sirasson.

Mértéke (felütéssel):

o — | — o o ∴ — | o ∥ o — | — o o ∴ — | o
 ∥ — o o ∴ — | o — o

Ez ismét toborzéki vagyis felütéses lengedező. S a föntebb adott szabályokkal szinte megegyezik.

13. Ugyanazon dal zenéje ekként is van:

— o o ∴ — | o — o ∥ — o o ∴ — | o — o

s ekkor a dalban ezen versmértékek egyeznek meg a zenemértékkel:

Ha meghalok se bánom
 ki szánjon
 borúljon
 sirasson.

Ezen mérték tökéletesen aristophanesi (126. 129. §§).

14. (Szinte 14 tag; metszet is a 7-ik tag után):

Nyisd ki babám az ajtót,
 Magyar kopogtat nem tót;
 Jaj beh soká nyitod ki,
 Mintha nem tudnád hogy ki.

Mértéke:

— o o ∴ — | o — ∴ — ∥ — o o ∴ — | — — ∴ —

15. (Szinte 14 taggal, hanem metszet a 8-ik tag után; s metszelen innét csak hat tag marad)

Nincsen nekem semmi bajom,
 Csakhogy szegény vagyok,

Életemben korhely voltam,
 Mégis rongyos vagyok,
 Vermem ugyan elég van.
 Dē kenyérem nincsen,
 Ha pénzemet felszámlálom,
 Egy fillérem sincsen.

Mértéke :

— o o — | — o o ∴ — || o — ∴ o o | — o
— o o ∴ —		o — ∴ o o
o — ∴ —		— o o ∴ —
— o o ∴ —		o — ∴ o o

A metszet után 6 tagú sor levén, már nem mindenütt van lengedező, hanem csak toborzéki a főntebb előadott szabadsággal. Tehát új szabály: 6 tagú sorban lengedező nem mindig van.

16. (10 taggal, metszet nélkül, vagy ha tetszik a 7-ik tag után mint a két utóbbi sorban):

Csē re bog ár sár ga csere bog ár
 Nem kér dem én tő led mik or lesz nyár,
 Azt se' kér dem, ha sok á é le k-é ?
 Csak azt mond meg : lesz ek-é ró z sá mé.

Mértéke :

— o o ∴ — | o — ∴ — || — ∴ o^o

Csak egy, t. i. az első láb lengedező, a két utóbbi lábak csonkák, melyeket, ha tetszik, (szökő) kétagúakra is föloszthatni, mint a mértékben is megjegyeztetett.

17. (Szinte 10 taggal, metszet ha tetszik a 8-dik tag után):

Nem iszom bort fogadásom tartja,
 Iszom vizet hā a ba bām adja,

De azt is úgy ha szájából adja
Mint a galamb, ha párját itatja.

Mértéke:

— o o ∴ — | — o o ∴ — || — ^o

18. (a sorok nagyobb váltakozásával).

De mit töröm fejemet, Hiszen nem csak engemet
Érdekelnek

A gond, a sok bajok is, Ily szomorún mások is
Énekelnek.

Alig vagyon, ki oly nagyon
Örülhessen,

Hogy néha ne keseregne
Keservesen.

Mértéke:

— o o — | — o — || — o o — | — o ^o (14 tag).

o — — ^o (4 tag).

— o o — | — o — || — o o — | — o — (14 tag).

o — — ^o (4 tag)

— o o — | — o o — || o — — ^o (12 tag).

— o o — | — o o — || o — — ^o (12 tag).

Feltűnő ezen dalban a rímek mesterséges egybefű-
zése a sor közepén (a metszeten) álló rímek által:

— fejemet — engemet
érdekelnek
— bajok is — mások is
énekelnek
— vagyon — nagyon
örülhessen
— ne — keseregne
keservesen

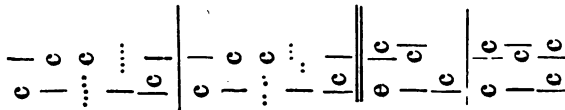
A metszeteket, mint másutt, külön is írhatjuk.

A mértékre nézve semmi más észrevételünk, mint az, hogy a kicsi sorok, mint véglábak, itt is mindenütt toborzéki szellemben mutatkoznak.

19. (14, és ismétlés nélkül az elsőn kívül 11 tagú sorok):

Lám megmondtam Angyal Bandi!
 Ne menj az alföldre
 Csikósoknak, gulyásoknak
 Közébe, közébe;
 Mert megtanulsz lovat lopni
 Ízibe, ízibe,
 Majd úgy kerülsz a vármegyé
 Kezébe, kezébe.

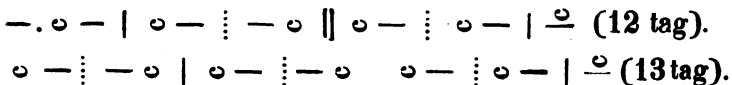
Mértéke:

20. (többféle sorok)

Jaj babám! beh szeretlek,
 Ki sem mondhatom,
 Sem éjjelem sem nappalom,
 Nem is alhatom;
 A szerelem dárdája
 Szívemet úgy rongálja,
 Nincs nyugodalmam.

Mértéke:

— o o ∴ — | $\frac{o}{-}$ — $\frac{o}{-}$ (7 tag)

— o o ∴ — | $\frac{o}{-}$ — $\frac{o}{-}$ (7 tag)

— o o ∴ — | $\frac{o}{-}$ (5 tag).

Az első sor első mértékében a pont egy rövid tagnak vétetvén, a sor szinte 13 tagú s elől lengedező lesz; a 3. és 4. sor aristophanesinak, az utolsó sor pedig tökéletesen adónisnak is vétethetik.

21. Szerettelek, szeretlek is, a míg élek.

Szép lélek,

Szivem érted dobog míg doboghat,

Vérem érted buzog míg buzoghat.

Mértéke:

o — ∴ — o | o — ∴ — o | o — ∴ — $\frac{o}{-}$ (12 tag)

— — | $\frac{o}{-}$ (3 tag)

— — | — . o | o — ∴ — | o — $\frac{o}{-}$ (10 tag)

— — | — . o | o — ∴ — | o — $\frac{o}{-}$ (10 tag)

Az első sor csak nem egészen asklepiadesi, azon különbséggel, hogy a lengedezők előtti s utáni lábak egymással fölcserélvék, p. o.

Izzadt fürteimen szent olajág lebeg.

A két utolsó sorban pedig arra látunk példát, hogy a lengedezőt lépő előzi meg.

22. Ebben, valamint a két következőben is az időmérték v. időny — tempo — sebesebb.

Kertemben van egy fa,

Száraz ág van rajta;

Akkor leszek tréd,

Mikor az kivirít,

Eszem adta.

Mértéke :

$$\begin{array}{c} - \circ - | \underline{\circ} - \underline{\circ} \\ - \circ - | \underline{\circ} - \underline{\circ} \\ - \circ \circ - | - \underline{\circ} \\ - \circ \circ | - \underline{\circ} \\ \circ - \vdots - \underline{\circ} \end{array}$$

Az első két sor versmértékben lejtinek is vehető így:
 $- \circ | - \underline{\circ} | - \underline{\circ}$, de zenemértéke a fentebbi,

23. (1. vers)

Széles víz a tiszta,
 Keskeny palló rajta,
 Ne menj rá galambom,
 Mert le ēsel róla.

(2. vers) Nem esem, nem esem
 A tiszta vizébe
 Inkább véled ēsem
 Rózsám szerelembe.

Mértéke :

$$\begin{array}{c} - \circ - | \underline{\circ} - \underline{\circ} \\ - \circ - | - - | \underline{\circ} \\ - \circ - | \underline{\circ} - \underline{\circ} \\ - \circ - | - - | \underline{\circ} \end{array}$$

Versmértékben szinte vehető lejtinek, még pedig,
 mint látjuk, az egész.

24. Szeretlek galambom,
 Mint a lány kenyeret,
 Sohajtok éretted,
 Egy nap százezeret.

Más vers :

Nem anyától lettél
Rózsa fán termettél
Piros pünkösd napján
Hajnalban születél.

Mértéke :

o o — | o — o

Némelyek szerint :

o o — | — o o

Az első zenemértéknél fogva a lábak versmértékben némileg lejtiknek is vehetők, az utóbbinál fogva pedig szökőknek.

Láthatni, hogy e három utolsóban a sorok rendszeresen csak hattagúak, s a lengedező láb igen gyéren mutatkozik, ú. m. a három példa közül csupán a 22. szám alatti mutathat (a 3. és 4. sorban) lengedezőt; a többi lábak a zenemértékben rendszerént ugrató (a lengedező egy rövid taggal kurtítva) vagy toborzó (a toborzéki végső rövid tagja elmeszve).

Ezen három utolsó úgynevezett fris magyar; ezekből tehát ezen általános szabályokat vonhatjuk el: *a)* a sorok rendszerént rövidebbek, *b)* az uralkodó lábak kurtított lengedező (ugrató) avagy kurtított toborzéki (toborzó).

A zenére alkalmazott dalok közt (lásd alább) előjön még három hangmű (IV. V. VI. számok alatt), melyekre énekszót nem tudok, de a melyeket következőleg vonhatunk versmértékekre:

IV. szám alatt :

— o o — | o — o || — o o — | o — o

V. szám alatt :

o — | — o | o — — || o — — o | o — o ismétlendő.
— o o — | o — — | — o o többször ismétl.

A VI. szám alatti ,fris'-ben az első sorbeli 1,3, 5-ik üteg lengedező (— ◡ ◡ —) jellemű; az utóbbi sorban a 6-ik toborzónak, a többiek lépőknek vagy hadiknak vétethetők.*)

Mindezen példák után a magyar szigorúbb verseket zenemértékek helyett ismeretesb és célunkhoz tartozó versmértékekkel, általános szabályokban, ekként állít-hatjuk elő :

1. Magyar versekben uralkodó láb a lengedező és toborzéki, még pedig

2. Lengedező a sor elején, toborzéki a lengedező után s rendszerént sor végén, sőt teljes hosszású (16 lábu) sorban az utolsó lábnak mindig toborzékinak kell lenni (az 5-ik szám alatti csekély eltéréssel).

3. A lengedező lehet felütés nélkül, vagy (szökő avagy lépő) felütéssel; (szabadabb verselésben a felütés piczi is lehet).

4. Lengedező csak 6-nál több tagú sorban kívántatik multhatlanul, kisebbben egy rövid taggal kurtább, azaz ug-rató is lehet.

5. Toborzéki csak első felét (a szökőt) tartja meg rendezen, másik fele két hosszú tag (lépő), vagy két rövid tag (piczi) is lehet; (szabadabb verselésben első felét is használhatni ezen tagokkal); de ha a toborzéki láb csonka, a tagokra nézve teljes szabadság uralkodik.

*) Ha végig tekintünk a mondott vers- és zenemértékeken, sok hasonlót ta-lálunk kivált a toborzékik között az arab versmértékekkel is. Schmitt-henner után két alakot közlök az arab mértékekből ú. m.

1) Tawil (hosszú mérték):

◡ — ◡ | ◡ — — — | ◡ — ◡ | ◡ — ◡ ◡

2) Motacarib (kurtított?)

◡ — ◡ | ◡ — ◡ | ◡ — ◡ | ◡ —

A tawil az V. szám alatti első sorral, ha a lábakat fölcseréljük, csaknem egészen egyező. A motacarib pedig a magyar frisekkel üt egybe.

6. Lengedező minden hét tagnál nagyobb sorban avagy metszetben legalább egy legyen.

A szabadabb verselés, mint láttuk, csak két esetben tér el a szigorúbbtól, s helye van, mint észre fogtuk venni, élénkebb s gyorsabb jellemű versezeteknél.

Alakokban (a taglalás — scansio — legczélirányosb úgy, mint az ókorbeli lengedezőknél, t. i. a lengedezők nélkül a többi lábak csak páros taggal veendőek):

I. Felütés nélkül :

$$\begin{array}{l} \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \\ \qquad \qquad \qquad \mid \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \\ \qquad \qquad \qquad \mid \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \end{array}} \right\} 10 \text{ tag.}$$

$$\begin{array}{l} \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \overset{\circ}{\text{—}} \\ \qquad \qquad \qquad \mid \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \overset{\circ}{\text{—}} \\ \qquad \qquad \qquad \mid \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \end{array}} \right\} 8 \text{ tag.}$$

$$\text{— } \circ \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \text{ 7 tag.}$$

II. Felütéssel †)

$$\overset{\circ}{\text{—}} \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \circ \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \text{ 10 tag.}$$

$$\overset{\circ}{\text{—}} \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \overset{\circ}{\text{—}} \text{ 8 tag.}$$

$$\overset{\circ}{\text{—}} \text{—} \mid \text{— } \circ \circ \text{ : } \text{—} \mid \overset{\circ}{\text{—}} \text{ 7 tag.}$$

A kevesebb (6, 5, 4, 3) tagú sorok, mint tudjuk, lengedező nélkül is állhatnak. — A 10 tagú sorban pedig már metszet is lehet, melyre három helyütt találunk példát; a

†) Ne feledjük, hogy zenei mértékben rendszerént felütés nincsen; vagyis, a mit mi felütésnek vettünk, az a toborzéki láb vagy az üteg első részét alkotja. Lásd fentebb a zenei mértékeknek versmértékeké alakítását. — Egyébiránt ügyes művész néha zenében is használhatja a mondott felütéseket például a 12. sz. alattinál.

16. és 21. szám alatt a 7-ik tag után, a 17. szám alatt a 8-ik után. Ezen körülmény azért érdemel figyelmet, mivel rövidebb sorok által, p. o. a 6-ik vagy 5-ik tag utáni metszettel a lengedező s így a magyar vers legjellemzőbb része könnyen elveszhetne.

A sorok hosszúságra nézve lehetnek

16 tagúak (8+8)

15 tagúak (8+7)

14 tagúak (8+6, vagy 7+7)

13 tagúak (8+5 *)

12 tagúak (8+4, vagy 7+5)

11 tagúak (8+3, vagy 7+4)

10 tagúak (8+2, vagy 7+3).

9 tagút nem ösmerek (hacsak az ujabbi ,Hortobágyi pusztán fú a szél'-t ,fú a szél' ismétlése nélkül 9 tagúnak nem vesszük).

Nyolcz tagúakul s azon alól, a metszet által elválasztott sorok tekinthetők azon megjegyzéssel, hogy héttagúak, sőt élénkebb költeményekben hattagúak egyedül is egész szakokban megállhatnak, de kevesebb tagúak csupán nagyobbakkal vegyest. **)

---

*) 7+6-ra nem tudok példát, de kétségtelenül használható, mert 7 tagból a jellemzetes lengedező már ki nem maradhat.

**) Az olvasó emlékezetébe újra visszahozom azon nevezetes körülményt, hogy az ókorbeli verssoroknak legnevezetesebbjei feltaláltathatók az előadtam magyar mértékekben, ú. m. asklepiadesi, glykoni, aristophanesi, pherekratesi, adonisi. A hexameteréről mindjárt alább szólunk. Ha valaki ily magyar mértékű verseket akarna írni, a felütés nélküli lengedezőket felütésiekkel igen czélszerűleg változtatósítandja: mint fentebb is több példáit láthatni. Az pedig magában értendő, hogy szakos versezetekben az egymásnak megfelelő sorok egymással a mértékben megegyezzenek.

Mielőtt e szakot s könyvemet befejezném, a sokszor idézett Schmitthenner után még e következőt hozom elő :

„A görögök beszély- (hős-) verse a per excellentiam úgy nevezett hexameter — hatméretű — volt, a hősköltészeti szellemnek legszebb magzata, különös méltóság- teljes versfaj. Midőn Apolló, újat Python sárkányra feszíté, a körötte álló nymphák, mint a rege szól, a legelső hatméretűvel ekként kiáltottak fel :

ὦ παῖον, ὦ παῖον, ὦ παῖον.*)

E nemesi oklevelet, mely a költészettől kedvenczének adaték, nem akarjuk vitanak alá venni, hanem a következő fejtésnek is helyét találjuk. A slokasban lehető, sőt nem szokatlan e következő verssor :

— 0 0 . — | 0 — — — | 0 0 — 0 | 0 — 0 0

melyet jobban megtekintvén, benne találjuk a görög hexameter nem egészen kiművelt mintáját :

— 0 0 | — 0 | — — ∴ — 0 0 | — 0 0 | — 0 0

s még a ἑσθυμιμεεεεε-t, vagyis hétfél (=negyedfél) lábnyi metszetet is benne találjuk; a lejt mint második lábnak természet szerént, egyarányosb folyamat végett, lengedi-, vagy lépővé kellett egészülnie, s így kellett a lengő záratnak is elesnie.“ Eddig Schmitthenner.

Nézzétek meg az idézett slokast, ez a magyarban nem csak lehető, sőt uralkodó; a sor első felében még csak egyetlen egy különbség sincsen e közt és a magyar hason uralkodó sor közt, a másik felében egyetlen egy tag ú. m. a második rövid (0) tesz némi különbséget, de szabadabb verselésben (két rövid felütéssel) ez sem szokatlan.

Ha pedig a 15 tagú szabadabb magyar mértékű verssorok egy némelyikét vesszük :

*) „óh szabadító, óh szabadító, óh szabadító“.

— 0 0 — | — — | — — | 0 0 | — 0 | 0 — | 0

ez már tökéletes, minden kifogás nélküli hexameter ekképen:

— 0 0 | — — | — : — | — 0 0 | — 0 0 | — 0

Nem vádolhat tehát senki vakmerőséggel, midőn a munka elején (9. §.) a hexametert a magyar népdalok szellemében alapúlni állítám.

Ifjú költők! (mert az idősbeket nem reménylem szokott utjokrul elvonhatnom) íme elétek adám a gyönyörű, az erődús magyar mértéket, ápoljátok ezt a bár élénk, de erőnélküli szökök s lejtik *) helyett; jók lehetnek ezek hangsúlyos nyelvekre, melyek másokra nem is alkalmazsok, jók lehetnek magok helyén nálunk is; de az erődús magyar szellemhöz, mely nyelvében, mely dalában, mely tánczában is kitünőleg uralkodik, erődús költészeti forma illő. Érezék ezt legjelesb költőink, s lengedi verseket próbáltak használni, p. o. Kisfaludy K., Kölcsey, Vörösmarty st. de egy az, hogy a lengedik, bár a szökök- s lejtiknél hatékonyabbak, még sem oly erőteljesek, mint a lengedezők, e mellett amazok nagyon ragadó folyamatúak is, mi a magyar inkább méltóságos jellemet oly hiven, mint a lengedezők nagyszerű folyama, nem tükrözi; sőt az is kétségtelen, hogy a magyar nyelv, mely noha a szökö és lejti lábakon is elég könnyen mozog, de már a (csupa) lengedi szökdéléseket nehezebben türi, a leírtam alakokra legkönnyebben alkalmazható.

Ápoljátok a hatméretűeket is, mert azok a magyar versekkel teljesen rokon szelleműek, s mert alig van vers a

*) Hogy több magyar hangszerzemény nem sikerült, annak is tulajdoníthatni, mivel költőink nagy részben csak szökö-és lejti verseket írván, ezekre magyar zenét írni, kivévn mint láttuk, élénkebb művekben, csaknem lehetetlen. Keringőket igenis, a legkönnyebben lehet. Innen is látszik, mily rokonság van valamely nemzet zenészete és nyelvének verselésre képessége között. A német nyelv szökö és lejti versekre legalkalmash, és zenéje csupa keringő neműekbül áll.

világon, mely őket, hol szükség, igazán képviselhesse;*) mi csak újabb ösztönül szolgálhat, hasonlíthatlan nyelvünk kedvelésére, művelésére; — de ápoljátok, hévvel ápoljátok a lengedezőket, mint, honfitársatokat, mint testvértetek.

Ti pedig avatott zeneművészek, ügyekezettek a magyar zene szellemét **) az egyszerű népdalokból ellesni, de nem sok újabb mesterkél, minden, csak nem magyar szerzeményekből. Hozzátok szólok, avatottak! mert a himpellérek még csak le sem tudják írni, — miről alább IV. szám alatt egy példát is adandok ***) — a hallották eredeti szép magyar dalt, annival kevesbé képesek igazi jellemét felfogniok.

Következik hat magyar népdal és hangmű zenére alkalmazva; a három elsőbb énekszóval, (ú. m. a fentebb előadott 1. 9. 22. szám alattiak); a három utóbbi a nélkül. A zongorakiséretet Stocker Thaddé zeneművész volt szíves tátekinteni.

---

*) S ha van, ez mindenek fölött a magyar 16 s 15 tagú lengedező vers.

**) Számos magyar zeneköltők közül aligha tudná egyikettő is megmondani, miben áll a magyar zene szelleme. A tős gyökeres magyarok közt nevelkedettet ugyan segélé műérzelme, de a legtöbb hangszerzeményekre, hogy magyarok, csak a czímnél fogva ösmerhetni.

***) Többet is adhatnék, de *exempla sunt odiosa*.

Toldalék.

Magyar nyelvtani irodalom.

A XVI-ik századból.

Sylvester (Erdősy) János: Grammatica hungarolatina. Neanesi (Új-Sziget). 1539. Legelső magyar-honi nyomtatmány.

B. A. (néhai Szombathy János tanító véleménye szerint: Batizi András): Orthographia ungarica. Azaz igaz iraz modiarol valo tudoman magyar nelvenn iratott. Mostan pedig vionnan megigazijtatott és ki niomatott. — Craccoviae, 1549.

Mind a két munka újranyomatását Kazinczy Ferencznek köszönjük a „Magyar régiségek és ritkaságok“-ban Pesten, 1808. 8r.

A XVII-ik századból.

Molnár Albert: Grammatica hungarica. Marburgi 1609 Hanoviae 1610. 8r.

Gelei Katona István: Magyar grammatikácska. Gyula-Fejérvár. 1645.

Komáromi Csipkés György: Hungaria illustrata. Ultraject. 1655.

Pereszlényi Pál: *Grammatica lingvae hungaricae. Tyrnaviae* 1682. 8. — A XVIII-ik században többször újra kiadatott, p. o. 1702. Utoljára (?) 1738. 8r.

Kövesdy Pál: *Elementa lingvae hungaricae.* Nyomatási hely és évszám nélkül. Továbbá Lőcsén 1686. 8r.— A XVIII-ik században szinte többször kiadatott. Utoljára (?) Kassán 1766. 8r.

Otrokocsi Fóris Ferencz: *Origines hungaricae* 1693.

Tóthfalusi Kis Miklós: *Ratiocinatio et Orthographia, eo modo, quo sparsim in Bibliis nostris exhibetur.* Claudiopoli 1697.

A XVIII-ik századból.

Tsétsi János: *Orthographiai jegyzések, Páriz–Pápai dictionariumában* 1708.

Meliboeus (Bél): *Ungarischer Sprachmeister.* Pressburg. 1713. 8r. 13-dik kiadás Pest 1829. 8r.

(Névtelen): *A magyar nyelvnek tornácza.* Posony. 1746. 8r.

(Névtelen): *Magyar szólás kezdete.* Nagy-Szombath. 1756. 8r.

Adami Mihály: *Ungarische Sprachlehre.* Wien. 1760. 8r.

— *Ausführliche ungarische Sprachkunst.* Wien 1763. 8r.

Kalmár György: *Prodromus idiomatis scithico - mongorico - chuno (seu hunno) avarici.* Posonii. 1770.

Farkasfalvi Farkas János: *Ungarische Grammatik.* 1774. — Negy. kiadás Bécs 1791.— Újabban 1805.

Klein Efraim: *Specimen enucleatoris grammaticae hungaricae.* Posonii et Cassoviae 1776. 8r.
Cassoviae 1792. 8r.

(Névtelen): A magyar nyelvnek helyes írása és ki-
mondása felől. Bécs 1780. 8r.

Budán 1781. 8r.

Budán 1793. 8r.

(Névtelen): Magyar grammatika a magyar nemzeti
iskolák számára. Budán 1781. 8. — Mind a XVIII-ik
mind a XIXdik században többször megjelent.

Andrád Sámuel: A magyar írásmódról. Bécs 1791. 8.

— A magyar szólásnak módjáról. Bécs 1791. 8.

Rosenbacher Ferencz: Magyar grammatica. Beszter-
czebánya. 1792. 8.

Vályi K. András: Fundamenta lingvæ hungaricæ. Pest.
1792. 8.

— Grundlinien. Ugyanakkor, ugyanott.

Szenthe Pál: Magyar iskola. Pest 1792. 8.

Nagy György: Einleitung in die ungrisch philosophische
Sprachlehre. Wien 1793. 8.

Vályi K. András: Magyar nyelvnek megtanulására ve-
zető rövid ösvény. 1793. 8.

Verségi Ferencz: Proludium in institution. lingvæ hung.
1793. Pest 8.

Szaller György: Grammatica hung. lat. germ. Posonii
1794. 8.

— Slavice. Ugyanott, ugyanakkor.

Gyarmathy Sámuel: Okoskodva tanító magyar nyelv-
mester. 1794. Kolosvár. 8.

— Új próba a magyar írás módjában. 1794. Kolosvár 8.

Pázmándi János: Magyar grammatika 8. 1794. Pesten.

Szentpáli István: Grammatica hungaria. Cibinii 1795.

- (Névtelen): Debreczeni magyar grammatika. (Szerzők Kazinczy vallomása szerint: Domokos Lajos, Szikszay György, Benedek Mihály). Bécs 1795. 8r.
- Szaller György: Grammatica hungarica illirice. Posonii 1795. 8r.
- (Névtelen): Kisdéd magyar grammatika Posonban. 1797. 8.
- Vitkóczy Máttyás: Három (magyar, német, tót) nyelven szóló magyar grammatica. Pest 1797.
- Beregszászi Pál: Versuch einer magyarischen Sprachlehre. Erlangen 1797. 8r.
- Böjti Antal: A magyar nyelv irásának és szólásának tudománya. 8r. Vásárhely 1797.

A XIX-dik századból.

- Baróthy Szabó Dávid: Orthographia és grammaticabeli észrevételek. Komárom. 1800. 8r.
- Gubernath Antal: Institutiones lingvae et litteraturae hungaricae. Posonii 1802—3. 2. kötet. 8.
- Versegly Ferencz: Neu verfasste ungarische Sprachlehre. Pesth. 1805. 8r.
- Révay Miklós: Elaboratio grammatica hungarica. Két köt. Pest. 1806. 8.
- (Névtelen): Magyar grammatika gyermekek számára. Debreczenben. 1808. 8r.
- Pápay Sámuel: A magyar litteratura esmérete. Veszprém. 1808. 8r.
- Jankovics Miklós: Magyar szónemzés 50 példákban. 1810. 8r.

Beregszászi Nagy Pál: De vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyarica Pest. 1815.

Benyák Bernát József: Grammatica lingvae et litteratura hungaricae. Edita primum 1816. Recusa 1824. Schemnicii. 8.

Horváth András: Die Magyarische Sprache. Pressburg. 1817. 4.

(**Verseghy**): Analyticae Institutionum lingvae hungaricae. Két kötet. 1816—1817.

Verseghy Ferencz: Ungarische Sprachlehre. Ofen 1817. 8.

Kassai József: Magyar nyelvtanítókönyv S. Patakon. 1817. 8.

Verseghy Ferencz: Magyar grammatika a magyar nemzeti iskolák számára. Budán: 1818.

Márton József: Practische ungarische Sprachlehre. Harmadik kiadás. Bécs 1820. 8.

— Tabellarische Darstellung der ung. Sprachlehre.

Tar Mihály: Versuch einer nach eigenem System ausgearbeiteten ung. Grammatik. Pesth 1826. 8.

Deák Zsigmond: Grammatica ungharese. Roma. 1827.

(**Névtelen**) Debreczeni elemi magyar nyelvtan. 1827.

Horváth András: Theoretisch—praktische Methode, die magyarische Sprache binnen fünf Monathen zu erlernen. Pressburg. 1827.

Beregszászi Nagy Pál: De natura, indole et qualitate lingvae Magyaricae. Pestini. 1828. 8.

Gróf Majláth János: Practische ungarische Sprachlehre. Pesth. 1831. 8. Harmadszor 1838.

Szala y Imre: Magyar nyelvtudományi rövid oktatás.
Pest 1831. 8 Többször megjelent.

Vörösmarty Mihál: Kurzgefasste ung. Sprachlehre für
Deutsche. Pesth 1832. 8.

Maller Péter: Magyar-oláh grammatika 1832.

Nagy János: Grammatica lingvae hungaricae cum paral-
lelismo etc. Pestini 1832. 8.

Graulich József Fridrik: Grundlage zur Kenntniss der
ungarischen Sprache.

Szala y és Márton grammatikája rác z nyelven. Budán
1833.

P(iringe r): A magyar nyelvnek fényre bocsátott ága-
zati. Bécs 1833. 8.

—Die Magyaren—Sprache in ihren Grundzügen beleuchtet.
Wien. 1833. 8.

Császár Ferencz: Grammatica ungherese. Pestino 1833.

Stancsics Mihál: Nyelvészet. Pesten 1833. 12.

Fogarassy János: Orosz—magyar grammatika. Ruthe-
no—ungarica grammatica. 1833. 8.

K(e c s k e m é t i) C s (a p ó) D (á n i e l): Kérdezősködő ma-
gyar nyelvmester. Pesten 1833. 8.

Berics János: (rác z nyelven) Budán 1833.

Ürü János: Neueste und vollständigste ung. Sprach-
lehre. Pesth 1834. 8.

Kis P. Ungrische Grammatik. Wien 1834.

Szala y tótul 1834.

Fogarassy D. János: A magyar nyelv metaphysicája.
Pest. 1834. 8.

- Császár Ferencz: Ungarische Sprachlehre. Pesth. 1834.
- Magyar tudóstársaság: Nyelvtudományi pályamunkák 1. kötet. Csató Pál és Nagy János. 1834. 8.
- 2. Kötet Engel József és Nagy János. 1839. 8.
- Boboka Károly: (tót nyelven) N. Szombat. 1835. 8.
- Vajda Péter: Magyar nyelvtudomány. Kassán 1835.
- Töpler Eduard: Leitfaden zur gründlichen Erlernung der ungr. Sprache. Pesth. 1836. 8.
- Kerekes Ferencz: Értekezés és kitérések. Debreczen. 1836. 8r.
- Hamerschmid János: Erster Unterricht in der ungarischen Sprache. Güns 1836. 8. 2-dik kiadás 1840.
- Némethy Pál: Magyar-német nyelvtudomány. Kassán 1836.
- Gottwald Gáspár: Magyar nyelvtudomány. Pest 1836. 2-dik kiadás 1840.
- Melczér Lajos: Magyar nyelvészet. Pesten 1837. 8.
- Bitnicz Lajos: Magyar nyelvtudomány. Két kötet. Pest. 1837. 8.
- Sárossy Gyula: Nyelvészke. Kassa. 1837.
- Gottwald J. C.: Ungarische Sprachlehre. Ofen 1838. 8.
- (Majoros András): Rövid magyar nyelvtudomány S. Patak 1839.
- St. W. Beschäftigungen in den Elementen der ung. Sprache 1839. 8.
- Szász Károly: Magyar nyelvtudomány. 1839—42. N. Enyeden 8.
- Vajda Péter: Magyar nyelvtan. Budán 1840. 8. Magyarul és németül 1840. 12.

Széchy Agoston: Elemi magyar nyelvtan. Pesten. 1840.

Neuman Salamon: Zwei Lehrurse für den öffentlichen Unterricht aus der ungr. Sprache. Ofen. 1840. 8.

— Ganz neuer Stufengang beim Unterrichte in der magyarischen Sprache. Budán 1840. 8.

Szalay: Németül. 1840.

Rosenthal Móricz: Magyarische Vorlesungen. Budán 1840. 8.

Magyartudós társaság: Magyar helyesírás és szóragasztás szabályai. Ötödik kiadás 1840. Budán 8.

Stancsics Mihál: Magyar nyelvtudomány kezdők számára. 3-dik kiadás 1841. 8. Posen.

— Nagyobbak számára 1843.

Turcsányi Lajos: Vorschule der ungarischen Sprache. Güns 1841.

Ocskovszky János: A magyar nyelvtudomány első vonalai. 1841. Nagy-Szombat 8.

XVI. Tabellae paradigmatum ad grammaticam lingvae hung. 2-dik kiadás. Eperjesen.

Prágay J. N. Leitfaden in kürzester Zeit ungarisch zu lernen. Wien 1841. 16.

Kronperger Antal: Reine Grundlehre der ungarischen Sprache 1841. 8.

Vitéz Ignác: Ungarische Sprachlehre. 1841 Wien 8.

Reméle J. N.: Lehrbuch der ung. Sprache. 1841 Wien.

Rammershoffer Valerian János: Theoretisch-praktische Grammatik der ung. Sprache. 1841. Pressburg.

Medziraszky Lajos: Magyar nyelvtan. 1831. Besztercebánya 8.

Warga János: Magyar nyelvtan, tanmódszerűleg előadva. Pesten. 1842.

- Töpler Eduárd:** Theoretisch-praktische Grammatik der ung. Sprache 2-dik kiadás. Pesten 1842. 8.
- Stancsics Mihál:** Magyar nyelvtud. hangmértékkal. 2-ik kiadás. Posen. 1842. 8.
- Melczer Lajos:** Magyar szavalás, toldalékul nyelvtudományához 1842. Pest. 8.
- Reméle J. N.:** Analyse ungarischer Classiker. Eine praktische Fortsetzung jeder ung. Grammatik. 1842. Wien. 8.
- Bátky Károly:** Rövid útmutatás a magyar nyelvtudományra. Kecskeméten. 1842. 8.
- Bloch Móríc:** Ungarischer Unterricht in der Klein-Kinderschule 2-ik kiadás. Budán 1842. 12.
- Theoretisch-praktische Grammatik der ungar. Sprache. 1842. 8.
- Machich József:** Grammatica hungarica theoretico-practica. Zagrabiae. 1842. 8.
-

Nagyobb sajtóhibák.

<i>lap</i>	<i>sor</i>	<i>hiba</i>	<i>igazítás</i>
3	<i>felülről</i> 7	rakok	ragok
39	— 3	III. füzeté	II. füzeté
54	— 12	ŒőŒte	ŒőŒte
63	<i>két végsor</i>	jobb felől ,jogtatnia‘ annyi mini ,igtatnia‘	jobb felől ,jochtotnia‘ annyi mint ,jogtatnia‘ azaz ,igtatnia.‘
67	<i>f.</i> 4	(ő-, ű-, jű)	(ö-, ű-jű)
85	<i>f.</i> 14	tieek	tieték
—	<i>alulról</i> 3	(28. §.)	(20. §.)
—	— 2	(17. §.)	(18. §.)
87	<i>a.</i> 4	s szókötésstanba	a szókötésstanba
126	<i>f.</i> 10	vagyis	avagy
128	<i>a.</i> 13	<i>előtt kimaradt</i>	kicsiny v. k'csi, kisebb, legkisebb
—	— 9	,mind‘	,mint‘
154	<i>f.</i> 18	ragozással	hajlítással
180	<i>végsorbul kimaradtak :</i>		és személyragokkal : fölé, föléd, fölé st.
220	<i>a.</i> 13	kérendëék	kérendéték
225	<i>f.</i> 7	Mutató	Foglaló
231	<i>f.</i> 5	kérendettem	kérendëttem
239	<i>f.</i> 13	<i>után kimaradt :</i>	88. §.
302	<i>f.</i> 1	Második cikkely	Második fejezet

TARTALOM.

Bevezetés.

1. §. Nyelv. Nyelvtan. Népnyelv. Mivelv nyelv. Nyelvészet. Nyelvtudomány.
2. §. A nyelvnek s nyelvtannak részei.
3. §. Vezérelvek a nyelvtanítás- és mívelésben.

Elemi nyelvtan.

Első rész.

Szólástan.

Első cikkely.

A szóhangok- s betűkről.

4. §. Valamennyi magyar betűk alakja, neve, kimondása.
5. §. A mai köz divatban levő 40 betű helyes kimondásáról bővebben.
6. §. Az önhangzók felosztásai s további szabályok a kimondásban.
7. §. A mássalhangzók felosztásai és közönséges szabályok azoknak kiejtésében.
8. §. Szójárások.
9. §. Végjegyzetek a szóhangokrul.

Második cikkely.

A szótagokrul vagyis a hajlítás és ragozás szabályairól általában.

10. §. Szótag. Hajlítás. Ragozás.

Első szakasz.

A gyökök- és törzsekről.

11. §. A gyökök ismeretének fontossága.
12. §. A gyökök önálló és raggal járók.
13. §. Legáltalánosb (erős) hajlítási szabályok (t. i. magok a gyökök és törzsek változásait illetők).
14. §. Különösb szabályok.
A. *v* közbeszurat.
15. §. B. *u, ü* elváltozása- s kilöketéséről.
16. §. C. Hosszú önhangzó megrövidülése. (Ékvesztés).
17. §. D. Rövid önhangzó kilöketése. (Hangvesztés).
18. §. E. Végmássalhangzók némely változásai ú. m. hangcsere, kilöket, közbeszurat és hasonítás által.

Második szakasz.

A ragok- és képzőkrül.

19. §. Mi a rag s mi a képző ?
20. §. Legáltalánosb szabályok a ragozásról vagyis gyöngé hajlításról (azaz a ragok és képzők változásairól).
21. §. Különösb szabályok.
A. Alhangú szók ragai- s képzőinek változásai.
22. §. B. Fehangú szók ragainak változásai.
23. §. C. Legfensőbb hangú szók ragainak változásai.
24. §. D. A *v* hasonítása.

Harmadik cikkely.

A szókrül.

25. §. Mi a szó s hányféle ?

Első szakasz.

Hajlítás.

Első alszakasz.

Belső hajlítás neveknél.

Első fejezet.

A személyszókrül s működéseikről.

26. §. Személyszók nevezete s a magyar nyelvbeni fontossága.

- 27. §. A személyszók hajlítása.
- 28. §. A személyragokrul.
- 20. §. A birtokos szók.
- 30. §. Fontos jegyzetek; s a birtokragok származása.
- 31. §. A birtokragokkal első példa (j közbeszurattal).
- 32. §. Második példa (j nélkül).
- 33. §. Harmadik példa: önhangzón végződő szókra; és szabály.
- 34. §. Negyedik példa: t. i. némely gömbölyű hangzóval végződő szókra; és szabály.
- 35. §. Még némely példák a' ragozás közönséges szabályai után.
- 36. §. A czimezésekről.

M á s o d i k f e j e z e t.

Az ejtegetés vagyis nevek belső viszonya.

- 37. §. Az ejtegetés fogalma.
- 38. §. Az ejtegetés ragai.
- 39. §. Kezdő példák az ejtegetésre a hajlítás legállandóbb szabályai szerint
- 40. §. Különös szabályok az ejtésekről.
  - A. A szenvedő ejtésről.
  - 41. §. B. Birtokos és tulajdító ejtésekről.
  - 42. §. C. Többes szám.
- 43. §. Az ejtegetésre micsoda szók tartoznak ?

H a r m a d i k f e j e z e t.

A fő- s melléknevek; és névmutató.

- 44 §. A főnevekről.
- 45. §. Példák a főnevek ejtegetésére a hajlítás minden szabályai szerint.
- 46. §. A névmutatókrul.
- 47. §. A melléknevekről.
- 48. §. A melléknevek hajlításáról hasonlítás fokai szerint.

N e g y e d i k f e j e z e t.

Névmások.

- 49. §. A névmások hányfélék ?

50. §. Főnévi névmások.
 A. mutatók.
 51. §. B. Kérdő névmások.
 52. §. C. Visszamatató névmások.
 53. §. D. Visszatérítő névmások.
 54. §. Melléknévi névmások.

Ötödik fejezet.

Számnevek.

55. §. A. Alap- v. sarkszámok.
 56. §. B. Osztó számok.
 57. §. C. Szenvedő számok.

Hatodik fejezet.

A külső viszonyt jelentő belső hajlításokról vagyis függő utóljárókról; s visszapillantás.

58. §. Az utóljárók két fő sajátsága.
 59. §. Függő vagy elválhatlan utóljárók.
 60. §. Visszapillantás a nevek belső hajlítására.

Második alszakasz.

Külső hajlítás.

61. §. Független utóljárók.
 A. Ezen kérdésre : hová ?
 62. §. B. Ezen kérdésre: hol ?
 63. §. C. Ezen kérdésre: honnan ?
 64. §. D. Különböző kérdésekre.
 65. §. E. Kettős utóljárók.

Hetedik fejezet.

A többi körülményszók (t. i. határozók, kötszók); és indulatszók.

66. §. Határozók.
 67. §. Az elő- vagy ígéreszecskek és határozók.
 68. §. Kötszók.
 69. §. Indulatszók.

Nyolczadik fejezet.

Az igékről.

70. §. Hányfélék az igék és hajlításaik ?

- 71. §. Határozott és határozatlan forma.
- 72. §. Az igék viszonyai és ezekből folyó hajlításaik.
- 73. §. A magyar hajtogatások legkönnyebb megtanulásának módja.

Mutató vagy létező mód.

- 74. §. Jelen idő.
- 75. §. Félmult idők kétfélék: egyszerű és öszvetett.
- 76. §. Mult idők: szinte egyszerű (belső hajlítás) és öszvetett (külső hajlítás).
- 77. §. Régen mult idők: csupan öszvetettek (külső hajlítás).
- 78. §. Tiszta jövők.
- 79. §. Vegyes jövők.

Foglaló vagy szükségí mód a parancsoló móddal.

- 80. §. Jelen idő.
- 81. §. Félmult és mult idők.
- 82. §. Jövő idők.

Ohajtó vagy lehetségi mód.

- 83. §. Jelen idő.
- 84. §. Félmult és mult idők.
- 85. §. Jövő idő.
- 86. §. Közvetőleges vagy határozatlan mód.
- 87. §. Melléknéví részesülők.
- 88. §. (239. lap.) Főnéví részesülők.
- 89. §. Határozói részesülők.
- 90. §. Visszapillantás a hajtogatásokra ; és némely közönséges jegyzetek az ő, ű önhangzókrul, közbeszurat- és külökésrül.
- 91. Rövid szabályok a különbözö módok s idők használatárul.

A. Mutató vagy létező mód.

- 92. §. B. Foglaló vagy szükségí mód.
- 93. §. C. Ohajtó vagy lehetségi mód.
- 94. §. D. Határozatlan mód.
- 95. §. E. Részesülők.

A formákrul.

- 96. §. A 36 forma kifejtése.
- 97. §. Jegyzetek a formák ragairól.

I. A gyakorló és ható formákban.

98. §. II. Különösen az átható igék többi formáiban.
99. §. Az úgynevezett rendhagyó vagy szabálytalan igékrül.
100. §. Személytelen igék.
101. §. Végjegyzetek a hajlításokrul.

M á s o d i k s z a k a s z.

Szóképzés.

Első fejezet.

Szószármaztatás.

102. §. A szóképzés főtörvényei.
103. §. Főnevek állandóbb vagy szokottabb képzői.
104. §. A keresztnévek használása.
105. §. Melléknevek szokottabb képzői.
106. §. A nemzetek neveiről.
107. §. Igék szokottabb képzői.
108. §. A határozók szokottabb képzői.
109. §. Ritkább használatu képzőkrüli jegyzetek.

M á s o d i k f e j e z e t.

Összetétel.

110. §. Az összetétel részei.
111. §. A határozó s határozandó szók a beszédnek micsoda részei lehetnek s mely esetekben.

M Á S O D I K R É S Z.

I r á s t a n.

Első cikkely.

Helyesírás.

112. §. Főelvek.
113. §. Szabályok.
114. §. Szótagolásrul.
115. §. A választó jelekrül.

Második czikkely.

Verselés.

Első szakasz.

Verstan elemei s alap-elvei.

- 116. §. A verselés fogalma.
- 117. §. A versezet részei.
- 118. §. Verstagok.
- 119. §. Verslábak.
- 120. §. Verslábak egybefoglalása s verssorok.
- 121. §. Nyugok.
- 122. §. Rímek.
- 123. §. Vers-szakok.

Második szakasz.

Alkalmazott verstan.

- 124. §. A szokott versnemekről általában.
- 125. §. A szokott versnemekről különösen.
  - I. Szökőverssorok.
- 126. §. II. Lejti verssorok.
- 127. §. III. Lengedi verssorok.
- 128. §. IV. Többi verssorok.
- 129. §. Vers-szakok különböző nemeiről.
  - I. Régi vers-szakok.
- 130. §. II. Ujkori vers-szakok.
- 131. §. Költészet nemei.
- 132. §. Lantos költészet.
- 133. §. Beszélyi költészet.
- 134. §. Kísérlet a magyar népdalok- és zenékben uralkodó versmértékek kifürkészésére.

T o l d a l é k.

Magyar nyelvtani irodalom.

- A XVI. századból.
- A XVII. századból.
- A XVIII. századból.
- A XIX. századból.

NÉPSZERŰ

MAGYAR

DALOK és HANGMŰVEK,

ÉNEKRE ÉS ZONGORÁRA,

vagy
egyedül zongorára

alkalmazta

FOGARASI JÁNOS.

(3.)

I. Lassú. (Largo)

Énekszó
(Voce)

Zongora
(Pianof.)

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is for the voice, labeled 'Énekszó (Voce)', and contains three measures of whole rests. The middle and bottom staves are for the piano, labeled 'Zongora (Pianof.)', and are bracketed together. The piano part begins with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The piano accompaniment features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes in the right hand and chords in the left hand.

The second system continues the musical score with three staves. The vocal line remains silent with whole rests. The piano accompaniment continues with the same rhythmic pattern, marked with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The notation includes various note values and rests, with some notes marked with accents.

The third system of the musical score consists of three staves. The vocal line remains silent with whole rests. The piano accompaniment continues, with dynamics ranging from mezzo-forte (*mf*) to piano (*p*). The piano part includes a variety of rhythmic figures and chordal textures, with some notes marked with accents.

(4.)

Égy megva-gyok ha-tá-roz va, mint a csi-kó

The first system of the musical score consists of a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on two staves. The key signature is one sharp (F#), indicating G major. The vocal line begins with a treble clef and a key signature of one sharp. The lyrics are written below the vocal staff. The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern in the right hand and block chords in the left hand.

kan-tá-roz va, Szabadsá-gom el pan-rár va

The second system continues the musical piece. The vocal line and piano accompaniment maintain the same key signature and rhythmic patterns. The lyrics continue across the vocal staff. The piano accompaniment includes a dynamic marking of *f* (forte) in the right hand.

mint a ma-dár ka-lit-há-ba

The third system concludes the musical piece. The vocal line and piano accompaniment continue in G major. The lyrics conclude on the vocal staff. The piano accompaniment includes a dynamic marking of *p* (piano) in the right hand.

(5.)

De ha egy-szer sza-ba-dí-let, több-szeret-met

f *p*

This system contains the first two measures of the piece. The vocal line is in a treble clef with a key signature of one sharp (F#). The piano accompaniment is in a grand staff (treble and bass clefs). The first measure is marked with a forte (*f*) dynamic, and the second measure is marked with a piano (*p*) dynamic.

nem kol-dí-let; Szá-bad-sá-gért *f* ha-let-é-let

f *sf*

This system contains the next two measures. The vocal line continues with the lyrics. The piano accompaniment features a forte (*f*) dynamic in the first measure and a sforzando (*sf*) dynamic in the second measure.

mi-g bennem cseng-bong a le-let. *ritard.* *rit.*

p

This system contains the final two measures. The vocal line concludes with the lyrics. The piano accompaniment is marked with a piano (*p*) dynamic. The second measure includes a *ritard.* (ritardando) and *rit.* (ritardando) marking, and the system ends with a fermata over the final chord.

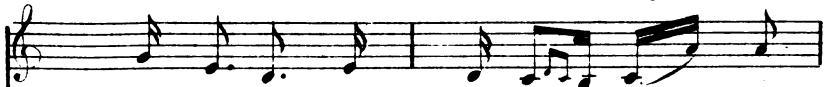
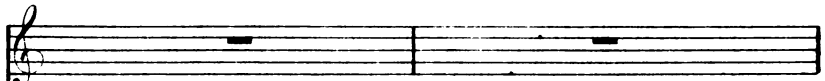
(6.)

II. *Halk.* (*Andante*)

Énekszó.

Zongora.

Beh hí - á - ba sze - rel - tem én ,

mf

(7)

Beh hi - á - bu e - ped - tem,

The first system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is written in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 7/8 time signature. The lyrics are "Beh hi - á - bu e - ped - tem,". The piano accompaniment is written in a grand staff (treble and bass clefs) and features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes.

Bí - ert é - ge caspán szí - vem, ö - vé hajh nem

The second system of the musical score continues the vocal line and piano accompaniment. The vocal line has a key signature change to one flat (Bb) and a 7/8 time signature. The lyrics are "Bí - ert é - ge caspán szí - vem, ö - vé hajh nem". The piano accompaniment includes dynamic markings such as *f* (forte) and *p* (piano).

la. híd - tem

1. 2. 3. *sírné*

Da capo

The third system of the musical score concludes the vocal line and piano accompaniment. The vocal line has a key signature change to one flat (Bb) and a 7/8 time signature. The lyrics are "la. híd - tem". The piano accompaniment includes first, second, and third endings, marked with numbers 1, 2, and 3. The word *sírné* is written above the third ending. The instruction *Da capo* is written below the piano accompaniment.

III.

Elenk. (Vivace)

Erekszo.

1. Kér - ton - ber van egy sa,
 2. Ped - ig azt jól tu - dozt.

zongora.

Szá - ras ág van raj - ta
 Hogy az ki nem vi - rit

Ak - kor le - szek ti - ed,
 Ne járj hát u - tá - num,

Mi - kor ax ki - vi - rit
Szi - vem ne szo - mo - ritod

The first system of the musical score consists of a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on two staves. The vocal line begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The piano accompaniment starts with a grand staff (treble and bass clefs) and features a series of chords and moving lines in both hands.

B - szem ad la
Szi - vem ne szo mo ritod.

1. 2.
Da capo.

The second system continues the musical score. It includes a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are written below the vocal line. The piano accompaniment features a first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The second ending leads to a 'Da capo' section. The piano part includes various rhythmic patterns and chordal textures.

2. kárat.

D.
ped.

The third system shows the piano accompaniment for the second ending (marked '2. kárat.'). It includes a grand staff with treble and bass clefs. The piano part features a series of chords and moving lines. The system concludes with a 'Da capo' section, indicated by 'D.', and a 'ped.' (pedal) marking.

IV.

Szenvedélyes (Passionato)

Ross
(Schlecht)

First system of musical notation. The upper staff is in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). The lower staff is in bass clef. The system contains two measures. The first measure has a dynamic marking of *sf* (sforzando) above the bass staff. The second measure has a dynamic marking of *sf* above the bass staff.

Second system of musical notation. The upper staff is in treble clef with a key signature of two sharps. The lower staff is in bass clef. The system contains two measures. The second measure has a dynamic marking of *8va* above the treble staff, indicating an octave shift.

Third system of musical notation. The upper staff is in treble clef with a key signature of two sharps. The lower staff is in bass clef. The system contains two measures. The first measure has a first ending bracket labeled "1." above it. The second measure has a dynamic marking of *D.C.* (Da Capo) above the bass staff.

Fourth system of musical notation. The upper staff is in treble clef with a key signature of two sharps. The lower staff is in bass clef. The system contains two measures. The first measure has a dynamic marking of *pp* (pianissimo) above the bass staff. The second measure has a dynamic marking of *pp* above the bass staff. The system concludes with a double bar line and a repeat sign.

(12.)

Toborzó' (Werbung)

V.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with slurs and accents. The lower staff is in bass clef and contains a harmonic accompaniment. Dynamic markings are present: *dim* in the first measure of the upper staff, *p* in the first measure of the lower staff, and *f* in the second measure of the lower staff.

The second system continues the piece. The upper staff features a melodic line with a slur and an accent. The lower staff provides a steady harmonic accompaniment. The key signature remains one flat.

The third system shows a change in the bass line. The upper staff continues with a melodic line. The lower staff features a more active bass line with descending and ascending patterns. A dynamic marking *f* is present in the second measure of the lower staff.

The fourth system concludes the piece. The upper staff has a melodic line with a slur and an accent. The lower staff has a harmonic accompaniment. The system includes first and second endings, indicated by the numbers 1 and 2 above the staff. The first ending leads to a repeat sign, and the second ending leads to a final cadence.

VI. *Fris.* (*.Allegro*)

2.

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. It begins with a repeat sign and contains several measures of music, including a triplet of eighth notes. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature, featuring a bass line with dotted rhythms and rests.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues the melody with a series of eighth notes and a slur over a group of notes. The lower staff continues the bass line with chords and moving lines.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff features a first ending bracket labeled '1.' and a second ending bracket labeled '2.'. The lower staff continues the bass line, ending with a double bar line and repeat dots.

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff concludes the piece with a final cadence. The lower staff provides the final bass line, ending with a double bar line and repeat dots.

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY

30 ~~11/11~~

8.80

37

1993

895.24
F687
v.1

NOV 6 1963

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY

NOV 6 1963

